

కాశ్యపసంహిత

(వృద్ధ జీవకీయం తంత్రం)

రెండవ భాగం

తెలుగు అనువాదం

డా॥ నామని కృష్ణయ్య యం.డి. (కామార్యభృత్యం)(GAU)

శ్రీ సిద్ధార్థ పబ్లికేషన్స్, తిరుపతి

కార్యప సంహిత -2

(ద్వితీయభాగం)

అథ నవమం ఖిలస్థానమ్

విషమజ్వరనిర్దేశీయాధ్యాయః - ప్రథమః

అథాతో విషమజ్వరనిర్దేశీయం నామాధ్యాయం వ్యాఖ్యాస్యామః ॥

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ॥ 2 ॥

ఇపుడు మనము విషమజ్వర నిర్దేశీయమను అధ్యాయమును వ్యాఖ్యానించెదమని భగవాన్ కశ్యపుడు చెప్పెను.

కశ్యపం సర్వశాస్త్రజ్ఞం సర్వలోకగురుం గురుమ్ ।

భార్గవః పరిప్రచ్య సంశయం సంశ్రితవ్రతః ॥ 3 ॥

సమస్త శాస్త్రముల జ్ఞాత, సర్వలోకముల గురువైన కశ్యపునితో వ్రతధారణమును చేసిన భార్గవుడు (వృద్ధ కోవకులు) సంశయాత్మకమైన ప్రశ్న నడిగెను.

ప్రోక్తం జ్వరచికిత్సాయాం విషమజ్వరభేషజమ్ ।

న నిర్దిష్టం భగవతా విషమత్వస్య కారణమ్ ॥ 4 ॥

మీరు జ్వరచికిత్సలో విషమజ్వర ఓషధులను వర్ణించితిరి. కాని అక్కడ విషమత్వకారణమును విశదీకరించలేదు.

యుక్తం సతతకాదీనాం వైషమ్యం విషమాగతేః ।

అవిసర్గీ జ్వరః కస్మాత్ సంతతో విషమః స్మృతః ॥ 5 ॥

(ఇతి తాడపత్రపుస్తకే 198 తమం పత్రమ్)

ప్రేతజ్వరో గ్రహోత్తశ్చ విషమః కేన హేతునా ।

విషమ గతిగల సతతాదిజ్వరము విషమత్వము యుక్తి యుక్తములు కాని అవిసర్గీ (ఎల్లప్పుడు ఉండునది) సంతత జ్వరమునకు విషమమని చెప్పుటలో అర్థమేమి? ఇట్లే ప్రేత జ్వరము, గ్రహోత్త జ్వరములకు విషమమని చెప్పుటకు కారణమేమి?

తదిదానీం యథాకాలం వక్తవ్యోఽవయవాద్యథా ॥ 6 ॥

వక్తమర్హసి తత్త్వేన సవిశేషం సవిస్తరమ్ ।

ఇప్పుడు తమరు వేర్వేరుగా విశదముగా వర్ణించ గలరని ప్రార్థిస్తున్నాను.

ఇతి వృష్టః స శిష్యేణ ప్రశ్నం ప్రోవాచ కశ్యపః ॥ 7 ॥

ఈ విధముగా శిష్యుడి ద్వారా ప్రశ్నించబడిన కశ్యపుడు ఉత్తరమిచ్చెను.

అల్పహేతుర్బహిర్మార్గో వైకృతో నిరుపద్రవః ।

ఏకాశ్రయః సుఖోపాయో లఘుపాకః సమో జ్వరః ॥ 8 ॥

సమజ్వరలక్షణములు : అల్ప కారణములచే ఉత్పన్నమైన జ్వరము బహిర్వేగము కలది, వైకృతము (వికారములతో ఉత్పన్నమైనది), ఉపద్రవ రహితమైనది. ఏ కాశ్రయము కలది, సుఖపూర్వకముగా చికిత్స చేయగలది, లఘు పాకము కలది సమజ్వరము.

విషమస్తద్విపర్యస్తస్త్రిక్షణ్యాత్ సంతతో మతః ।

తద్వత్ ప్రేతగ్రహోత్తా యే చత్వారో విషమాగమాత్ ॥ 9 ॥

దీనికి విపరీతమైన తీక్షణమగుటచే సంతతజ్వరము, ప్రేత గ్రహోత్పన్న జ్వరము సతతాదిజ్వరములు విషమగతి కల్గి ఉండుటచే విషమ జ్వరము అనబడును.

దుర్లయత్వా(దుర్లహత్వా) దుగ్ర(గ్రహపరిగ్రహోత్ ।
 వైషమ్యం సంతతాదీనాం దారుణత్వాదుదాహృతమ్ ॥ 10 ॥

దుర్లయములు, (గ్రహోత్పన్నములు, దారుణములగుటవలన
 సంతతాదులకు విషమ జ్వరములని చెప్పబడినవి.

తథా సతతకాదీనాం చతుర్థాం కాలకారితమ్ ।
 విషమత్వం ప్రవక్ష్యామి జ్వరాణాం జాయతే యథా ॥ 11 ॥

ఈ విధముగా సతతాది నాలుగు ప్రకారముల జ్వరము కూడ కాలాను
 సారముగా ఏ విధముగా విషమముగా నుండునో వాటిని వర్ణించెదము.

సమస్తా ద్వస్త్యశో వాఽపి ధమనీ రసవాహినీః ।
 దోషాః ప్రపన్నాః కుర్వన్తి విషమా విషమజ్వరమ్ ॥ 12 ॥

సమస్త లేదా రెండు రెండు దోషములు రసవాహినులు ధమనులను చేరి,
 విషమమైన విషమజ్వరమును ఉత్పన్నం చేయును.

జ్వరితో ముచ్యమానో వా ముక్తమాత్రశ్చ యో సరః ।
 వ్యాయామగుర్వసాత్మ్యాన్నమతిమాత్రమథో జలమ్ ॥ 13 ॥

పాయసం కృశరం పిష్టం పలలం దధి మ్లక్ష్మమ్ ।
 పిశ్యాకమాషవికృతీర్ద్రామ్యానూపం తథాఽఽమిషమ్ ॥ 14 ॥

ఏవం విధాని చాన్యాని విరుద్ధాని గురూణి చ ।
 సేవతే చ దివాస్వప్నమజీర్ణాధ్యశనాని చ ॥ 15 ॥

జ్వరోఽభివర్తతే తస్య విషమో వాఽఽశు జాయతే ।

జ్వరావస్థలో జ్వరముక్తావస్థలో జ్వరముక్తానంతరము వెంటనే
 వ్యాయామము, గురు, మదియు అసాత్మ్య అన్నం, అధికమాత్రలో జలం,
 పాయసం, పిష్టము, కృశరము, మాంసము, పూర్తిగా ఏర్పడని పెరుగు,
 మినుములతో చేసిన పదార్థములు (గ్రామ్య, ఆనూపమాంసరసములు, ఈ
 విధముగా విరుద్ధ గురుపదార్థములు, దివాస్వప్నము, అజీర్ణం, అధ్యశనము, చేయు
 వారికి జ్వరము వృద్ధి పొందును. అది వెంటనే విషమ జ్వరంగా మారిపోవును.

మీరు జ్వరచికిత్సలో విషమజ్వర ఓషధులను వర్ణించితిరి. కాని అక్కడ విషమత్వకారణమును విశదీకరించలేదు.

యుక్తం సతతకాదీనాం వైషమ్యం విషమాగతేః ।

అవిసర్గీ జ్వరః కస్మాత్ సంతతో విషమః స్మృతః ॥ 5 ॥

(ఇతి తాడపత్రపుస్తకే 198 తమం పత్రమ్)

ప్రేతజ్వరో గ్రహోత్థజ్జ విషమః కేన హేతునా ।

విషమ గతిగల సతతాదిజ్వరము విషమత్వము యుక్తి యుక్తములు కాని అవిసర్గీ (ఎల్లప్పుడు ఉండునది) సంతత జ్వరమునకు విషమమని చెప్పుటలో అర్థమేమి? ఇట్లే ప్రేత జ్వరము, గ్రహోత్థ జ్వరములకు విషమమని చెప్పుటకు కారణమేమి?

తదిదానీం యథాకాలం వక్తవ్యోఽవయవాద్యథా ॥ 6 ॥

వక్తమర్హసి తత్వేన సవిశేషం సవిస్తరమ్ ।

ఇప్పుడు తమరు వేర్వేరుగా విశదముగా వర్ణించ గలరని ప్రార్థిస్తున్నాను.

ఇతి వృక్షః స శిష్యేణ ప్రశ్నం ప్రోవాచ కశ్యపః ॥ 7 ॥

ఈ విధముగా శిష్యుడి ద్వారా ప్రశ్నించబడిన కశ్యపుడు ఉత్తరమిచ్చెను.

అల్పహేతుర్బహిర్మార్గో వైకృతో నిరుపద్రవః ।

ఏకాశ్రయః సుఖోపాయో లఘుపాకః సమో జ్వరః ॥ 8 ॥

సమజ్వరలక్షణములు : అల్ప కారణములచే ఉత్పన్నమైన జ్వరము బహిర్వేగము కలది, వైకృతము (వికారములతో ఉత్పన్నమైనది), ఉపద్రవ రహితమైనది. ఏ కాశ్రయము కలది, సుఖపూర్వకముగా చికిత్స చేయగలది, లఘు పాకము కలది సమజ్వరము.

విషమస్తద్విపర్యస్తస్త్వీక్షణ్త్వాత్ సంతతో మతః ।

తద్వత్ ప్రేతగ్రహోత్థా యే చత్వారో విషమాగమాత్ ॥ 9 ॥

దీనికి విపరీతమైన తీక్షణమగుటచే సంతతజ్వరము, ప్రేత గ్రహోత్పన్న జ్వరము సతతాదిజ్వరములు విషమగతి కల్గి ఉండుటచే విషమ జ్వరము లనబడును.

దుర్లయత్వా(ద్దుర్లహత్వా) దుగ్ర(గ్రహపరిగ్రహాత్ ।
 వైషమ్యం సంతతాదీనాం దారుణత్వాదుదాహృతమ్ ॥ 10 ॥

దుర్లయములు, గ్రహోత్పన్నములు, దారుణములగుటవలన
 సంతతాదులకు విషమ జ్వరములని చెప్పబడినవి.

తథా సతతకాదీనాం చతుర్థాం కాలకారితమ్ ।
 విషమత్వం ప్రవక్ష్యామి జ్వరాణాం జాయతే యథా ॥ 11 ॥

ఈ విధముగా సతతాది నాలుగు ప్రకారముల జ్వరము కూడ కాలాను
 సారముగా ఏ విధముగా విషమముగా నుండునో వాటిని వర్ణించెదము.

సమస్తా ద్దష్ట్యశో వాఽపి ధమనీ రసవాహినీః ।
 దోషాః ప్రవన్నాః కుర్వంతి విషమా విషమజ్వరమ్ ॥ 12 ॥

సమస్త లేదా రెండు రెండు దోషములు రసవాహినులు ధమనులను చేరి,
 విషమమైన విషమజ్వరమును ఉత్పన్నం చేయును.

జ్వరితో ముచ్యమానో వా ముక్తమాత్రశ్చ యో నరః ।
 వ్యాయామగుర్వసాత్మ్యాన్నమతిమాత్రమథో జలమ్ ॥ 13 ॥

పాయసం కృశరం పిష్టం పలలం దధి మన్దకమ్ ।
 పిణ్యాకమాషవికృతీర్లామ్యానూపం తథాఽఽమిషమ్ ॥ 14 ॥

ఏవం విధాని చాన్యాని విరుద్ధాని గురూణి చ ।
 సేవతే చ దివాస్వప్నమజ్జీర్ణాధ్యశనాని చ ॥ 15 ॥

జ్వరోఽభివర్తతే తస్య విషమో వాఽఽశు జాయతే ।

జ్వరావస్థలో జ్వరముక్తావస్థలో జ్వరముక్తానంతరము వెంటనే
 వ్యాయామము, గురు, మరియు అసాత్మ్య అన్నం, అధికమాత్రలో జలం,
 పాయసం, పిష్టము, కృశరము, మాంసము, పూర్తిగా ఏర్పడని పెరుగు,
 మినుములతో చేసిన పదార్థములు గ్రామ్య, ఆనూపమాంసరసములు, ఈ
 విధముగా విరుద్ధగురువదార్థములు, దివాస్వప్నము, అజీర్ణం, అధ్యశనము, చేయు
 వారికి జ్వరము వృద్ధి పొందును. అది వెంటనే విషమ జ్వరంగా మారిపోవును.

దోషేష్యపరివక్షేషు కషాయం యశ్చ సేవతే ॥ 16 ॥

తాల్యాద్వా స్నేహపానాని క్షీరం సంతర్పణాని వా ।

దైవతానామభిధ్యానాద్ గ్రహసంస్పర్శనాదపి ॥ 17 ॥

సద్యో వాన్తో విరిక్తో వా స్నేహపీతోఽనువాసితః ।

శీతోపచారం గుర్వన్నం వ్యవాయం యశ్చ సేవతే ॥ 18 ॥

తస్యాపి సహసా వాయురస్థిమజ్జాన్తరం గతః ।

కుపితః కోపయత్యాశు శ్లేష్మోణం పిత్తమేవ చ ॥ 19 ॥

తతోఽస్య ధాతువైషమ్యాద్విషమో జాయతే జ్వరః ।

సతతోఽన్వేద్యుకో వాఽపి తృతీయః సచతుర్థకః ॥ 20 ॥

దోష ఆమావస్థ, తరుణ జ్వరములో కషాయము సేవించుట జిహ్వలోలత కారణముచే స్నేహ పానము, క్షీరము, సంతర్పణ ద్రవ్యములః సేవించుట. దేవతలు గ్రహాల ద్వారా ఆక్రాంతమగుట. వమన, విరేచన, స్నేహపాః అనువాసన, ప్రయోగానంతరము వెంటనే శీతలోపచారము, గురు అన్నము మైథునము, చేయువారికి అస్థిలోని మజ్జాంతర్గతమైన వాయువు కుపితః, కఫపిత్తములను ప్రకోపింపచేయును. ఈ విధంగా ధాతువులు విషము అగుట వారికి సతతము, అన్వేద్యుషకము, తృతీయకము, చతుర్థకము అను 4 విష జ్వరములు కలుగును.

న చ నోపశమం యాతి న చ భూయో న కుప్యతి ।

శమప్రకోపయోః కాలం న చాయమతివర్తతే ॥ 21 ॥

ఈ విషమ జ్వరము శాంతము కానపుడు లేదా పునఃప్రకోపం కాడ అనుటకు వీలులేదు. వీటి శమనము, ప్రకోప కాలములు ఉల్లంఘించవు.

న చ స్వభావోపశమం గచ్ఛత్యనుశయాత్పకః ।

న హి స్వభావశాన్తానాం భావానామస్థి సంభవః ॥ 22 ॥

అనుశయము అగుటచే వీటికి స్వభావము శాంతం కాదు. స్వభావము శాంతం అయినపుడు పదార్థములు పునరుత్పత్తికాదు.

జ్వరప్రవేగోపరమే దేహీ ముక్త ఇవేక్ష్యతే ।
 తథాఽప్యస్యామవస్థాయామేభిర్నిఙ్గైర్న ముచ్యతే ॥ 23 ॥
 ముఖవైరస్యకాటుక్యమాధుర్యాదిభిరలృశః ।
 నాత్యన్నలిప్సాగ్లానిభ్యాం శిరసో గౌరవేణ న ॥ 24 ॥

జ్వర వేగము శాంతం అయినపుడు, జ్వరముక్తమైనపుడు కూడా ముఖ వైరస్యము, కటుత్వము, మధురత, అన్నము అధికముగా రుచించక పోవుట, గ్లాని, శిరోగురుత్వం మొదలగు లక్షణములు ముక్తము కావు.

పునః పునర్యథా చైష జాయతే తన్నిబోధ మే ।
 నిరుద్దమార్గో దోషేణ విషమజ్వరోహితునా ॥ 25 ॥
 వాయుస్తద్దోషకోపాస్తే లబ్ధమార్గో యథాక్రమమ్ ।
 దోషశేషం తమాదాయ యథాస్థానం ప్రపద్యతే ॥ 26 ॥
 స దోషశేషః స్వే స్థానే లీనః కాలబలాశ్రయాత్ ।
 రసస్థానముపాగమ్య భూయో జనయతి జ్వరమ్ ॥ 27 ॥

ఈ విషమజ్వరము మాటి మాటికి ఏ కారణమున వచ్చునో ఇప్పుడు నానుండి వినుము. విషమ జ్వరమును ఉత్పన్నం చేయు దోషముల ద్వారా ఏ మార్గం అయితే అవరోధింపబడిన ఆవాయువు ఆ దోషాల యొక్క అంతమునందు మార్గములను పొంది క్రమంగా దోషాలను తీసికొని ఆమాశయమును పొందును. దీని వలన దోషాలు వాటి స్థానంలో ఉన్నటువంటి దోషము, కాలము మరియు బలముల ఆశ్రయముతో రసస్థానము (ఆమాశయం)ను పొంది మళ్ళీ జ్వరము కలిగించును.

ఉపక్రమవిశేషేణ స్వబలస్య వ్యయేన చ ।
 క్షయం ప్రాప్నోతి వృద్ధిం చ సమానగుణసంశ్రయాత్ ॥ 28 ॥

చికిత్స వలన కాని, జ్వరము తక్కువగుట వలన కాని, సమాన గుణాశ్రితములు అగుటచే జ్వరము క్షయము గాని, వృద్ధిగాని చెందును.

సోఽయం నివృత్తిం సంప్రాప్య యథా దీపః స్వభావతః ।
 పునః పునః ప్రజ్వలతి క్షీణతైలేస్తనోఽపి సన్ ॥ 29 ॥

స్వమధిష్ఠానమాశ్రిత్య శాస్త్రః శాస్త్రస్తథా జ్వరః ।

కాలే బలం దర్శయతి క్షీణదోషేష్టనోఽపి సన్ ॥ 30 ॥

నివృత్తి కలుగునపుడు ఏ విధముగా దీపము తైలరూప ఇంధనము క్షీణము అయినప్పటికి మాటి మాటికి ప్రజ్వలితము అగుచుండునో అదే విధముగా జ్వరము తన అధిష్ఠానము చేరి, శాంతము అయినప్పటికి దోషరూప ఇంధనములు నశించుటచే స్వయముగా తగిన సమయము నందు స్వభావ కారణమున ప్రకటితం అగును.

స్వహేతుదోషమాశ్రిత్య నియతో నియమేన యః ।

అహోరాత్రే దర్శయతి కాలహేతుకృతం బలమ్ ॥ 31 ॥

ద్వికాలం స యథాదోషం జ్వరః సతతకః స్మృతః ।

స్థానమామాశయస్తస్య యం సమాశ్రిత్య వర్తతే ॥ 32 ॥

జ్వరోత్పాదక హేతువు, దోషాశ్రయము, కలిసి నియమపూర్వకముగా రాత్రి పగలు రెండు సార్లు నిశ్చిత సమయం నందు కాలము మరియు హేతుకృత బలమును ప్రకటించును. దీనిని సతత జ్వరము అందురు. దీని స్థానము ఆమాశయము దీనికి ఆశ్రితమై వృద్ధి పొందును.

ఉరస్త్యన్యేద్యుకస్థానమహోరాత్రాదురశ్చ్యుతః ।

దోషో రసం సమాసాద్య యదా దర్శయతే బలమ్ ॥ 33 ॥

తదాఽనుషణ్ణీ స్వే కాలే జాయతేఽన్యేద్యుకో జ్వరః ।

అన్యేద్యుక జ్వరము- స్థానము ఉరస్సు చెప్పబడినది. అహోరాత్రములు ఉరస్సు నుండి ఈ దోషములు ఆమాశయస్థిత రసమును చేరి, తమ బలమును ప్రకటించును. ఇది అనుషంగి అయి ప్రతిదినము, తన స్వకాలములో వచ్చును. దీనిని అన్యేద్యుక జ్వరము అందురు.

కణ్ఠస్తృతీయకస్థానమహోరాత్రాచ్యుతస్తతః ॥ 34 ॥

(ఇతి తాడపత్రపుస్తకే 199 తమం పత్రమ్)

ఉరః ప్రసద్యతేఽన్యస్మాదహోరాత్రాద్యథాక్రమమ్ ।

రసథాత్వాశ్రితో దోషః ఊష్మణా సహ మూర్చితః ॥ 35 ॥

తృతీయేఽహని నిర్వృత్తిం జనయేత్ స తృతీయకః ।

తృతీయక జ్వరము - తృతీయక జ్వర స్థానము కంఠము. మొదటి అహోరాత్రములో దోషము కంఠము నుండి ఉరస్సును చేరును. రెండవ అహోరాత్రములో యథాక్రమంగా ఆయాశయ స్థానమైన రసధాతువులో చేరి ఊష్మచే మూర్చితమై మూడవ దినమున పునర్ ప్రకటితం అగును. దీనిని తృతీయక జ్వరం అందురు. కావున తృతీయక జ్వరము ఒక దినము విడిచి మూడవ దినమున ఉత్పన్నం అగును.

శిరశ్చతుర్థకస్థానం చతుర్థం సముదాహృతమ్ ॥ 36 ॥

అహోరాత్రాచ్యుతః స్థానాద్దోషః కణ్ఠేఽవతిష్ఠతే ।

తతః పునరహోరాత్రాదురసి ప్రతిపాద్యతే ॥ 37 ॥

తృతీయే చాప్యహోరాత్రే రసధాతౌ ప్రకుప్యతి ।

చతుర్థకః స విజ్ఞేయశ్చిరస్థాయీ మహాజ్వరః ॥ 38 ॥

గమ్భీరస్థానసంభూతో ధాతుసంకరదూషితః ।

దర్శయిత్వా బలం కాలే జన్తోః శిరసి లీయతే ॥ 39 ॥

త్రిదోషసంభవత్వాచ్చ భూతసంస్పర్శనాదపి ।

దుశ్చికిత్సృతమో హ్యేష తస్మాద్ద్యేనముపక్రమేత్ ॥ 40 ॥

చతుర్థకజ్వరం - 4వది చతుర్థక జ్వరం దీని స్థానం శిరస్సు మొదటి అహోరాత్రములో శిరస్సును విడిచి కంఠం చేరును. 2వ అహోరాత్రంలో దోషము ఆమాశయ స్థిత రసమును చేరి ప్రకటితం అగును. ఇది చతుర్థకజ్వరము. ఈ మహాజ్వరం చిరస్థాయిగా ఉండును. గంభీర స్థానంలో ఉత్పన్నం అయి అనేక ధాతువులను దూషితం చేసి తన స్వకాలంలో బహిర్గతం అయి తిరిగి శిరస్సులో స్థితం అగును. త్రిదోషములచే ఉత్పన్నం అయి భూతసంస్పర్శ కారణంచే దుశ్చికిత్సతం. కావున ఈ క్రింది ఉపాయముల ద్వారా చికిత్స చేయవలెను.

బలిభిః శాన్తిహోమైశ్చ సిద్ధైర్మస్త్రపదైస్తథా ।

పాపాపహరణం చాస్య కర్తవ్యం సిద్ధిమిచ్చతా ॥ 41 ॥

భూతేశ్వరం నీలకణ్ఠం ప్రపద్యేత వృషధ్వజమ్ ।

సిద్దిని కోరువారు బలి, శాంతి, హోమ, సిద్ధమంత్రముల ద్వారా దీని పాపనివారణము చేయవలెను. నీలకంఠ, వృషద్వజ భూతేశ్వర మహాదేవుని ఉపాసన చేయవలెను.

చిరానుబద్ధి విషమో యథాకాలం వివర్తతే || 42 ||

ఏకాహోచ్చ ద్వ్యహోచ్చైవ త్ర్యహోచ్చతురహోత్తథా ।

చిరానుబంధి విషమజ్వరము- యథాకాలములో ఒకటి, రెండు, మూడు, 4 దినములలో వృద్ధిని పొందును.

పచ్చమేఘాని షష్ఠే వా కస్మాదేష న జాయతే || 43 ||

తస్య త్వామాశయః స్థానమురః కణ్ఠః శిరస్తథా ।

స్థానమన్యత్తతో నాస్తి స్థానాభావాన్న జాయతే || 44 ||

ఈ విషమ జ్వరము, 5,6 దినములలో ఎందుకురాదు ప్రత్యుత్తరం - విషమజ్వరమునకు ఆమాశయ, ఉరస్సు, కంఠం, శిరస్సు ఈ నాలుగు స్థానములు. వీటికి అతిరిక్తముగా వేరే స్థానం లేదు కావున 4 దినముల మించి 5,6 దినములలో జ్వరం రాదు.

ఆగ్నేయః స్యాత్ సతతకో వాయవ్యో హి ద్వితీయకః ।

వైశ్వదేవస్త్రుతీయః స్యాదైశానస్తు చతుర్థకః || 45 ||

సతతజ్వరం ఆగ్నేయం. అన్యేద్యుకము వాయవ్యం. తృతీయకం వైశ్వదేవము. చతుర్థకం ఈశాన్యం.

కస్మాత్ పరిక్షీణబలః క్షీణధాతుబలౌజసః ।

జ్వరో వివర్తతే జన్తోర్మోక్షకాలే విశేషతః || 46 ||

ధాతు బలము, ఓజస్సు, క్షీణించిన వ్యక్తికి క్షీణ బలం కల జ్వరము విశేషించి మోక్షకాలంలో ఎందుకు వృద్ధి చెందును?

గతేరభావాద్భాష్యేన వాయునాఽభ్యాహతక్రమః ।

సంక్షీణవర్త్యనుగతః స్నేహవాయుభిమూర్చితః ।

శాన్తోఽపి తదుపాదానాద్యథా దీపో న (ఽను?) దీప్యతే ||

తద్వద్ధాతుబలే క్షీణో జ్వరః క్షీణబలౌఽపి సన్ ।

నిరుపాదానదోషత్వాన్మోక్షకాలే విశేషతః || 48 ||

హేతుశేషమశేషేణ దహన్ దర్శయతే బలమ్ ।

సప్రతీకారవైశ్యోత్ ప్రశమం యాతి హన్తి వా ॥ 49 ॥

ఏ విధంగా గతిలేని వాయువుచే ఆక్రామితం అయిన వత్తి క్షీణించుటచే రానున్న మరియు స్నేహం వాయువుతో మూర్ఛితం అగుటచే శాంతించిన దీపము కూడా ఉపాదాన కారణం ఉండుటచే ప్రజ్వలించుచుండునో అదే విధంగా ధాతు బలము క్షీణించినప్పటికి జ్వరం క్షీణబలం అయినప్పటికి ఉపాదాన దోషములు మిగిలి ఉండుటచే మోక్ష కాలంలో మిగిలి ఉన్న దోషరూప కారణములను దహిస్తూ తమ బలమును ప్రకటించును. ఇది విశేష చికిత్సచే శాంతించును. లేదా చంపివేయును.

పాకాద్వా శమనాద్వాఽపి శోధనాద్వా హృతాధికే ।

స్వస్థానస్థే నరో దోషే శుద్ధస్రోతా విస్ఫజ్యతే ॥ 50 ॥

దోషముల పాచనం శమనం శోధనంల ద్వారా తమస్థానంలో ఉన్న దోషములు నష్టం అగుటచే శుద్ధ స్రోతస్సులు కల మనుష్యుడు జ్వరం నుండి ముక్తం అగును.

నిర్దిష్టో దోషపాకాదేరస్యాద్దేతుత్రయాత్ పరమ్ ।

అన్యత్ర చైవ నాన్యోఽస్తి హేతుర్జ్వరవిమోక్షణే ॥ 51 ॥

జ్వరమునుండి ముక్తమగుటకు దోషపాకాది మూడు కారణములు తప్పించి మరోకారణములేదు.

కస్మాద్దోషపరిక్షోభే ప్రాయశః శీతపూర్వకమ్ ।

నిర్వర్తతే జ్వరో జన్తోః పశ్చాద్దాహః స్రవర్తతే ॥ 52 ॥

దోషములు ప్రకుపితమైనపుడు జ్వరములో మొదట చలి తర్వాత వేడి ఎందుకుండును?

వాయుర్వ్యవాయీ విశదః శీతో రూక్షశ్చలః ఖరః ।

పిత్తమాగ్నేయముష్ణం చ తీక్ష్ణమల్పం లఘుద్రవమ్ ॥ 53 ॥

సౌమ్యః శీతో గురుః స్నిగ్ధో బలవాన్ కఘకో బహు ।

కఘో మన్దవ్యవాయీ చ చిరోత్థాననివర్తనః ॥ 54 ॥

వాయుశ్చ శీతసామాన్యాత్ కఫస్యానుబలో బలీ ।

బలవాన్ హి గుణః సౌమ్య ఆగ్నేయో దుర్బలః స్పృతః ॥ 55 ॥

హేతునాఽనేన మహతా శ్లేష్మో హి బలవత్తరః ।

తస్మాత్ పూర్వం జ్వరే శీతం పశ్యాద్దాహః ప్రవర్తతే ॥ 56 ॥

జవాబు - వాయువు వ్యవాయి, విశద, శీత, రూక్ష, చల, ఖరముగా నుండును. పిత్తము ఆగ్నేయము, ఉష్ణ, తీక్ష్ణ, అల్ప, లఘు ద్రవముగా నుండును కఫము సౌమ్యము శీత, గురు, స్నిగ్ధ అత్యంత బలమైనది మంద వ్యవాయిగా ఉండును. కఫ ఉత్పత్తి నివృత్తి ఆలస్యముగా జరుగును. శీత గుణ కారణముచే వాయువు కూడ కఫము వలె బలమైనది.

సౌమ్యగుణము బలమైనది ఆగ్నేయము దుర్బలమైనది. కావున కఫము బలమైనది. కావున జ్వరమునందు మొదట చలి ఉండి తర్వాత దాహముగా ఉండును.

స్వవేగపరిణామాచ్చ క్రియాభిశ్చ యదా కఫః ।

ఉష్ణాభిః ప్రశమం యాతి తదా పిత్తం ప్రకుప్యతి ॥ 57 ॥

పరిణామక్రియాభిర్వా శాన్తే తస్మిన్ సుఖీ భవేత్ ।

హేతురుక్తో మహానేష యథావచ్ఛీతపూర్వకే ॥ 58 ॥

తన వేగ పరిణామము ఉష్ణ క్రియల ద్వారా కఫము శాంతించినపుడు పిత్తము ప్రకుపితమగును తర్వాత పరిణామము క్రియల ద్వారా పిత్తము శాంతించినపుడు మనుష్యుడు స్వస్థుడగును. జ్వర ప్రారంభములో చలి కల్గుటకు ఇది మహా కారణముగా చెప్పబడినది.

అథ కస్యాజ్జ్వరో జన్తోర్థాయతే దాహపూర్వకః ।

స ఏవ హేతురత్రాపి బలీయస్త్వాదుదాహృతః ॥ 56 ॥

అత్యుద్గీర్ణం యదా పిత్తం వాయునాఽల్పేన మూర్ఛితమ్ ।

అనుబద్ధం రసస్థానే శ్లేష్మణాఽల్పబలేన చ ॥ 60 ॥

దాహః పూర్వం తదా జన్తోః శీతమస్తే ప్రవర్తతే ।

సోద్వేషకః సప్రలాపస్మృతిబుద్ధిప్రమోహనః ॥ 61 ॥

తర్వాత ప్రశ్న ఏమనగా దాహపూర్వక జ్వరము ఎందుకు కల్గును? జవాబు- ఇక్కడ కూడ అదేకారణము. బలమైన పీత్తము ఉద్దీర్ణమై అల్ప బలము గల వాతశ్లేష్మములతో మూర్చితమై రసస్థానమైన ఆమాశయమును చేరును. అప్పుడు ప్రారంభములో దాహముగా నుండును. తర్వాత చలిగా నుండును. ఈ జ్వరములో రోగికి కంపము, ప్రలాపము, స్మృతి బుద్ధి ఆఘాతము కల్గును.

తావేతా శీతదాహోదీ జ్వరౌ సంసర్గసంభవౌ ।

అసాధ్యః కృప్రసాధ్యో వా దాహపూర్వో జ్వరస్తయోః ॥ 62 ॥

ఈ విధముగా ఉష్ణశీతములు రెండు జ్వర సంసర్గముచే ఉత్పన్నమగును. ఇందులో దాహ పూర్వ జ్వరము అసాధ్యము లేదా కృప్ర సాధ్యమగును.

ప్రత్యసీకగుణాః సంతో దోషా వాతాదయః కథమ్ ।

సంభూయ కుర్వతే రాగాన్నాన్యోఽన్యం శమయన్తి చ ॥ 63 ॥

(ఇతి తాడపత్రపుస్తకే 200 తమం పత్రమ్)

ప్రశ్న- ఈ వాతాదిదోషములు విరుద్ధగుణములు కలిగి ఉన్నప్పటికి ఏ విధముగా రోగములనుత్పన్నము చేయును? విరుద్ధమగుటచే పరస్పరము ఒక దానినొకటి ఎందుకు శాంతింప చేయవు?

స్వభావాద్దూషణాద్దోషా నాన్యోన్యశమనాః స్మృతాః ।

యస్మాత్ప్రస్మాద్భహువిధాః సంస్పృష్టాః కుర్వతే గదాన్ ॥ 64 ॥

విరుద్ధా గుణతోఽన్యోన్యం కార్యం సత్త్వాదయో యథా ।

జవాబు! స్వభావము, దూషితమగుట అను కారణములచే దోషములు పరస్పరము ఒకదాని నొకటి శాంతింప చేయవు. కావున అనేక రోగముల నుత్పన్నము చేయును. సత్వాది గుణములు విరుద్ధములైనను కలిసి పని చేయునట్లుగా.

శిరః సంతప్యతే కస్మాజ్జ్వరితస్య విశేషతః ॥ 65 ॥

సతి సర్వాజ్జతాపే చ శైత్యం భవతి పాదయోః ।

ప్రశ్న- జ్వరములో విశేషించి శిరస్సు ఎందుకు వేడిగా నుండును. సమస్త శరీరము వేడిగానున్నప్పటికీ పాదములు ఎందుకు చల్లగానుండును ?

దోషైరావృతమార్గత్వాదూర్త్వగత్వాచ్చ తేజసః ॥ 66 ॥
 బాహుల్యాదిన్ద్రియాణాం చ శిరః సంతప్యతేఽధికమ్ ।
 తేజసాఽతిప్రవృద్ధేన సోమధాతుః ప్రపీడితః ॥ 67 ॥
 అథః ప్రపద్యతే తేన శైత్యం భవతి పాదయోః ।

జవాబు - దోషములు మార్గమును ఆవృతమగుటచే తేజస్సు ఊర్త్వ స్వభావము గలదగుటచే ఇంద్రియముల ఆధిక్యతచే శిరస్సు అధికముగా వేడి నొందును. అతికుపితమైన తేజోధాతువుచే పీడితమైన సోమధాతువు క్రింది భాగమును చేరును. కావున పాదములు చల్లగా నుండును.

జ్వరోష్మణాఽభిసంతప్తే ప్రాగుష్ణాదిక్రియావిధిః ॥ 68 ॥
 క్రియతే నేతరః కస్మాచ్ఛీత ఉష్ణస్య బాధకః ।
 యథాఽగ్న్యైగారే సంతప్తే కపాలపుటసంవృతే ॥ 69 ॥
 భవత్యత్యధికస్తాస్మా సర్పతః పరితాపనః ।
 స ఏనోద్ధాటితద్వారే మన్తీభవతి తత్క్షణాత్ ॥ 70 ॥
 ఏవమావృతమార్గేషు దోషైః స్రోతఃసు దేహినామ్ ।
 జ్వరోష్మో వర్తతే దేహీ యథాహేతుబలాశ్రయమ్ ॥ 71 ॥
 ఉద్దాటనార్థం తత్రేషాముష్ణోపక్రమ ఇష్యతే ।
 స్తమ్బనో హి గుణః శీత ఉష్ణో విలయనః స్మృతః ॥ 72 ॥

జ్వరోష్ణతచే సంతప్తమైన రోగికి ప్రప్రథమముగా ఉష్ణ విధినాచరించవలెను. శీతోపచారము కూడదు. ఎందుకనగా శీతవిధి ఉష్ణబాధ కము కావున ఏవిధముగా ద్వారములు బంధించి సంతప్తమైయున్న అగ్న్యైగారములో నలువైపులనుండి వేడి కల్గజేయు ఉష్ణము అధికముగా నుండునో అదే ఉష్ణము అగ్న్యైగారము ద్వారములు తెరచుటచే క్షణమాత్రములో మందమగును. అదేవిధముగా రోగి శరీరములో దోషములచే ఆవరించబడిన మార్గములు హేతు బల ఆశ్రయముచే జ్వరోష్మ వృద్ధి పొందును. ఆస్రోతోఽవరోధమును తొలగించు ఉష్ణవిధి అభిలషణీయము. శీతగుణము దోషస్తంభనము చేయుగుణము కలది. ఉష్ణగుణము దోషవిలయనము చేయును.

తస్మాదుష్ణామ్బు పానాయ జ్వరితాయ ప్రదీయతే ।
 తేనాస్య దోషాః పచ్యంతే కాయాగ్నిశ్చాభిదీప్యతే ॥ 73 ॥
 జ్వరోష్ట్రో మూర్ఛపం యాతి విబద్ధశ్చ ప్రశామ్యతి ।
 తృష్ణా నివర్తతే చాశు ప్రకాంక్షా చోపజాయతే ॥ 74 ॥

కావున జ్వరితునకు త్రాగుటకు ఉష్ణోదకము నివ్వవలెను. తద్వారా దోషపచనము కల్గి జఠరాగ్ని ప్రదీప్త మగును. జ్వరోష్ణము తగ్గిపోవును. విబంధము తొలిగిపోవును. దప్పిక శీఘ్రముగా శాంతించును. భోజనముతో రుచి ఉత్పన్నమగును.

ఋతే పిత్తజ్వరాదుష్ణో విధిః సర్వో జ్వరాపహః ।
 తత్రాప్యనుష్ణశీతాదిరుపచారో విధీయతే ॥ 75 ॥

పిత్త జ్వరము తప్ప మిగతా అన్ని జ్వరములలో ఉష్ణ విధిని ప్రయోగించవలెను. పిత్త జ్వరములో కూడ ఉష్ణము శీతము గాని ఉష్ణ విధిని చేయవలెను.

ఇతి సప్త యథాప్రశ్నం నిర్దిష్టా విషమజ్వరాః ।
 వక్ష్యే సతతకాదీనాం చికిత్సాం శృణ్వతః పరమ్ ॥ 76 ॥

ఈ విధముగా ప్రశ్నానుసారము 7 విషమజ్వరములు నిర్దేశించ బడినవి. ఇప్పుడు సతతాది విషమ జ్వరముల చికిత్సను చెప్పెదము.

ఉపక్రమైః పరిక్లిష్టం క్షీణధాతుబలౌజసమ్ ।
 జ్వరః పురాణో రూక్షాత్పాదనుబద్ధాతి దేహినమ్ ॥ 77 ॥

చికిత్సవే పరిక్లిష్టవైైన ధాతు, బలము ఓజస్సు క్షీణించిన వానికి రూక్షమగుటచే పురాణ జ్వరము పట్టు కొనును.

తస్మాదస్య బలాధానే ప్రయతేత విచక్షణః ।
 రమ్యైర్విచిత్రైరాహారైర్హృద్యైః శ్రద్ధోపపాదితైః ॥ 78 ॥
 సురాగ్రపానైర్మాంసానాం వైష్కిరాణాం చ భక్షణైః ।
 సర్పిషః పచ్చగవ్యస్య పయసో లశునస్య చ ॥ 79 ॥

కావున వినేక వంతుడైన వైద్యుడు రమ్య విచిత్ర హృద్య శ్రద్ధా ఉత్పన్నముచేయు ఆహారము, సురాపానము విష్కర జంతువుల మాంస భక్షణము పంచగవ్యఘృతము పాలు లశునము ద్వారా రోగికి బలాధాన ప్రయత్నం చేయవలెను.

ఉపక్రమేచ్ఛోషధానాం ప్రయోగైర్విషమజ్వరమ్
దైవతేజ్యోపహారైశ్చ ధూపనాభ్యజ్ఞనాజ్ఞనైః || 80 ||

ఇదికాక ఔషధ ప్రయోగము దేవతా ఇజ్యా ఉపహారము ధూపనము, అభ్యంగము అంజనముల ద్వారా విషమ జ్వర చికిత్స చేయవలెను.

వాతోత్తరం స్నేహపానైరభ్యజ్ఞైః సావగాహనైః |
స్నిగ్ధోష్ణైరన్నపానైశ్చ బలిభిశ్చాప్యపక్రమైః || 81 ||

వాత ప్రధాన విషమ జ్వరములో స్నేహపానము అభ్యంగము అవగాహనము స్నిగ్ధ ఉష్ణ అన్నపానము బలిద్వారా చికిత్స చేయవలెను.

పితోత్తరం తిక్తశీతైః శమనైః సవిరేచనైః |
పయసా సర్పిషా చైవ శీతైశ్చాభ్యజ్ఞనైర్జయేత్ || 82 ||

పిత్త ప్రధాన విషమ జ్వరములో తిక్త శీతల శమన ద్రవ్యములు విరేచన ద్రవ్యములు, పాలు ఘృతము శీతల అభ్యంగము ద్వారా చికిత్స చేయవలెను.

వమనైః పాచనీయైశ్చ లజ్జనైర్లఘుభోజనైః |
రూక్షోష్ణైశ్చాప్యపచరేత్ కషాయైశ్చ కఫోత్తరమ్ || 83 ||

కఫ ప్రధాన జ్వరములో వమనము, పాచన ద్రవ్యములు లంఘణము లఘుభోజనము రూక్ష ఉష్ణ కషాయము ద్వారా చికిత్స చేయవలెను.

రోమహర్షోఽక్షమర్దశ్చ వాతపిత్తోత్తరే జ్వరే |
మహాకల్యాణకం సర్పిః పశ్చగవ్యమథో పిబేత్ || 84 ||

పీత్వా వా మహాతీం మాత్రాం సర్పిషః పునరుల్లిఖేత్ |
తదహర్షా పరేద్యుర్వా పేయాం సమరిచాం పిబేత్ || 85 ||

వాతపిత్త ప్రధాన జ్వరములో రోమహర్షము అంగమర్దము ఉండును. ఇందులో మహాకల్యాణక, పంచగవ్య ఘృతమును త్రాగించవలెను. లేదా ఘృతము

ఉత్తమ మాత్రలో త్రాగించి పునర్వమనము చేయించవలెను. లేదా అదేదినము లేదా మరుసటి రోజు మరిచయుక్త పేయను త్రాగించవలెను.

రాజమూలస్య వా క్వాథం పిబేత్ ప్రజ్వరకం హవిః ।
క్రితోయం మయోగశ్చతుర్ధకమపోహతి ॥ 86 ॥

లేదా జ్వరము ప్రబలముగా నున్నప్పుడు రాజమూల క్వాథముత్రాగించవలెను. యజ్ఞములో---- ఆహుతినివ్వవలెను. దీని వలన చతుర్ధక జ్వరము దూరమగును.

ధారోష్ణం వా పయః పీత్వా తద్వమేదిచ్చయా న వా ।
శీతం వా మధునాఽశీతం నిమ్బపత్రోదకం పిబేత్ ॥ 87 ॥

లేదా ధారోష్ణపాలు త్రాగి స్వయముగా ఇష్టముతో గాని అనిష్టముతోగాని వమనము చేయవలెను. శీత లేదా ఉష్ణ నింబపత్రోదకమును తేనెతో కలిపి సేవించవలెను.

సర్పిర్వా మాహిషం పీత్వా హిఙ్గుస్తోకసమన్వితమ్ ।
తస్మిన్ విదగ్ధ ఏవాన్నం దధ్నా భుజ్జీత కేవలమ్ ॥ 88 ॥

మహిషఘృతములో కొంచెము హింగుకలిపి త్రాగించి అది విదగ్ధమైనపుడు పెరుగుతో కేవలం అన్నమును సేవించ వలెను.

నీలన్నస్తశిఫా వాఽపి సుపిష్టా తణ్డూలామ్బునా ।
దేయా జ్వరతిథౌ నస్యే మృగరాజస్య వా వసా ॥ 89 ॥

జ్వరము వచ్చిన రోజు నీల అపరాజితమూలమును కల్కము చేసి బియ్యపు నీటితో లేదా మృగరాజు వసను నస్యరూపములో ఇవ్వవలెను.

హరీతకీ వచా కుష్ఠం నిమ్బపత్రం పలఙ్కషా ।
సిద్ధార్థకా యవాః సర్పిర్వాపో జీర్ణజ్వరాపహః ॥ 90 ॥

హరీతకీ, వచ, కుష్ఠ, నింబపత్రము గుగ్గులు శ్వేత సర్వపము, యవలు, ఘృతము వీటిధూపనము జీర్ణజ్వరమును నశింపచేయును.

మూలాని సహదేవాయా: కటుకా రోహిణీ వచా ।
తణ్ణులోదకసిష్టోఽయం దేహో దాహజ్వరాపహా: ॥ 91 ॥

సహదేవిమూలము, కటుకి రోహిణి, వచ వీటిని తండులోదకము తో
మర్దించి ఇచ్చినచో దాహజ్వరము నశించును.

సురయా సర్వగన్తేశ్చ తైలమభ్యజ్ఞానం పచేత్ ।
సర్షపా అసునం హిఙ్గు త్రివ్యోషం రోచనా వచా ॥ 92 ॥

ఋక్షపిత्तం బస్తమాత్రం కరజ్జస్య ఫలాని చ ।
గ్రహజ్వరాభిభూతానాం నస్యకర్మాజ్ఞానం హితమ్ ॥ 93 ॥

(ఇత తాడపత్రపుస్తకే 201 తమం పత్రమ్)

అభ్యంగమునకై సురామరియు సర్వ గంధాషధములతో తైల పాకము
చేయవలెను. సర్షపము, లశన, హింగు, త్రికటుగోరోచన, వచ, ఋక్షపిత్తము,
మేకమాత్రం, కరంజఫలము గ్రహజ్వర రోగిలో నస్యకర్మకు అంజనమునకు
హితకరము.

సన్నిపాతవిబన్దే చ వ్యాలదష్టే చ శస్యతే ।
అర్ఘ్యసు యోనిశూలే చ ప్రలేపోఽయమనుత్తమః ॥ 94 ॥

పై ఓషధుల లేపనమునే సన్నిపాతజ్వరము, మలబంధము సర్పదంశము
అర్ఘ్యసు యోనిశూలలో హితకరము.

భీషణైర్హర్షైర్హైవ విచిత్రాద్భుతదర్శనైః ।
వ్యాకేపం మనసశ్చాస్య భీషక్కుర్యాజ్జ్వరాగమే ॥ 95 ॥

జ్వరమున్నపుడు చికిత్సకుడు భీషణ, హర్షకారక విచిత్ర అద్భుత
దర్శనములద్వారా రోగి మనో పరివర్తనము చేయవలెను.

పానం చైతత్ ప్రదాతవ్యం స్పృగ్స్పిన్నస్య దేహిసః ।
త్రిభణ్డీమజగన్తాం చ నీలినీం కటురోహిణీమ్ ॥ 96 ॥

కల్పం నా కటురోహిణ్యాః పిబేద్గోమూత్రసంఘ్రతమ్ ।
చికిత్సాయాం చ యత్ ప్రోక్తం తచ్చ కుర్యాద్విధానవిత్ ॥ 97 ॥

స్వీగ్నస్విన్న రోగికి త్రివృత్, అజగంధా, నీలిని, కటుకరోహిణీ క్వాథమును
త్రాగించవలెను- తెలిసిన వైద్యుడు ఇవిగాక ఇతర వైద్యులు చెప్పినవి కూడా
ప్రయోగించవలెను.

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ।

అని భగవాన్ కశ్యపుడు చెప్పెను.

(ఇతి) ఖిలేషు విషమజ్వరనిర్దేశీయో (నామ ప్రథమోధ్యాయః) ॥

ఇది ఖిలస్థానము విషమ జ్వర నిర్దేశీయాధ్యాయము.

విశేషనిర్దేశీయాధ్యాయః - ద్వితీయః

అథాతో విశేషనిర్దేశీయం నామాధ్యాయం వ్యాఖ్యాస్యామః ॥ 1 ॥

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ॥ 2 ॥

ఇప్పుడు మనము విశేష నిర్దేశీయమును అధ్యాయమును వాఖ్యానించెదము అని భగవాన్ కశ్యపుడు చెప్పెను.

మహర్షిం కశ్యపం వృద్ధం వేదవేదాఙ్కషారగమ్ ।

సుఖోపవిష్టమవ్యగ్రమప్యచృద్ వృద్ధజీవకః ॥ 3 ॥

వేదవేదాంగ పండితులు, జ్ఞానవృద్ధులు, వ్యగ్రతారహితమై సుఖ పూర్వకముగా ఆసీనులైన మహర్షి కశ్యపునితో వృద్ధ జీవకుడు ప్రశ్నించెను.

విషమాణాం జ్వరాణాం తే సవికల్పం సవిస్తరమ్ ।

యద్యథావచ్చ యావచ్చ ప్రోక్తం వక్తవ్యమాదితః ॥ 4 ॥

మొదలు వీరు విషమజ్వరం గురించి చెప్పవలసినదంతా వికల్పాదులు సవిస్తరముగా చెప్పినారు.

సామాన్యేనాపి సర్వేషాం జ్వరాణాం విగతజ్వర ! ।

వక్తవ్యుర్హసి కార్త్యేన పరిశేషమతః పరమ్ ॥ 5 ॥

ఓ విగతజ్వరా! ఇప్పుడు మీరు సామాన్యముగా అన్ని జ్వరములలో ఏదైతే చెప్పవలసి ఉన్నదో అదంతా విస్తారముగా ఉపదేశించగలరు.

ఇతి సంవోదితః ప్రాహ ప్రజాపతిరిదం వచః ।
 సమాసాభిహితం యచ్చ (యచ్చ) నాభిహితం హితమ్ ॥ 6 ॥

జ్వరితానాం జ్వరాణాం చ భూయో వక్ష్యామి తచ్చుణు ।
 అవస్థాలక్షణోద్దేశవిశేషోపక్రమే క్రమాత్ ॥ 7 ॥

ఈవిధంగా ప్రశ్నించబడిన ప్రజాపతి కశ్యపుడు ఈ క్రింది జవాబును ఇచ్చెను. జ్వర రోగి జ్వరముల గురించి సంక్షేపముగా లేదా అసలు చెప్పబడిన విషయములను ఇప్పుడు నేను అవి క్రమముగా అవస్థా లక్షణం ఉద్దేశ విశేష ఉపక్రమముల అనుసారముగా తిరిగి చెప్పెదను.

భైషజ్యమనవస్థాయాం పథ్యమప్యవచారితమ్ ।
 గుణం న కిచ్ఛీత్ కురుతే దోషాయైవ తు కల్పతే ॥ 8 ॥

విపరీత అవస్థ చెప్పబడిన ఔషధీ పథ్యము కొంచెం కూడా ఫలితముల నివ్వవు. దీనికి విరుద్ధముగా దోషములనే వృద్ధి చేయును అవే అనుకూలావస్థలో ప్రయోగించిన అమృత సమానముగా పని చేయును.

ప్రయుక్తం తదవస్థాయామమృతత్వాయ కల్పతే ।
 వాతాద్బాహ్యోదభీఘాతాత్ క్రోధాచ్ఛోకాద్భయాత్ క్షయాత్ ॥ 9 ॥

శ్రమాద్ గ్రహాభిషజ్గచ్ఛ వేగానాం చ విధారణాత్ ।
 సముత్పన్నే జ్వరే జన్తోర్వమనం న ప్రయోజయేత్ ॥ 10 ॥
 ప్రయుక్తం కురుతే క్షిప్రం తీవ్రం సోపద్రవం జ్వరమ్ ।

వాయువు, బాహ్య ఆఘాతము, క్రోధము, శోకము, భయము క్షయ, పరిశ్రమ, గ్రహ ఆక్రమణము, వేగధారణచే ఉత్పన్నమైన జ్వరములో వమనము చేయించకూడదు. అలాంటి వమనము తీవ్ర ఉపద్రవ యుక్త జ్వరము నుత్పన్నము చేయును.

పూరణాత్తు సముత్పన్నే జ్వరే హ్యమాత్రయా శ్రయేత్ ॥ 11 ॥

దోషే వృద్ధేతిమాత్రా చ సముత్క్లిష్టే తదైవ చ ।
 సన్నిపాతజ్వరభయాత్త్వరితం వామయేద్భిషక్ ॥ 12 ॥

వామితం లక్ష్మనాద్యన క్రమేణోపక్రమేత్తతః ।

సంతర్పణ జన్య జ్వరములో అల్పమాత్రలో వమనము చేయించవలెను. దోషవృద్ధి, ఉత్తేగ్రశమున్నప్పుడు సన్నిపాత జ్వర భయకారణమున శీఘ్రముగా అధిక మాత్రలో వమనము చేయించవలెను. వమనానంతరము లంఘనాదులచే క్రమముగా చికిత్స చేయవలెను.

వమనానంతరం చాస్య కుర్యాచ్చిర్షవిరేచనమ్ ॥ 13 ॥

తథాఽఽశు శిరసః శూలం గౌరవం చోపశామ్యతి ।

విబద్ధశ్చక్షురాదీనామరుచిశ్చ నివర్తతే ॥ 14 ॥

వమనము తర్వాత శిరోవిరేచనము చేయించవలెను. తద్వారా శిరశ్శూల, శిరోగురుత్వము శీఘ్రముగా శాంతి నొందును. విబంధము చక్షు మొదలగు వాటి అరుచి దూరమగును.

జీర్ణజ్వరేఽస్యథైతేషు వికారేషు ప్రదాపయేత్ ।

బహుదోషే బలవతీ మధ్యదోషేషు మధ్యమా ॥ 15 ॥

అల్పదోషే జ్వరే మృద్వీ క్రియా కార్యా విజానతా ।

జీర్ణ జ్వరములో కూడ ఈ వికారములు కల్గినపుడు శిరోవిరేచనము చేయించవలెను. వివేకవంతుడైన వైద్యుడు జ్వరములో దోషాధిక్యమున్న బలమైన, మధ్యమముగా నున్న మధ్యమ, అల్పముగా నున్న మృదు క్రియలను చేయవలెను.

స్వాని రూపాణి కార్షేష్టిన యదా వ్యాధౌ విశేషతః ॥ 16 ॥

తీవ్రాణి వ్యధితత్వం చ శరీరస్యోపలక్షయేత్ ।

బహుదోషం తదా విద్యాదల్పదోషమతోఽన్యథా ॥ 17 ॥

తథా మధ్యబలేష్యేషు మధ్యదోషం విభావయేత్ ।

రోగము సంపూర్ణ లక్షణములు తీవ్ర అవస్థలో నున్నప్పుడు శరీర వ్యధ ఎక్కువగా నున్నపుడు దోషములు అధిక మాత్రలో నున్నవని తెలుసుకొనవలెను. దీనికి విపరీతముగానున్నచో దోషములు అల్పముగానున్నవని తెలుసుకొనవలెను. రోగ బలము మధ్యమముగా నున్నప్పుడు దోషములు మధ్యమముగా నున్నవని తెలుసుకొనవలెను.

విబన్దారుచిత్పూర్ణా గాత్రభేదః శిరోరుజా || 18 ||

ప్రలాపాలస్యహృల్లాసతస్త్రిదాహశ్రమభ్రమాః |

మూత్రప్రచురతా గ్లానిః పురీషస్యావిపక్వతా || 19 ||

ఉత్క్లేశో గురుకోష్ఠత్వం లిబ్గాన్యామజ్వరే వదేత్ |

ఆమజ్వర లక్షణములు : విబంధము, అరుచి, తృష్ణ, మూర్చ, గాత్రభేదము, శరీరపీడ, ప్రలాపము, ఆలస్యము, హృల్లాసము, తంద్రా, దాహ, శ్రమ, భ్రమ, మూత్రాధిక్యత, గ్లాని, మల అపక్వము, ఉత్క్లేశము, కోష్ఠగురుత్వము, ఇవి ఆరు జ్వర లక్షణములు.

నివృత్తా ప్రాయశ్చైషాం సంజాతే జ్వరమార్దవే || 20 ||

లఘుత్వం చాష్టరాత్రే చ నిరామజ్వరమాదిశేత్ |

నిరామ జ్వర లక్షణములు : పై చెప్పిన లక్షణములు దూరమైనప్పుడు, జ్వరము మృదువగుట, 8 దినములలో శరీరము లఘువగుట నిరామ జ్వరమనబడును.

ఆపాతలక్యః స్వాదూష్మా తత్క్షణాదేతి మార్దవమ్ || 21 ||

అన్తర్లఘుత్వముత్సాహో దోషపక్షిః ప్రసన్నతా |

తృష్ణాదీనాం మృదుత్వం చ బహిర్మార్గగతే జ్వరే || 22 ||

తత్రాభ్యజ్ఞాన్ ప్రదేహోశ్చ పరిషేకాంశ్చ కారయేత్ |

బహిర్మార్గ గత జ్వర లక్షణములు : సర్వ శరీర సంచారి మరియు ప్రత్యక్షముగా కనబడు ఊష్ణ అదే క్షణములో మృదువగును. అంతరావయములు లఘువగును. శరీరముత్సాహముగా నుండును. దోషములు పక్వవగును. శరీరము ప్రసన్నమగును. తృష్ణాదులు మృదువగును. ఈ జ్వరములో అభ్యంగము ప్రదేశము పరిషేకాదులు చేయవలెను.

అవిపక్వా విపక్వా వా దోషా యస్య న నిర్భ్రతాః || 23 ||

న చ వ్యాధేరుపశమో న చోత్సాహో న లాఘవమ్ |

గ్లానికార్యే న చాత్వర్తం న చ చున్దోశసం ప్రతి || 24 ||

అప్రకృష్టే (ప్రకృష్టే) వా స కాలే దోషదుర్బలః |

అతో విపర్యయాద్దేహీ భవేదాషధదుర్బలః || 25 ||

(ఇతి తాడపత్రస్తుకే 202 తమం పత్రమ్)

అపిపక్వ పక్వ దోషములు నిర్ధరణము కానపుడు వ్యాధి శాంతి శరీర ఉత్సాహము, లఘుత్వము, గ్లాని, కృశత, రుచి ఇవి లేనపుడు ఎక్కువ లేదా తక్కువ సమయములో ఆ రోగి దోషములచే దుర్బలముగా ఉన్నాడని తెలిసికొనవలెను. దీనికి వివరీత రోగికి ఔషధకారణముచే దుర్బలుడైనాడని తెలిసికొనవలెను.

పాచనైరవిషక్యానాం దోషాణాం దోషదుర్బలే ।

సమ్యక్కుర్యాదుషశమం షక్యానాం చ విరేచనైః ॥ 26 ॥

దోషములచే దుర్బలమైన వ్యక్తిలో అపక్వ దోషములను పాచక ద్రవ్యములతో మరియు పక్వదోషములను విరేచన ద్రవ్యముల ద్వారా శాంతింపచేయవలెను.

ఇతరస్యానుయావేక్షం బలాప్యాయనమిష్యతే ।

సముద్దీర్ఘేషు సహసా దోషేష్యభినవేషు చ ॥ 27 ॥

ఇందులో ఔషధంతో దుర్బలమైన వ్యక్తిలో ఉద్దీర్ఘమైన నవీన దోషములలో బలవృద్ధి చేయవలెను.

బలవద్ దుర్బలే వాఽపి కషాయం వాఽపి భేషజమ్ ।

సంరక్షన్ ధర్మయశసీ న ప్రయుజ్జ్వాత్ కదాచన ॥ 28 ॥

ధర్మము, యశస్సు కాపాడుకొని వైద్యుడు దుర్బల రోగికి బలమైన కషాయములను ఔషధములను ఎప్పుడూ ప్రయోగించకూడదు.

యథా శరత్సు మహతోః కృద్ధయోరభిషక్తయోః ।

న ధత్తే దుర్బలా వేగం హస్తినోరగ్రవారణీ ॥ 29 ॥

తథా బలం బలవతోస్తద్దోషైషధయోర్వయోః ।

సంక్షుబ్జయోర్న సహతే సంతస్థా దేహీనస్తతః ॥ 30 ॥

శరదృతువులో మదంతో మత్తెక్కిన కృద్ధ ఏనుగు వేగమును దుర్బలమైన ఆడ ఏనుగు సహించజాలనట్లు బలమైన క్షుభిత దోషములు ఔషధముల వేగములను పీడిత ప్రాణి సహించజాలడు.

పుష్టాతి దుర్బలం దోషాః కషాయః స్తమ్భయత్యతః ।

భూయోఽభివృద్ధాస్తే ప్రాణాన్నిఘ్నన్త్యాశు శరీరిణః ॥ 31 ॥

కషాయేణాకులీభూతాశ్చిరం సంక్షేశయన్తి వా ।

దోషదుర్బలమైన రోగిని కషాయములు దోషస్తంభనం చేసి పుష్టి కలిగించును తిరిగి ప్రకోపమైన దోషములు శీఘ్రముగా మనిషి ప్రాణమును హాని చేయును. లేదా కషాయం ద్వారా వ్యాకులము చెందిన దోషములు చాలాకాలము వరకు క్షేశమును కలిగించును.

భగ్నవేగేషు దోషేషు విధినా లజ్జనాదినా ॥ 32 ॥

కాలే ప్రయుక్తం భైషజ్యం స్యాద్వికారోపశాస్తయే ।

దోష వేగములు నశించిన పిదప లంఘనాదులచే ఉచిత కాలములో ప్రయోగింపబడిన ఔషధము రోగమును శాంతింపచేయును.

లజ్జనం స్వేదనం పేయా త్రివిధా దీపనాన్వితా ।

ఓదనస్త్రీవిధో యూషః కషాయస్త్రీవిధో రసః ॥ 33 ॥

సర్పిరభ్యజ్జనం బస్తీః ప్రదేహః సావగాహనః ।

జ్వరాపహః సముద్దిష్టో లజ్జనాదిరయం క్రమః ॥ 34 ॥

లంఘనాది క్రమము : లంఘనము, స్వేదనము, 3 విధములైన దీపన పేయలు, ఓదనము, 3 విధములైన యూషములు, కషాయము, 3 విధములైన రసము, ఘృతము, అభ్యంగం, వస్త్రీ, ప్రదేహము, అవగాహము, ఇవి జ్వరమును నష్టమొందించు క్రమము చెప్పబడినది.

పచ్చన్తే సప్తరాత్రేణ దోషాః సప్తసు ధాతుషు ।

తస్మాత్ కషాయం సప్తాహీ పాచనీయం విధాపయేత్ ॥ 35 ॥

శమనం సంసనీయం వా యథావస్థమతం పరమ్ ।

ఏడు దినములలో సప్తధాతువులలో స్థితమైన దోషసాచనము జరుగును.

కావున 8వ దినమున పాచన కషాయం త్రాగించవలెను తరువాత అవస్థానుసారముగా శమన, సంసన కషాయములు ప్రయోగించవలెను.

మన్దోష్మత్వాత్ స్థిరత్వాచ్చ గురుత్వాచ్చ కఫజ్వరః ॥ 36 ॥

పరిపాకం చిరాదేతి తస్మాదస్యాషధక్రమః ।

అష్టాహాత్ పరతో వాఽపి యథాపాకం విధీయతే ॥ 37 ॥

ఉష్ణము తగ్గుటచే ప్థిరము గురువగుటచే కఫజ్వరము ఆలస్యముగా పక్వం చెందును. పక్వాససారము 8వ దినము తరువాత కషాయ రూపంలో ముఖ్య ఔషధ క్రమమును ప్రారంభించవలెను.

పక్వావశేషస్తేనాశు పచ్యతేఽగ్నిశ్చ దీప్యతే ।

దోషపక్త్యాఽగ్నిదీప్త్యా చ జ్వరస్యాపచయో ధ్రువమ్ ॥ 38 ॥

వీటిచే పక్వం కాగా మిగిలిన దోషములు శీఘ్రంగా పక్వం నొందును. జఠరాగ్ని ప్రదీప్తినొందును. ఈ విధముగా దోషపాచనము అగ్నిప్రదీప్తం అగుటచే జ్వరము నిశ్చితముగా శాంతించును.

తద్భుక్తరస్నేహసంస్కారాన్ రసానత్రావచారయేత్ ।

తతః సంశమనం కుర్యాద్వ్యాధిశోషశాన్తయే ॥ 39 ॥

శేష రోగ శాంతి కొరకు స్నేహ సంస్కార రసములను ప్రయోగించి తరువాత దోషశమనము చేయవలెను.

ప్రసాదనార్థం ధాతునాం బలస్యాప్యాయనాయ చ ।

దేశదోషాగ్నిసాత్మ్యర్తుయుక్తం చాత్ర ప్రశోషణమ్ ॥ 40 ॥

త్ర్యహం చతురహం వాఽపి నాతిమాత్రమతః పరమ్ ।

రూక్షత్వాఙ్జ్వర్యమాణాయ దేయం సర్విర్త్వరాపహమ్ ॥ 41 ॥

జ్వరితోఽనేన నివృత్తి ప్రదీప్తం చామ్బునా గృహమ్ ।

ధాతు ప్రసాదనము, బలప్రాప్తి కొరకు దేశ దోష జాఠరాగ్ని, సాత్మ్యం బుతు అనుసారం 3 లేదా 4 దినములలో దోష శోషణం చేయవలెను. దీనికంటె మించకూడదు. తరువాత దీనివలన జ్వరరోగి రూక్షమగుటచే స్వల్ప మాత్రలో జ్వరనాశకప్పుతం ప్రయోగించవలెను. దగ్ధం అగు గృహము జలముతో ఆర్చివేసినట్లు జ్వరరోగికి పుత్ర ప్రయోగము చేసి శాంతింప చేయవలెను.

సర్విః పిత्तం శమయతి శైత్యాత్ స్నేహోచ్చ మారుతమ్ ॥ 42 ॥

సమానగుణమప్యేతత్ సంస్కారాఙ్జీయతే కఫమ్ ।

ఘృతము శీతగుణం అగుటచే పిత్తమును, స్విగ్ధం అగుటచే వాయువును శమింప చేయును. కఫంనకు సమానగుణం కలిగి ఉన్నప్పటికి సంస్కారముచే కఫంను శాంతింప చేయును.

అథ చేద్భూహదోషత్వాత్ కృతేఽపి శమనే నతి || 43 ||

పక్వాశయగురుత్వం చ స్తిమితత్వం చ లక్ష్యతే |

స్వేదో విణ్మాత్రరాగశ్చ భక్తస్యానభినన్దనమ్ || 44 ||

స్నిగ్ధాయ ణామదేహాయ దద్యాత్తత్ర విరేచనమ్ |

దోషాధిక్యముచే దోషములు శమింపబడినప్పటికి పక్వాశయంలో గురుత్వం, స్తిమితత, స్వేదము, మలమూత్రము రాగయుక్తం అగుట, అరుచి ఉన్నచో స్విగ్ధం దుర్బల శరీరం కలిగిన రోగికి విరేచనము చేయుంచవలెను.

శూలే పక్వాశయగతే పార్శ్వపుష్కటిగ్రహే || 45 ||

వాతవిణ్మాత్రసంజ్ఞే చ నిరూహః సానువాసనః |

బహిర్మార్గగతే చాపి జ్వరేఽభ్యజ్ఞాదిరిష్యతే || 46 ||

పక్వాశయ శూల, పార్శ్వగ్రహము, పుష్కగ్రహము, కటిగ్రహము, వాయు మలమూత్ర అవరోధము ఉన్నచో అనువాసన, నిరూహ వస్త్రీ ఇవ్వవలెను. జ్వరము బహిర్ మార్గగతం అయినచో అభ్యంగాదులు చేయవలెను.

నరస్య వాతప్రకృతేర్యది స్యాద్వాతికో జ్వరః |

ఋతౌ చ వాతప్రకృతౌ స దుఃసాధ్యస్త్రిసంకరః || 47 ||

తథైవ పిత్తప్రకృతేః శ్లైష్మికస్య చ దేహినః |

విపరీతప్రకృతయః సుఖసాధ్యా జ్వరాదయః || 48 ||

వాత ప్రకృతి కల వానికి వాతఋతువులో (వర్షఋతువు) వాత జ్వరము వచ్చినచో 3 దోషములు కలియుట వలన కష్టసాధ్యం అగును. ఇదే విధంగా పిత్తకఫ ప్రకృతి రోగులలో కూడా ఆయాఋతువులలో ఆయాజ్వరములు వచ్చినచో కష్టసాధ్యం అగును. విపరీత ప్రకృతి కలిగిన సుఖసాధ్యం అగును.

ఏకద్విత్రిప్రకృతయో వ్యాధయః సర్వ ఏవ హి |

సుఖదుఃఖాశ్చికిత్సాః స్యుః ప్రాయశస్తే యథాక్రమమ్ || 49 ||

ఏకదోష సంసర్గ సన్నిపాత ప్రకృతుల వారికి సమస్త వ్యాధులు క్రమముగా సుఖసాధ్యము, దుఃఖసాధ్యం అగును.

సముల్లిక్ష్టేషు దోషేషు త్రివిధం కర్మ నిశ్చితమ్ ।

శోధనం శమనం చైవ తథా శమనశోధనమ్ ॥ 50 ॥

దోషములు ఉల్లేశము చెందినపుడు 3 విధముల కర్మలు చేయవలెను,

1. శోధనం, 2. శమనం. 3. శమన- శోధనం.

తత్ర పుంసాం బలవతాం (మన్త) బహ్నిమతాం సతామ్ ।

తీవ్రవేగామయానాం చ హితం శోధనమాషధమ్ ॥ 51 ॥

శోధన ఔషధ అర్థులు: బలవంతుడు, మందాగ్ని కల రోగికి రోగము తీవ్ర వేగముగా ఉన్నచో శోధన ఔషధమును ఇవ్వవలెను.

బలినామల్పదోషాణాం నాతివృద్ధవికారిణామ్ ।

నాతిక్లేశసహానాం చ శమనం హితముచ్యతే ॥ 52 ॥

శమన ఔషధము: బలవంతుడు, అల్పదోషములు కలవాడు అధిక్లేశం సహించని వాడు రోగము అధికంగా వృద్ధి నొందనిచో శమనన ఔషధం హితకరము.

తదైవ మధ్యదోషాణాం దుర్బలానాం శరీరిణామ్ ।

బలవద్వ్యాధిజుష్టానాం హితం శమనశోధనమ్ ॥ 53 ॥

శమన శోధన ఔషధము: అదే విధముగా మధ్యదోషములు కలిగి దుర్బలమైన వ్యక్తి బలమైన వ్యాధి ఉన్నచో శమన- శోధన ఔషధంలు ఇవ్వవలెను.

ఊర్ధ్వ హఠతి యద్దోషానధశోభయతశ్చ యత్ ।

ద్రవ్యం వివిధవీర్యత్వాత్తద్ది సంశోధనం స్మృతమ్ ॥ 54 ॥

ఊర్ధ్వ, అథో, ఉభయ మార్గముల ద్వారా దోషములను వెడలించు ద్రవ్యములు వివిధ వీర్యములు కలవగుటచే శోధన ద్రవ్యములు అనబడును.

నాథో న చోర్ధ్వం హఠతి యద్దోషాచ్చమయత్యపి ।

న చోగ్రగుణవీర్యం తద్ ద్రవ్యం సంశమనం విదుః ॥ 55 ॥

ఊర్ధ్వ అథో మార్గముల ద్వారా దోషములను వెడలించకకేవలం శమనం చేయు ఉగ్రము కాని వీర్యగుణములు కలిగిన ద్రవ్యములను సంశమన ద్రవ్యములు అందురు.

నాత్యర్థం శోధయతి యద్దోషాన్ సంశమయత్యపి ।
తత్ర మధ్యబలోపేతం ద్రవ్యం శమనశోధనమ్ ॥ 56 ॥

అధిక శోధనమును శమనమును చేయక మధ్య బలము కలిగిన ద్రవ్యములను శమన శోధన ద్రవ్యములు అందురు.

దశమూలశటీరాస్నావయస్థాపశ్చికోలకమ్ ।
శార్కేష్టా రోహిణీ పాతా సరలో దేవదారు చ ।
ముస్తాఽమృతా వృశ్చికాలీ కర్కటాఖ్యా దురాలభా ॥ 57 ॥
త్రాయస్తీత్యేవమాదీని శమనీయాని నిర్దేశేత్ ।

శమన ద్రవ్యములు : దశమూలములు కచ్చారములు, రాస్నా, హరీతకీ, పంచకోలములు, శారంగేష్ట, (కాకజంఘా లేద కాకమాచి) రోహిణి, పాఠ, సరళ, దేవదారు, ముస్త, గుడూచి, వృశ్చికాలి, కర్కటక శృంగి, దురాలభ, త్రాయంతి మొదలగునవి.

క్షారద్వయం సగోమూత్రం మదనం లవణాని చ ।
త్రిఫలాఽఽరగ్వధో దస్తీ నీలినీ సప్తలా త్రివృత్ ॥ 59 ॥
ఏవమాది తు యచ్ఛాన్యద్ ద్రవ్యం శోధనముచ్యతే ।

శోధనద్రవ్యములు - వచ, కోశాతకీ, వేప, పిప్పలి, కుటజ, ఇంద్రయవ, క్షారద్వయం, గోమూత్రం, మదన ఫలము, పంచలవణములు, త్రిఫలములు, ఆరగ్వధము, దంతి, నీలినీ, సప్తలా, త్రివృత్, మొదలగునవి. ఈ విధమైన వేరే ద్రవ్యాలను కూడ శోధన ద్రవ్యములు అంటారు.

కాశ్మర్యామలకం ద్రాక్షా శీతపాకీ పరూషకమ్ ॥ 60 ॥
మధుకం పిప్పలీమూలం విడంఘం హింజ్ల సైన్దవమ్ ।
పాతాఽఽజగన్ధాఽతివిషా పథ్యా ముస్తా కటుత్రికమ్ ॥ 61 ॥
రోహిణీత్యేవమాది స్యాద్ ద్రవ్యం శమనశోధనమ్ ।

శమన - శోధన ద్రవ్యములు- కాశ్మరీ, ఆమలకీ, ద్రాక్ష, కాకోలి, పరూషకము, యష్టిమధు, పిప్పలీ మూలం, విడంగం, హింగు, సైంధవలవణము,

పాఠ, అజగంధా, అతివిష, హారీతకి, ముస్త, త్రికలు, రోహిణి, మొదలగునవి శమనశోధనములు.

త్రివిధం కర్మ నిర్విఘ్నమిత్యేతద్దోషశాస్తయే || 62 ||

ఈవిధంగా దోషములను శాంతింపచేయుటకు మూడు విధములైన ద్రవ్యములు చెప్పబడినవి.

దోషశాస్తా చ ధాతునాం ప్రసాద ఉపజాయతే |

మలాయనానాం సర్వేషామవ్యాఘాతక్రియాసు చ || 63 ||

దోషధాతుమలైస్తాత్ స్వే స్వే కర్మణ్యవస్థితైః |

స్వాస్థ్యముత్పద్యతే న్యూణామస్వాస్థ్యం తద్విపర్యయే || 64 ||

దోషములు శాంతించి, మలస్థానములు ఉపద్రవ రహితమైనప్పుడు ధాతువులలో ప్రసన్నము ఉత్పన్నమగును. ఈ విధముగా దోషధాతుమలములు తమతమ కార్యములలో స్థితమైనప్పుడు మనుష్యుడు స్వస్థముగా నుండును విపరీతమైనప్పుడు అస్వస్థుడగును.

సమ్యగాహారచేష్టాభ్యాం యదా సాత్మ్యం యథేరితమ్ |

సమానాం రక్షణం కుర్యాద్దోషోదీనాం విచక్షణః || 65 ||

కుపితానాం ప్రశమనం క్షీణానామభివర్ధనమ్ |

క్షణణం చైవ వృద్ధానామేతావద్ది చికిత్సితమ్ || 66 ||

సమ్యక్ ప్రకారమైన ఆహారము మరియు చేష్టల ద్వారా సాత్మ్యమైనప్పుడు బుద్ధిమంతుడైన వాడు సామ్యావస్థలో నున్న దోషాదులను రక్షించుకొనవలెను. కుపితదోషముల శమనమును, క్షీణదోషములను వృద్ధి, వృద్ధి చెందిన దోషములను తగ్గించవలెను. ఇదే చికిత్స అనబడును.

తదేకత్వమనేకత్వమవస్థాముదయవ్యయమ్ |

దోషాణామాతురాణాం చ సంప్రధార్య బలాబలమ్ || 67 ||

యథావదోషధానాం చ భిన్నానాం నామరూపతః |

రసాన్ గుణాంశ్చ వీర్యం చ విపాకం చ యథాతథమ్ || 68 ||

దేశం కాలముపాయం చ ప్రమాణం వ్యాధిమేవ చ ।

జ్ఞాత్వా చికిత్సా భిషజా ప్రణేతవ్యాఽప్రమాదతః ॥ 69 ॥

చికిత్సకునికి దోషములు, రోగి ఏకత్వ అనేకత్వ ఉద్భవము, బలా బలమును చూచి నామరూపానుసారము వేర్వేరు ఔషధముల రసగుణ వీర్య విపాక దేశకాల ఉపాయ ప్రమాణవ్యాధులను తెలిసికొని ప్రమాద రహితముగా చికిత్స చేయవలెను.

యే యథా చ సముద్దిష్టా యోగాః స్వే స్వే చికిత్సితే ।

తే తథైవ ప్రయోక్తవ్యా న తేష్యస్తి విచారణా ॥ 70 ॥

తమ తమ చికిత్సలలో యోగములు ఏ ఏరూపములో ఇవ్వబడినవో వాటిని అవే రూపములో ప్రయోగించవలెను. ఇందులో విశేష విచారణ అవసరము లేదు.

కో హి నామ ప్రణీతానాం ద్రవ్యాణాం తత్త్వదర్శిభిః ।

నానావిధానామేకత్వే తత్కర్మ జ్ఞాతుమ్మర్తతే ॥ 71 ॥

తత్త్వ దర్శులైన ఋషులు ద్వార ప్రణీతమైన నానాద్రవ్యములు ఏకమైనపుడు వాటి కర్మలను ఎవరు తెలుసు కొనగలరు.

కిశ్చేదన్యరసం ద్రవ్యం గుణతః కిశ్చేదన్యథా ।

వీర్యతశ్చాన్యథా కిశ్చేద్విద్యాద్ర విపాకతః ॥ 72 ॥

అథ చైకత్వమాగమ్య ప్రయోగే న విరుధ్యతే ।

ఉత్పద్యతే యథార్థం చ సమవాయగుణాన్తరమ్ ॥ 73 ॥

పుథక్పుథక్ప్రసిద్ధేఽపి గన్తే గన్తాన్తరం యథా ।

గన్తాఙ్గానాం మనోఘోది ప్రత్యక్షం సామవాయికమ్ ॥ 74 ॥

కొన్ని ద్రవ్యములు రసము ద్వారా, కొన్ని గుణము ద్వారా, కొన్ని వీర్యము ద్వారా, కొన్ని విపాకము ద్వారా విరుద్ధమగును. ఇవి పరస్పరము ఏకమైనపుడు ప్రయోగ విరుద్ధము కావు. సమవాయముచే యథార్థ గుణాంతరము ఉత్పత్తి అగును. వేర్వేరు ప్రసిద్ధ గంధ ద్రవ్యములు పరస్పరము కలిసినపుడు ప్రత్యక్షముగా ఆఘోదితమగు క్రొత్త గంధము ఉత్పన్నమగునట్లు.

తస్మాదార్షప్రయోగేషు ప్రక్షేపాపచయం ప్రతి ।
న ప్రమాద్యేదవిజ్ఞాయ దోషైషధబలాబలమ్ ॥ 75 ॥

కావున ఆర్ష యోగములను ప్రక్షేపము, అపచయముల దోషములు, ఔషధ బలాబలములు తెలుసుకొనక ప్రయోగించ కూడదు.

వయః శరీరాగ్నిబలం త్వవేక్ష్య మతిమాన్ భిషక్ ।
మాత్రాం వికల్పయేదత్ర ప్రధానావరమధ్యతః ॥ 76 ॥

వివేకవంతుడైన వైద్యుడు రోగి శరీరము, అగ్ని బలము చూచి ప్రధాన, అవర, మధ్యమ మాత్రను నిర్ణయించవలెను.

ఇతి జ్వరాణాముద్దిష్టో విశేషోఽయముపక్రమే ।
యం విదిత్వా తు కార్యేషు వివిధేషు న సంభ్రమేత్ ॥ 77 ॥

ఈ విధముగా జ్వరచికిత్సలో విశేష క్రమము చెప్పబడింది. ఇది తెలిసిన తర్వాత వివిధ కార్యములలో మతిభ్రమ కలుగదు.

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ॥ 78 ॥
అని భగవాన్ కశ్యపుడు చెప్పెను.

ఇది ఖిలస్థావమందలి విశేష నిర్దేశీయమను రెండవ అధ్యాయము.

భైషజ్యోపక్రమణీయ - తృతీయోఽధ్యాయః

అథాతో భైషజ్యోపక్రమణీయమధ్యాయం వ్యాఖ్యాస్యామః ॥ 1 ॥

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ॥ 2 ॥

ఇప్పుడు మనము భైషజ్యోపక్రమణీయాధ్యాయమును వ్యాఖ్యానించెదమని భగవాన్ కశ్యపుడు చెప్పెను.

బ్రాహ్మ్యో శ్రియా ప్రజ్వలంతం బ్రహ్మర్షిమమితద్యుతిమ్ ।

కశ్యపం లోకకర్తారం భార్గవః పరిపృచ్ఛతి ॥ 3 ॥

బ్రహ్మతేజస్సుతో ప్రజ్వలితుడైన అత్యంతకాంతి వంతుడైన లోకగురువు బ్రహ్మర్షి కాశ్యపునితో భార్గవుడు (వృద్ధజీవకుడు) ప్రశ్నించెను.

అబాధకారణం వ్యాధిర్భేషజం సుఖకారణమ్ ।

సమ్యగ్నృక్తం తదమృతం తదన్యద్విషవద్భవేత్ ॥ 4 ॥

వ్యాధి రోగ కారణము, ఔషధము సుఖ కారకము. సమ్యక్ ప్రకారము ప్రయోగించబడిన ఔషధము అమృత సమానము, అసమ్యక్ ప్రయోగము చేసిన విషతుల్యమగును.

భేషజోపక్రమం తస్మాద్భగవాన్ ! వక్తుమ్మర్హసి ।

ఔషధం కిమధిష్ఠానం కథం చాస్యోపదిశ్యతే ।

ఔషధజ్ఞాషధత్వం చ భేషజత్వమథాపి చ ॥ 5 ॥

భైషజ్యత్వాగదత్వం చ కషాయత్వం తథైవ చ ।
 యథా చ గాణ్యేన రసా ద్రవ్యే ద్రవ్యే వ్యవస్థితాః ॥ 6 ॥
 ప్రాధాన్యేన యథా దృష్టో మధుకే మధురో రసః ।
 ఆఘ్నః కపిఠ్ఠే, లవణః సైన్దవే, నాగరే కటుః ॥ 7 ॥
 తిక్తస్తిక్తకరోహిణ్యాం, కషాయశ్చాభయాం స్రతి ।
 సత్యేవం రసనానాత్వే సంయోగః సర్వ ఏవ హి ॥ 8 ॥
 కషాయత్వేన నిర్దిష్టః కుతః కిం చాత్ర కారణమ్ ।
 కతికే చౌషధగుణా భేదాశ్చాస్య కతి స్మృతాః ॥ 9 ॥
 కతికే చౌషధకాలాశ్చ కాలే కాలే చ కో విధిః ।
 కస్యాం కస్యామవస్థాయాం పాతవ్యం భేషజం న వా ॥ 10 ॥
 కథం చ సేయం పీతస్య పరిహార్యం చ కిం భవేత్ ।
 జీర్ణమాణస్య కిం రూపం కిం చ జీర్ణస్య లక్షణమ్ ॥ 11 ॥
 విభజ్య వయసస్త్రిత్వం కథం మాత్రా విధీయతే ।
 అధోభాగోర్ద్వభాగానాం దోషసంశమనీ చ యా ॥ 12 ॥
 జీవనీయా చ యా మాత్రా దీపనీయా చ యా స్మృతా ।
 మాత్రా సంశోధనీ యా చ స్నేహమాత్రా చ యా భవేత్ ॥ 13 ॥
 సర్వమేతద్యథాతత్త్వం కీర్తయస్య మహామునే !
 జాతమాత్రముపాదాయ యావద్వర్ణకతం పరమ్ ॥ 14 ॥

కావున ఓ భగవాన్! మీరు ఓషధి ఉపక్రమము ఉపదేశించగలరు. ఓషధి అధిష్ఠానమేమి? ఔషధ జ్ఞానము, ఓషధి, భేషజము భైష్యజ్యము, అగదము, కషాయము ఏవిధముగా ఉపదేశించబడును? వేర్వేరు ద్రవ్యములలో గుణరూపములు వేర్వేరుగా నుండును. కాని ప్రధానముగా యష్ఠిమధు లోమధురరసము, కపిఠ్ఠములో ఆఘ్నరసం సైంధవంలో లవణరసం, శుంఠిలో కటురసం, తిక్త రోహిణిలో తిక్త రసం, హరీతకీలో కషాయ రసము చెప్పబడినవి. ఈ విధంగా రసములు నానావిధములైనప్పటికీ వాటి సముదాయమును

కష్టాయరసముగా ఎందుకు చెప్పబడినది? దీని కారణమేమి? ఔషధమునకు ఎన్ని, ఏ ఏ గుణములుండును? వీటి భేదములేమి? ఔషధకాలములెన్ని? వేర్వేరు కాలములలో ఔషధసేవన విధానమేమి? ఏ అవస్థలో ఔషధప్రయోగము చేయవలెను. ఏ అవస్థలో చేయకూడదు? ఔషధమును ఏ విధముగా సేవించవలెను? ఔషధ సేవనాంతరం పథ్యమేమి? ఔషధము జ్యేష్ఠమగుచున్నపుడు, జ్యేష్ఠమైన పిదప లక్షణములేమి? బాలుడు జన్మించినది మొదలుకొని 100 సం॥అవరకు ఆయువును 3గా విభజించి ఊర్ధ్వ అధోమార్గముల ద్వారా దోష సంశవనము చేయు, జీవనీయ దీపనీయ, సంశోధనీయ, స్నేహమాత్రను ఏవిధముగా విభాగము చేయబడును. వీటన్నిటిని సక్రమముగా ఉపదేశించగలరు.

ఇతి శుశ్రూషమాణాయ శిష్యాయ వదతాంవరః ।

ఆచవక్షే యథాన్యాయం భైషజ్యోపక్రమం ప్రతి ॥ 15 ॥

ఈ విధముగా వినుటకునిచ్చుగించిన శిష్యునికి జ్ఞాని మహర్షి కశ్యపుడు యథా యోగ్యముగా భైషజ్యోపక్రమమును ఉపదేశించును.

అయం హేతురిదం లిङ్గమస్య చాయముపక్రమః ।

ఇతి తావత్ పరం సూక్ష్మం వ్యాధిజ్ఞానం ప్రవక్షతే ॥ 16 ॥

రోగమునకు ప్రత్యేక హేతు, లింగ, చికిత్స కలవు. ఈ విధముగా రోగ జ్ఞానము అతి సూక్ష్మమైనది.

అస్మాదప్యోషధజ్ఞానమాహుః సూక్ష్మతరం బుధాః ।

తదహం తే_భిధాస్యామి కార్ష్యేన్నైవ నిబోధ మే ॥ 17 ॥

జ్ఞానులు రోగము కంటె కూడ ఓషధి జ్ఞానమును అతి సూక్ష్మము పేర్కొందురు. కావున నేను నీకు సంపూర్ణముగా ఔషధ జ్ఞానమును ఉపదేశించెదను, వినుము.

పథ్యసేవినమారోగ్యం గుణేన భజతే నరమ్ ।

అపథ్యసేవినం క్షీప్రం రోగః సమభిమర్దతి ॥ 18 ॥

పథ్యసేవనము చేయు వ్యక్తి స్వాస్థ్యము ప్రాప్తించును. అపథ్యసేవనము చేయువాడిని రోగములు చుట్టు ముట్టును.

స రోగో ద్వివిధశ్చోక్తః శారీరో మానసస్తథా ।

ఆధయో మానసాస్తత్ర శారీరా వ్యాధయః స్మృతాః ॥ 19 ॥

సాధ్యోఽసాధ్యశ్చ యాప్యశ్చ త్రివిధం రోగలక్షణమ్ ।

రోగములు 2 విధములు 1. శారీరకము 2. మానసికములు. మానసిక రోగములను ఆధి అని, శారీరకరోగములను వ్యాధి అనెదరు. సాధ్యము అసాధ్యము యాప్యములని రోగలక్షణములు 3 విధములు.

వాతపిత్తకఫా దోషాః శారీరవ్యాధిహేతవః ॥ 20 ॥

సత్త్వేతరం చ ద్వైత్వం చ మానసామయహేతవః ।

వాతపిత్త కఫ దోషములు శారీరక రోగ కారణములు. సత్త్వగుణము కాక శేష రజస్తమో గుణములు మానసిక రోగ కారణములు.

దృతివీర్యస్మృతిజ్ఞానవిజ్ఞానైర్మాన సంజయేత్ ॥ 21 ॥

శారీరం భేషజైః కాలయుక్తిదైవవ్యపాశ్రయైః ।

మానసిక రోగములను దృతి వీర్యము, స్మృతి, జ్ఞాన విజ్ఞానముల ద్వారా శారీరక రోగములను కాలవ్యపాశ్రయము, యుక్తి వ్యపాశ్రయము, దైవవ్యపాశ్రయ ఔషధముల ద్వారా జయించవలెను.

స పునర్ద్వివిధో వ్యాధిరాగస్తుర్నిజ ఏవ చ ॥ 22 ॥

ఆగస్తుర్బాధతే పూర్వం పశ్చాద్దోషాన్ ప్రపద్యతే ।

నిజస్తు చీయతే పూర్వం పశ్చాద్బుద్ధః ప్రబాధతే ॥ 23 ॥

వ్యాధులు నిజ ఆగంతుక భేదములచే 2 విధములు. ఆగంతుకవ్యాధులు మొదలు శారీరమున నష్టముచేసి తర్వాత వాతాది దోషములను ప్రకోపింపచేయును. నిజవ్యాధులలో మొదట దోషము వికృతి చెంది తర్వాత శరీరమునకు కష్టమును కల్గించును.

తస్మాదాగస్తురోగాణాం పశ్యన్తి నిజవత్ క్రియాః ।

నిజానాం పూర్వరూపాణి దృష్ట్వా సంశోధనం హితమ్ ॥ 24 ॥

కావున ఆగంతుక రోగములను కూడ నిజ రోగముల వలె చికిత్స

చేయవలెను. ఆగంతుక రోగములో నిజరోగము యొక్క పూర్వ రూపమును చూసి సంశోధనము చేయవలెను.

సంశోధనం సప్తవిధం తదాయత్తం చికిత్సితమ్ ।
తచ్ఛాయత్తం చతుష్పాదే పాదశ్చైషధముచ్యతే ॥ 25 ॥

ఓషధం యుక్త్యధిష్ఠానం దైవాధిష్ఠానమేవ చ ।
యుక్తిర్వసునకర్మాది దైవం యాగాది కీర్త్యతే ॥ 26 ॥

సంశోధనము 2 విధములుగా నుండును. దీనిపైనే చికిత్స ఆధారపడి ఉండును. చికిత్సాచతుష్పాదముపై ఆధారపడి ఉండును. ఈ చతుష్పాదమే ఓషధి అనబడును. ఓషధి యుక్తి దైవమునకు అధి స్థానమై యుండును. వమనాది క్రియలు యుక్త అనబడును. యజ్ఞ యాగాదులు దైవమనబడును.

ఓసో నామ రసః సోఽస్యాం ధీయతే యత్తదోషధిః ।
ఓసాదారోగ్యమాధత్తే తస్మాదోషధిరోషధః ॥ 27 ॥

భిషగ్విజ్ఞాననేయత్వాద్భేషజం భిషజో విదుః ।
భిషగ్నీతే హితత్వాచ్చ భైషజ్యం పరిచక్షతే ॥ 28 ॥

అగదత్వం చ యుక్తస్య గదానామపునర్భవాత్ ।
కణ్ఠస్య కషణాత్ ప్రాయో రోగాణాం వాఽపి కర్షణాత్ ॥ 29 ॥

కషాయశబ్దః ప్రాధాన్యాత్ సర్వయోగేషు కల్ప్యతే ।

రసమును ఓసమందురు. ఇది దేనిని ధరించునో అది ఓషధి అనబడును. రసము ద్వారా ఆరోగ్యము కలుగును. కావున రసము ధరించు ద్రవ్యము ఓషధి అనబడును. భిషకుడు తెలిసికొన యోగ్యం అయినది కావున, దీనిని భేషజం అందురు. చికిత్సలో హితకరంగా ఉండుటచే భైషజ్యం అనబడును. దీనిని యుక్తిపూర్వకముగా ప్రయోగించుటచే రోగము తిరిగి రాదు. కావున అగదం అనబడును. కంఠములో పడుట వలన లేదా రోగములను కర్షణం చేయుటచే సమస్త యోగములలో ప్రధానరూపముగా కషాయ శబ్దము ప్రయోగించబడినది.

శబ్దరూపరసస్పర్శగన్ధవర్షజం నవమ్ ॥ 30 ॥

అజగ్ధమవిదగ్ధం చ ద్రవ్యం గుణవదుచ్యతే ।

శబ్ద స్పర్శరూపరస గంధముల వలె ఉత్కృష్ట దేశమున ఉత్పన్నం అయినది క్రొత్తది కీటాదులచే దూషితం కానిది విదగ్ధం కాని ద్రవ్యం గుణకారిగా చెప్పబడినది.

మాత్రావల్లఘుసాకం చ హృద్యం దోషప్రవాహణమ్ || 31 ||

అల్పపేయం మహావీర్యం ప్రీణానం బలరక్షణమ్ |

వ్యావత్తావల్పదోషం చ మన్దగ్లాపనమేవ చ || 32 ||

సంస్కారగుణసంపన్నం రాజార్హం భేషజం మతమ్ |

ఉత్తమ ఔషధ లక్షణములు: మాత్రానుసారము ప్రయోగించబడింది, లఘుసాకం కలది, హృద్యమైనది, దోష నిర్ధరణము చేయునది అల్పమాత్రలో సేవించదగినది, ప్రబల వీర్యం కలది ప్రసన్నమును కలిగించునది బలమును రక్షించునది విషరీత ప్రయోగం చేయునపుడు అల్పదోషములు కలది, గ్లాని చేయనిది, సంస్కారగుణ సంపన్నం అయిన ఔషధి రాజులకు యోగ్యంగా చెప్పబడింది.

తద్ది సిద్ధమసిద్ధం చ శీతముష్ణం ద్రవం ఘనమ్ || 33 ||

కోష్ణం సన్నేహమన్నేహమితి భిన్నమనేకథా |

తదామయవయోభేదాత్ సప్తదైవ విభజ్యతే || 34 ||

ఈ ఔషధి సిద్ధము అసిద్ధము, శీత, ఉష్ణ, ద్రవ, ఘన, ఈషద్ ఉష్ణ, సన్నేహ యుక్త, సన్నేహ రహితమొదలగు అనేక భేదములు కలిగి ఉండును. రోగము మరియు అవస్థానుసారముగా ఈ క్రింది 7 విధములుగా విభజించబడినది.

చూర్ణం శీతకషాయశ్చ స్వరసోఽభిషవస్తథా |

ఫాణ్ణః కల్పస్తథా క్వాథో యథావత్తం నిబోధ మే || 35 ||

ఔషధి భేదము: 1. చూర్ణము 2. శీత కషాయము 3. స్వరసము, 4. అభిషవము (మద్యము) 5. ఫాంటము, 6. కల్పము, 7. క్వాథము. వీనిని నా నుండి యథావిధిగా వినుము.

సూక్ష్మచూర్ణీకృతం చూర్ణం నానాకర్మసు యుజ్యతే |

గ్రహణ్యామవికారేషు ప్రణవత్యజ్ఞానాదిషు || 36 ||

శీతః శీతకషాయః స్యాదస్తరిక్షామ్బునంపుతః ।
 స పిత్తజ్వరదాహాస్పగ్విషమూర్చామదావహః ॥ 37 ॥
 తద్వదేవ నిశాప్యప్రోఽభిషపః సాధు సాధితః ।
 ప్రశాంతాగ్నిబలక్షోభః సౌమ్యః స్వరససజ్గతః ॥ 38 ॥
 ద్రాక్షేక్ష్యామలకాదీనాం పీడనాత్ స్వరసః స్మృతః ।
 స సంశమనసంయోగే నానారోగేషు కల్పతే ॥ 39 ॥

(ఇతి తాడపత్రస్తుకే 204 తమం పత్రమ్)

కృధితస్తాన్వరిక్షేణ వారిణాఽర్ధావశేషితః ।
 సకృద్వా ఫాణితః ఫేనం కషాయః ఫాణ్ణ ఉచ్యతే ॥ 40 ॥
 సోఽల్పదోషబలే బాలే లఘువ్యాధౌ చ శస్యతే ।
 కల్మః కల్మీకృతో యోజ్యః పానలేపావలేహనే ॥ 41 ॥
 కేవలద్రవ్యపేయత్వాద్వికార్షీ దుర్లరశ్చ సః ।
 పాదస్థితో భవేత్ క్యాథో యుక్తోఽబహ్వాగ్నితేజసా ॥ 42 ॥
 స వయోబలసంపన్నే గురువ్యాధౌ చ శస్యతే ।

సూక్ష్మముగా చూర్ణించబడిన ద్రవ్యమును చూర్ణమందురు. దీనిని గ్రహణి, ఆమవికారములు, వ్రణ, అంజానాదులలో వివిధ కర్మలకొరకు ప్రయోగించబడును.

అంతరిక్ష జలముతో కలిపిన శీత ద్రవ్యమును శీతకషాయమందురు ఇది పిత్త జ్వర దాహ రక్త విష మూర్చ, మదములను నశింప చేయును. పూర్వోక్త ద్రవ్యములనే రాత్రంతా నీటిలో ఉంచి తయారు చేసినచో అభిషప మందురు. అగ్నిబలము ఊభ శాంతించిన వానికి, సౌమ్యునికి స్వరసముతో పాటు అభిషపమును ప్రయోగించవలెను. ద్రాక్షా, ఇక్షు, ఆమలకీ మొదలగు ద్రవ్యములను నిప్పీడనము చేసి తీయు రసమును స్వరసమందురు ఇది అన్య సంశమన ఔషధములతో కలిపి వివిధ రోగములలో ప్రయోగించబడును. ద్రవ్యమును అంతరిక్ష జలములలో పక్వము చేసి అర్ధ శేష జలము ఉన్నప్పుడు లేదా ఒకసారి మరిగి పొంగు వచ్చిన తర్వాత దానిని ఫాంఠమందురు. ఇది

అల్పదోషములు అల్ప బలము గల బాలునికి వృదువ్యాధిలో ప్రశస్తము. ద్రవ్యమును సీటితో కలిపి దంచి కల్కముచేసి లోపము, పానము అవలోహముగా ప్రయోగించబడును. శుద్ధ ద్రవ్యము పాన రూపమున ప్రయోగించబడుటచే ఇది కర్షణము చేయునది, కష్టముగా జీర్ణమగునదిగా నుండును. తీవ్రాగ్నిపై చతుర్థావ శేషము పక్వముచేసినచో క్వాథమనబడును. దీనిని అవస్థ, బలము అధికముగా నున్నప్పుడు గురువ్యాధిలో ప్రయోగించబడును.

సప్తదైవం విభజ్యైతద్దశధా ప్రవిచారయేత్ ।

పూర్వం భక్తస్య మధ్యేఽధః సముద్గం సముహుర్ముహూః ॥ 43 ॥

సభక్తం భక్తయోర్మధ్యే గ్రాసగ్రాసాస్తరే పరః ।

ఈ విధముగా ఓషధి కల్పనలు 7 విధములు విభజించి తిరిగి 10 విధములుగా పునర్విభజించబడినవి. అవి -

1. భోజనపూర్వము 2. భోజన మధ్యము 3. భోజనాంతము 4. సముద్గము 5. మాటిమాటికి 6. సభక్త (భోజనము తో పాటు 7. రెండు భోజనముల మధ్యములో 8. ప్రాసములో 9. రెండు గ్రాసముల మధ్యన 10. భోజన రోహితముగా.

పూర్వం భక్తస్య భైషజ్యం న కరోతి బలక్షయమ్ ॥ 44 ॥

ఆమాశయగతాన్ దోషాన్నిహన్త్యాశు చ పచ్యతే ।

అన్నసంస్తమిచై దేహీ చర్మ్యద్గారవ్యథాదయః ॥ 45 ॥

న భవన్తి యతస్తస్మాత్తద్దేయం దుర్బలీయసే ।

భోజన పూర్వము సేవించిన ఔషధము బలక్షయమును చేయదు. ఆమాశయగత దోషములను నష్టమొందించును. శీఘ్రముగా పాచనమగును. అన్నము ద్వారా శరీరములో స్తంభించబడిన ఓషధి వమనము, ఉద్గారము వ్యధను కల్గించదు. కావున దీనిని దుర్బల రోగిలో ప్రయోగించవలెను.

మధ్యేభక్తం హ్యభయతో రుద్దమన్నేన భేషజమ్ ॥ 46 ॥

తద్దస్తరాశయే దోషాన్ సుఖేనైవ నియచ్ఛతి ।

శమయత్యాశ్వధో భక్తమురఃకణ్ఠశిరోగదాన్ ॥ 47 ॥

భోజన మధ్యలో తీసికొన్న ఔషధి రెండువైపులా అన్నంతో నిరోధింప బడుట వలన శరీరం లోని ఆశయంలందున్న దోషములను సుఖపూర్వకముగా నిర్మూలనం చేయును. 3) భోజనం తరువాత సేవించిన ఔషధం ఉరస్సు, కంఠము, శిరస్సులందు ఉన్న దోషములను శీఘ్రంగా శాంతింప చేయును.

వ్యత్యాసేన చ సాముద్గం దోషే తూర్ష్యమధోగతే ।

ముహూర్ముహూః శ్వాసకాసహిక్మాత్పృద్ధిశాస్తయే ॥ 48 ॥

4) దోషములు ఊర్ధ్వ అధో భాగములందు వ్యాపించినపుడు పరస్పర క్షేపనం ద్వారా సాముద్గ ప్రయోగం చేయవలెను.

5) శ్వాస, కాస, హిక్కు, తృష్ణ, ఛర్ది శాంతించుటకు మాటి మాటికి ఔషధం ప్రయోగించవలెను.

హితం బలాగ్నిరక్షార్థం సభక్తం దుర్బలాత్మనామ్ ।

స్త్రీబాలవృద్ధలలితక్షతక్షీణాషధద్విషామ్ ॥ 49 ॥

6) దుర్బలుడు స్త్రీ, బాలుడు, వృద్ధుడు, సుకుమారుడు, క్షతక్షీణుడు, ఔషధ ద్వేషం కలవాడు వీరికి బలము అగ్నిని రక్షించుటకు సభక్త ఓషధిని ప్రయోగించవలెను.

వ్యాధౌ మన్దేఽనలే తీక్ష్ణా భక్తయోర్మధ్య ఇన్యతే ।

7) మంద వ్యాధిలో అగ్ని తీక్ష్ణంగా ఉన్నపుడు భోజనం మధ్యలో ఔషధంను ఇవ్వవలెను.

క్షీణక్షీణాల్పశుక్రాణాం వాజీకరణమౌషధమ్ ॥ 50 ॥

గ్రాసే విధేయం చూర్ణం చ యదగ్నిబలవర్ధనమ్ ।

8) దుర్బలుడు, క్షీణుడు, అల్పశుక్రము కల వ్యక్తులకు వాజీకరణ ఔషధము అగ్ని బలము వృద్ధి పొందించు చూర్ణమును (గ్రాసముతో కలిపి ప్రయోగించవలెను.

గ్రాసాన్తరే చ్చర్షనీయం ధూమపానం చ శస్యతే ॥ 51 ॥

9) 2 గ్రాసముల మధ్యన వమనం కలిగించు ధూమ్రపానం ప్రయోగించవలెను.

అభక్తమోషధం పీతం వ్యాధిమాశు బలీయసామ్ ।
హన్యాత్తదేవేహ బలం బలవద్దర్శలీయసామ్ ॥ 52 ॥

భోజనం లేకుండా ప్రయోగించబడు ఔషధి బలమైన వ్యక్తులలో రోగము శీఘ్రంగా నశింపచేయును. ఏ విధంగా నైతే బలమైన వ్యక్తి దుర్బల మనిషి బలమును నశింపచేయునో.

ఏతానౌషధకాలాంస్తు విభజేద్దశధా దశ ।
క్షీణధాత్విన్ద్రియే శాన్తే క్షాన్తే తాన్తే బుభుక్షితే ॥ 53 ॥

భైషజ్యద్గ్రకోష్ఠే చ భేషజం నావచారయేత్ ।
కృద్దే విషణ్ణో శోకార్తే రాత్రా జాగరితే తథా ॥ 54 ॥

విదగ్ధజీర్ణభక్తే చ భేషజం నావచారయేత్ ।
కర్మాతిభారాభిహతే నిరూధే సానువాసితే ॥ 55 ॥

ఉపోషితే విరిక్తే చ భేషజం నావచారయేత్ ।
యత్కించ్చిదప్యపాత్తాన్నే మూర్ఛితే ఘర్మతాపితే ॥ 56 ॥

సద్యః పీతోదకే చైవ భేషజం నావచారయేత్ ।
అవస్థావిపరీతం చ భేషజం నావచారయేత్ ॥ 57 ॥

ఈ 10 ఔషధ కాలములను 10 ప్రకారములుగా విభజింపబడును.

ఔషధ ప్రయోగ నిషిద్దులు : ధాతువులు, ఇంద్రియములు క్షీణించిన వాడు, క్లాంత కలిగినవారు, ఖిన్నులు, ఆకలిగొన్న వారు ఔషధముతో కోష్ఠము దగ్ధం అయినవారు, కృద్దులు, దుఃఖితులు, శోకపీడితులు, జాగరణము చేసినవారు, భుజించిన ఆహారం విదగ్ధం అయినవారు, అజీర్ణం కలవారు, భారము, పనితో పీడితులు, నిరూహం అనువాసనము చేసికొన్నవారు, ఉపవాసం చేసినవారు, విరేచనమైన వారు సర్వం భుజించువాడికి మూర్ఛితుడు వేడిచే బాధపడు వారికి అపుడే నీరు తాగినవాడికి అవస్థా విపరీతము ఔషధ ప్రయోగం చేయకూడదు.

ఊనద్వాదశవర్షాణాం నైకాన్తేనావచారయేత్ ।
అవచారితమేకాన్తేనాహన్యహాని చౌషధమ్ ॥ 58 ॥

అసమత్వాగతప్రాణదోషధాతుబలౌజసామ్ ।

అత్యస్తసుకుమారాణాం కుమారాణాం బలాయుషీ ॥ 59 ॥

12 సంవత్సరముల లోపలి వానికి ఔషధం నిరంతరము ప్రయోగించ కూడదు. ప్రతిదినము నిరంతరం ప్రయోగించబడు ఔషధం ప్రాణం, దోషము, ధాతువు బలము ఓజస్సు సమరూపముగా ఉండని వారిలో సుకుమారులైన బాలురిలో బలమును ఆయువును నశింపచేయును.

క్షీణాతివృద్ధకృద్దానాం క్షీణధాత్విన్ద్రియౌజసామ్ ।

ఏకాస్తేనౌషధం పీతం సూర్యస్తోయమివాల్పకమ్ ॥ 60 ॥

క్షీణుడు వృద్ధుడు కృద్ధుడు ధాతువులు ఇంద్రియములు ఓజస్సు క్షీణించినవాడు, వీరిలో ఔషధము నిరంతరము ప్రయోగించినచో స్వల్ప జలమును సూర్యుడు నశింపచేయునట్లు నశింపచేయును.

వ్యాధిదోషబలాగ్నిభ్యో హీనం తేభ్యోఽధికం చ యత్ ।

అజిజ్ఞాసితపూర్వం చ గుణైశ్చోక్తైర్విసర్జితమ్ ॥ 61 ॥

అరోగసాత్మ్యం దుర్బుక్తమనిష్ఠం మనసశ్చ యత్ ।

యస్య పీతస్య పాకాస్తే దోషః సూక్ష్మౌఽపి లక్ష్యతే ॥ 62 ॥

వ్యాధేశ్చ ప్రశమో న స్యాత్తచ్చ వర్జ్యం విజానతా ।

త్యాజ్య ఔషధము : వ్యాధి, దోష, బల, అగ్ని హీనము లేదా ఆధిక్యము, పూర్వము తెలియనిది, యధోక్తగుణ రహితమైనది, రోగానుసారముకానిది, సమ్యక్ ప్రకారము ప్రయోగించబడనిది, మనసుకు అనుకూలము కానిది, ఔషధ సేవనానంతరము కూడ దోషావశేషము మిగిలియుండుట, వ్యాధి శాంతించ కుండుట ఇలాంటి ఔషధమును త్యజించవలెను.

యన్నాతురబలం హన్తి వ్యాధిపీర్యం నిహన్తి చ ॥ 63 ॥

తదేవాస్యావచార్యం స్యాదావ్యాధ్యుచ్చేదదర్శనాత్ ।

ప్రయోజ్య ఔషధము రోగి బలమును నష్టము చేయనిది రోగబలమును నశింప చేయునది అగు ఔషధమును వ్యాధినశించు పర్యంతము ప్రయోగము చేయవలెను.

కామం వ్యాధౌ ప్రశాన్తేఽపి శమదానాచ్చమాషధమ్ || 64 ||

తదేవాల్పం విధాతవ్యం సక్యద్ ద్విస్త్రీర్యథాబలమ్ ।

వ్యాధి శాంతించినప్పటికీ వ్యాధి కారణమును శమింప చేయుటకు ఆశామక ఔషధమును అల్పమాత్రలో బలాను సారము ఒకటి, రెండు లేదా 3 పర్యాయములు ప్రయోగించవలెను.

పుణ్యేఽహని నమస్యాదౌ దేవద్విజభిషగ్గురూన్ || 65 ||

పూర్వాహ్నే ప్రాజ్ఞుఖాయాస్మై సుఖాసీనాయ సాధవే ।

బుభూషమాణాయ భిషజ్మస్త్రవద్భేషజం శుచిః || 66 ||

ఇదం హస్త పిబ చేతి సంప్రయచ్ఛేదుదబ్జుఖః ।

ఔషధ ప్రయోగ విధి : పుణ్యదినమున ప్రప్రథమమున దేవ, బ్రాహ్మణ వైద్య గురువులను నమస్కరించి, ప్రాతః కాలములో తూర్పునకుముఖముచేసి సుఖపూర్వకముగా కూర్చొని సజ్జనుడు ఓషధిని సేవించు నిచ్చగల రోగికి, పవిత్రము ఉత్తరముఖముకల్గి కూర్చున్న వైద్యుడు, హంత! నీవు మంత్ర యుక్త ఓషధిని సేవించుము అని చెప్పవలెను.

అతిచక్రమణస్థానశయనాసనభాషణమ్ || 67 ||

క్రోధశోకదివాస్వప్నవిరుద్ధాన్నహిమాతపాన్ ।

పీతాషధో న సేవేత తథా స్త్రీవేగధారణమ్ || 68 ||

ఔషధసేవన తర్వాత త్యజించుభావములు. అతి చంక్రమణము అధికముగా కూర్చొనుట, అతిశయనము, అతిబాషణము, క్రోధము, శోకము, దివాస్వప్నము విరుద్ధభోజనము మంచు, ఎండ సేవించుట, స్త్రీ సంబంధం, వేగ ధారణాదులు చేయకూడదు.

విజృమ్భాః శబ్దవిద్వేషో ముఖశోషోఽరతిః క్షమః ।

తస్మీరుద్వేష్టనం సాదో లింగం జీర్యతి భేషజే || 69 ||

ఔషధ జీర్ణ లక్షణములు : జృంబ, శబ్దద్వేషము, ముఖశోష, అలసిపోవుట, తంద్ర, ఉద్వేష్టనము, ఆలస్యము ఉండును.

స్పష్టిర్విణ్మాత్రవాతానాం శరీరస్య చ లాఘవమ్ ।

ఉద్గారశుద్ధిర్వైశద్యం వైమల్యం హృదయస్య చ ॥ 70 ॥

ప్రకాంక్షా కుక్షిశైథిల్యమన్నకాలస్య లక్షణమ్ ।

అన్న కాల లక్షణము! మలమూత్ర వాయువులు బైల్వోడలుట శరీర లఘుత్వము ఉద్గారశుద్ధి, విశదత్వము, హృదయవిమలత్వము భోజనము నందు రుచి కుక్షిశైథిలత.

వయస్త్రిధా విభజ్యాదౌ మాత్రా వజ్యామ్యతః పరమ్ ॥ 71 ॥

మొదటి వయస్సు 3 విధములు విభజించి తర్వాత ఔషధ మాత్రను నిర్దేశించెదను.

గర్భబాలకుమారాఖ్యమిత్యేతత్త్రివిధం వయః ।

యౌవనం మధ్యమం వృద్ధమేతచ్చ త్రివిధం పునః ॥ 72 ॥

గర్భ, బాల, కుమార అని 3 ప్రకారములు వయసు తిరిగి యౌవనము, మధ్యము, వృద్ధ అని 3 విధములు.

వర్షాపరః క్షీరపః స్యాద్యావత్ పిబతి వా పయః ।

వయస్తద్బాలసస్మాచ్చ యౌవత్ షోడశవార్షికః ॥ 73 ॥

అన్నాదః సర్వ ఏవ స్యాత్ కౌమారే వయసి స్థితః ।

అతః పరం ధాతుసత్త్వబలవీర్యపరాక్రమైః ॥ 74 ॥

వర్షమావైశ్చితుస్త్రింశద్యువా వర్షాణ్యుదర్కతః ।

ధాత్వాదిభిః స్థిరీభూతైర్యావదాసప్తతిర్షరః ॥ 75 ॥

(ఇతి తాడపత్రపుస్తకే 206 తమం పత్రమ్)

మధ్యో ధాత్వాదిభిః షశ్రాత్ క్షీయమాణైర్యధాక్రమమ్ ।

వృద్ధో భవతి మంతాత్మా ప్రవృత్తిర్యావదాయుషః ॥ 76 ॥

ఒక సంవత్సరము వయస్సు వరకు లేదా కేవలం క్షీరపాన పర్యంతము బాలుని క్షీరప అందురు. ఇది బాల్యావస్థ అనబడును. ఒక సంవత్సరము వయస్సు నుండి 16 సం॥ వయస్సు వరకు సంపూర్ణ అన్నాదుడిని కుమారుడు అనబడును. ఆ తర్వాత ధాతువులు, సత్త్వము, బలము వీర్యము పరాక్రమము వృద్ధి చెందుతూ

34 సం॥ వయస్సు వరకు యువ అనబడును. ధాత్వాదులు స్థిరమైన తర్వాత 70 సం॥ ములవరకు మధ్యమ వయస్సు అనబడును. తర్వాత ధాత్వాదులు క్రమముగా క్షీణించుటచే మందాత్మ గల వ్యక్తి వృద్ధుడనబడును.

వికల్పనాఽన్యో వృద్ధస్య తస్య షోడశవార్షికీ ।
భవేద్భేషజమాత్రా తు క్షీయమాణోత్తరోత్తరా ॥ 77 ॥
శతే శతాధికే వాఽపి క్షీరాన్నాదవదిష్యతే ।

వృద్ధ వ్యక్తి ఔషధ మాత్ర 16 సంవత్సరముల వ్యక్తి వలె కాక, ఉత్తరోత్తరముగా క్షీణించుచుండును. అంతములో 100 సంవత్సరములు పైబడిన వారికి క్షీరాన్నాదులతో సమానముగా ఉండును.

జాతమాత్రస్య మాత్రా స్యాత్ సర్పిష్యో-లాస్థినంమితా ॥ 78 ॥
పశ్చరాత్రం భవేద్భావద్దశాహమధికం తతః ।
కోలాద్దసంమితం యావద్వింశద్రాత్రమతః పరమ్ ॥ 79 ॥

జాతమాత్ర బాలునికి పుత్ర మాత్ర రేగు గింజప్రమాణంలో ఉండవలెను. 5 నుండి 10 దినముల వయస్సు వారికి కొంచెం అధికముగా ఉండవలెను. 20 దినముల వరకు అర్ధ రేగు పండు ప్రమాణంలో ఉండవలెను.

కోలమాత్రం భవేద్భావన్మాసం మాసద్వయేఽధికమ్ ।
ద్వికోలసంమితం సర్పిస్తృతీయే మాసి శస్యతే ॥ 80 ॥

ఒక మాసం వరకు రేగుపండు ప్రమాణంలో 2 మాసముల వరకు ఇంకకొంచెం అధికమాత్రలో ఉండవలెను. 3వ నెలలో పుత్రమాత్ర 2 రేగుపళ్ళకు సమానంగ ఉండవలెను.

శుష్కామలకమాత్రం తు చతుర్థే మాస్యదాహృతమ్ ।
పశ్చమే మాసి షష్ఠే చ హ్యోర్త్రామలకసంమితమ్ ॥ 81 ॥
తదేవాభ్యధికం కిశ్చీద్విహీతం సప్తమాష్టమే ।

4 వ నెలలో ఎండిన ఆమలకి ప్రమాణములో ఉండవలెను. 5, 6 నెలల్లో పుత్ర ప్రమాణం ఆర్ధ్ర ఆమలక ప్రమాణములో నుండవలెను. 7, 8 మాసములలో ఇంకా కొంచెము అధికముగా నుండవలెను.

క్షీరాన్నాదస్య బాలస్య ప్రాయేణాహారసంకరాత్ || 82 ||

భవత్యనియతో వహ్నిః పక్తా బహ్వనిలాత్మనః |

తస్యాఽగ్న్యవేక్షికి తస్మాత్ స్నేహమాత్రా విధీయతే || 83 ||

వాతప్రధాన క్షీరాన్నాద బాలునికి జఠరాగ్ని, మామూలుగా మిశ్రిత భోజనము చేయుటచే పాచన అనిశ్చితముగా నుండును. కావున స్నేహ మాత్ర అగ్న్యాను సారము ఉండవలెను.

అన్నాదస్య తు భూయిష్ఠం సమో భవతి పావకః |

తస్యానులకమాత్రస్య సర్పిషః పానమిష్యతే || 84 ||

అన్నాద బాలునికి అగ్ని అధిక సమముగా నుండును. వాడికి ఆమలకి ప్రమాణము ఘృతమును ఇవ్వవలెను.

తదేవాగ్నిబలం వీక్ష్య వర్తమానస్య వర్తయేత్ |

క్షీరపస్య కుమారస్య క్షీరాన్నాదస్య చోభయోః || 85 ||

వృద్ధి పొందు బాలునికి అగ్నిననుసరించి మాత్రను వృద్ధి చేయవలెను.

దేయం స్నేహచతుర్భాగం భేషజస్య యథామయమ్ |

ఘృతేన పాయయేద్బాలం యావత్ స్యాదష్టమాసికః || 86 ||

మాసాదతోఽష్టమాజ్ఞన్తోర్జలపిష్ఠం ప్రదాపయేత్ |

8 నెలలవరకు బాలునికి రోగానుసారము స్నేహములో 4 వభాగము ఔషధమును ఘృతముతో ఇవ్వవలెను. 8 నెలల తర్వాత ఔషధమును నీటిలో కలిపి ఇవ్వవలెను.

అతఃపరం యథాశాస్త్రం కుమారస్యాన్నసేవినః || 87 ||

వక్ష్యామి వివిధాం మాత్రాం భేషజానాం విభాగశః |

తర్వాత అన్నద బాలునికి శాస్త్రానుసారము విభాగపూర్వకముగా ఔషధ మాత్రను వివరించెదను.

ముమాటిం వా ప్రకుఞ్చం వా ప్రస్పృతం వాఽథావాఽజ్జలిమ్ || 88 ||

ఆతురస్య ప్రమాణేన సమేతవ్యం చికిత్సితే |

చికిత్సలో రోగి యొక్క రోగము లేక బల ప్రమాణము ననుసరించి ముష్టి, పల, ప్రస్ఫుత లేక అంజలి ప్రమాణ ఔషధము నివ్వవలెను.

అగ్రపర్వాఙ్గులిగ్రాహ్య చూర్ణమాత్రా తు పాణినా || 89 ||

చూర్ణానాం దీపనీయానామేషా మాత్రా విధీయతే |

ద్విగుణా జీవనీయానాం తథా సంశమనస్య చ || 90 ||

ఊర్ధ్వభాగే త్వర్ణమాత్రా తథైవ చ విరేచనే |

దీపనము చూర్ణమును చేతి వేలి యొక్క అగ్రపర్వ సమానముగా తీసుకొనవలెను. జీవనీయ, సంశమనీయ చూర్ణమును దీనికి రెండింతలు తీసుకొనవలెను. వమన విరేచన చూర్ణమును చూర్ణములో సగభాగము గ్రహించవలెను.

వాతపిత్తకఫఘ్నానాం కషాయే తు ప్రదాపయేత్ || 91 ||

ద్వౌ దాపయేత ప్రస్ఫుతౌ శర్కరామధుసంయుతౌ |

వాత పిత్త కఫ నాశక కషాయములలో శర్కర మధు కలిపి చూర్ణమును 2 ప్రస్ఫుతములు తీసుకొనవలెను.

ప్రస్ఫుతం ఛర్దనీయస్య నిష్కాధస్య ప్రదాపయేత్ || 92 ||

తథా వైరేచనీయస్య ప్రస్ఫుతం నాత్ర సంశయః |

ద్విగుణాం జీవనీయస్య తథా సంశమనస్య చ |

వామక, విరేచక క్వాధము ఒక ప్రస్ఫుతము, దీపనీయ సంశయనీయ క్వాధము రెండింతలు తీసుకొనవలెను.

దీపనీయస్య కల్కం తు అక్షమాత్రం ప్రదాపయేత్ || 93 ||

ద్విగుణం జీవనీయస్య తథా సంశమనస్య చ |

అక్షార్థం ఛర్దనీయస్య తథా వైరేచిక్యస్య చ || 94 ||

దీపనీయ కల్క మాత్ర ఒకే కర్ణము, జీవనీయ సంశయ నీయ కల్కము దీనికి రెండింతలు, వామక విరేచన కల్కము, కల్కము యొక్క మాత్రలో సగము తీసుకొనవలెను.

స్నేహమాత్రామతో వక్ష్యే వమనే సవిరేచనే ।
 వమనే వమనీయాభిరోషధీభిః సుసంస్కృతే ॥ 95 ॥
 మాత్రావత్తు ఘృతం దద్యాద్వమనే కఫసంభవే ।
 అర్దమాత్రా భవేద్దేయా విరేకే సర్విషస్తథా ॥ 96 ॥
 వైరేచనైర్విషక్వస్య పితృ ప్రకుపితే సతి ।

ఇప్పుడు వమన విరేచనమునకై స్నేహ మాత్రను చెప్పెదను. శ్లేష్మిక మనములో వామక ఔషధములను సంస్కృత ఘృత మాత్రలో ఇవ్వవలెను. త్త ప్రకుపిత ఉత్పన్న విరేచనములో విరేచన ద్రవ్య ములతో పక్వము చేసిన స్నేహ మాత్రలో సగము ఇవ్వవలెను.

మాత్రాఽధశ్చోర్ధ్వభాగా చ శ్లేష్మికస్య ప్రశస్యతే ॥ 97 ॥
 దీపనైః శమనీయైశ్చ జీవనీయైశ్చ సాధితమ్ ।

శ్లేష్మిక వమనము విరేచనములో దీపన, వామక, జీవనీయ ద్రవ్యములతో ధిత స్నేహము ఇదే మాత్రలో నివ్వవలెను.

తథాఽపి కుపితే వాతే దోషే పక్వాశయే స్థితే ॥ 98 ॥
 కుక్షిగ్రంథిషు పార్శ్వే చ సక్తే దేయం విరేచనమ్ ।
 శమనైర్దీపనీయైశ్చ పాచనీయైశ్చ సాధితమ్ ॥ 99 ॥

వాయువు ప్రకోపించి పక్వాశయము, కుక్షి గ్రంథి పార్శ్వములలో స్థితమై ప్పుప్పుడు శామక, దీపన, పాచక ద్రవ్యములతో సిద్ధమైన విరేచనము నివ్వవలెను.

చతుర్భాగగుణం దద్యాన్మాత్రాయాః కుమ్భసర్విషః ।
 పాదార్దహీనం పాదోసమర్దం వాఽపి యథాక్రమమ్ ॥ 100 ॥
 సర్పిర్విదద్యాద్బాలేషు సంప్రధార్య వయోబలే ।

బాల్యావస్థలో బలానుసారము క్రమముగా కుంభసర్పిమాత్ర భాగములు, పాదార్దహీనము, 3/4 లేదా సగము ఇవ్వవలెను.

నిష్కాస్థానాం సకల్కానాం చూర్ణానాం సర్విషస్తథా ॥ 101 ॥
 ఇత్యుక్తా వివిధా మాత్రా మాత్రామూలం చికిత్సితమ్ ।

ఈ విధముగా క్వాథ కల్ప-చూర్ణ మరియు ఘృతముల యొక్క అనేక ప్రకారముల మాత్రలు చెప్పబడినవి. ఎందకనగా మాత్రననుసరించియే చికిత్స ఉండును.

తస్మాద్గ్నిమ్భుతుం సాత్యం దేహం కోష్ఠం వయో బలమ్ || 102 ||

ప్రకృతిం భేషజం చైవ దోషాణాముదయం ప్యయమ్ ।

విజ్ఞాయైతద్వాధోద్దిష్టాం మాత్రాం సమ్యక్ ప్రయోజయేత్ || 103 ||

కావున ఋతు, అగ్ని, సాత్యము, దేహ, కోష్ఠము, వయస్సు, బలము, ప్రకృతి, ఔషధము, దోషప్రకోప శమనములు తెలుసు కొని తగు మాత్రను నిర్ణయించవలెను.

అప్రమత్తః సదా చ స్యాద్భేషజానాం ప్రయోజనే ।

ఓషధీర్నామరూపాభ్యాం జానన్తి వనగోచరాః || 104 ||

అజపాలాశ్చ గోపాశ్చ న తు కర్మగుణం విదుః ।

ఔషధ ప్రయోగములో ఎల్లప్పుడూ జాగరూకత వహించవలెను. వనములలో సంచరించు గోపాలురు మేకలను కాచువారు ఔషధముల నామ రూపములను తెలుసుకొందురు. కాని వాటి గుణ కర్మలు తెలియవు.

యోగం తు తాసాం యోగజ్ఞా భిషజః శాస్త్రకోవిదాః || 105 ||

మాత్రాబలవిధానజ్ఞా జానతే గుణకర్మ చ ।

ఔషధయోగములను తెలుసుకొనెడివాడు, శాస్త్ర పండితులు వాటి మాత్ర బల, విధానము తెలుసు కొను వైద్యుడు ఔషధ యోగములను గుణ కర్మలను తెలుసుకొనును.

కర్మజ్ఞో వాఽప్యరూపజ్ఞస్తాసాం తత్త్వవిదుచ్యతే || 106 ||

కిం పునర్యో విజానీయాదోషధీః సర్వథా భిషక్ ।

ఔషధకర్మలు తెలిసి, రూపజ్ఞానములేని వైద్యుని తత్త్వ విదులందురు. ఔషధ ముల గురించి సర్వము తెలిసినవారిని చెప్పక్కరలేదు.

యథా విషం యథా శస్త్రం యథాఽగ్నిరశనిర్యథా || 107 ||

తథాషధసువిజ్ఞాతం విజ్ఞాతమమృతోపమమ్ ।

ఔషధము యొక్క నామ, రూప, గుణ సమ్యక్ ప్రయోగములు తెలుసుకొనక ప్రయోగింపబడినచో ఆ ఔషధము శస్త్ర, విషము, అగ్ని, వజ్ర సమానము ప్రాణ నాశకమైనది. బాగా తెలిసి ప్రయోగింపబడిన ఔషధము అమృత సమానమైనది.

ఔషధం చాపి దుర్ముక్తం తీక్ష్ణం సంపద్యతే విషమ్ ॥ 108 ॥

విషం చ విధినా యుక్తం భైషజ్యాయోపకల్పతే ।

సరిగ్గా తెలుసుకోకుండా ప్రయోగింపబడిన ఔషధము తీక్ష్ణవిషముతో సమానము. తెలుసుకొని వాడిన విషము గూడ ఉత్తమ ఔషధమగును.

అగ్నిర్యథా ప్రజ్వలితః కృద్దశ్చాశీవిషో యథా ॥ 109 ॥

అసిధారా యథా తీక్ష్ణా ప్రభిన్నో వాఽపి కుష్ణరః ।

తథాషధసుసంయుక్తమవైద్యేనావచారితమ్ ॥ 110 ॥

విపర్యయేణ మాత్రాయా నిరుణద్యవ్యస్య జీవితమ్ ।

ప్రజ్వలితమైన అగ్ని, కృద్ద సర్పము, తీక్ష్ణమైన ఖడ్గము మత్తెక్కిన ఏనుగువలె మూర్ఖ వైద్యునిచే ప్రయోగింపబడిన ఔషధము విపర్యయము చేసి రోగిని చంపును.

దృష్ట్యా స్పృష్ట్యా తథా పుష్ట్యా కార్యాకార్యక్రియాం తతః ॥ 111 ॥

ఔషధాని ప్రసిద్ధాని యాని స్యుర్బహుశో భిషక్ ।

రసతో వీర్యతశ్చైవ తాని తత్రావచారయేత్ ॥ 112 ॥

అతోఽన్యథా హ్యమాత్రజ్ఞో యుక్త్యాగమబహిష్కృతః ।

(ఇతి తాడపత్రపుస్తకే 207 తమం పత్రమ్)

ప్రసిద్ధమైన ఔషధమును దర్శించి, స్పృశించి అనుభవజ్ఞులైన వాళ్లతో తెలుసుకొని కార్యాకార్యములు విచారించి రసవీర్యాను సారము ప్రయోగించ వలెను.

కృశం రోగపరిధ్వస్తం సుకుమారం సమాత్ప్వ(ధి)కమ్ ॥ 113 ॥

తీక్షణ్ణాషధప్రయోగేణ హన్తి చాప్యతిమాత్రయా ।

మహారోగం మహాహారం మహాసత్త్వం మహాబలమ్ ॥ 114 ॥

మృద్వల్పాషధయోగేన క్లేశయత్యాతురం భిషక్ ।

బలహీనమైన, రోగముల తో ఆవరింపబడిన, సుకుమార మరియు ఆధి (మానసిక రోగి)ని వైద్యుడు తీక్షణ్ణ ఔషధ ప్రయోగముచే అధిక మాత్ర ద్వారా చంపును. దీనికి విపరీతము మహారోగములు, అధిక ఆహారము మహాసత్త్వము అధిక బలము కల్గిన రోగికి వైద్యుడు మృదు, అల్ప ఔషధముల ప్రయోగముతో క్లేశము కల్గించును.

ఉపక్రమ్యో బలీ తస్మాద్ దుర్బలో నిరుపక్రమః ॥ 115 ॥

మధ్యం యుక్తైరుపక్రమ్య న చాహారాన్నివర్తయేత్ ।

కావున బలమైన రోగికి చికిత్స చేయవలెను. దుర్బలునికి చికిత్స చేయకూడదు. మధ్యమ బలము కల్గిన రోగికి యోగ్య ఉపక్రమముల ద్వారా చికిత్స చేయవలెను. ఆహారమును నిలప కూడదు.

కృశం విశ్రామ్య విశ్రామ్య పద్వైరాషధసాధనైః ॥ 116 ॥

ధారయేద్వర్తయేదగ్నిమగ్నౌ వృద్ధే హి జీవతి ।

కృశునికి పలుసార్లు విశ్రమింపచేసి ఔషధము ద్వారా సిద్ధమైన పథ్యములను ఇస్తూ ధారణము చేసి అగ్నిని వృద్ధి చేయవలెను. అగ్నిని వృద్ధి నొందించుట వలన రోగి జీవించును.

యథాఽనిలః పితృకఫాస్పృజశ్చ

నిత్యాః శరీరే నిహితా నరాణామ్ ।

తథైవ బాలేష్యపి సర్వమేత-

ద్ద్యయోస్తు రూపం తు తదల్పమల్పమ్ ॥ 117 ॥

మనుషులలో వాతపితృకఫ రక్తములుండునట్లే పిల్లల శరీరములో కూడ ఉండును. ఇద్దరిలో భేదము కేవలం పిల్లలలో దోషములు అల్పమాత్రలో నుండును.

యథాల్పదేహస్య తదల్పమల్పం
 తథాల్పస్పానోషధమల్పమల్పమ్ ।
 బుద్ధ్యా విమృశ్యేహ భిషగ్విదద్వ్యాత్
 మాత్రా హి దేహోగ్నివయః ప్రధానాః ॥ 118 ॥

అల్పదేహము కలవారిలో దోషములు కూడ అల్పముగా నుండును. కావున బుద్ధి మంతుడగు వైద్యుడు విచారించి అన్న సానోషధములను కూడ అల్పమాత్రలో ప్రయోగించవలెను. ఎందుకనగా మాత్ర ముఖ్యముగా దేహము, అగ్ని, అవస్థానుసారముగా నుండును.

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ।

అలక్ష్క (134)

(ఇతి) ఖిలేషు భైషజ్యోపక్రమణీయాధ్యాయస్త్రోతీయః ॥ 3 ॥

అని భగవాన్ కాశ్యపుడు చెప్పెను.

భైషజ్యోపక్రమణీయము సమాప్తము.

యూష నిర్దేశీయాధ్యాయః - చతుర్థః

అథాతో యూషనిర్దేశీయం నామాధ్యాయం వ్యాఖ్యాస్యామః ॥ 1 ॥

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ॥ 2 ॥

ఇప్పుడు మనము యూష నిర్దేశీయమను అధ్యాయమును వ్యాఖ్యానించెదమని భగవాన్ కశ్యపుడు చెప్పెను.

యూషాదివ్యజ్ఞనోపేతం భోజ్యం సధ్యతరం భవేత్ ।

స్వస్థానామాతురాణాం చ విశేషారోగ్యకారకమ్ ॥ 3 ॥

యూషాది వ్యంజన యుక్త భోజ్య పదార్థములు స్వస్థ మరియు రోగి ఇద్దరికి పథ్యములు. విశేషముగా ఆరోగ్యమునిచ్చునవి.

అతశ్చ సర్వభూతానామాహారః స్థితికారణమ్ ।

న త్వాహారదృతేఽస్త్యస్యత్ ప్రాణినాం ప్రాణధారణమ్ ॥ 4 ॥

కావున ఆహారము సమస్త ప్రాణులకు స్థితి కారణము. ఆహారము తప్ప మరేదియును ప్రాణుల ప్రాణ ధారణము చేయలేదు.

న చాహారసమం కిచ్చేద్దైషజ్యముపలభ్యతే ।

శక్యతేఽస్యన్నమాత్రేణ సరః కర్తుం నిరామయః ॥ 5 ॥

ఆహార సమానమైన ఔషధము ఇంకొకటి లేదు. కేవలము అన్నముతోనే మనిషిని నిరోగిగా చేయవచ్చును.

భేషజేనోపవనోఽపి నిరాహారో న శక్యతే ।
తస్మాద్భిషగ్నిరాహారో మహాభైషజ్యముచ్యతే ॥ 6 ॥

ఔషధము సేవించినప్పటికి ఆహారము లేకుండా వ్యక్తికి స్వస్థత చేకూరదు. కావున ఆహారమును వైద్యులు మహాభైషజ్యము అందురు.

స హ్యహారణసామాన్యాద్భ్రష్ట ఏకవిధో బుధైః ।
ద్వివిధో వీర్యభేదేన, త్రివిధో దోషభేదతః ॥ 7 ॥

భక్యభోజ్యాదిభేదేన తథైవోక్తశ్చతుర్విధః ।
పశ్చభూతాత్మకత్వాచ్చ పునః పశ్చవిధః స్మృతః ॥ 8 ॥

స ఏవ పునరుద్దిష్టః షడ్విధః షడ్రసాశ్రయాత్ ।
పునర్ద్వాదశధా భిన్నో ద్వాదశప్రవిచారతః ॥ 9 ॥

పండితులు ఆహారణత్వ సమాన కారణముచే సమస్త ఆహారమును ఒకటిగానె చెప్పినారు. శీతోష్ణ వీర్య భేదముచే 2 విధములు, (త్రిదోషానుసారము 3 విధములు, భక్య, భోజ్య (అశిత, ఖాధిత, పీత, లీఢ) అనుసారము 4 విధములు, పంచ మహాభూతానుసారము 5 విధములు షడ్రసానుసారము 6 విధములు, భోజన ప్రకృష్ట విచారణానుసారము 12 విధములుగా చెప్పబడింది.

చతుర్వింశతిధా భూయః కాలాదీనాం వికల్పతః ।
ప్రవర్తతే తమాశ్రిత్య ధర్మార్థాదిచతుష్టయమ్ ॥ 10 ॥
స్వస్థయాత్రా చికిత్సా చ తమేనాశ్రిత్య వర్తతే ।

కాలాది భేదముచే 24 విధములు, ఈ ఆహారముపైనే ధర్మార్థకామ మోక్షములను 4 కర్మలు ఆశ్రితముగా నున్నవి. మనిషి స్వస్థత, చికిత్స ఆహారముపై ఆధారపడి యుండును.

తుష్టిః పుష్టిర్పతిర్బుద్ధిరుత్సాహః పౌరుషం బలమ్ ॥ 11 ॥
సౌస్వర్యమోజస్తేజశ్చ జీవితం ప్రతిభా ప్రభా ।
ఆహారాదేవ జాయంతే ఏవమాద్యా గుణా నృణామ్ ॥ 12 ॥
తదాత్మవాన్ హితమితం కాలే భుజ్జీత షడ్రసమ్ ।

తుష్టి, పోషణ, ధైర్యము, బుద్ధి, ఉత్సాహము, పౌరుషము బలము, ఉత్తమస్వరము, ఓజస్సు, తేజస్సు, జీవనము, ప్రతిభ, ప్రభ, మొదలగు గుణములు మనిషిలో ఆహారమునుండే ఉత్పన్నమగును. కావున ఆయువును కోరువ్వకీ ఉచితకాలములో ప్రడ్రాసాహారము హితకరము మరియు పరిమితి ననుసరించి తీసుకోవలెను.

యథా చ యచ్చ భోక్తవ్యం యే చ భోగ్య(జ్య) గుణాగుణాః ॥ 13 ॥
తత్రే భోజ్యవిభాగీయే సర్వం వక్ష్యామ్యతః పరమ్ ।

ఏ విధమైన ఆహారము ఎలా సేవించవలెను, భోజనగుణ అవగుణములు అన్ని తర్వాత భోజ్య విభాగీయమును అధ్యాయములో చెప్పెదను.

అత్ర తే సంప్రవక్ష్యామి నానాద్రవ్యోపసంస్కృతాన్ ॥ 14 ॥
నానారోగోపశమనాన్ యూషాన్ స్థవిరజీవక ! ।

ఓ! వృద్ధ జీవకా ఇప్పుడు నేను అనేక రోగములను శాంతింప చేయు నానాద్రవ్యములతో సంస్కరించబడిన యూష వర్ణన చేసెదను.

రోచనో దీపనో వృష్యః స్వరవర్ణబలాగ్నికృత్ ॥ 15 ॥
ప్రస్వేదజననో ముఖ్యస్తృష్టిపుష్టిసుఖావహః ।

యూషగుణములు: రుచికారకము, దీపనము, వృష్యము, స్వర, వర్ణ, బల, అగ్నిని వృద్ధి చేయునది, స్వేదమును కల్గించునది, ముఖమునకు హితకరము, తుష్టిపుష్టి సుఖదాయకము.

యూషః స్నేహోష్ణభావాచ్చ వాతం, స్నేహాకషాయతః ॥ 16 ॥
పిత్తం, కఫం కదుష్లత్వాత్ సంస్కారాచ్చ నియచ్చతి ।

స్నిగ్ధ ఉష్ణమగుటచే వాతమును, స్నిగ్ధ కషాయముచే పిత్తమును, ఉష్ణగుణముచే సంస్కరణ కారణముచే కఫమును శాంతింపచేయును.

యూషధాతుం వదన్తి జ్ఞా ద్రవీకరణాపాకయోః ॥ 17 ॥
ద్రవీకరోతి భోజ్యాని పక్వః సద్యూష ఇత్యతః ।

పండితులు యూషను ధాతుద్రవీకరణముగా పాచనముగా అర్థము చెప్పెదరు. పక్వమైన యూషము భోజ్య పదార్థములను ద్రవ అవస్థలో తెచ్చును.

ద్రవ్యై(వై)ర్భహువిధైర్ద్రవ్యైస్తథా చాన్వైరతణ్ణులై: || 18 ||

యూష ఇత్యుచ్యతే సిద్ధో, యవాగూస్తణ్ణులై: సహ ।

తండులము తప్ప మిగతా అనేక పదార్థములను అనేక ద్రవములతో కలిపి చేయునది యూషమనబడును.

ముద్గయూషో విరసికా యూషో దాడిమకస్తథా || 19 ||

చిత్రకామలకానాం చ ద్వా యూషా పరికీర్తితా ।

పచ్చుకోలకయూషా ద్వా సంగ్రాహీ దీపనస్తథా || 20 ||

ధాన్యయూషోఽథ కౌలత్త: ఫలయూషశ్చ భార్గవ ! ।

పుష్పయూష: పత్రయూషో వల్కయూషస్తథైవ చ || 21 ||

ముఖ్య: పల్లవయూషశ్చ మహాయూషస్తథైవ చ ।

రాస్నాయూషో మహాయూషశ్చాజ్గేర్యా మూలకన్య చ || 22 ||

పునర్నవాతిబలయోర్గుడక(కా)మ్బులికస్తథా ।

ముఖ్యత్రికటుయూషశ్చ లశునైర్వాస్తుకేన చ || 23 ||

పచ్చువింశతిరిత్యేతే యూషాః కశ్యపనిర్మితాః ।

యూషభేదములు: 1. ముద్గయూష 2. విరసికా 3. దాడిమయూష, 4. చిత్రక యూష 5. ఆమలకి యూష 6-7 సంచకోలములతో 2 సంగ్రాహి, దీపనయూషలు 8. ధాన్యయూష 9. కులుత్త యూష 10. ఫలయూష 11. పుష్పయూష 12. పత్రయూష 13. వల్కయూష 14. పల్లవయూష 15. మహాయూష 16. రాస్నాయూష 17. చాంగేరియూష 18. మూలీయూష 19. పునర్నవాయూష 20. అతి బలాయూష 21. గుడకాంబలిక యూష 22. ముఖ్య త్రికటు యూష 23. లశున యూష 24. వాస్తుక యూష-ఈ విధముగా కాశ్యపుని ద్వారా నిర్మితమైన 24 యూషములు చెప్పబడినవి.

యూషాః కషాయమధురా కషాయాష్లాశ్చ భార్గవ! || 24 ||

ద్వివిధా విహితాః సర్వే సర్వే చ ద్రవయోనయః ।

ఓ భార్గవా సమస్త యూషములు 2 విధములుగా నుండును.

1. కషాయ మధుర 2. కషాయ అష్ట యూషలన్నిటికీ ఉత్పత్తి కారణము (ద్రవము).

కృతాఽకృతాఽకృతకృతాః పితృశ్చేష్మానిలాత్మసు ॥ 25 ॥

రోగేషు స్నేహయోగాచ్చ తే యూషస్త్రీవిధాః స్మృతాః ।

పితృ, శ్చేష్మ వాతరోగములలో స్నేహ యోగాను సారము 3 విధములైన యూషలు చెప్పబడినవి. 1. కృత 2. అకృత 3. అకృత కృత.

త ఏవ పాచనాః ప్రోక్తాః కర్షణా బృంహణాస్తథా ॥ 26 ॥

శీతోష్ణమిశ్రపీఠ్యత్వాన్నానాద్రవ్యోపసంశ్రయాత్ ।

శీతోష్ణ, మిశ్ర పీఠ్య, నానా (ద్రవ్య సంయోగములచే పాచన, కర్షణ, బృంహణమును భేదముతో 3 విధములు.

లవణవ్యాషణస్నేహపంక్తిసంస్కారయుక్తయః ॥ 27 ॥

సిద్ధా యూషేషు విదుషో న పశ్యామి పునః పునః ।

లవణము (త్రికటు స్నేహముతో పక్వము చేసి సంస్కారము యుక్తి ద్వారా సిద్ధము చేసిన యూషములను పునరుపదేశము చేసెదను.

దోషభేదేన యూషాస్తే సంఖ్యాతాః పశ్చసప్తతిః ॥ 28 ॥

తథైవ యాపనాదిత్వాత్ పశ్చశత్తు రసాశ్రయాత్ ।

దోష భేదముతో యూషములు 75 విధములు. వాతపితృకఫాను సారము 25 యూషములు 75 అగును. ఇదే విధముగా యాపనాది అనుసారము కూడ ఇవి 75 అగును. రసాశ్రయాను సారము 50 అగును.

ఏకే యూషాస్తథైకేపాం యత్కి-శ్చేద్యవ్యజ్జనం ద్రవమ్ ॥ 29 ॥

అగ్నౌ సిద్ధమసిద్ధం తు రాగఖాడవపానకమ్ ।

వ్యంజనారులు కలిపి ద్రవ రూపముగా చేయబడు యూషములు కొన్ని ఉండును. వీటినే అగ్నితో, అగ్ని లేకుండా రాగ, ఖాడవ పానకములు చేయబడును.

యమకస్నేహసిద్ధాస్తు తే యూషా ఘృతతైలయోః ॥ 30 ॥

శవ్యనే వాతరోగేషు వర్చః శోషాభిఘాతయోః ।
 దీప్తాగ్నీనామనిద్రాణాం భారాధ్వశ్రమమైథునైః ॥ 31 ॥
 క్షాన్తానాం పతనాద్వైశ్చ యూషోఽయమేక ఇష్యతే ।

ఘృత తైల యమక స్నేహము లో తయారు చేసిన యూష వాతరోగము, వర్చశోష, అభిఘాత రోగములో దీప్తాగ్ని గలవారు, నిద్రరానినాడు, భారము మార్గగమనము శ్రమ మైథునములచే అలసి పోయిన వారికి ఉపయోగముగా ఉండును.

దధికాశ్చీకశుక్తాని వర్గో యశ్చాపి దీపనః ॥ 32 ॥
 నిర్యూహః సర్వయాషాణామన్యస్మాత్ పాఞ్చకమిచాత్ ।
 (ఇతి తాడపత్రపుస్తకే 208 తమం పత్రమ్)

క్వాథో నిర్యూహ ఆదానం కషాయశ్చేతి తత్ సమమ్ ॥ 33 ॥
 గర్భః కల్కస్తథాఽఽవాపః పాకః సంస్కార ఉచ్యతే ।

పెరుగు, కాంజికము, శుక్తము దీపనసర్గాదులతో చేయబడిన సమస్త యూష నిర్యూహము పంచకర్మలతో తప్ప అన్ని కార్యములలో ప్రయోగించబడును. దీనిని క్వాథము, నిర్యూహము, ఆదానము, కషాయము గర్భ, కల్కము, ఆవాపము, పాకము సంస్కారము మొదలగు సమూహ శబ్దములతో పిలువబడును.

నిస్తుషాణాం పురాణానాం ముద్గానాం దీపనామ్బునా ॥ 34 ॥
 ముద్గమణ్డస్తనుత్పాత్ స ముద్గయాషో ఘనోఽల్పశః ।
 ముద్గతక్రాష్ట్రసిద్ధస్తు యూషో విరసికా స్మృతః ॥ 35 ॥
 స ఏవ దాడిమోదశ్విత్కృతో రోచన ఉచ్యతే ।

స్మృతో దాడిమయాషశ్చ ముద్గదాడిమసంస్కృతః ॥ 36 ॥
 ముద్గామలకనిర్యూహో ధాత్రీయాషోఽభిధీయతే ।

ఇత్యేతే పఞ్చ యూషాస్తు విహితాః పాఞ్చకర్మిణాః ॥ 37 ॥

పాట్టు తీయని పాత ముద్గను దీపనీయ ద్రవ్యములతో చేసినది సల్పగా నుండుటచే ముద్గమండ మనబడును. అదే 'మనసుగా' అల్పముగా' అనిపిస్తో

ముద్గయూషమనబడును. ముద్గ, తక్రాష్లుము ద్వారా చేసినను యూషను విరసిన అందురు. అదే దాడిమ, తక్రముతో చేసిన రోచకమన బడును. ముద్గ దాడిమత చేసిన దాడిమయూషమనబడును. ముద్గ ఆమలకీతో చేసిన నిర్యూహమున ధాత్రీ యూష మనబడును. ఈ 5 యూషలు పంచకర్మ కొరకు ప్రయోగించబడును.

కామ్యోన్వన్యాన్ ప్రవక్ష్యామి యూషానామయదర్శనాత్ ।

సిద్ధశ్చిత్రకనిర్యూహే సమూలస్కన్ధపత్రకే ॥ 38 ॥

ఖ్యాతశ్చిత్రకయూషస్తు గ్రహణీదోషశూలనుత్ ।

స్టీహార్యోగుల్మకుష్ఠఘ్నై హృద్రోగకఫవాతజీత్ ॥ 39 ॥

తద్వన్మూలకయూషోఽపి స వై సంస్కారమీక్షతే ।

రోగానుసారము అన్య యూషములను వర్ణించెదను. మూలస్కంధ మరియు పత్రములతో కూడిన చిత్రక క్వాథమును చిత్రకయూషము అందురు. ఇది గ్రహణీ దోష శూల స్టీహ అర్చగుల్మ కుష్ఠ హృద్రోగమరియు కఫ వాతములను నశింపచేయును. ఇదే విధముగా మూలక యూషముండును. ఇది సంస్కార కారణముగా పనిచేయును.

శలీకర్కటకీబిల్వమాజషౌర్కరధాతకీ ॥ 40 ॥

దధిత్తం దాడిమఫలం చాశ్లేరీససమగ్లయోః ।

పచ్చకోలకయూషోఽయం పరః సాంగ్రాహికః స్మృతః ॥ 41 ॥

స ఏవ దీపనోపేతో లవణైశ్చాపి దీపనః ।

శలీ, కర్కటకశృంగి, బిల్వ అజశృంగి పుష్కరమూల ధాతకీ, కపిత్థ, దాడిమ, చాంగేరీ, సమంగా ఇది పంచ కోలక యూషమన బడును. ఇది అతి సంగ్రాహకము ఇందులోనే దీపన, లవణములను వేసినచో దీపకమగును.

అఖణ్డీతానాం ధాన్యానాం సర్వేషాం సమభాగినామ్ ॥ 42 ॥

నిర్యూహః స్యాద్భృతే మాషతిలనిష్ణావసర్షపాత్ ।

ధాన్యయూషః స్మృతో ముఖ్యో ద్వీపదాడిమసంస్కృతః ॥ 43 ॥

అఖండిత ధాన్యమును సమభాగము తీసుకొని తిల, నిష్ణావము

(రాజశింబి) సర్వపముతో నిర్యూహము చేసి చిత్రకము దాడిమతో సిద్ధము చేసిన ధాన్య యూష మనబడును.

దధిమణ్డేఽఖ వా సిద్ధస్తక్రే వా రోగదర్శనాత్ ।
 శిరఃకర్ణాక్షిరోగేషు హృద్రోగేఽవర్తాభేదకే ॥ 44 ॥
 అరుచౌ చాతిసారే చ కార్యః సతిలమాషకః ।

దధి మండము తక్రముతో సిద్ధము చేయబడిన యూషను రోగము కనిపించు నంతవరకు శిర, కర్ణ, అక్షిరోగములలో హృద్రోగము, అర్తావభేదము, అరుచి, అతిసారములో తిల, మాషతో కలిపి స్రయోగించవలెను.

కులత్థానాం తు నిర్యూహే కౌలత్థో యూష ఉచ్యతే ॥ 45 ॥
 సన్నిపాతానిలకఫవ్యాధీన్ హన్తి విరూక్షణః ।

కులుత్త క్వాధమును కులుత్త యూషమందురు. ఇది సన్నిపాత వాత కఫరోగములగు నష్టమొందించును. రూక్షము.

కపిత్థబిల్వబదరద్వాక(?) దాడిమచూతజైః ॥ 46 ॥
 ఫలయూషం(షః) ఫలైరామైర్జీర్ణాతీసారనాశనమ్ (సః) ।

కపిత్త బిల్వ రేగు ద్వాక(?) దాడిమ మామిడి అపక్య ఫలములతో ఫలయూష చేయబడును. ఇది జీర్ణ అతిసారనాశనము.

శణశాల్మలిధాతక్యః పద్మసౌగంధైః సహ ॥ 47 ॥
 కోవిదారాత్ కర్బుదారాత్ పుష్పైర్యూషం ప్రకల్పయేత్ ।
 అస్పగ్ధరే రక్తపితే దాహే చోదరచక్షుషోః ॥ 48 ॥
 త్రైలాష్ట్యాభ్యామృతే సిద్ధః పుష్పయూషః సదాడిమః ।

శణ, శాల్మలీ ధాతకీ పుష్పము కమలము సౌంగధికముతో కోవిదారము కర్బుదారముల పూలతో యూషమును చేయవలెను. త్రైలము ఆమ్లరహిత దాడిమతో చేయబడిన ఈ పుష్ప యూషము ప్రదర, రక్తపిత్త దాహ ఉదర రోగములలో చక్షురోగములలో ఉపయోగము.

బిల్వశోభాజ్జనైరణ్ణబలారాస్నాస్రవారిణా ॥ 49 ॥

పత్రనిష్కాస్యధయాపః స్యాత్ పత్రయాషోఽనిలాపహః ।

నీళ్ళలో బిల్వ, శోభాంజన ఏరండ, బలా, రాస్నా, మామిడి ఆకు పక్వము చేసి యూషను చేయవలెను. ఈ పత్రయాషము వాత నాశకము.

దాడిమా న్రూతజమ్బూనాం చిరబిల్వస్య చ త్వచః ॥ 50 ॥

నిష్కాస్యధ్య దధిమణ్డేన వల్క్యయాషోఽతిసారనుత్ ।

దాడిమ, ఆన్రూతకము, నేరేడు, చిరబిల్వ త్వక్ దధి మండముతో క్వాధము చేసి వల్క్యయాషము చేయవలెను. ఇది అతిసారమును నశింపచేయును.

న్యగ్రోధో దుష్పురాశ్శ్చక్షుక్షకాలాపలాశజైః ॥ 51 ॥

పల్లవైః కమలానాం చ ఘృతదాడిమసంస్కృతః ।

పిత్తరోగేషు సర్వేషు గర్భచ్ఛవనదాహయోః ॥ 52 ॥

ముఖ్యః పల్లవయాషోఽయం హితః కటుకినీషు చ ।

వట, ఉదుంబర, అశ్వత్థ, ప్లక్ష, త్రివృత్, పలాశ కమల పత్రములతో నెయ్యి, దాడిమతో పల్లవ యూషము చేయవలెను. ఇది సమస్త పిత్త రోగములలో గర్భ పాతము దాహము గ్రహ రోగములలో హితకరము.

పునర్నవాయా రాస్నాయాశ్చాజ్గేరీబలయోస్తథా ॥ 53 ॥

పుథగ్యాషాః సమాఖ్యాతా వాతఘ్నా దధిసర్పిషా ।

పునర్నవా రాస్నా చాంగేరి బలాను దధి ఘృతముతో వేర్వేరుగా యూషములను తయారు చేయవలెను. ఇది వాతనాశకరము.

రోహితాపోతమత్యన్యాం నిరూపాం సాధయేజ్జలే ॥ 54 ॥

తం క్వాధం సాధయేద్భూయః శుక్తకాశ్చేకమస్తుభిః ।

ద్రవాణి కుడబీజాని గుడపచ్చవలే శృతః ॥ 55 ॥

ఏష కాష్ఠలికో రూక్షః కటుతైలేన వా కృతః ।

వాతరోగప్రశమనో బృంహణో బలవర్ధనః ॥ 56 ॥

రతినిద్రారుచికరస్తిలతైలేన వా కృతః ।

రోహితమత్యములను జలములో పక్వము చేసి, దానిని శుక్తి కాంజికము దధిమస్తుతో సిద్ధము చేయవలెను. ఇందులో ద్రవము కుటజబీజము, 5 పలములగుడము వేసి పక్వము చేయవలెను. ఇది రూక్షము లేక కలు తైలముతో చేయబడిన కాంబలిక అనబడును. ఇది వాతరోగశామకము, బృంహణము, బలవర్ధకము. తిలతైలముతో చేసిన రతి, నిద్ర, రుచిని వృద్ధి పొందించును.

దీపనం పశ్చిమూలం చ ఫలాని మధురాణి చ || 57 ||

పూర్వవత్ సర్వధాన్యాని ధాన్యకం మరిచాని చ |

కాకోలీక్షీరకాకోలీకాశ్మర్యాణి పరూషకమ్ || 58 ||

బదరాణి కులత్తాశ్చ రాస్నైరణ్ణపునర్నవాః |

ద్వే పలే గోక్షురః శిగుపలాశతరుణాని చ || 59 ||

జలద్రోణే పచేదేతం నిర్యూహం పాదశేషితమ్ |

దధికాశ్లేకశుక్తాని ప్రస్థశస్తైలసర్పిషీ || 60 ||

మూలకానామపత్రాణాం తరుణానాం శతం భవేత్ |

ఏష సిద్ధో మహాయూషో వ్యోషసంరకారసంస్కృతః || 61 ||

సర్పరోగేషు భూయిష్టం సంస్కృష్టేషు ప్రశస్యతే |

అత్యగ్నిషు వినిద్రేషు స్తబ్ధాక్లచ్చుబుకాక్షిషు || 62 ||

నిర్యూహేణ సమం దద్యాన్మాంసనిర్యూహమేవ తు |

కార్యః సతిలకల్కే వా జీర్ణాతిసారశాస్తయే || 63 ||

దీపక సంచమూలము, మధురవర్గ ఫలము, సమస్త ధాన్యములు, ధనియాలు, మరిచ, కాకోలి, క్షీరకాకోలి, గంభారి, పరూషకము, బదరి, కులుత్త రాస్నా, ఏరండ, పునర్నవ, 2 పలముల గోక్షురము లేత శిగు, పలాశను ద్రోణ జలములో చతుర్ధావ శేష క్వాధమును చేసుకొనవలెను. దధి, కాంజికము, శుక్తి తైలము ఘృతము ఒక్కొక్క ప్రస్థము తీసుకొనవలెను. పత్ర సహిత లేత మూలములు 100 కావలెను. ఇవి త్రికటుచే సంస్కరించిన మహో యూషమనబడును. ఇది అన్ని మిశ్రరోగములలో, అగ్ని వృద్ధి, అనిద్ర, స్తబ్దాంగ,

ఛుబుకాక్షి రోగములలో ప్రశస్తము. ఇది నిర్యూహము వలె ఇందులో మాంస నిర్యూహమును, తిల కల్కమును కలపవలెను. ఇది జ్వేర్ల అతిసారమును నశింపచేయును.

ఉక్తో లశునయూషస్తు స్వకల్పే వాతనాశనః ।

సూపాశ్చ రసకాశ్చైవ త్రివిధాః ప్రాజ్ఞేనిదర్శితాః ॥ 64 ॥

లశున కల్పములో వాతనాశక లశున యూషము చెప్పబడినది. మొదట 3 విధములైన సూపములు రసకములు చెప్పబడినవి.

స్విన్నాని మూలకాన్యస్సు నిష్పీడ్య తరుణో విభుః ।

సరిభృజ్య తతః స్నేహే తత ఆదానమావపేత్ ॥ 65 ॥

ఏష మూలకయూషస్తు సర్వరోగవిनाశనః ।

వైద్యుడు మొదట ముల్లంగిని నీటిలో ఉడికించి కల్కము చేయవలెను. తర్వాత స్నేహములో వేయించి అందులో ప్రక్షేపములను వేసి యూషము చేయవలెను. ఈ మూలక యూషము సర్వరోగములను నశింపచేయును.

అనన్యోలదక(లావక?) రసః సంస్కృతో జలసర్పిషోః ॥ 66 ॥

భవేత్ పితోపశమనస్తైలభృష్టోఽనిలాపహః ।

అష్ట రహితమైన లావక మాంస రసమును ఘృతముతో సంస్కరించిన యూషము పిత్త రోగములను, తైలముతో సంస్కరించిన వాత రోగములను నశింపచేయును.

ఏతే యూషాః స్వతస్త్రోత్తా ఉక్తా వ్యాససమాసతః ॥ 67 ॥

ఇవి స్వతంత్రముగా చేయబడిన యూషములు విస్తారముగా సంక్షిప్తముగా చెప్పబడినవి.

యవాగూరపి వఖ్యామి నానాద్రవ్యోపసంస్కృతాః ।

నానారోగోపశమనీః శృణు వృద్ధైకవింశతిమ్ ॥ 68 ॥

ఇప్పుడు నేను వేర్వేరు ద్రవ్యములతో సంస్కరించబడిన యవాగువులను వర్ణించెదను. వివిధ రోగములను శమింపచేయు 21 యవాగువులను వినుము.

ఓదనస్య విలేప్యాశ్చ యవాగ్వాశ్చ కిమస్తరమ్ ।

శుశ్రూషే భగవన్నేతదిత్సుక్తః ప్రాహ కశ్యపః ॥ 69 ॥

ఓ భగవాన్! నేను ఓదనము విలేపి యవాగు భేదములను తెలుసు కోవాలనుకుంటున్నాను. ఈ ప్రశ్నకు జవాబుగా కాశ్యపుడుత్తర మిచ్చెను.

ఓదనో విశదః సిద్ధః సుస్విన్నో నిస్రుతో మృదుః ।

తణ్ణులైః సకలప్రాయైరక్షీణైశ్చాపి పఠ్యతే ॥ 70 ॥

ఓదన గుణములు : విశదము, సిద్ధము, సుస్విన్నము, నిస్పృతము, మృదు, తండులములు సంపూర్ణముగా నుండును.

అస్విన్నత్వమవ్లగ్నేదస్త్వసాకల్యమనిస్రవః ।

విరసోఽవిశదః శీత ఓదనస్య విపర్యయాః ॥ 71 ॥

ఓదన విపరీత గుణములు : అస్విన్నము, అగ్నేదము, అసాకల్యము నిస్రములు, విరసము అవిశదము, శీతముగా నుండుట.

ద్రవాద్వింశతిభాగేన తణ్ణులైః సహ సాధయేత్ ।

తథా పఞ్చదశాభ్యేన యవాగూర్దశకేన వా ॥ 72 ॥

యవాగు చేయునపుడు బియ్యం 20 భాగములు, 15 లేదా 10 భాగములనీరుతో చేయవలెను.

వింశతేః స్ఫుటితైః సిక్తైస్తుల్యాధోమధ్యతోపరి ।

(ఇతి తాడుపత్రస్తుకే 201 తమం పత్రమ్)

అహస్తహార్యా పేయా స్యాద్యవాగూః సపరిగ్రహాః ॥ 73 ॥

పేయా యవాగు భేదము. 20 భాగముల నీటితో తయారు చేయునది సిక్తము (బియ్యపుముక్కలు) స్ఫుటితమై యుండునది పైన, మధ్య, అడుగున సమాన ద్రవము కల్గి చేతితో తీసుకోరానిది పేయ అనబడును. పరిగ్రహాయుక్తమై నది యవాగు అనబడును.

ఘనా విశీర్ణా శీతా చ న చావక్షీణతణ్ణులా ।

పిచ్ఛిలా విశదాఽహృద్వ్యా యవాగ్వాదోషసంగ్రహాః ॥ 74 ॥

యవాగుదోషములు : అధికఘనత్వం, అధిక విశీర్ణం, శీతముగా ఉండుట, అవక్షీణతండులము, పిచ్చిలత, విశదత అహృద్యము- ఇవి యవాగుదోషములు.

తక్రసిద్ధా యవాగుస్తు దధిసిద్ధా చ తే ఘనే ।

సంస్కృతే హస్తహార్యే తే ప్రతిషిద్ధే క్రియావతామ్ ॥ 75 ॥

ఉష్ణా ఘనా ప్రశిథిలా దలితైస్తణ్ణులైః కృతా ।

తక్రము దధితో చేసిన యవాగు, సాంద్రము సంస్కార యుక్తము, చేతులతో గ్రహింపదగునది, ఉష్ణ ఘన, శిథిల, నూకలతో చేయబడిన యవాగు క్రియాయుక్త వ్యక్తులకు నిషిద్ధము.

విలేప్యా గుణదోషాంస్తు యవాగ్యా ఇవ నిర్దిశేత్ ॥ 76 ॥

దీర్ఘోపవాసినాం న్యూణాం క్షీరపేయా ప్రశస్యతే ।

శీతపితౄపశమనీ బృంహణీ వర్చబద్ధనీ ॥ 77 ॥

దీర్ఘకాల ఉపవాసము చేసినవారికి క్షీరపేయ ప్రశస్తము. ఇది శీతపిత్తమును శమింపచేయును. బృంహణము మలమును బంధించును.

శూలఘ్నీ దీపనీ పేయా దీపనీయోపసాధితా ।

పాచనీ పచనీ చోక్తా కషాయైర్వర్చబద్ధనీ ॥ 78 ॥

దీపన ద్రవ్యములతో చేసిన పేయ శూలను నశింపచేయును దీపనము పాచనము స్వయము పచింపబడును. కషాయము ద్వారా మలమును బంధించును.

బిల్వం దధిత్తం సహ దాడిమేన

సవ్యోషణాక్షేరికృతా యవాగూః ।

సాంగ్రాహిణీ దీపనపాచనీ చ

సశ్శములాలానిలపీడితే తు ॥ 79 ॥

(త్రికలు, చాంగేరి, బిల్వ, కపిత్థ, దాడిమతో చేసిన యవాగు సంగ్రాహము, దీపనము పాచకము. పంచ మూలములతో చేసిన యవాగు వాత రోగులలో ప్రయోగించవలెను.

బలా పృషత్పర్వధ శాలపర్ణీ
 స్యాద్దాడిమం బిల్వశలాటుయుక్తమ్ ।
 పేయా హితా పిత్తకఫాతిసారే
 తోయం చ తత్తత్ర వదన్తి పేయమ్ ॥ 80 ॥

బలా, ఆఘుకర్ణి, శాలిపర్ణి, దాడిమ, బిల్వ శలాటుతో చేసిన పేయ పిత్త కఫాతిసారములో హితకరము. ఈ అవస్థలో దీని జలమును త్రాగవలెను.

ఏషైవ దధ్నా రుచివర్తనీ స్యా
 న్నిర్వాహికాం హన్తి తిలోపసిద్ధా ।
 రక్తాతిసారం శమయత్యుద్ధీర్ఘ-
 మస్పగ్ధరం గర్భపరిశ్రవం చ ॥ 81 ॥

ఇదే పేయ పెరుగుతో కలిపిన రుచివర్తకము. తిలలతో సిద్ధము చేసిన యవాగు ప్రవాహికను నశింపచేయును. ఇది రక్తాతిసారము, రక్త ప్రదరము గర్భ స్రావమును శాంతింపచేయును.

సదాడిమా సాతివిషాఽఖ సామ్లా
 పేయా భవేదాసువిషాచనీయా ।
 స్యాత్ కణ్ఠకారీరసగోక్షురాభ్యాం
 సఫాణితా మూత్రగదే యవాగూః ॥ 82 ॥

దాడిమ అతి విష, అష్టద్రవ్యములతో చేసిన పేయ ఆమమును పచింపచేయును. కంటకారీ స్వరసము, గోక్షుర, ఫాణితము తోచేసిన యవాగు మూత్రరోగములలో హితకరము.

సువర్చికాఞ్ఞారవిడఙ్గశిగ్రు-
 సపిప్పలీమూలకృతా యవాగూః ।
 తక్రోపసిద్ధా క్రిమినాశనీ స్యా
 ద్దుల్మేఽఖ కాసే గ్రహణీగదే చ ॥ 83 ॥

సర్వక్షారము విడంగము, శిగ్రు, పిప్పలీమూలము తక్రముతో చేసిన యవాగు కృమినాశకము, గుల్మము కాస, గ్రహణీ రోగములలో ఉపయోగము.

మృద్వీకలాజామధుపిప్పలీభిః

ససారివా తృణశమనీ యవాగూః ।

విషం నిహన్త్యాశు తు సోమరాజ్ఞాన్య,

వరాహనిర్యూహకృతా తు బల్యా ॥ 84 ॥

మృద్వీకా, లాజా, మధు, పిప్పలి సారిబా యుక్త యవాగు తృష్ణను శమింపచేయును. సోమరాజియుక్త యవాగు విషమును నశింపచేయును. వరాహ నిర్యూహముతో చేసిన యవాగు బల్యము.

కార్యార్థమిష్టా తు గవేధుకానాం,

సర్విష్ణుతీ సైన్దవయుగ్బలాయ ।

ద్విపచ్చమూలోదకసాధితా తు

శ్వాసం చ కాసం కఫం చ హన్తి ॥ 85 ॥

గోధుమలతో చేసిన యవాగు కృశులకు శ్రేష్ఠము. ఘృతము సైంధవయుక్త యవాగు బల కారకము. దశమూలములతో చేసిన యవాగు శ్వాస, కాస, కఫమును నశింపచేయును.

శాకైః సమాంసైః సతిలైః సమాషైః

సర్విష్ణుతీ స్నేహనభేదనీ తు ।

జమ్బూప్రయోరస్థిదధిత్తబిల్వై-

స్తైరప్లుయుగ్వర్చవిబన్దనీ తు ॥ 86 ॥

శాక, మాంసము, తిల, మినుములు, ఘృత యుక్త యవాగు స్నేహనము మల భేదము చేయును. నేరేడు, మామిడి బీడి, కపిత్థము బిల్వ అష్టముక్త యవాగు మలమును బంధించును.

తక్రోపసిద్ధా తు ఘృతామయే స్యాత్,

పిన్యాకయుక్ సైవ తు తైలరోగే ।

ఉషోదికాదధ్యుపసాధితా తు

మదం విదాహం చ నయేత్ ప్రసాదమ్ ॥ 87 ॥

తక్రసిద్దయవాగును ఘృతోత్పన్న వ్యాధులలో, పిణ్యాకయుక్త యవాగును తైలోత్పన్నవ్యాధులలో ఉపోదికా, దధితోచేసిన యవాగు మదమును విదాహమును శాంతింపచేయును.

శాకైరభృష్టైః పరిభృష్టకేశ్చ రోగాతురావేక్ష్యపకల్పయేత్తాః ।

లోకే ప్రసిద్ధం యన్మానం తర్కమానం తులాధృతమ్ ।

తత్తన్దైఽస్మిన్ ప్రమాణం స్యాద్దస్తక్యం తత్ర నాస్తి మే ॥ 88 ॥

రోగము రోగిని చూసి భృష్ట లేక అభృష్ట శాకములతో చేసిన యవాగును ఇవ్వవలెను. తర్క సంగత తులాయుక్త మానము లోక ప్రసిద్ధము. అదే ఈ తంత్రములో గూడ ప్రమాణముగా తీసుకోబడినది. కావున ఈ విషయము విశేషముగా ఇక్కడ చెప్పలేదు.

ఇతి హ స్నాహ భగవాన్ కశ్యపః ॥

అని భగవాన్ కశ్యపుడు చెప్పెను.

(ఇతి) ఖిలేషు యూషనిర్దేశీయో (నామ చతుర్థోఽధ్యాయః) ॥

యూష నిర్దేశీయాధ్యాయము సమాప్తము.

భోజ్యోపక్రమణీయాధ్యాయః - పంచమః

అథాతో భోజ్యోపక్రమణీయం నామాధ్యాయం వ్యాఖ్యాస్యమః ॥ 1 ॥

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ॥ 2 ॥

ఇప్పుడు మనము భోజ్యోపక్రమణీయాధ్యాయమును వ్యాఖ్యానించెదమని భగవాన్ కశ్యపుడు చెప్పెను.

అథ ఖల్వస్మాభిః పూర్వం యద్రసవిమానేఽభిహితం కాలాది-
 చతుర్వింశతివిధమాహారమానం, తస్యేదానీం ప్రతివికల్పవిశేషానుపదేక్ష్యామః । కిం
 కారణమ్ ? న హ్యహారాద్యతే ప్రాణినాం ప్రాణాధిష్ఠానం కిచ్ఛేదప్యపలభామహే ।
 స సవ్యగుపయుజ్యమానో జీవ యతి, సర్వేంద్రియాణి ప్లోద యతి,
 ధాతునాప్యాయయతి, స్మృతిమతినర్వబలౌజాంస్యూర్జయతి, వణప్రసాదం
 చోపజనయతి; అసమ్యగుపయుజ్యమానస్తస్మిన్సంఘోపయోజయతి । తస్మాత్ కాలే
 సాత్మ్యం మాత్రావదుష్టం స్పిర్దమవిరోధి శుచౌ దేశే శుచిషు పాత్రేషు
 శుచిపరిచరేణోపనీతం ప్రాఙ్ముఖస్తాష్ఠీంతన్మనా ఆస్వాదయన్నాతిద్రుతం
 నాతివిలమ్బితం నాత్కుష్టం నాతిశీతం నాతిరూక్షం నాతిస్పిర్దం నాతిబహు నాతిస్తోకం
 నాతిద్రవం నాతిశుష్కం నాకాంక్షితో స ప్రతాన్తోవైకరసం వాఽఽరోగ్యయుర్బలాద్ధీ
 సమశ్చీయాత్ ॥ 3 ॥

మనము మొదలు రసవిమానములో 24 ప్రకారముల ఆహార
 మానములు చెప్పితిమి. ఇప్పుడు వాటి విశేష వికల్పములను చెప్పెదము.
 ఎందుకనగా ఆహారము లేకుండా కొంచెం కూడ ప్రాణులలో ప్రాణము స్థిరముగా

నుండదు. ఆహారము సరిగా ఇచ్చినట్లైతే అది జీవమునిచ్చును. సమస్త ఇంద్రియములను ప్రసన్నము చేయును. ధాతువులను వృద్ధి పొందించును. స్మృతి, బుద్ధి, అన్ని బలములను ఓజస్సును వర్ణమును వృద్ధి పొందించును. దీనికి విరుద్ధముగా ఆహారమును ప్రయోగించినచో అన్ని విధములైన శారీరక దుఃఖములను కలుగజేయును.

భవన్తి చాత్ర -

ఆరోగ్యం దోషసమతా సర్వాబాధనివర్తనమ్ ।

తదర్థమ్పషయః పుణ్యమాయుర్వేదమధీయతే ॥ 4 ॥

దోష సమావృత్తి సమస్త రోగముల నివృత్తి అనబడును. ఈ ఆరోగ్యము కొరకు ఋషులు పుణ్యకారకముగు ఆయుర్వేదమును అధ్యయనము చేస్తారు.

రసాయనాని విధివత్తదర్థం చోపయుజ్జాతే ।

ధర్మార్థకామమోక్షాణామవాప్తిశ్చ తదాశ్రయా ॥ 5 ॥

తదాత్మ్యవాంస్తదర్థాయ ప్రయతేత విచక్షణః ।

ఈ ఆరోగ్యము కొరకు చెప్పినట్లుగా రసాయన ప్రయోగము చేయబడును. ధర్మార్థ కామ మోక్షములను పురుషార్థములు కూడ ఆరోగ్యమువల్లనే లభించును. కావున బుద్ధి మంతుడైన మనుష్యుడు ఆరోగ్యము కొరకు ప్రయత్నించవలెను.

అన్నాభిలాషో భుక్తస్య పరిపాకః సుఖేన చ ॥ 6 ॥

స్వప్తవిణ్మాత్రవాతత్వం శరీరస్య చ లాఘవమ్ ।

సుప్రసన్నేత్రియత్వం చ సుఖస్వప్నప్రబోధనమ్ ॥ 7 ॥

బలవర్ణాయుషాం లాభః సౌమనస్యం సమాగ్నితా ।

విద్యాదారోగ్యలిజ్ఞాని విపరీతే విపర్యయమ్ ॥ 8 ॥

రోగ్యలక్షణములు : అన్నమునందభిలాష, భుజించిన ఆహారము సుఖముగా పడుట, మలమూత్ర వాతములు సరిగా వెడలుట, శరీరలఘుత్వము, త్రియ ప్రసన్నత, సుఖపూర్వక నిద్ర, మేల్కొనుట, బలవర్ణ ఆయు ప్రాప్తి,

మనో ప్రసన్నము, అగ్ని సమానత్వము ఆరోగ్య లక్షణములు. దీనికి విపరీతము అనారోగ్యము.

ఆరోగ్యం భోజనాధీనం భోజ్యం విధిమవేక్షతే ।

విధిర్వికల్పం భజతే వికల్పస్తు ప్రవక్ష్యతే ॥ 9 ॥

ఆరోగ్యము భోజనముపై ఆధారపడియుండును. భోజనవిధిననుసరించి ఉండును. భోజనవిధి దాని వికల్పముపై ఆధారపడి ఉండును. కావున భోజన వికల్పములను వ్యాఖ్యానించెదము.

స్వస్థానస్థేషు దోషేషు స్రోతఃసు విమలేషు చ ।

జాతాయాం చ ప్రకాంక్షాయామన్నకాలం విదుర్బుధాః ॥ 10 ॥

అన్న కాలము : దోషములు తమస్థానములో స్థితమైనప్పుడు (స్రోతస్సులు మల రహితమైనపుడు, భోజనము నందు ఇచ్చి కల్గినపుడు అన్నకాలమని పండితులు చెప్పినారు.

కాలేఽశ్చతోఽన్నం స్వదతే తుష్టిః పుష్టిశ్చ వర్తతే ।

సుఖేన జీర్యతే న స్యుః ప్రతాంతా జీర్ణజా గదాః ॥ 11 ॥

ఇప్పుడు భోజనము యొక్క 24 వికల్పములు వ్యాఖ్యానించబడును.

1. యోగ్య కాలము :- ఈ కాలమునందు భుజించిన ఆహారము రుచిగా, శరీరమునకు తుష్ఠిని కలగ జేయును. సోషణమును వృద్ధి పొందించును. సుఖపూర్వకముగా జీర్ణమగును. అతి భోజనము చేయుట వలన, అజీర్ణమువలన ఉత్పన్నమగు రోగములు కల్గవు.

సాత్మ్యం నామాహురౌచిత్వం సాతత్యేనోపసేవితమ్ ।

ఆహారజాతం యద్యస్య చానుశేతే స్వభావతః ॥ 12 ॥

2. సాత్మ్య లక్షణము : ఔచిత్యమును సాత్మ్యము అందురు. ఎళ్లప్పుడు సేవించడం వలన ఏ ఆహారమైతే అనుకూల మగునో అది సాత్మ్యము.

సాత్వ్యాశీ సాత్వ్యసాద్గుణ్యాచ్చతం వర్షాణి జీవతి ।

న చాప్యనుచితాహారవికారైరుపస్సజతే ॥ 13 ॥

(ఇతి తాడపత్రపుస్తకే 210 తమం పత్రమ్)

సాత్వ్యమును సేవించు వ్యక్తి శ్రేష్ఠ గుణ కారణమున 100 సం॥ ములు జీవించును. అనుచితమైన ఆహారము వలన కల్గు రోగములు రావు.

లఘూనాం నాతిసౌహిత్యం గురూణామల్పశస్తథా ।

మాత్రావదశ్చతో భుక్తం సుఖేన పరిపచ్యతే ॥ 14 ॥

స్వస్థ (స్వాస్థ్య) యాత్రాగ్నిచేష్టానామవిరోధి చ తద్భవేత్ ।

3. లఘు పదార్థములను కడుపు నిండుగా తినకూడదు. గురు పదార్థములను కూడ అల్పమాత్రలో సేవించవలెను. ఈ విధముగా ఉచిత మాత్రలో భుజించు వ్యక్తికి సుఖపూర్వకముగా జీర్ణమగును. స్వస్థయ్యాత్ర, జరరాగ్ని, శరీరచేష్టలకు విరోధము కలుగదు.

ఉష్ణం హి భుక్తం స్వదతే శ్లేష్మాణం చ జయత్యపి ॥ 15 ॥

వాతానులోమ్యం కురుతే షీఘ్రమేవ చ జీర్యతే ।

అన్నాభిలాషం లఘుతామగ్నిదీప్తిం చ దేహినామ్ ॥ 16 ॥

4. ఉష్ణభోజనము మనిషికి రుచిగా నుండును. కఫమును హరించును. వాతానులోమనము చేయును. శీఘ్రముగా జీర్ణమగును. అన్నమునందు అభిలాషను, శరీరమునందు లఘుత్వమును, అగ్నిని ప్రదీప్తము చేయును.

స్నిగ్ధం ప్రీణయతే దేహామూర్తయత్యపి పౌరుషమ్ ।

కరోతి ధాతుాపచయం బలవర్ధై దధాతి చ ॥ 17 ॥

5. స్నిగ్ధ భోజనము ప్రీణనము చేయును. పౌరుషమును వృద్ధి పొందించును. ధాతు వృద్ధి చేయును. బలవర్ధములను ధారణము చేయును.

సుమృష్టమపి నాశ్చీయాద్విరుద్ధం తద్ది దేహినః ।

ప్రాణానస్యాఽఽశు వా హన్యాత్తుల్యం మధుఘృతం యథా ॥ 18 ॥

అవిరుద్ధాన్నభుక్ స్వాస్థ్యమాయుర్వర్ధం బలం సుఖమ్ ।

ప్రాప్నోతి, విపరీతాశీ తేషామేవ విపర్యయమ్ ॥ 19 ॥

6. బాగా తయారు చేసినదైనా విరుద్ధ ఆహారము సేవించ కూడదు. విరుద్ధభోజనము శీఘ్రముగా ప్రాణములను నశింపచేయును, ఏవిధముగా నైతే మధుఘృతములు సమాన మాత్రలో చేయున్. అవిరుద్ధ అన్నమును సేవించువ్యక్తి స్వాస్థ్యము, ఆయువు వర్ణబలము సుఖము ప్రాప్తించును. దీనికి విపరీతముగా సేవించు వ్యక్తికి విపరీత ఫలితములు కల్గును.

శుచిపాత్రోపచరణాం శుచౌ దేశే శుచిః స్వయమ్ ।

భుజ్జానో లభతే తుష్టిం పుష్టిం తేనాధిగచ్ఛతి ॥ 20 ॥

నానిష్టైరమనశ్చార్యా విఘాతం మనసోర్భతి ।

తస్మాద్విష్టే నాశ్చీయాదాయురారోగ్యలిప్యయా ॥ 21 ॥

7. పవిత్ర పాత్రలో పవిత్రదేశములో పవిత్రమై భోజనముచేయు వానికి తుష్టి శరీరపోషణ ప్రాప్తించును. ఇష్టము కానిది, మనసుకు రుచించని ఆహారము సేవించ కూడదు. కావున ఆయురారోగ్యములు కోరు వారు అపవిత్ర స్థానములో భోజనము చేయకూడదు.

ప్రాఙ్ముఖోఽశ్శున్నరో ధీమాన్ దీర్ఘమాయురవాప్నుతే ।

తూష్ణీం సర్వేంద్రియాఘోదం మనఃసాత్మ్యం చ విన్వతి ॥ 22 ॥

8. తూర్పు వైపుముఖము చేసి భోజనము చేయువాడికి దీర్ఘాయు ప్రాప్తించును.
9. శాంతముగా భోజనముచేయు వానికి ఇంద్రియ ప్రసన్నత మనో సాత్మ్యత ప్రాప్తించును.

ఏతదేవ చ మాత్రాం చ పంక్తి యుక్తిం చ తన్మనాః ।

తస్మాత్తత్ప్రవణోఽజల్పన్ స్వస్థో భుజ్జీత భోజనమ్ ॥ 23 ॥

10. మనసులగ్నము చేసి భోజనము చేయువాడు పూర్వోక్తగుణములను మరియు మాత్ర, పాచనము, శక్తి యుక్తులను తెలుసుకొనును. కావున స్వాస్థ్యము కొరకు మనసు పెట్టి భోజనము చేయవలెను.

ఆస్వాద్యాస్వాద్య యోఽశ్నాతి శుద్ధజీహ్వాంద్రియో రసాన్ ।

స వేత్తి రసనానాత్వం విశేషాంశ్చాధిగచ్ఛతి ॥ 24 ॥

11. శుద్ధమైన రసనేంద్రియము గల వ్యక్తి రసములను ఆస్వాదిస్తూ రసభేదములను చక్కగా గ్రహించును.

అతిద్రుతం హి భుజ్జానో నాహారస్థితిమాప్నుయాత్ ।

భోజ్యానుపూర్వం నోవేత్తి న చాన్నరససంపదమ్ ॥ 25 ॥

నాతిద్రుతాశీ తత్సర్వమనూనం ప్రతిపద్యతే ।

ప్రసాదమింద్రియాణాం చ తథా వాతానులోమతామ్ ॥ 26 ॥

12. అతిశీఘ్రముగా భుజించుటచే ఆహారము తన స్థితిని పొందదు. భోజ్యానుపూర్వము, అన్నరసగుణములను తెలుసుకొనజాలడు. శీఘ్రముగా భోజనము చేయువాడు ఇంద్రియ ప్రసన్నత వాతాను లోమనము మొ॥నవి సంపూర్ణముగా తెలుసుకొనలేడు.

శీతీకరోతి చాన్నాద్యం భుజ్జానోఽతివిలమ్బితమ్ ।

భుంక్తే బహు చ శీతం చ న తృప్తిమధిగచ్ఛతి ॥ 27 ॥

శైత్యాద్భహుత్వాద్వైరస్యాద్ భుక్తం క్లేశేన పచ్యతే ।

13. అతి మెల్లగా భోజనము చేయుటవలన భోజనము చల్లబడును. అన్నం అధిక మాత్రలో భుజింపబడును. చల్లని అన్నము తృప్తి నివ్వదు. చల్లని భోజనము అధికమాత్రలో సేవించుట వలన విరసము అగుట వలన భోజనము కష్టముగా పాచనము చెందును.

అత్యుష్ణభోజనాజ్జిహ్వకణ్ఠాష్టహృదయోదరమ్ ॥ 28 ॥

దహ్యతే న రసం వేత్తి రోగాంశ్చాప్నోతి దారుణాన్ ।

ముఖాఙ్గిపాకవైసర్పరక్తపిత్తభ్రమజ్వరాన్ ॥ 29 ॥

14. అత్యుష్ణ భోజనము వలన జిహ్వా, కంఠము, ఓష్ఠము, హృదయము, ఉదరములో దాహము కల్గును. రసజ్ఞానము కల్గదు. ముఖపాకము, అఙ్గిపాకము, వినర్పము, రక్తపిత్తము, భ్రమ, జ్వరము మొదలగు భయంకర రోగములు కల్గును.

అతిశీతాశినః శూలం గ్రహణీమార్దవం ఘృణా ।

కఫవాతాభివృద్దిశ్చ కాసో హిక్మా చ జాయతే ॥ 30 ॥

15. అతిశీత భోజనముచే శూల గ్రహణీ మృదుతా, ఘృణా, కఫవాత వృద్ధి కాసహిక్కు ఉత్పన్నమగును.

రూక్షం కరోతి విష్టమ్భముదావర్తం విష్కర్ణతామ్ ।

గ్లానిం బహ్వశితం వాయోః ప్రకోపం మూత్రనిగ్రహమ్ ॥ 31 ॥

16. రూక్షభోజనముచే విష్టంభము, ఉదావర్తము, విష్కర్ణతాగ్లాని, అధికముగా భుజించుట, వాయు ప్రకోపము మూత్రము నిలిచి పోవుట కల్గును.

అతిస్నిగ్ధాశిస్తం ద్రీత్యష్టాజీర్ణోదరామయాః ।

భవంతి కఫమేదోత్తా రోగాః కణ్ఠోద్భవాస్తథా ॥ 32 ॥

17. అతి స్నిగ్ధ భోజనముచే తంద్రా తృష్ణా జీర్ణ ఉదరరోగములు కఫ మేద కంఠరోగములు కల్గును.

విష్టమౌద్బద్వేష్టనక్లేశచేష్టాహానివిసూచికాః ।

జ్ఞేయా వికారా జన్మానామతిబహ్వశనోద్భవాః ॥ 33 ॥

18. అధిక మాత్రలో భోజనముచేయుట వలన మనుషులకు విష్టంభము, ఉద్వేష్టనము, క్లేశము, చేష్టాహాని, విసూచిక మొదలగు రోగములు ఉత్పన్నమగును.

అతిస్తోకాశినోఽత్యగ్నివికారాః కృశతా భ్రమః ।

అత్యప్తిర్లఘుతా నిద్రాశక్యన్మాత్రబలక్షయః ॥ 34 ॥

19. అతి తక్కువ భోజనము చేయుటవలన అత్యగ్నివికారము, కృశత, భ్రమ, అత్యప్తి, లఘుత్వము, నిద్ర, మల, మూత్ర, బలక్షయము కల్గును.

అతిద్రవాశనాజ్ఞాన్తోరుత్క్లేశో బహుమూత్రతా ।

పార్శ్వభేదః ప్రతిశ్యాయో విఢ్ఢేదశ్చోపజాయతే ॥ 35 ॥

20. అతిద్రవ భోజనముచే ఉత్క్లేశము, బహుమూత్రము, పార్శ్వభేదము, ప్రతిశ్యాయము, విఢ్ఢేదము ఉత్పన్నమగును.

అతిశుష్కాశనం చాపి విష్టభ్య పరిపచ్యతే ।

పూర్వజాతరసం జగ్ద్వా కుర్యాన్మాత్రకఫక్షయమ్ ॥ 36 ॥

21. అతిశుష్క భోజనముచే విప్లవమై పాచనము చెందును. మొదట ఉత్పన్నమైన రసమును దహించి మూత్ర కఫక్షయమును చేయును.

మోహాత్ ప్రమాదాల్లాల్పాద్యా యో భుంక్తే హ్యప్రకాంక్షిణః ।
అవిపాకారుచిచ్ఛర్దిశూలానాహాన్ సమృచ్చతి ॥ 37 ॥

22. భోజనము నందిచ్చ లేనిచో మోహము, ప్రమాదము జిహ్వతౌల్యము వలన భుజించును. తద్వారా అవిపాకము, అరుచి, వమనము శూల కల్గును.

ప్రతాంతభోక్తుస్త్రాణ్మూర్ఛా వహ్నిసాదోఽఙ్గసీదనమ్ ।
జ్వరః క్షయోఽతిసారో వా మన్దత్వం దర్శనస్య చ ॥ 38 ॥

23. నిరంతరము భోజనము చేయు వానికి తృష్ణా, మూర్ఛ, అగ్ని సాదము, అంగములందు పీడ, జ్వరము, క్షయము, అతిసారము, దృష్టిమాంద్యము కల్గును.

దౌర్బల్యమదృఢత్వం చ భవత్యేకరసాశనాత్ ।
దోషాప్రమఙ్ముద్గిర్దాతూనాం సామ్యం వృద్ధిర్బలాయుషోః ॥ 39 ॥
ఆరోగ్యం చాగ్నిదీప్తిశ్చ జన్తోః సర్వరసాశనాత్ ।
తస్మాదేకరసాభ్యాసమారోగ్యార్థీ వివర్తయేత్ ॥ 40 ॥

24. ఎల్లప్పుడు ఏక రససేవనచే దుర్బలత్వము అదృఢత్వము కల్గును. దీనికి విపరీతముగా అన్ని రసములను సేవించుటచే దోషములు ప్రకోపము చెందవు. ధాతువుల సమత్వము బల ఆయు వృద్ధి ఆరోగ్యము అగ్నిదీప్తి కల్గును. కావున ఆరోగ్యమును కోరువారు. ఏక రసాభ్యాసమును త్యజించవలెను.

కాలసాత్మ్యాదినాఽనేన విధినాఽశ్నాతి యో నరః ।
స ప్రాప్నోతి గుణాంస్తజ్జాన్త చ దోషైః ప్రబాధ్యతే ॥ 41 ॥

పైన చెప్పిన కాల సాత్మ్యాదులు విధి అనుసారము ఎవరు పాటించెదరో వారు ఆయా గుణయుక్తులగుదురు. వారికి ఆయాకాల సాత్మ్యాదుల సంబంధిత దోష కష్టములు కలుగవు.

ష్ఠిరత్వం స్వస్థతాఽఽఙ్గానామింద్రియోపచయం బలమ్ ।
కఫమేదోఽభివృద్ధిం చ కుర్యాన్మధురసాత్మ్యతా ॥ 42 ॥

మధుర రస సాత్మ్యముచే శరీర స్థిరత, అంగస్వస్థత, ఇంద్రియ ఉపచయము, బల, కఫ మేదస్సు వృద్ధి చెందును.

దస్తాక్షికోశదౌర్బల్యం కఫపితృమయోద్భవమ్ ।
లఘుతామగ్నిదీప్తిం చ జనయేదన్లుసాత్మ్యతా ॥ 43 ॥

అష్లురస సాత్మ్యముచే దంతములు నేత్రములు కేశములు దుర్బలమగును. కఫపిత్త రోగములు తప్పిస్తామగును. లఘుత్వము అగ్ని దీప్తి కల్గును.

రక్తప్రకోపం తైమిర్యం తృష్ణాం దుర్బలశుక్రతామ్ ।
సాలిత్వం బలహానిం చ కుర్యాల్లవణసాత్మ్యతా ॥ 44 ॥

లవణ రస సాత్మ్యముచే రక్త ప్రకోపము తిమిరము, తృష్ణ శుక్ర దుర్బలము, సాలిత్వము, బలహాని కల్గును.

పంక్తేరుపచయం కార్భ్యం రౌక్ష్యం శుక్రబలక్షయమ్ ।
పితృనిలప్రవృద్ధిం చ కుర్యాత్ కటుకసాత్మ్యతా ॥ 45 ॥

కటు రస సాత్మ్యముచే పాచన శక్తివృద్ధి, కృశత్వము, రూక్షత్వము శుక్ర క్షయము కల్గును. పిత్తవాత వృద్ధి కల్గును.

క్లేదాల్పతాం వాతవృద్ధిం దృష్టిహానిం కఫక్షయమ్ ।
త్వగ్వికారోపశాన్తిం చ జనయేత్తిక్తసాత్మ్యతా ॥ 46 ॥

తిక్త రస సాత్మ్యముచే క్లేదహాని, వాతవృద్ధి, దృష్టిమాంద్యము కఫ క్షయము, కల్గిత్వక్ రోగములు శాంతించును.

కఫపిత్తక్షయం వాయోః ప్రకోపం పక్తిమూర్ధవమ్ ।
కుర్యాద్రక్తోపశాన్తిం చ కషాయరససాత్మ్యతా ॥ 47 ॥

కషాయ రస సాత్మ్యము వలన కఫ పిత్త క్షయము, వాయు ప్రకోపము పాచన శక్తి మృదుత్వము కల్గి, రక్త రోగములు శాంతించును.

ఓజస్తేజో బలం వర్ణమాయుర్మేధా ధృతిః స్మృతిః ।
జాయతే సౌకుమార్యం చ ఘృతసాత్మ్యస్య దేహినః ॥ 48 ॥

ఘృత సాత్మ్యము గలవానికి ఓజస్సు, తేజస్సు, బల వర్ణములు ఆయువు మేధా ధృతి స్మృతి సుకుమారములు కల్గును.

తథైవ క్షీరసాత్మ్యస్య పరం చైతద్రసాయనమ్ ।
దృఢోపచితగాత్రశ్చ నిర్మేదస్కో జితశ్రమః ॥ 49 ॥

క్షీర సాత్మ్యము గలవానికి అది రసాయనము. శరీరము దృఢమగును. మేదస్సు తగ్గును. పరిశ్రమనోర్చుకొనును.

బలవాన్ తైలసాత్మ్యః స్యాత్ క్షీణవాతకఫామయః ।
చక్షుస్మాన్ బలవాన్ శ్లేష్మీ దృఢసత్త్వో దృఢేంద్రియః ॥ 50 ॥

తైలసాత్మ్యము గలవాడు బలవంతుడు, వాతకఫరోగములు క్షీణించును. నేత్రములు స్పష్టముగా నుండి బలవంతుడగును. కఫవృద్ధి కల్గి సత్త్వము ఇంద్రియములు దృఢమగును.

దృఢాశ్రయో మన్వరుజో మాంససాత్మ్యో భవేన్నరః ।
(ఇతి తాడపత్రపుస్తకే 211 తమం పత్రమ్)

అహితం యస్య సాత్మ్యం స్యాదసాత్మ్యం చ హితం భవేత్ ॥ 51 ॥
స శనైర్హితమాదద్యాదహితం చ శనైస్త్వజేత్ ।

మాంస సాత్మ్యము కలవాడు దృఢాశ్రయుడు, రోగములు మందముగా నుండును. అహితకర్మ పదార్థములు సాత్మ్యము హితకర పదార్థములు అసాత్మ్యము గలవాడు క్రమముగా హితకరములను గ్రహించి అహితములను త్యజించవలెను.

ఆదౌ తు స్పిగ్దమధురం విచిత్రం మధ్యతస్తథా ॥ 52 ॥
రూక్షద్రవానసానం చ భుజ్జానో నావసీదతి ।

భోజన ఆరంభమున స్పిగ్దమధుర పదార్థములు, మధ్యమమున నానావిధ భోజనము అంతము నందు రూక్ష ద్రవ పదార్థములను సేవించువాడు కష్టములను పొందడు.

భాగద్వయమిహోన్నత్య తృతీయముదకస్య చ ॥ 53 ॥

వాయోః సంచరణార్థం చ చతుర్థమవశేషయేత్ ।

కుక్షీ నాల్గు భాగములందు, 2 భాగములు అన్నముతో 3 వ భాగము జలముతో నింపవలెను. 4 వ భాగము వాయు గతికొరకు ఖాళీగా నుంచవలెను.

తతో ముహూర్తమాశ్వస్య గత్వా పాదశతం శనైః ॥ 54 ॥

శ్వాసీనస్య సుఖేనాన్నమవ్యథం పరిపచ్యతే ।

వీణావేణుస్వనోన్మిశ్రం గీతం నాట్యవిడవిృతమ్ ॥ 55 ॥

విచిత్రాశ్చ కథాం శృణ్వన్ భుక్త్వా పర్తయతే బలమ్ ।

సుఖస్పర్శవిహారం చ సమ్యగాప్నోత్యతోఽన్యథా ॥ 56 ॥

భోజనానంతరము ఒక మూహూర్తము విశ్రాంతి తీసికొని మెల్ల మెల్లగా 100 అడుగులు నడవవలెను. తర్వాత సుఖపూర్వకముగా కూర్చునవలెను. తద్వారా భుజించిన ఆహారం ఏ కష్టము లేక జీర్ణమగును. భోజన సమయమున, తర్వాత వీణా లేక వేణు శబ్ద మిశ్రతమైన గీతములు, వినుట నాటకములను చూచుట విచిత్ర కథలను వినుట వలన బలము వృద్ధి పొందును. అతడు సుఖకర స్పర్శను విహారమును చక్కగా అనుభవించును.

అతిస్మిగ్ధాతిశుష్కాణాం గురూణాం చాతిసేవనాత్ ।

జస్తోరత్యమ్బుపానాచ్చ వాతవిణ్మాత్రధారణాత్ ॥ 57 ॥

రాత్రా జాగరణాత్ స్వప్నాద్దివా విషమభోజనాత్ ।

అసాత్యసేవనాచ్చైవ న సమ్యక్ పరిపచ్యతే ॥ 58 ॥

దీనికి విరుద్ధముగా అతి స్మిగ్ధ అతిశుష్క గురుపదార్థములను అతిగా సేవించుట వలన, వాతమూత్రముల ధారణము వలన రాత్రి జాగరణము దివాస్వప్నము విషమ భోజనము అసాత్యసేవనము వలన భుజించిన ఆహారము సక్రమముగా జీర్ణముగాదు.

హితాహితం యదైకధ్యం భుక్తం సమశనం తు తత్ ।

పూర్వభక్తేఽపరిణతే విద్యాదధ్యశనం భిషక్ ॥ 59 ॥

క్షుప్తస్థోపరమే జాతే శాస్తేఽగ్నా ప్రమృతాశనాత్ (నమ్) ।

విషమం గుణసంస్కారాత్ క్రమసాత్యవ్యతిక్రమాత్ ॥ 60 ॥

హితకరము అహితకరములైన పదార్థములను ఒకే సమయమున సేవించుట లేదా కలిపి భుజించుట సమాశనమనబడును. పూర్వ భోజనము సాచనమునకు ముందే తిరిగి భుజించుట అధ్యశనమందురు. క్షుత్ తృష్ణలు నష్టమైనప్పుడు లేదా అగ్ని శాంతించినపుడు భుజించుట ప్రమృతాశన మనబడును. గుణసంస్కారములను, సాత్వ్య క్రమమును వ్యతిరేకించుట విషమాశన మనబడును.

విరుద్ధం పయసా మత్యా యథా వా గుడమూలకమ్ ।

స్యాదజీర్ణాశనం నామ వ్యష్టాజీర్ణే చతుర్విధే ॥ 61 ॥

తద్దైవాత్యశనం జ్ఞేయమతిమాత్రోపయోగతః ।

స...తాన్యామయోత్పత్తౌ మూలహేతుః ప్రపక్షతే ॥ 62 ॥

క్షీరము చేపలు పరస్పర విరుద్ధము. బెల్లము ముల్లంగి కూడ విరుద్ధము.

4 విధములైన వ్యష్టా జీర్ణము (ప్రభాత కాలములో కలుగు అజీర్ణము) అజీర్ణాశనమనబడును. అధిక మాత్రలో సేవించిన భోజనము అత్యశన మనబడును. ఇవన్ని రోగోత్పత్తికి మూలకారణములుగా చెప్పబడినవి.

ఆహారసాత్వ్యం దేశేషు యేషు యేషు యథా యథా ।

స్రోక్తం తథోపదేశ్యవ్యం తేషు తేషు తథా తథా ॥ 63 ॥

ఏ దేశములో ఏ ఆహారము సాత్వ్యముగా చెప్పబడినదో అదే విధముగా ఉపదేశించవలెను.

చతుర్వింశతిరిత్యేతే వికల్పాః సముదాహృతాః ।

భిషజా హ్యుపదేశ్యవ్యా రాజ్ఞో రాజోపమస్య వా ॥ 64 ॥

అన్యేషాం వా వసుమతాం యశోధర్మార్థసిద్ధయే ।

ఇవి ఆహారము యొక్క 24 వికల్పములు చెప్పబడినవి. యశో ధర్మార్థములకై వైద్యుడు వీటిని రాజులకు తత్సమానులకు ఉపదేశించవలెను.

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ॥ 65 ॥

అని భగవాన్ కశ్యపుడు చెప్పెను. ఫిలేషు భోజ్యవిభాగీయాధ్యాయము సమాప్తము.

(ఇతి) ఫిలేషు భోజ్యవిభాగీయో (నామ పంచమోఽధ్యాయః)

రసదోషవిభాగాధ్యాయః - షష్ఠః

అథాతో రసదోషవిభాగీయం నామాధ్యాయం వ్యాఖ్యాస్యామః ॥ 1 ॥

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ॥ 2 ॥

ఇప్పుడు మనము రసదోష విభాగీయమను అధ్యాయమును వ్యాఖ్యానించెదమని భగవాన్ కశ్యపుడు చెప్పెను.

రసదోషవిభాగజ్ఞః ప్రకోపోపశమం ప్రతి ।

భిషగ్విషక్త్వం లభతే విపర్యయమథాన్యథా ॥ 3 ॥

రస దోష విభాగములను తెలుసుకొను వైద్యుడు రోగ ప్రకోప ప్రశమనముల వైద్యత్వమును ప్రాప్తించును. దీనికి విపరీతమైనచో అతడు వైద్యుడనబడడు.

తస్మాద్దోషవికల్పాంశ్చ వికల్పాంశ్చ రసాశ్రయాన్ ।

ప్రవక్ష్యామి యథాశాస్త్రం సవిశేషం సవిస్తరమ్ ॥ 4 ॥

కావున నేను రస, దోషముల భేదముల విశేష జ్ఞానమును శాస్త్రానుసారము సవిస్తరముగా తెలియ జేస్తాను.

వ్యాసతస్తు జ్వరాదీనాం వ్యాధీనాం దోషభేదతః ।

ద్విషష్టిథా కల్పనోక్తా స్థూలసంఖ్యా త్యతః పరమ్ ॥ 5 ॥

జ్వరాదులు దోష భేదానుసారము 62 కల్పనలు చెప్పబడినవి. తర్వాత దీని స్థూల సంఖ్య చెప్పబడును.

ఏకైకశస్త్రయో ద్వైవ్యైర్నవ సర్వే త్రయోదశ ।

క్షీణాధికసమైశ్చాన్వైర్దశ ద్వా చ ప్రకీర్తితాః ॥ 6 ॥

దోషముల అనుసారము 3 వికారములు ద్వంద్వజ వికారము, 9 సన్నిపాతములు 13 వికారములు గానుండును. క్షీణ, అధిక సమత్వ భేదములతో 12 విధములుగా నుండును.

తేషాం విభాగం వజ్ర్యామి విస్తరేణ యథాక్రమమ్ ।

ఏకైకశస్త్రయో జ్ఞేయా వాతపిత్తకఫైర్గదాః ॥ 7 ॥

సమైర్ష్యైస్త్రయః షట్ తు విషమైర్నవ తే స్మృతాః ।

ద్వ్యధికైకాధికైః షట్ చ హీనమధ్యాధికైశ్చ షట్ ॥ 8 ॥

ఏకః సమైస్త్రిభిర్దోషైరిత్యాతజ్ఞాస్త్రయోదశ ।

దోషైరేతైవివృద్ధైః స్వ్యుర్వికల్పాః పంచవింశతిః ॥ 9 ॥

ఇప్పుడు వాటి భేదములను క్రమముగా విస్తారముగా చెప్పెదను. దోష భేదముచే 3 విధములు 1. వాతవృద్ధము 2 పిత్తవృద్ధము 3. కఫ వృద్ధము.

ద్వంద్వజ వికారములు 9. ఇందులో రెండు దోషములు సమముగా వృద్ధి చెందును. 1. వాత పిత్త 2. వాతకఫ 3. పిత్తకఫ, దోషవిషమత్వము 6 విధములు.

4. వాత వృద్ధి పిత్త వృద్ధతర 5. పిత్త వృద్ధ వాత వృద్ధతర 6. కఫవృద్ధి పిత్త వృద్ధతర 7. పిత్త వృద్ధ కఫవృద్ధతర 8 వాతవృద్ధ కఫవృద్ధ తర 9 కఫ వృద్ధ వాత వృద్ధతర ఈ విధముగా వృద్ధ ద్వంద్వజ దోషములు 9.

సన్నిపాతములు 13- ఇందులో రెండు దోషముల ఆధిక్యత, ఒక దోషము ఆధిక్యముతో ఆరు వికారములగును.

1. కఫవృద్ధి వాతపిత్త అధిక వృద్ధి 2. పిత్తవృద్ధి వాతకఫ అధిక వృద్ధి 3. వాత వృద్ధి పిత్తకఫ అధికవృద్ధి

1. పిత్తకఫవృద్ధి వాత అధికవృద్ధి 2. వాత కఫ వృద్ధి పిత్త అధికవృద్ధి 3. వాతపిత్తవృద్ధి కఫ అధిక వృద్ధి.

3 దోషముల హీనమధ్య అధిక భేదములతో 6 విధములగును.

1. వాత వృద్ధి, పిత్త వృద్ధతర, కఫవృద్ధతరము

2. వాతవృద్ధి, కఫ వృద్ధతర, పిత్త వృద్ధతరము.
3. పిత్తవృద్ధ, కఫ వృద్ధతర, వాత వృద్ధతరము.
4. పిత్తవృద్ధ, వాతవృద్ధతర, కఫ వృద్ధతరము
5. కఫవృద్ధ, వాతవృద్ధతర, పిత్త వృద్ధతరము.

6. కఫవృద్ధ పిత్త వృద్ధతర, వాతవృద్ధతరము. (త్రిదోషములు ప్రకోపించి యుండును. కాని మూడింటిలో ఒకటి తక్కువ, ఒకటి మధ్యమము, ఒకటి అధికముగా వృద్ధి చెందియుండును.

ద్వి ఉల్పణ	= 3	ఏకోల్పణా - 3 హీనుమధ్య అధిక = 6
సమవృద్ధి	= 1	మొత్తము = 13 సన్నిపాతములు
ఏకదోషజము	= 3	
ద్విదోషజ	= 9	
సన్నిపాత	= 13	
మొత్తము	= 25	

దోషైః క్షీణైరపి గదా దృష్టైవం పఞ్చవింశతిః ।

ఇదే విధముగా క్షీణదోషములు కూడ 25 విధములుగా నుండును.

ద్విక్షీణైరేకవృద్ధైః స్వరేకక్షీణైర్దురుద్భవైః ॥ 10 ॥

షట్ షట్ క్షీణాధికసమైర్లశ ద్వా చాపరే గదాః ।

రెండు దోష క్షీణములు, ఒకటి వృద్ధము, మరియు ఒక దోష క్షీణము రెండు వృద్ధములు ఈ విధముగా ఆరు విధములు. ఒకటి క్షీణము ఒకటి వృద్ధి ఒకటి సమము- 6 విధములు మొత్తము 12 విధములు అగును.

$$25+25+12 = 62.$$

ఇతి ద్విషష్ఠీసంఖ్యైషా వికారాణాం వికల్పశః ॥ 11 ॥

వాతపిత్తకఫైరేకో దశ స్యాత్ ప్రకృతిస్థితైః ॥

ఈ విధముగా వికల్పములను సారము 62 అగును. ఇవి గాక వాతపిత్త కఫము ప్రాకృతముగా నుండునది ఒకటి.

రసానాం తు వికల్పాః స్వరేకైకశ్యేన షట్ స్మృతాః ॥ 12 ॥

పూర్వః పూర్వః పరైర్యుక్తో ద్వికాః షణ్ణదశాపరే ।

రసవికల్పములు ఏకరసములు = 6

పూర్వమొకటి పరమొక్కటికలిసి ద్వికములు = 15

రసేషు త్రిషు పూర్వేషు వికల్పాః స్యుః (స్త్రయోఽధికాః || 13 ||

ద్వికేషు త్రిష్యధైకకం సంయోజ్య కటుకాదిభిః |

కల్పాదిషు తథా పూర్వైః స్వాద్వన్లులవణైః పృథక్ || 14 ||

అష్టాదశైతే ద్వాభ్యాం చ త్రికాభ్యాం వింశతిస్త్రీకాః |

మధురాష్లులవణ రసములు మొదలు మొదటి 3 రసములలో 3 ద్వికములు అధికముగా ఏర్పడును. వీటితోపాటు కటుతిక్తకషాయములతో ఒక్కొక్కటి కలిసి 3 ఏర్పడును. మొత్తము 18 ద్వికములగును. ఇందులో 2 త్రికములు (మధురాష్లులవణ, కటుతిక్త కషాయము) కలిపినచో 20 అగును.

పూర్వోత్తరాభ్యాం మధురవ్యోషాదిభ్యాం యథాక్రమమ్ || 15 ||

యే ద్వికాస్త్రీషు పూర్వేషు యోజ్యాస్తే త్రిభిరుత్తరైః |

ప్రత్యేకణో నవైతే స్యుర్ద్వికల్పాః షడిహాన్యథా || 16 ||

యుక్తాః స్వాద్వన్లులవణాః పృథక్ కష్టాదిభిస్త్రీభిః |

కల్పాదయస్తథా పూర్వైరిత్యేతే దశ పఞ్చ చ || 17 ||

చతుష్కాః పఞ్చకాః షట్ స్యుర్దైకకస్య వివర్జనాత్ |

పూర్వ మరియు ఉత్తర మధురము (మధుర, అష్లు, లవణ) మరియు కటు (కటుతిక్త కషాయము) మొదలగువాటి ద్వికములు (అనగా మధురాష్లు మధురలవణ, అష్లులవణ, కటుతిక్త, కటు కషాయ, మరియు తిక్తకషాయ) వీటిలో మొదటి మూడిటితో పాటు క్రమముగా కలుపుట వలన 9 చతుష్కములు అగును. మరియు సంయుక్త మధుర అష్లు, లవణముల మూడింటికి కటు తిక్త కషాయములతో పాటు కటుతిక్తములు మరియు కషాయమునకు మధుర అష్లు లవణముతో పాటు వేర్వేరుగా కలుపుటచే 6 చతుష్కములు అగును. ఈ విధము 9+6 = 15 చతుష్కములు అగును.

షడ్భిరేకో రస్తైస్తేషాం కల్పవేయం త్రిషష్టిథా || 18 ||

పంచక ద్రవ్యములు: షడ్రసములలో ఒక్కొక్క రసమును విడుచుటచే పంచరస ద్రవ్యములు 6 అగును.

సంయోగాః సప్తసశ్చాశదసంయుక్తాస్తు షడ్రసాః ।

షడేవ త్రిషు యుజ్యంతే రసా దోషేషు యోగతః ॥ 19 ॥

సంయుక్తరసములు 57 అగును. పై చెప్పిన 63లో వేర్వేరుగా ఒక్కొక్క రసమును విడిచిపెట్టిన మిగిలినవి 57 భేదములు అగును. ఇవి సంయోగములు రెండ్రెండు, మూడు మూడు, నాలుగనాలు, ఐదు ఐదు 6 రసములు సంయోగము అగును. అసంయుక్త రసములు 6 అగును. వాత పితృ కఫ రూపములు 3టిలో వేర్వేరు యోగముల అనుసారము ఇవి 6 రసములే ప్రయుక్తమగును. ఒకచోట ఏకరసప్రయోగము, మరోసారి ద్విరస ప్రయోగము దోషముల అధిక వృద్ధి ఉన్నచో మూడు రసములు ఇత్యాది ప్రయోగములు చేయబడును.

కృచిదేకః కృచిద్ ద్వా చ దోషవృద్ధ్యా కృచిత్రయః ।

హీనమధ్యాతివృద్ధానాం దోషాణాం తు యథాక్రమమ్ ॥ 20 ॥

హీనమధ్యాధికైరేవం రస్తైః కుర్యాదుపక్రమమ్ ।

ద్వ్యుద్భలైకోద్భలానాం చ సమానాం చైవ తద్విధైః ॥ 21 ॥

హీన మధ్య వృద్ధి దోషములు యథాక్రమముగా హీన మధ్య అధికరసముల ద్వారా చికిత్స చేయవలెను. ద్వ్యుల్పణ, ఏకోల్పణ మరియు సమాన వృద్ధి దోషములకు కూడ ఈ విధముగనే చికిత్స చేయవలెను.

వృద్ధానాం క్షణణం కార్యం మధ్యానాం యాషనం తథా ।

క్షీణానాం వర్ధనం చైవ రసవృద్ధిప్రమాణతః ॥ 22 ॥

రసవృద్ధి ప్రమాణానుసారము వృద్ధి చెందిన దోషములు తగ్గించుట, సమావస్థదోషములు స్థిరముగా నుంచుట క్షీణించిన దోషములను వృద్ధి పొందించుటకు ప్రయత్నించవలెను.

విశేషోఽత్ర యథాయోగం కార్యో రసవిపర్యయాత్ ।

(ఇతి తాడుత్రవృత్తకే 212 తమం పత్రమ్)

ఏవం ద్విషష్టిదోషాణాం రసైరేషాం ద్విషష్టిభిః ॥ 23 ॥

సామ్యం తైః షట్కైరేవైకః స్పష్టవృత్తా ప్రయుజ్యతే ।

రస విపర్యయముల యోగానుసారము ఇందులో పరివర్తనము చేయవలెను. ఈ విధముగా 62 రసముల ద్వారా 62 దోషముల చికిత్స చేయవలెను. కాని షడ్రసముల యోగముతో ఏకరసమగును. ఇందులో దోషసామ్యావృష్టితమై యుండును. మరియు అదే స్వస్థ వృత్తములో ప్రయుక్త మగును. అనగా రసములు 63 కల్పనలు చెప్పబడినవి. మరియు కుపిత అకుపిత దోష భేదములు కూడ 63 చెప్పబడినవి. ఇందులో కుపిత 62 ప్రకారముల దోషములలో 62 విధముల రసకల్పనలు ఉపయోగించవలెను. 63వ దోషములో 63 వరసభేదము ఉపయోగించవలెను.

కటుత్తికషాయాంస్తు రసాన్ ప్రాజ్ఞో యథాక్రమమ్ || 24 ||

యోగతః కఫజే వ్యాధౌ భైషజ్యనువతారయేత్ |

బుద్ధి మంతుడగువాడు కటు తిక్త కషాయ రసములను క్రమముగా సమ్యక్ యోగము ద్వారా కఫజవ్యాధులలో భైషజ్య రూపములో ఉపయోగించవలెను.

ప్రయుక్తః కటుకః పూర్వం పైచ్చిల్యం గౌరవం చ యత్ || 25 ||

శ్లేష్మణస్తం నిహన్త్యాశు తిక్తస్సస్మాదనన్తరమ్

ప్రోసయత్యాస్యమాధుర్యం కఫం సంశోషయత్యపి || 26 ||

సంగృహ్లాతి కషాయశ్చ స్నేహం చాస్యావకర్షతి |

ఇందులో వాడబడిన కటు రసము సర్వ ప్రథమముగా శ్లేష్మము యొక్క పిచ్చిలము గౌరవమును శీఘ్రముగా నశింప చేయును. తిక్త రసము ముఖ మాధుర్యమును నశింపచేయును మరియు కఫమును శోషింపచేయును. కషాయ రసము దీనిని సంగ్రహించును. శ్లేష్మము యొక్క స్నేహమును అపకర్షణము చేయును మరియు స్నేహోశమును తగ్గించును.

తిక్తస్త్వాదుకషాయాః స్యుః క్రమశః పైత్తికే హితాః || 27 ||

ఆమాన్వయత్వాత్ పిత్తస్య పూర్వం తిక్తోఽవచారితః |

పాచయత్యాశు తం పక్వం తతస్తు మధురో రసః || 28 ||

శైత్యాద్ గురుత్వాత్ స్నేహోచ్చ మాధుర్యాచ్చ నియచ్చతి |

తద్ద్రవత్వవిఘ్నాత్తార్థం కషాయశ్చావచారితః || 29 ||

రాజ్యాద్విశోషిభావాచ్చ విశోషయతి తైజసమ్ ।

తిక్త స్వాదు కషాయ రసములు క్రమముగా పిత్త రోగములలో హితకరముగా నుండును. పిత్తములో ఆమరస సంస్కరమగుటచే ప్రారంభములో ప్రయోగించిన తిక్తరసము ఆమమును శీఘ్రముగా పచింప చేయును. తర్వాత మధుర రసము శీతల, గురు, స్నిగ్ధ మాధుర్యమువలన పక్వమైన పిత్తమును శాంతింప చేయును. తర్వాత ద్రవత్వమును నశింపచేయుటకు కషాయరసమును ప్రయోగించవలెను. ఈ కషాయము తన రూక్ష విశోష స్వభావమున పిత్తమును శోషింప చేయును.

వాతికే లవణః పూర్వం సంయోగాదవచారితః ॥ 30 ॥

ప్రక్షేదిభావాజ్జయతి విబద్ధం మాతరిశ్వనః ।

నిహన్తి శైత్యముష్ణత్వాద్ గురుత్వాచ్చాపి లాఘవమ్ ॥ 31 ॥

తథైవామ్లా రసః పశ్చాత్స్మిన్నేవావచారితః ।

జడీకృతాని స్రోతాంసి తైక్ల్యాదుద్ధాట్య మారుతమ్ ॥ 32 ॥

అనులోమయతి క్షిప్రం స్నిగ్ధోష్ణత్వాద్విమార్గమ్ ।

అమ్లాదనన్తరం పశ్చాత్ ప్రయుక్తో మధురో రసః ॥ 33 ॥

నాయోర్లఘుత్వం వైశద్యం రూక్షత్వం చ వ్యసోహతి ।

గురుత్వాత్ పిచ్చిలత్వాచ్చ స్నిగ్ధత్వాచ్చ యథాబలమ్ ॥ 34 ॥

ఇత్యుక్తాః సర్వరోగేషు రసానాం ప్రవిచారణాః ।

వాత రోగములలో మొదట సంయోగ రూపములో ప్రయోగించిన లవణ రసము క్షేదవశమున వాయు విబంధమును శాంతింపచేయును. ఇదే లవణ రసము ఉష్ణమగుటచే వాయు శీతలమును గురువగుటచే లఘుత్వమును నశింపచేయును. తర్వాత వాతరోగములో ప్రయోగించబడిన అమ్లరసము తన తీక్ష్ణ గుణముచే స్రోతస్సులను తెరచి స్నిగ్ధ ఉష్ణగుణముల వలన విమార్గమన వాయువును శీఘ్రముగా అనులోమనము చేయును. తర్వాత ప్రయోగించిన మధురరసము బలానుసారము గురుత పిచ్చిలతా స్నిగ్ధత్వ కారణముల వలన లఘుత్వ విశదత్వము రూక్షమును నశింపచేయును. ఈ విధముగా సమస్త రోగములలో రసభేదములు చెప్పబడినవి.

దృశ్యనే ప్రాయశో యోగా రోగేషూక్తా జ్వరాదిషు || 35 ||

కటుత్తికకషాయాశ్చ రసతో మధురాస్తథా ।

వాతజ్వరే యథాపూర్వం పేయాయూషరసాదిషు ।

లవణోఽన్లుశ్చ యుజ్యేతే రసా సంస్కారయోగినా || 36 ||

తతో విదారిగన్తాదిర్మధురః సంప్రయుజ్యతే ।

జ్వరాది రోగములలో సామాన్యముగా కటుత్తిక కషాయ రసములు మధురరస యోగములు చెప్పబడినవి. వాతజ్వరములో మొదట పేయయూష రసాదులతో సంస్కార యుక్తమైన లవణ అన్లు రసప్రయోగములను చేయవలెను. తర్వాత విదారిగంధాది మధుర ద్రవ్యములను ప్రయోగించవలెను.

పిత్తజ్వరే యథా తిక్తః శాశ్లేష్ఠాదిః ప్రయుజ్యతే || 37 ||

మధురః సారివాదిశ్చ, కషాయశ్చాభయాదికః ।

పిత్తజ్వరములో శారంగేష్ఠా (కాకజంఘ కాకమాచి) మొదలగు తిక్త, సారిబాది మధుర, అభయాది కషాయ ద్రవ్యములను ప్రయోగించబడును.

పిప్పల్యాదిర్యథాపూర్వం కటుకః కఫజే జ్వరే || 38 ||

ఆరగ్వధాదికస్తిక్తః, కషాయస్త్రిఫలాదికః ।

కఫజ జ్వరములో మొదట పిప్పలీ మొదలగు కటురస ద్రవ్యములు తర్వాత ఆరగ్వధాది తిక్త రసద్రవ్యములు తర్వాత త్రిఫలాది కషాయ ద్రవ్యములను ప్రయోగించవలెను.

సర్వత్రైవానయా యుక్త్యా యథోద్దిష్టాస్రసాన్ బుధః || 39 ||

యథాదోషం యథాయోగం ప్రయుజ్యేత యథేప్పితమ్ ।

ప్రక్షేపైరపకర్తైశ్చ ద్రవ్యాణామన్యథాఽన్యథా || 40 ||

వివేక వంతుడు పై చెప్పిన ప్రకారమే యుక్తిగా చెప్పిన రస దోషము మరియు యోగముల అనుసారము ద్రవ్యములను పెంచుట లేదా తగ్గించుట ఇచ్చానుసారము చేయవలెను.

యథా వా వీణయా వీణీ తంత్రీణాం స్వరకోవిదః ।

ఉత్కర్షంశ్చాపకర్షంశ్చ స్వరాన్ సమ్యక్ ప్రయోజయేత్ || 41 ||

విష్టన్ నానావికలైశ్చ గ్రామరాగాంశ్చ దర్శయేత్ ।
స్వరమణ్డలతత్త్వజ్ఞో వికలైర్బహువిస్తరైః ॥ 42 ॥

తథైవ శాస్త్రతత్త్వజ్ఞో యోగజ్ఞః ప్రతిపత్తిమాన్ ।
వ్యాధౌ బలాబలజ్ఞశ్చ ప్రకృతిజ్ఞశ్చ యోగవాన్ ॥ 43 ॥

ఉత్కర్షంశ్చావకర్షంశ్చ ప్రయోగాంశ్చాస్త్రకోవిదః ।
కేవలైః శీతవీర్యైశ్చ తథైవోష్ణైశ్చ వీర్యతః ॥ 44 ॥

శీతైరుష్ణైశ్చ సంపక్తైర్లవ్యైర్యోగాన్ ప్రయోజయేత్ ।
కార్ష్యుతశ్చ ప్రయుజ్జీత యథావదనుపూర్వశః ॥ 45 ॥

ఏ విధముగా వీణాతంత్రువుల స్వరమును తెలిసిన వీణానాదకుడు ఆరోహ అవరోహముల ద్వారా స్వరమును సక్రమముగా వాయించునో మరియు స్వరమండల తత్త్వము తెలిసిన అనేక విస్తృత వికల్పముల ద్వారా జ్ఞానమును పొంది గ్రామ రోగ ప్రదర్శనమును ప్రదర్శించుననో అదేవిధముగా శాస్త్ర తత్త్వము, యోగ, యుక్తి రోగ బలాబలముల ప్రకృతిని తెలుసుకొను శాస్త్ర పండితులు ప్రయోగములు ఉత్కర్ష, అపకర్షములద్వారా కేవలశీతవీర్యము, కేవల ఉష్ణవీర్యము, రెండింటి సంయోగముల వలన చేయబడిన యోగములు సంపూర్ణ రూపములో క్రమక్రమముగా మెల్లమెల్లగా ప్రయోగించవలెను.

సముచ్చయైర్వికలైశ్చ నానారసముప్రయైః ।
యుజ్జీత బహుధా యోగాస్పృతం గీతపశాదిప ॥ 46 ॥

నానారసములతో తయారు చేయబడిన యోగసముచ్చయము వికల్ప రూపములో నృత్య గీతములవలె ప్రయోగించవలెను.

సమస్యోక్తం పృథకోక్తం సంప్రధార్య బలాబలమ్ ।
ద్విషష్టిర్దోషభేదా యే నిర్దిష్టాస్తానతః పరమ్ ॥ 47 ॥
స్థానాని దశ సంగృహ్య ప్రవక్ష్యామి సవిస్తరమ్ ।

ఈ విధముగా దోషముల బలా బలములను చూసి సమము, వేర్వేరుగా చెప్పబడిన 62 దోషములను 10 స్థానములలో విభజించి విస్తారముగా చెప్పబడును.

త్రయ ఏకైకశస్త్రేషాం యే చ వృద్ధాస్త్రయః సమాః || 48 ||

సమైరేకశ్చ సప్తైతే క్షయవృద్ధ్యా చతుర్దశ |

స్థానవృద్ధ్యా భవేత్తేషాం చత్వారింశోత్తరం శతమ్ || 49 ||

ఈ దోషములు వేర్వేరుగా 3 విధములు. 1. వాత 2 పిత్త 3 కఫ. సమాన రూపముగా ఒక్కొక్క దోషవృద్ధి అనుసారము కూడ 3 విధములుగా ఉన్నవి. వాతవృద్ధి 2 పిత్తవృద్ధి 3. కఫవృద్ధి, దోష సమావస్థలో ఉండుట ఒక భేదము 1. సమవాత పిత్తకఫము ఇవి 7 విధములగును ఈ విధముగా వృద్ధి క్షయములు $7 \times 2 = 14$ అగును 10 స్థానముల వృద్ధి అను సారము $14 \times 10 = 140$ భేదములగును.

వృద్ధస్యైతానతః శేషో యే త్రింశద్దశ చాష్ట్య చ |

తే భేదం యాన్త్యమేయత్వాచ్చతశోఽధ సహస్రశః || 50 ||

ద్వన్ద్వానాం విషమాణాం తు షణ్ణామన్యతమం బుధః |

స్వస్థానాద్వర్తయేత్తావద్యావత్ స్యాత్ స్థానమష్టమమ్ || 51 ||

ఈ 14 భేదములుకాక మిగిలినవి $62 - 14 = 48$. వీటిని అపరిమిత మగుటచే 100లు, వేల భేదములగును. 6 విషమ ద్వంద్వములు (1. వాతవృద్ధి పిత్త వృద్ధతర 2. పిత్త వృద్ధవాత వృద్ధతర 3. కఫ వృద్ధ పిత్త వృద్ధతర 4. పిత్తవృద్ధ కఫవృద్ధతర. 5 వాతవృద్ధ కఫ వృద్ధతర 6 కఫ వృద్ధ వాత వృద్ధతర) ని ఒక్కొక్కటి తీసుకుని వాటి స్థానములో 8 వస్తానము వరకు పోనంతవరకు వృద్ధి చెందించవలెను. ఈ విధముగా $6 \times 8 = 48$.

ఏకైకశో ద్విశశ్చైవ చతుర్వింశద్భవంతి తే |

ప్రాసేన్దైకైకశ్చాపి వింశస్స చ భేదతః || 52 ||

ఏవమేతే త్రిపశ్చాశద్ ద్షణ్డే నైకేన దర్శితాః |

వేర్వేరుగా ఒక దోషము మరియు ద్వంద్వముల అనుసారము అవి 24 అగును. అనగా వేర్వేరు దోషములు 3 ద్వంద్వములు 9 అగును. ఇవి మొత్తము 12 అగును వీటి వృద్ధి క్షయములు $12 \times 2 = 24$ అగును. ఒక్కొక్కదోషము క్షీణమగుటచే 29 భేదములగును. ఈ విధముగా ఒక ద్వంద్వముద్వారా $24 + 29 = 53$ అగును.

ఏపైవ యుక్తిః శిష్టానాం ద్వన్ద్వానాం స్యాన్న సంశయః ॥ 53 ॥

శతత్రయం భవత్యేవమేషామష్టాదశోత్తరమ్ ।

మిగిలిన (6-1=5) ద్వంద్వము కూడ ఇదే విధముగా యోగము లగును.

ద్వ్యుద్భుతైకోద్భుతానాం చ తావదేవ వినిర్దిశేత్ ॥ 54 ॥

ఇట్లే సన్నిపాతములలో ద్వి ఉల్బణము ఏకోల్బణము (3+3=) దోష భేదములు కూడ ఇన్నే విధములుగా ఉండును.

హీనమధ్యాధికా దోషాః స్వే స్వే స్థానే వ్యవస్థితాః ।

స్వస్థానాత్ సప్తమం స్థానమేకైకశ్యేన యాన్తి తే ॥ 55 ॥

ద్వా చ ద్వా చ సమస్తాశ్చ తేషాం షట్ సప్తకాస్తథా ।

భవన్తి ప్రాసయేత్తాంశ్చ యథా(స్థా)నమధః క్రమాత్ ॥ 56 ॥

పశ్చాశీతిమతస్తేషాం భేదానాం పరిచక్షతే ।

ఏష ఏవ వికల్పః స్యాచ్చేషాణాం ప్రవిభాగశః ॥ 57 ॥

శతాని సప్త పక్షిశ్చ ద్వా చ భేదా భవన్తి తే ।

ఏవం సహస్రం భేదానాం వృద్ధైస్త్రీణి శతాని చ ॥ 58 ॥

దోషైర్నవతిరష్ట్రా చ క్షీణైస్తావన్త ఏవ తే ।

హీన మధ్యాధి గానుసారము (తరతమ భేదము) తమ తమ స్థానములందున్న దోషములు ఒక్క-ఒక్కటిగా 7వ స్థానము వరకు చేరును. అనగా సమస్త దోషములు కలిపి 4,6,7 అనగా 17 అగును. ఇట్లే వీటిని యదా స్థానమునుండి వెనుక క్రమముగా తగ్గిస్తూపోయినచో $17 \times 5 = 85$ భేదములు అగును. ఇట్లే మిగిలిన ద్వంద్వముల భేదము లేర్పడును. ఇవి 762 భేదములగును. ఈ విధముగా వృద్ధిదోషములు $618 + 618 + 762 = 1398$ భేదములగును. క్షీణదోషములు కూడ 1398 భేదములగును.

ద్విక్షీణైరేకవృద్ధైః స్యుః షట్ చ త్రీణి శతాని చ ॥ 59 ॥

యావన్ద్యేవ చ భేదానామేకక్షీణైర్ద్విరుద్భుతైః ।

2 క్షీణములు ఒక వృద్ధి దోషముల ద్వంద్వము 306 భేదములగును. ఈ విధముగా ఒక క్షీణ 2 వృద్ధి దోషముల ద్వందములు 306 అగును. పూర్వము చెప్పిన ద్వంద్వ క్రమానుసారము క్షీణ, అధిక, సమ దోషములు 612 భేదములగును.

క్షీణాధికసమైః షట్ చ షట్ చ షట్ చ శతాని చ || 60 ||

(ఇతి తాడపత్రపుస్తకే 213 తమం పత్రమ్)

క్రమ ఏవాత్ర భాగః స్యాద్యో ద్ధన్వేషు నిదర్శితః ।

చతుర్దశ వినిర్దిష్టాః సవికల్పాస్తయోః పృథక్ || 61 ||

తైః సార్థమేషాం సర్వేషాం కార్త్యైర్నైవ విభావయేత్ ।

సహస్రాణి చ చత్వారి శతం షష్ట్యుత్తరం తథా || 62 ||

ఇవి గాక మొదట చెప్పిన 14 భేదములు అనగా $14 \times 10 = 140$ ఇవి వేరుగా భావించవలెను. ఈ 140 భేదములు కలిపి పై చెప్పిన మొత్తము భేదములు. $1398 + 1398 + 306 + 612 + 140 = 4160$ భేదములగును.

ఏతావన్తో జ్వరాద్యానాం భేదాః ప్రోక్తా యథాగమమ్ ।

అఛ్చైతేషు చతుర్యోగవిభాగగతికర్మతః || 63 ||

సహస్రం సన్నిపాతానాం విద్యాత్ సనవకం భిషక్ ।

జ్వరారులు కూడ శాస్త్రానుసారము ఇన్నిభేదములే అగును. ఇందులో యోగము విభాగము, గతి కర్మ ఈ 4 విధముల అనుసారము సన్నిపాతములను కూడ 9,000 భేదములుగా భావించవలెను.

అతః ఊర్ధ్వం రసానాం తు వక్ష్యతే భేదవిస్తరః || 64 ||

ఇప్పుడు మనము రసభేదములను విస్తారముగా వర్ణించెదము.

కర్మస్థానాని దోషాణాం భాషప్యధ్యాయథాక్రమమ్ ।

తథా రసానాం షట్ కుర్యాత్ స్థానానీతి వినిశ్చయః || 65 ||

యథాక్రమముగా వృద్ధి అను సారము దోషముల కర్మ స్థానముల వలనే నిశ్చయముగా రసస్థానములు కూడ 6.

తదేవ కర్మ సర్వేషాం ద్వికాదీనాం క్షయం వినా ।
భవత్యేవం ద్వికానాం తు పఞ్చషష్ఠ్యుత్తరం శతమ్ ॥ 66 ॥

క్షయము వదిలొని సంపూర్ణ ద్వికములు అవే కర్మ లగును. కావున 15 ద్వికములు 165 భేదములు అగును.

త్రికానాం చ సవింశాని షట్శతాని వినిర్దేశేత్ ।
చతుష్కానాం సహస్రం చ పఞ్చషష్ఠ్యుత్తరం వదేత్ ॥ 67 ॥

త్రికములు 620 భేదములు అగును. చతుష్కములు 1065 భేదములు అగును.

పఞ్చకాణాం శతాన్యష్టై స్యాచ్చతం చ షడుత్తరమ్ ।
షష్ఠకానాం శతే ద్వే తు శతం చైకాదశోత్తరమ్ ॥ 68 ॥
సంయుక్తానాం వికల్పోఽయం సవికల్పాః షడేకకః ।

పంచకములు 906 భేదములు షష్ఠీకములు 311 భేదములు అగును. ఈ విధముగా సంయుక్త రసములు పై చెప్పిన భేదములు ఒక్కొక్కటి చొప్పున 6 అగును.

సమానాం రసభేదానామేకమేకం తు పిణ్డీతమ్ ॥ 69 ॥

త్రిసప్తతిర్భవత్యేషాం సహస్రత్రయమేవ చ ।

ఈ విధముగా అన్ని రస భేదములు కలిపి $165+620+1065+906+311+6=3073$ భేదములగును.

రసదోషవికల్పానామతిసౌఖ్యాదతః పరమ్ ।

న వఞ్ఘామి మహాభాగ ! న తు బుద్ధిపరిక్షయాత్ ॥ 70 ॥

ఓ మహాభాగా! దీని తర్వాత బుద్ధి క్షీణవగుటచే కాదు కాని రసదోషములభేదములు అత్యంత సూక్ష్మమగుటచే వర్ణించుటలేదు.

అతః పరమిదానీం రసభేదాన్ విస్తరేణోపదేశ్యామః । తద్యథా - మధురాష్లులవణకటుకతిక్తకషాయాః షడ్రసాః । ఏషామిదానీం రసానాం వికల్పాస్త్రిషస్తిర్భవన్తి । తత్రైకశ్యేన షట్ । తద్యథా - మధుర ఏవ, ఆష్లు ఏవ, లవణ ఏవ, కటుక ఏవ, తిక్త ఏవ, కషాయ ఏవ ॥ 71 ॥

తదనంతరము రసభేదములను విస్తారముగా వర్ణించెదను ఉదాహరణకు మధుర అష్ట లవణకటు తిక్త కషాయములు ఇవి 6 రసములు. ఈ 6, 63 భేదములగును. వేర్వేరుగా 6 అగును. ఎట్లనగా 1. కేవల మధురము (సంతానికా, గోదుగ్గాదులు, 2. కేవల ఆష్టరసము (ఆమకరమర్దాదులు) 3. కేవల లవణం (రోమకాదులు) 4. కేవల కటు (చవ్యాధులు) 5. కేవల తిక్తము (నింబ పర్పాలకాదులు) 6. కేవల కషాయ (పద్మన్యగ్రోధాము).

పూర్వః పూర్వః పరైర్యుక్తో ద్వికః, తే పఞ్చదశ భవన్తి । తత్ర మధురః పఞ్చభిరన్యూదిభిర్యజ్యతే । తద్యథా - మధురాష్టుః, మధురలవణః, మధురకటుకః, మధురతిక్తః, మధురకషాయ ఇతి । ఆష్టశ్చతుర్ద్విధవణాదిభిః; తద్యథా - అష్టలవణః, అష్టకటుకః, అష్టతిక్తః, అష్టకషాయ ఇతి । లవణః (స్త్రి)భిః కటుకాదిభిః; తద్యథా - లవణకటుకః, లవణతిక్తః, లవణకషాయ ఇతి । కటుక్ష్మిక్తకషాయాభ్యాం ద్వాభ్యాం; తద్యథా - కటుతిక్తః, కటుకషాయ ఇతి । తిక్తః కషాయేణ చ । తద్యథా తిక్తకషాయ ఇతి । తే పఞ్చదశ ఏవ । తే ద్వికాః పఞ్చదశవికల్పా భవన్తి; మధురసంయోగేన పఞ్చ భవన్తి, అష్టసంయోగేన చత్వారః, లవణసంయోగేన త్రయః, కటుసంయోగేన ద్వౌ, తిక్తసంయోగేనైక ఇతి । పూర్వేషు త్రిషు రసేషు మధురాష్టలవణేశు త్రయోధికా నిష్పద్యన్తే । మధురాష్టుః, మధురలవణః, అష్టలవణ ఇతి ॥ 72 ॥

పూర్వరసము దానితర్వాత రసము తోకలిసి ద్వికమగును. ఇవి 15. ఇందులో మధురరసము అమ్లాది 5 రసములతో సంయుక్తమగును. అనగా 1. మధురాష్ట 2. మధురలవణ 3. మధుర కటు 4. మధుర తిక్త 5. మధురకషాయ. అష్టములవణాది 4 రసములతో సంయుక్తమగును.

1. అష్టలవణ 2 ఆష్టకటు 3. అష్ట తిక్త 4. అష్ట కషాయ. లవణరసము కల్వాది 3 టీతో సంయుక్త మగును.

1. లవణకటు 2. లవణ తిక్త 3. లవణ కషాయ. కటు రసము తిక్త కషాయములతో సంయుక్తమగును.

1. కటు తిక్త 2. కటు కషాయ తిక్త రసము కషాయముతో సంయుక్తమగును. 1. తిక్త కషాయ.

ఈ విధముగా ద్వికములు 15 అగును.

ఇందులో మధుర రసముతో 5, ఆమ్లముతో 4, లవణముతో 3 కటుతో 2 తిక్త 1 మధుర ఆమ్ల లవణాది మొదటి 3 రసములలో 3 సంయోగములు అధికమగును. 1. మధురామ్ల 2. మధురలవణ 3. ఆమ్లలవణ.

ఏషాం త్రయాణాం ద్వికానామేకైకో ద్వికస్త్రిభిరితదైః కటుత్తిక్తకషాయై రసైర్వోజ్యః, తతస్త్రికా నిష్పద్భస్తే | తద్యథా - మధురామ్లకటుః, మధురామ్లత్తిక్తః, మధురామ్లకషాయః, మధురలవణకటుః, మధురలవణత్తిక్తః, మధురలవణకషాయః, అమ్లలవణకటుః, అమ్లలవణత్తిక్తః, అమ్లలవణకషాయ ఇతి | ఉత్తరేషు త్రిషు రసేషు కటుత్తిక్తకషాయేషు త్రయో ద్వికా నిష్పద్భస్తే; తద్యథా - కటుత్తిక్తః, కటుకషాయః, తిక్తకషాయ ఇతి; ఏషాం త్రయాణాం ద్వికానామేకైకో ద్వికస్త్రిభిరితదైర్మధురామ్లలవణై రసైర్వోజయితవ్యః, తత్ర త్రికా నిష్పద్భస్తే | తద్యథా - కటుత్తిక్తమధురః, కటుత్తిక్తామ్లః, కటుత్తిక్తలవణః; కటుకషాయమధురః, కటుకషాయామ్లః, కటుకషాయలవణః, తిక్తకషాయమధురః, తిక్తకషాయామ్లః, తిక్తకషాయలవణ ఇతి | పూర్వే చోత్తరే చ | పూర్వే చ త్రయః, మధురామ్లలవణత్రిక ఏకః, ఉత్తరే చ త్రయః, కటుకతిక్తకషాయత్రిక ఏకః | త ఏతే త్రికా విశతిర్భవన్తి; ప్రథమేన సూత్రేణోక్తా నవ, నవ చ ద్వితీయేన, తృతీయేన ద్వావీతి || 73 ||

ఈ పై చెప్పిన ద్వికములలో ఒక్కొక్క ద్వికము మిగిలిన మూడు కటు తిక్త కషాయ రసములలో కలిసి త్రికములగును.

1. మధురామ్ల కటు	2. మధురామ్ల తిక్త
3. మధురామ్ల కషాయ	4. మధుర లవణ కటు
5. మధుర లవణ తిక్త	6. మధుర లవణ కషాయ
7. అమ్ల లవణ కటు	8. అమ్ల లవణ తిక్త
9. అమ్ల లవణ కషాయ.	

చివరి 3 కటు తిక్త కషాయములలో కలిసి 3 ద్వికములేర్పడును.

1 కటు తిక్త 2. కటు కషాయ, 3. తిక్త కషాయ. ఈ 3 ద్వికములలో ఒక్కొక్క ద్వికము మిగిలిన మధురామ్లలవణముల 3 తీతో కలిసి త్రికము

లేర్పడును. ఎట్లనగా 1. కటుత్తికమధుర 2. కటుత్తికామ్లు 3. కటు త్తిక లవణ 4. కటు కషాయ మధుర 5. కటు కషాయామ్లు 6. కటు కషాయ లవణ 7. త్తిక కషాయమధుర 8. త్తిక కషాయామ్లు 9. త్తిక కషాయ లవణ మొదటి 3 రసములతో ఒక త్రికము ఏర్పడును. 1. మధురామ్లు లవణ. మిగిలిన 3 రసములతో ఒక త్రికమేర్పడును. 2. కటు త్తిక కషాయ. ఈ విధముగా 20 త్రికములగును. ప్రథమసూత్రము ద్వారా 9 + ద్వితీయము ద్వారా 9 + తృతీయము ద్వారా 2 = 20 అగును.

పూర్వేషు త్రిషు రసేషు మధురామ్లలవణేషు త్రయోఽధికా యే పూర్వోక్తాస్తే పరేషాం త్రయాణాం రసానాం కటుకత్తికకషాయాణాం పూర్వోక్తైస్త్రీభిర్ద్వికైః ప్రత్యేకకశ్యేన యోజయితవ్యాః, తేన చతుష్కా నిష్పద్యన్తే । తద్యథా - మధురామ్లకటుత్తికః, మధురామ్లకటుకషాయః, మధురామ్లత్తికకషాయః, మధురలవణకటుత్తికః, మధురలవణకటుకషాయః, మధురలవణత్తికకషాయః, అమ్లలవణకటుత్తికః, అమ్లలవణకటుకషాయః, అమ్లలవణత్తికకషాయ ఇతి । పూర్వే మధురామ్లలవణా ఉత్తరైః కటుకత్తికకషాయైరేకైకశో యుజ్యన్తే । తద్యథా - మధురామ్లలవణకటుః, మధురామ్లలవణత్తికః, మధురామ్లలవణకషాయ ఇతి । ఉత్తరే త్రయః కటుకత్తికకషాయాః పూర్వైర్మధురామ్లలవణారేకైకశో యుజ్యన్తే, తతశ్చతుష్కా నిష్పద్యన్తే । తద్యథా - కటుత్తికకషాయమధురః, కటుత్తికకషాయామ్లః, కటుత్తికకషాయలవణ ఇతి । ఏతే చతుష్కాః పఞ్చదశ, పూర్వసూత్రోక్తా నవ, ద్వితీయసూత్రోక్తాస్త్రయః, తృతీయసూత్రోక్తాస్త్రయః, ఇత్యేతే చతుష్కాః పఞ్చదశ ॥ 74 ॥

(ఇతి తాడుపత్రపుస్తకే 214 తమం పత్రమ్)

పూర్వోక్త మధురామ్లలవణాది 3 రసములలో ఏవైతే 3 అధికముగా చెప్పబడినవో అవి మిగిలిన 3 కటు త్తిక కషాయ రసములలో ఏ పూర్వోక్త 3 ద్వికములున్నవో వాటిలో ప్రతి ఒకదానితో కలియుటచే చతుష్క సంయోగము ఏర్పడును ఎట్లనగా 1. మధురామ్లు కటు త్తిక 2. మధురామ్లు కటు కషాయ 3. మధురామ్లు త్తిక కషాయ 4 మధురలవణ కటుత్తిక 5. మధుర లవణ కటు కషాయ. 6. మధుర లవణ త్తిక కషాయ 7. ఆమ్ల లవణ కటు త్తిక 8. ఆమ్ల లవణ కటు కషాయ 9. ఆమ్ల లవణ త్తిక కషాయ మొదటి మధురామ్లు లవణములు మిగిలిన కటు త్తిక కషాయములతో ఒక్కొక్కదానితో వేరువేరుగా కలియును. ఎట్లనగా

1. మధురాష్ట్ర లవణ కటు 2 మధురాష్ట్ర లవణ తిక్త 3. మధురాష్ట్ర లవణ కషాయ. మిగిలిన కటు తిక్త కషాయములతో మొదటి మధురాష్ట్ర లవణములు ఒక్కొక్కటి ప్రత్యేకముగా కలియుట వలన చతుష్క సంయోగమేర్పడును. ఎట్లనగా -

1. కటు తిక్త కషాయ మధుర 2. కటు తిక్త కషాయాష్ట 3. కటు తిక్త కషాయ లవణ ఈ విధముగా, 5 చతుష్క సంయోగములగును.

పూర్వసూత్రోక్త - 9

ద్వితీయసూత్రోక్త - 3

తృతీయసూత్రోక్త - 3

మొత్తము - 15

షట్ పఞ్చకాః । షణ్ణాం రసానాం మధురాష్ట్రలవణకటుతిక్తకషాయాణా మేకైకమసనయితవ్యాః, షట్ పఞ్చకా నిష్పద్యన్తే । తద్యథా - అష్టలవణకటుతిక్త కషాయః, మధురలవణకటుతిక్తకషాయః, మధురాష్ట్రకటుతిక్తకషాయః, మధురాష్ట్రలవణతిక్తకషాయః మధురాష్ట్రలవణకటుకషాయః, మధురాష్ట్రలవణకటు తిక్త ఇతి । త ఏతే షట్ పఞ్చకాః । షడ్భిర్మధురాష్ట్రలవణకటుతిక్తకషాయైరేకః । తద్యథా - మధురాష్ట్రలవణకటుతిక్తకషాయ ఇతి । త ఏవమేతే రసాస్త్రీషష్టిథా భిన్నాః, తత్ర సంయుక్తాః సప్తపఞ్చాశత్, అసంయుక్తాః షట్ ॥ 75 ॥

పంచకములు 6 అగును. మధురాష్ట్ర లవణ కటుతిక్త కషాయములు ఈ 6 రసములలో ఒక్కొక్క రసము తగ్గించవలెను. ఎట్లనగా 1. అష్ట లవణ కటు తిక్త కషాయ 2. మధుర లవణ కటు తిక్త కషాయ 3 మధురాష్ట్ర కటు తిక్త కషాయ 4. మధురాష్ట్రలవణ తిక్త కషాయ 5. మధురాష్ట్ర లవణ కటు కషాయ 6. మధురాష్ట్ర లవణ కటు తిక్త మధురాష్ట్ర లవణ కటు తిక్త కషాయముల సంయోగములు ఒక రసమేర్పడును. ఇది షటక సంయోగము ఈ విధముగా రసములు 63 భేదములగును. ఇందులో సంయుక్త రసములు 57 అసంయుక్తరసములు 6 అగును.

ఇతి హ స్నాహ భగవాన్ కశ్యపః ॥ 76 ॥

(ఇతి) ఖిలేషు రసదోషవిభాగీయో నామ షష్ఠోఽధ్యాయః ॥ 77 ॥

అని భగవాన్ కశ్యపుడు చెప్పెను.

రసదోషవిభాగము సమాప్తము

సంశుద్ధి విశేషణీయాధ్యాయః - సప్తమః

అథాతో సంశుద్ధివిశేషణీయం వ్యాఖ్యాస్యామః ॥ 1 ॥

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ॥ 2 ॥

ఇప్పుడు మనము సంశుద్ధి విశేషణీయమగు అధ్యాయమును వ్యాఖ్యానించెదము అని భగవాన్ కశ్యపుడు చెప్పెను.

సిద్ధా విశోధనాఖ్యాయామనుక్తం యద్విశేషణమ్ ।

ఊర్త్వానులోమయోః సర్వం తత్ ప్రవక్ష్యామ్యతః పరమ్ ॥ 3 ॥

సిద్ధి స్థానములో విశోధన ప్రకరణములో ఊర్త్వ మరియు అనులోమన శోధనలో చెప్పని విషయములను ఇక్కడ చెప్పెదను.

చయప్రకోపప్రశమాః పితృస్య ప్రావృడాదిషు ।

శ్లేష్మణః శిశిరాద్యేషు, వాయోగ్రీష్మోదిషు త్రిషు ॥ 4 ॥

పితృము ప్రావృటాది ఋతువులలో క్రమముగా సంచయ ప్రకోప ప్రశమనము పొందును. శ్లేష్మము శిశిరాది ఋతువులలో సంచయ ప్రకోప ప్రశమనము పొందును. వాయువు గ్రీష్మోది ఋతువులలో క్రమముగా సంచయ ప్రకోప ప్రశమములు చెందును.

ప్రావృట్శరద్దేమంతాఖ్యా వినర్గస్తృతవస్త్రయః ।

శిశిరశ్చ వసంతశ్చ గ్రీష్మశ్చాదానసంజ్ఞితాః ॥ 5 ॥

ప్రావృట్ శరత్ హేమంతములు 3 వినర్గకాలము. శిశిర వసంత గ్రీష్మములు ఆదానకాలమనబడును.

వినగ్గాదానయోర్మధ్యే బలం మధ్యం శరీరిణామ్ ।

ఆద్యన్తయోస్తు దౌర్బల్యమన్తాద్యోరుత్తమం బలమ్ ॥ 6 ॥

విసర్గ, ఆదాన కాలముల మధ్యలో ప్రాణుల బలము మధ్యమముగా ఉండును. విసర్గకాల ఆదిలో ఆదానకాల అంతములో మనుషులు దుర్బలముగా నుండురు. విసర్గకాల అంతము ఆదాన కాల ప్రారంభము బలము ఉత్తమముగా నుండును.

హేమన్తే స్పిర్ద్దశీతాభిరద్భిరోషధిభిస్తథా ।

చిత్తోఽపిశైత్యాత్ ప్రస్ప-న్నః కఫో నాత్ర ప్రకుప్యతి ॥ 7 ॥

స కుప్యతి హిమాపాయే సంతప్తో భాస్క-రాంశుభిః ।

తస్మాత్ సంశోధనం తత్ర కర్తవ్యం వమనోత్తరమ్ ॥ 8 ॥

హేమంత ఋతువులో స్పిర్ద్ద శీతల జలము మరియు ఓషధుల ద్వారా కఫము సంచితమైనప్పటికీ, శీతము ద్వారా కఫము ఘనీభవించుటచే ప్రకోపించదు. ఆ సంచిత కఫము తర్వాత వసంతమున సూర్య కిరణములచే సంతప్తమై కఫ ప్రకోపము జరుగును. కావున ఈ ఋతువులో వమనము ద్వారా శరీర శోధనము చేయవలెను.

గ్రీష్మే నిష్పీతసారత్వాద్రసానాం విచిత్తోఽపి సః ।

ఔష్ణ్యాతిరేకాత్ కాలస్య వాయురత్ర న కుప్యతి ॥ 9 ॥

రవేరమ్బుదసంరోధాత్ ప్రకుప్యత్యమ్బుదాగమే ।

బస్తికర్మోత్తరం తత్ర ప్రతికర్మ విశిష్యతే ॥ 10 ॥

గ్రీష్మ ఋతువులో సంపూర్ణ రసయుక్త పదార్థముల సారభాగమును సూర్య కిరణములు శోషింపచేసినప్పటికీ సంచితమైన వాయువు ఉష్ణత్వ కారణముచే ప్రకోపము చెందదు. వాయువు శీత గుణము కలదగుటచే వర్షఋతువులో ప్రకోపించును. కావున వస్తి కర్మ ద్వారా చికిత్స చేయవలెను.

అసాం చైవౌషధీనాం చ వర్షాస్పష్టునిపాకతః ।

చితమస్యత్ర తత్ పిత्तం వర్షాశైత్యాన్న కుప్యతి ॥ 11 ॥

దివాకరాంశుసంతప్తం శరత్కాలే ప్రకుప్యతి ।
 విరేచనోత్తరం చాత్ర విధాతవ్యం విశోధనమ్ ॥ 12 ॥

వర్ష ఋతువులో జలము మరియు ఔషధుల యొక్క అష్లువిపాక కారణమున విద్దుమైనప్పటికి పిత్తము సంచితమగునే కాని శీతల కారణమున ప్రకోపము చెందదు. అదే పిత్తము సూర్య కిరణములచే సంతప్తమై శరత్కాలములో ప్రకోపించును. ఈ కాలములో విరేచనముచే శోధనము చేయవలెను.

దోషప్రకోపే సర్వస్మిన్ కాలే కార్యమనన్తరమ్ ।
 న హి హేత్వీరితో దోషః కఙ్చిత్కాలముదీక్ష్యతే ॥ 13 ॥

ఔచిత్యాదార్తవో దోషప్రకోపో న తథా భృశః ।
 యథా హేతుకృతస్తస్మాత్ షీప్రమేనముపక్రమేత్ ॥ 14 ॥

దోషములు ప్రకోపించినపుడు అన్ని కాలములలో శోధనము చేయ వచ్చును. తన స్వకారణములచే ప్రకోపించిన దోషము కొంచెము కూడ ప్రతీక్షించదు. ఋత్యనుసారము జరుగు దోషము అంత భయంకరముగా నుండదు. కావున స్వకారణ దోషప్రకోపమును వెంటనే శాంతింపచేయవలెను.

వమనైశ్చ విరేకైశ్చ నిరూహైః సానువాసనైః ।
 తథా స్వాస్థ్యమవాప్నోతి రోగేభ్యశ్చ ప్రముచ్యతే ॥ 15 ॥

వమనము విరేచనము అనువాసన నిరూహవస్తుల ద్వారా స్వస్థత చేకూరును. రోగములచే ముక్తి పొందును.

స్థైల్యామపాణ్డతాకర్ణకోతారుపిడకోద్భవః ।
 నిద్రానాశోఽరతిస్తంద్రీరుత్లేశః కఘపిత్తయోః ॥ 16 ॥

శ్రమదౌర్బల్యదౌర్లస్యమాలస్యం సీదనం క్షమః ।
 భక్తద్వేషోఽవిపాకశ్చ క్షైబ్యం బుద్ధేరుపప్లవః ॥ 17 ॥

బృంహణైస్తృప్యతోఽపి (స్యా)ద్బలవర్ధపరిక్షయః ।
 దుఃస్వప్నదర్శనం చేతి బహుదోషస్య లక్షణమ్ ॥ 18 ॥

బహుదోషవృత్తి లక్షణములు : స్థూలము, ఆమదోషము పాండు కర్ణ రోగ, కోఠ

అరు (క్షత్రవణ), పిటికా, నిద్రానాశం అరతి, తంద్ర కఫపిత్త ఉత్తేశము, పరిశ్రమ, దుర్బలత, దుర్గంధము, ఆలస్యము, అంగసదనము, క్షమ, భక్తద్వేషము, అవిపాకము, క్షైబ్యము, బుద్ధి విభ్రమము, బృంహణ ఆహారము ఇచ్చినప్పటికీ బలవర్ణములు క్షీణించుట దుఃస్వప్నముల గాంచుట ఇవి దోషముల అధికమాత్ర లక్షణములు.

బలినః స్థిరదేహస్య తస్య సంశోధనం భిషక్ ।

కుర్యాత్, సంశమనం చైవ మధ్యదోషబలస్య తు ॥ 19 ॥

అల్పదోషబలస్యాపి యథాకాలం విశోషణమ్

రోగి బలవంతుడు స్థిర దేహము కలవాడైనచో సంశోధనము చేయవలెను. దోషములు బలము మధ్యమముగా నున్నచో సంశనముచేయవలెను. దోషము, బలము అల్పముగానున్నచో కాలానుసారము శోషణము చేయవలెను.

అథ సంశోధనార్హే తు స్నేహస్వేదోపపాదితే ॥ 20 ॥

వమనం ప్రసనం వాఽపి యథావదుపకల్పయేత్ ।

తదనంతరము సంశోధన యోగ్య రోగికి మొదట స్నేహనము స్వేదనము చేసి వమన విరేచనములు విధి అనుసారము చేయించవలెను.

స్నేహః పీతోఽనిలం హస్తి కురుతే దేహమార్దవమ్ ॥ 21 ॥

సజ్గం మలानాం నిఘ్న(హ)న్తి, స్వేదః స్పిర్ద్దస్య దేహినః ।

స్నేహము వాయువును శాంతింప చేయును. శరీరమును మృదువుగా చేయును. నిరోధించబడినమలమును నశింపచేయును.

స్రోతఃసు లీనం సూక్ష్మేషు దోషం ద్రవయతి, ద్రవమ్ ॥ 22 ॥

స్పిర్ద్ద మనిషికి స్వేదనము చేసిన సూక్ష్మ స్రోతస్సులందున్న దోషమును కరిగించును.

శోధనం హరతి క్షిప్రం యథావత్ సంప్రయోజితమ్ ।

మంత్రపూతమబీభత్సం చ హృద్యం కార్యం విరేచనమ్ ॥ 23 ॥

సబీభత్సం తు వమనం తథా తద్యోగమృచ్ఛతి ।

శోధనము శీఘ్రముగా దోషములను హరింపచేయును. విరేచనము మంత్రముచే పవిత్రమై బీభత్సము కానిదై హృద్యముగా నుండ వలెను. బీభత్సమైన వమనము ద్వారా వమనాతి యోగమగును.

స్నిగ్ధో వమేత్ప్రతీయేఽహ్ని చతుర్థే సంసనం పిబేత్ || 24 ||

వికారజాతే తద్దుక్తం స్వస్థవృత్తౌ తు కామతః ।

స్నేహము తర్వాత 3 వదినము వమనోషధము, 4వ దినము విరేచనము చేయించవలెను. ఈ విధానము రోగోత్పన్నస్థితికి చెప్పబడినది. స్వస్థునిలో యధేచ్ఛగా ప్రయోగించవచ్చును.

కఫవృద్ధికరం భోజ్యః శ్యః పాతా వమనం నరః || 25 ||

విరేచనం ద్రవప్రాయం స్నిగ్ధోష్ణావిశదం లఘు ।

తథోల్లిక్ష్ణకఫత్వాన్న పురీషస్య చ లాఘవాత్ || 26 ||

ఊర్ధ్వం చాధశ్చ దోషాణాం ప్రవృత్తిః స్యాదయత్నతః ।

వమనము చేయించుటకు ముందు రోజు కఫవృద్ధికర భోజనము చేయించవలెను. విరేచన ఔషధము ద్రవము స్నిగ్ధము ఉష్ణము విశదము లఘువుగా నుండవలెను. ఈ విధముగా ఉల్లిక్ష్ణమైన కఫము ఉన్నప్పుడు పురీషము లఘువుగా నున్నప్పుడు దోషములను ఊర్ధ్వ అధోభాగములనుండి వెడలింప చేయవలెను.

విషే విసర్పే శ్యయథౌ వాతరక్తే హలీమకే || 27 ||

కామలాపాణ్జురోగే చ నాతిస్నిగ్ధం విరేచయేత్ ।

విష ప్రయోగము, విసర్పము, శోధ వాతరక్త హలీమక కామల పాండు రోగములో అతిస్నేహము చేయించకుండ విరేచనము చేయించవలెను.

నాతిస్నిగ్ధశరీరాయ విదధ్యాత్ స్నేహసంయుతమ్ ||28 ||

స్నిగ్ధాయ రూక్ష(క్షం) రూక్షాయ కామం స్నేహవిరేచనమ్ ।

స్నిగ్ధాభారం రథాత్ (?) కో వా సంసనం సహతే నరః || 29 ||

అతిస్నిగ్ధమైన వాడికి స్నిగ్ధ విరేచనము చేయించకూడదు స్నిగ్ధ శరీరము గలవాడికి రూక్ష విరేచనము ఇవ్వవలెను. రూక్ష శరీరము గలవాడికి యధేచ్ఛగా

స్పీర్డ్ విరేచనమివ్వవలెను. అతి స్నేహితుడైన వాడు విరేచనమును ఎలా భరించగలడు-

ఘృతకుమ్భాద్యథా తోయమయత్నేన నిరస్యతే ।
నిరస్యతే తథా దోషః స్పిగ్ధాద్దేహోద్విరేచనైః ॥ 30 ॥

ఘృత ఘటమునుండి నీటిని ఏ విధంగా అప్రయత్నంగానే తొలగించవచ్చునో అదే విధముగా స్పీర్డ్ దేహమునుండి విరేచనము ద్వారా దోషములను సుఖపూర్వకముగా తొలగించవచ్చును.

స్పీర్డ్లం విష్యందయత్యజ్గం స్వేదో(దః) స్పిగ్ధాత్తమిష్టనమ్ ।
తతః స్విన్నశరీరస్య దోషాన్ హరతి భేషజమ్ ॥ 31 ॥

స్పీర్డ్లము ఆత్మ ఇంధనమును అగ్ని విష్యందము చేయునట్లే స్పీర్డ్లశరీరమును స్వేదనము విష్యందము చేయును. స్విన్నుడైన వానికి ఔషధము దోషములను హరింపచేయును.

యథా హి మలినం వాసః ఖారేణోత్క్లేశ్య వారిణా ।

శోష్యతే శోధనైస్తద్వదుత్క్లేశ్య విధివద్భలాత్ ॥ 32 ॥

మలిన వస్త్రమునుండి ఖారము దోష ఉల్లిష్టము చేసి తర్వాత నీటి ద్వారా శుభ్రము చేసినట్లు, శరీరము కూడ మొదట స్నేహ స్వేదముల ద్వారా దోషోల్లిష్టము కల్గించి వమనాది శోధనముల ద్వారా బలపూర్వక శుద్ధి చేయబడును.

వామితం లక్ష్మయేల్లక్యం (లక్ష్మితం) లఘు భోజయేత్ ।

తస్య వాస్తవిరిక్తస్య క్రమః పేయాదిరిష్యతే ॥ 33 ॥

తేనాగ్నిర్వర్తతే సూక్ష్మేరిష్టనారణయో యథా (రిష్టనైరరణోర్యథా) ।

(ఇత తాడువ్రపుస్తకే 215 తమంపత్రమ్)

వమనము తర్వాత లంఘనము తర్వాత లఘు భోజనము చేయవలెను. వమన విరేచనముల తర్వాత రోగికి పేయాది సంస్కర్తన క్రమముతో ఆహారము నివ్వవలెను. తద్వారా అగ్ని వృద్ధి చెందును. సూక్ష్మ ఇంధనముల ద్వారా అరణి నుండి అగ్ని ఉత్పన్నమైనట్లు అగ్ని ప్రదీప్తమగును.

సముత్థితేఽగ్నౌ సంజాతే మ(బ)లే దేహీ చ నిర్మలే || 34 ||

వాససీవార్చితో రాగః సిద్ధిం యాత్యుత్తరో విధిః ।

ఎల్లైతే బాగా శుభ్రము చేసిన వస్త్రమునకు రంగు బాగా అతికినట్లు కాయగ్ని ప్రదీప్తమై, బలముత్పన్నమై, సంశోధనము ద్వారా నిర్మలమై యున్న శరీరమునకు చికిత్స చేసినచో సంపూర్ణముగా సఫలమగును.

యశ్చాత్ర వా యదాబాధః స్యాదయోగాదియోగతః || 35 ||

సమాసవ్యాసతస్తస్య సిద్ధౌ సిద్ధిరుదాహృతా ।

చికిత్సలో అయోగాది కారణములచే జనించు ఉపద్రవములు వాటి చికిత్స సంక్షిప్తముగా విస్తారముగా సిద్ధిస్థానములో చెప్పబడినది.

తతోఽన్నప్రపిచారస్య వికల్పః సంప్రవక్ష్యతే || 36 ||

తర్వాత అన్నము యొక్క ప్రకృష్ట విచారణ చెప్పబడును.

సర్వత్ర త్రివిధా పేయా సంసర్గాదా విధీయతే ।

అకృతాదివికల్పేన తతో యూషస్తతో రసః || 37 ||

సంపూర్ణ చికిత్సా శాస్త్రములో సంసర్జనాదులకు 3 ప్రకారములైన పేయ వర్ణించబడినది. 1. కృతయూష 2. అకృతయూష 3. మాంసరసము.

వ్యపేతలవణా పూర్వా దీపనీయామ్బుసాధితా ।

తాని (సా చ) క్షుద్రా, ద్వితీయా స్యాత్ కిశ్శిల్లవణాదీపనా || 38 ||

తద్దేవ తృతీయా తు సంస్కృతా స్నేహమాత్రయా ।

ఇందులో మొదటిది (కృతయూషము) లవణ యుక్తమైనది. మరియు దీపనీయ జలముతో చేయబడినది. ఇది అల్పమైనది. ఇందులో రెండవదైన అకృతయూషము కొంచెం లవణయుక్త మైనది దీపనము. 3వది మాంసరసము అల్ప స్నేహముతో తయారు చేయబడినది.

అవ్యక్తలవణాస్నేహో యూషస్త్యకృతకో మతః || 39 ||

మన్దామ్లలవణాస్నేహాసంస్కారః స్యాత్ కృతాకృతః ।

వ్యక్తస్నేహామ్లలవణాః కృతయూషః సుసంస్కృతః || 40 ||

ఏవమేవ రసం విద్యాదిమం పేయాదికం క్రమమ్ ।

యూషలో లవణ స్నేహములు అవ్యక్తముగా నున్నచో అకృత యూషమనబడును. స్వల్ప అష్టలవణ స్నేహముల ద్వారా సంస్కృతమైనది కృతాకృతయూషమనబడును. స్నేహ అష్టలవణములు స్పష్టముగా వ్యక్తమైనచో అది కృత యూష మనబడును. ఇదే విధముగా మాంసరసమునకు కూడ అన్వయించు కొనవలెను. పేయాది క్రమము చెప్పబడినది.

సకృజ్జఘన్యా ద్విర్మధ్యా త్రిః శ్రేష్ఠా శుద్ధిమర్హతి ॥ 41 ॥

జఘన్య (హీన) శుద్ధి వ్యక్తి ఇందులో ఒక దానిని సేవించవలెను. మధ్యశుద్ధివాడు ఇందులో రెండింటిని సేవించవలెను. శ్రేష్ఠ శుద్ధివాడు మూడింటిని సేవించవలెను.

ఇహం పేయాదిసంసర్గీం సర్వసంశోధనోపగామ్ ।

ఆరోగ్యకామః సేవేత స్వాప్త్యే ప్రకృతిభోజనమ్ ॥ 42 ॥

వర్జయిత్వా విరుద్ధాన్నం గుర్వసాత్మ్యం చ యద్భవేత్ ।

ఆరోగ్యమును కోరు వాడు సంశోధనములో తోడ్పడు పై చెప్పిన సంస్కృత క్రమము పాటించవలెను. తిరిగి స్పష్టత చేకూరినప్పుడు విరుద్ధ గురు అసాత్మ్య భోజనమును త్యజించి ప్రాకృత భోజనము చేయవలెను.

అతః పరం ప్రవక్ష్యామి ప్రమాణాదిప్రయోజనమ్ ॥ 43 ॥

తదనంతరము వమన విరేచనాదుల ప్రమాణము మాత్ర వర్జించెదను.

వమనీయకషాయస్య చత్వారోఽఙ్జలయః పరా ।

మాత్రా, మధ్యా త్రయో, హ్రాస్యా ద్వా, తదర్థా విరేచనే ॥ 44 ॥

వమనమున కీచ్చెడు కషాయము యొక్క ఉత్కృష్టమాత్ర 4 అంజలులు. మధ్యమమాత్ర 3 అంజలులు. హీనమాత్ర 2 అంజలులు విరేచనోషధమాత్ర ఇందులో సగము ఉండవలెను.

పురుషం పురుషం ప్రాప్య దోషాణాం చ బలాబలమ్ ।

మదనస్య ఫలక్వాథః పిప్పలీసర్షపాన్వితః ॥ 45 ॥

(గ్రహఘ్న) వా స ఏవాఽథ పటోలారిత్యవత్సకైః ।

యుక్తో వాఽథ ప్రీయజ్గానాం కల్మేన మధుకన్య చ ॥ 46 ॥

వమనార్దే విధేయః స్యాన్మధుసైన్దవమూర్చితః ।

ప్రతి మనిషికి దోషముల బలాబలములను చూచి మదన ఫల క్వాథమును మధు సైంధవ లవణముతో కలిపి అందులో పిప్పలి, సర్వప, పటోల, నింబ, వత్సక, ప్రీయంగు మధుక కల్మమును వేసి ప్రయోగించవలెను.

స త్వజీర్ణే, హితం త్వత్ర లవణోష్ణామ్ము కేవలమ్ ॥ 47 ॥

తద్ది సర్వం సముత్క్లిశ్య ముఖేనాశు విన్దిర్ధరేత్ ।

రోగికి అజీర్ణమైనచో పై ఔషధసేవన చేయకూడదు. అప్పుడు వమనార్దము కేవలము ఉష్ణజలములో సాధారణ లవణమువేసి ప్రయోగించవలెను. ఇది సంపూర్ణ దోషములను ఉత్క్లిశము చేసి ముఖము నుండి వెడలించును.

యద్యేవమామం విష్టమ్బాన్నాపైతి తత ఉత్తరమ్ ॥ 48 ॥

వనాజగన్తామదనపిప్పలీభిన్దదుద్ధరేత్ ।

అన్వైద్వా కల్మ (ల్ప) విహితైర్భీభత్సోద్వేజనోషధైః ॥ 49 ॥

అజ్గుల్యత్పలనాలాద్వైర్గలావతుదనైః సఖైః ।

తత్ప్రాస్ఫోదరపుష్టానాం పీడనోన్మదనైరపి ॥ 50 ॥

ఒక వేళ ఆ దోషము ఆమావస్థలో నున్నందున బహిర్గతము కానిచో తర్వాత వచ అజగంధ మదన ఫలము పిప్పలి ద్వారా బైటకు వెడలించవలెను. లేదా అన్యకల్పములతో తయారు చేసిన బీభత్స ఉద్వేజన కారకములైన ఔషధములను లేదా వేలుతోగాని, కమలనాళముతోగాని కంఠములో సుఖస్పర్శ గావించి లేదా ఉదర పుష్ట ప్రదేశములను పీడన చేసి లేదా ఉద్వర్తనముచేసి దోషమును వెడలించవలెను.

పీతవన్తం చ వమనం ముహూర్తమనుపాలయేత్ ।

విదాహపూర్వః స్వేదోఽన్య యదా భవతి సర్వతః ॥ 51 ॥

విష్యన్తమానం జానీయాత్తదా దోషం భిషగ్వరః ।

లోమహర్షేణ చాన్వక్షం స్థానేభ్యశ్చలితం తథా ॥ 52 ॥

అధ్మానోద్వేష్టనాభ్యాం చ నిర్దిశేత్ కోష్ఠమాశ్రితమ్ ।
 హృల్లాసాస్యపరిస్రావైశ్చాముఖీభూతముద్దరేత్ ॥ 53 ॥
 ఉష్ణామ్బు లవణోపేతం పీత్వాఽఽకణ్ఠం పునః పునః ।

వమనోషధ సేవనానంతరము ముహూర్త కాలము ప్రతీక్షించవలెను. రోగికి మొదట వేడికల్లి తర్వాత శరీరమునందు చెమట వచ్చును. అప్పుడు దోషములు విలయమొందుచున్నదని గ్రహించవలెను. లోమహర్షముతో దోషములు తమ స్వస్థానమునుండి విచలితమైనవిగా గమనించవలెను. అధ్మాన ఉద్వేష్టనముల ద్వారా దోషములు కోష్ఠమును చేరుట హృల్లాసము లాలస్రావము ద్వారా దోషముల క్షుద్ధగ్రమనము అప్పుడు లవణజలము కంఠ పర్యంతము పునః పునః త్రాగి వమనము చేసి దోషములను వెడలించవలెను.

యావత్ స్మరణైః షడ్వాఽపి వేగాశ్చత్వార ఏవ వా ॥ 54 ॥
 ఆపిత్తదర్శనాద్వాఽపి దోషోచ్ఛిత్రేరథాపి వా ।

వమన వేగము : వమనము 8,6,4 వేగములు రావలెను. లేదా పిత్త దర్శనము వరకు దోషములు నష్టమగునంతవరకివ్వవలెను.

మానసమాణతో వాకాధ్యర్షద్విప్రస్థనంమితమ్ ॥ 55 ॥
 పీతాదభ్యధికం యత్ స్యాత్ సదోషస్తద్వినిర్గమే ।

దోషముల ప్రమాణానుసారము సేవించిన ఔషధము కాక ఒక ప్రస్థము (హీన), 1½ ప్రస్థము (మధ్య), 2 ప్రస్థములు (ప్రవర) దోషములు నిర్మూలనము కావలెను. వమనాదులమాత్ర సేవించిన ఔషధముకన్నా అధికమైనచో దోషయుక్తమగును.

నిరామగ్ధం సోద్గారం యావత్ పీతమపిచ్ఛిలామ్ ॥ 56 ॥
 యదా వికలుషం వాస్తం దృశ్యతేఽమ్బు ప్రతిగ్రహే ।
 కుక్ష్యరఃకణ్ఠశిరసాం లాఘవం రోగమూర్ధవమ్ ॥ 57 ॥
 క్షమకార్యే న చాత్కర్షముత్సాహో విశదాత్మతా ।
 సద్యో నిర్ముతదోషస్య లిజ్గాన్యేతాని నిర్దిశేత్ ॥ 58 ॥

దోష నిర్గమ లక్షణము : సేవించిన దోషధము ఆమగంధ రహితముగా వెడలుట, వమన జలము పిచ్చిల దోషరహితముగా నుండుట. కుక్షి ఉరస్సు కంఠము శిరమునందు లఘుత్వము, రోగము మృదువగుట, శరీర బడలిక, బలహీనము తక్కువగుట ఉత్సాహము ప్రసన్నముగా నుండుట. ఈ లక్షణముల వలన దోషములు వెడలినవని గ్రహించవలెను.

శిరోగతం తతశ్చాస్య త(త్రై)లైః స్పిన్నస్య దేహినః ।

దోషావశేషం నస్యేన ధూమపానేన వా హారేత్ ॥ 59 ॥

తర్వాత శిరమునందు మిగిలిన దోషములను తైలముతో శిరస్సును స్పిన్నము చేసి నస్యము ధూమపానము ద్వారా నశింపచేయవలెను.

యథాశుద్ధి తతశ్చైనం సంసర్గోణోపపాదయేత్ ।

హారీతక్యా గ్రహాఘ్న్యా వా కల్పోక్తం స్యాద్విరేచనమ్ ॥ 60 ॥

సమ్యక్ శుద్ధి తర్వాత రోగి సంసర్జన క్రమము ననుసరించి భోజనము చేయించిన తర్వాత కల్పోక్తి హారీతకీ లేదా గ్రహాఘ్న (శ్వేతసర్జక) ద్వారా విరేచనము చేయించవలెను.

పిప్పలీసైన్దవోపేతా పథ్యా వా త్రివృతాయుతా ।

శృతం చారగ్వధఫలం క్షీరేణాథ రసేన వా ॥ 61 ॥

త్రిఫలా వా త్రివృద్భ్యుక్తా సఘృతవ్యోషసైన్దవా ।

తథా గన్ధర్వతైలం వా శ్రేష్ఠం స్నేహవిరేచనమ్ ॥ 62 ॥

లేదా పిప్పలీ సైంధవయుక్త హారీతకీ, లేదా త్రివృత్ యుక్త హారీతకీ నివ్వవలెను. లేదా ఆరగ్వధ ఫలగుఱ్ఱును క్షీరముతో గాని మాంసరసముతో గాని ఇవ్వవలెను. లేదా త్రిఫలాత్రివృత్తులో ఘృతము త్రికటు కలిపి నివ్వవలెను. లేదా ఏరండతైలము శ్రేష్ఠ స్నేహ విరేచనము.

దశమూలకషాయేణ జాగ్గలానాం రసేన వా ।

ద్రాక్షాక్వాథేన వా యుక్తమథవా దీపనామ్బునా ॥ 63 ॥

త్రివృద్ద్రాక్షాభయానాం వా గవాం మూత్రేణ సంయుతా ।

సద్రాక్షా త్రివృతా వా స్యాదధవా త్రివృతాష్టకమ్ ॥ 64 ॥

దశమూల క్వాథము జాంగల మాంసరసము (ద్రాక్షాక్వాథము దీపనీయ జలము, లేదా గోమూత్రముతో త్రివృత్ (ద్రాక్షా హరీతకీని ప్రయోగించవలెను. లేదా ద్రాక్షా త్రివృత్ లేదా త్రివృత్తాప్తక చూర్ణమునివ్వవలెను.

పథ్యా త్రిజాతకం వ్యూషం విడఙ్గామలకం ఘనమ్ ।

సమాని, షడ్గుణా త్వత్ర శర్కరాఽష్టగుణా త్రివృత్ ॥ 65 ॥

చూర్ణం జ్వరశ్రమశ్వాసకాసపాణ్డ్యామయక్షయాన్ ।

హన్యాత్ క్రిమివిషార్యాంసి మూత్రకృప్రం చ దేహీనామ్ ॥ 66 ॥

త్రివృత్తాప్తక చూర్ణము : హరీతకీ, త్రిజాతకములు (దాల్చిన, ఏలూ, తేజపత్ర) త్రికటు, విడంగ ఆమలకీ ముస్త ఇవన్ని సమభాగములు గ్రహించి ఇందులో 6రెట్లు శర్కర, 8 రెట్లు త్రివృత్ చేర్చి చూర్ణం చేయవలెను. ఈ చూర్ణము ప్రాణుల జ్వరము, శ్రమ, శ్వాస, కాస, పాండు రోగ, క్షయ, కృమి, విష అర్కస్సు మరియు మూత్ర కృచ్ఛమును నశింపచేయును.

దశావరే, పఞ్చదశ మధ్యమే, త్రింశదుత్తమే ।

వేగా ద్విత్రివతుష్టప్రమాణాః స్యుర్విరేచనే ॥ 67 ॥

విరేచన వేగము : అవర విరేచనము 10, మధ్యవిరేచనము 15, ఉత్తమవిరేచనము 30 వేగములు. మానానుసారము హీనము 2 ప్రస్థములు, మధ్యమము 3 ప్రస్థములు ఉత్తమము 4 ప్రస్థములు కావలెను.

విట్పిత్తకఫసంమిశ్రాః సవాతాః స్యుర్యథాక్రమమ్ ।

పిత్తావసానా వమనే కషాయకఫమూర్చితాః ॥ 68 ॥

సమ్యగ్యోగేఽతియోగేఽతిప్రవృత్తిః శోణితోత్తరా ।

అయోగే త్వప్రవృత్తిః స్యాద్విపరీతాఽల్పశోఽపి వా ॥ 69 ॥

విభ్రంశః కర్కుణో భ్రంశః కేవలౌషధనిర్గమః ।

విరేచనమునందు దోష నిర్గమనక్రమము : మొదట మలము తర్వాత క్రమముగా పిత్త కఫ వాతములు వెడలును. వమనము నందు మొదట కషాయ ఔషధము తర్వాత కఫము అంతమునందు పిత్తము వెడలును. ఆమాశయము రిక్తం అయిన తర్వాత కేవల వాతము వెడలును.

విరేచన అతియోగము - ఉపర్యుక్త దోషములు అత్యధికముగా వెడలును. అంతములో మలముతో రక్తము వచ్చుచుండును. విరేచన అయోగ లక్షణములు! విరేచనము మొత్తము కాకపోవుట విపరీత మార్గమున ప్రవృత్త మగుట, విరేచనము అల్పమత్రలోనగుట విభ్రంశము (కోష్ఠాంగ గుదభ్రంశము), విరేచనము కాకపోవుట కేవలము ఔషధము మాత్రమే వెడలుట. ఇవి అయోగలక్షణములు.

సర్పిష్ఠానం వికారే స్యాదతియోగానుబన్ధజే || 70 ||

మధుకాదివిపక్వం వా తైలం తత్రానువాసనమ్ |

విరేచన అతియోగ వికారములో ఘృతపానము చేయించవలెను. లేదా యష్టిమధు సిద్ధతైలముతో అనువాసన వస్తి నివ్వవలెను.

దుర్వాస్త దుర్విరిక్తం వా స్పీగ్దేహం బలాన్వితమ్ || 71 ||

బహుదోషం దృఢాగ్నిం చ సాయయేదపరోఽహని |

దుర్బలం క్రమశో భూయః స్పీగ్స్వీన్నం విశోధయేత్ || 72 ||

(ఇతి తాడపత్రస్తుకే 216 తమం పత్రమ్)

దుర్వాంత దుర్విరిక్త (అవర) పురుషసకి శరీరము స్పీగ్గ బలమైనచో దోషములు అధిక మాత్రలో నుండి జఠరాగ్ని ప్రదీప్తమై యున్నచో మరుసటి రోజు వమనము లేదా విరేచన ఔషధము మళ్ళీ ఇవ్వవలెను. రోగి దుర్బలుడైనచో స్నేహ స్వేదనములు చేయించి మరల వమన విరేచనములు చేయించవలెను.

న తు దుశ్శర్దనం జాతు క్వారకోష్ఠమథాపి వా |

తయోః సంశమనైర్దోషాన్ బన్ధిభిర్వా శమం నయేత్ || 73 ||

అహృద్వ్యమతిదుర్గస్తమజీర్ణే చాతి వా బహు |

యస్యానులోమికం పీతమూర్ద్వం యాతి కఫావృతమ్ || 74 ||

తం వామితం లజ్జితం వా పరిస్పీగ్గం విరేచయేత్ |

దుర్బలమ్య లేదా క్వార కోష్ఠనకు ఎప్పుడూ రెండవసారి వమన లేదా విరేచన ఔషధము నివ్వకూడదు. వారి దోషములను సంశమన ఉపాయముతో లేదా వస్తి ద్వారా శాంతింపచేయువలెను.

విరేచనౌషధము హృద్యము గానప్పుడు అత్యంత దుర్గంధ మైనప్పుడు, అజీర్ణమునందు ఔషధము నిచ్చినపుడు, అత్యధిక మాత్రలో నిచ్చినపుడు కఫావృత ఔషధము ఊర్ధ్వగమనము చేయును. వానికి వమన లంఘనము స్నేహనములు చేయించి విరేచనము చేయించవలెను.

అత్యుత్తస్థిగ్ధదేహస్య విశుద్ధామాశయస్య వా || 75 ||

మారుతస్యానులోమ్యస్య యస్యాధో వమనం ప్రజేత్ |

తస్య సంసర్గమాత్రేణ పరిశుద్ధిర్విధీయతే || 76 ||

దుర్బలస్యాల్పదోషస్య మృదు సంశోధనం హితమ్ |

అతిస్థిగ్ధుడైన వానికి, ఆమాశయ శుద్ధి కల్గిన వానికి వాయు అనులోమనముచే వమనౌషధము అధోమార్గమున విరేచనమగును. అతనికి సంసర్జన మాత్రతో శుద్ధి అగును. దుర్బలుడు, అల్పదోషములుగలవానికి మృదు సంశోధనము నివ్వవలెను.

విగ్రహీతాచిరాద్దోషైః స్తోకం స్తోకం ప్రజత్యధః || 77 ||

ఉష్ణామ్బుపానం తత్ర స్వాదానులోమ్యకరం పరమ్ |

ఔషధిని దోషములు శీఘ్రముగా గ్రహించపోవుట వలన దోషములు మెల్లమెల్లగా క్రిందికి వచ్చును. ఆ ఆవస్థలో ఉష్ణ జలమును త్రాగించవలెను. ఇది మలమును దోషగతిని అనులోమనము చేయును.

దోషో భవేద్వ్యా సోద్ధారో నోర్త్వం నాధశ్చ గచ్ఛతి || 78 ||

సశూలే భేషజే జన్తోః స్వేదం తత్రాపచారయేత్ |

ఔషధ సేవనచే ఉద్గారమైనచో దోషమును పైకి గాని క్రిందకు గాని రాక, ఉదరశూల ఉన్నచో స్వేదనము చేయించవలెను.

మాత్రావిరిక్తే సోద్గారమౌషధం క్షిప్రముద్ధరేత్ || 79 ||

యోగ్యమాత్రలో విరేచనమైనపుడు ఇంకా ఔషధ ఉద్గారమైనచో వెంటనే వమనము చేయించి ఔషధమును వెడలించవలెను. తేనిచో విరేచన

అతియోగమగును. అతియోగమైనపుడు ఔషధము జీర్ణమైనపుడు స్తంభన ద్రవ్యములచే స్తంభింప చేయవలెను.

దీప్తాగ్నేః క్రూరకోష్ఠస్య బహుదోషస్య దేహినః || 80 ||

సోదావర్తస్య నిర్వాహ్య పురీషం ఫలవర్తిభిః |

సుస్త్రిగ్నస్త్రిన్నగాత్రస్య భిషగ్ద్యద్విరేచనమ్ || 81 ||

అగ్నిదీప్తునికి, క్రూరకోష్ఠునికి, దోషాధిక్యము గలవానికి ఉదావర్తము కల్గినచో ఫలవర్తులచే దోషములను వెడలించవలెను. స్నేహస్వేదనము చేసి విరేచనము చేయించవలెను.

యదసక్తం మహావేగైః సుఖేనాశు ప్రవర్తతే |

అనాబాధకరం నాత్కిలవనం దోషసోధనమ్ || 82 ||

అవ్యాపన్నగుణోదర్కం మాత్రాయుక్తం సుసంస్కృతమ్ |

పీతమేకాగ్రమనసా సమ్యక్పర్తికృదావహీత్ || 83 ||

సమ్యక్ శుద్ధి ఔషధ లక్షణము : ఔషధము శరీరము నందే నిల్చిపోనిది, అతివేగమును సుఖపూర్వకముగా ప్రవృత్తము చేయునది, శరీరమునకు కష్టము కల్గించనిది అతిగ్లనిని ఉత్పన్నము చేయనిది, దోషశోధనము చేయునది మంచి గుణముల నష్టము కానిది యోగ్యమాత్రలో సేవించినది, మంచిగ సంస్కరించ బడినది ఏకాగ్ర మనసుతో సేవించిన ఔషధము సమ్యక్ శుద్ధి ఔషధముగా తెలుసు కొనవలెను.

దీప్తాగ్నయః కర్మనిత్యా యే నరా రూక్షభోజినః |

శశ్వద్దోషాః క్షయం యాన్తి తేషాం వాయ్యగ్నికర్మభిః || 84 ||

విరుద్ధాధ్యశనాజీర్ణదోషానపి సహన్తి తే |

స్వప్తవృత్తా న తే శో ధ్యా రక్ష్యా వాతవికారతః || 85 ||

విజ్ఞాయైవంవిధం వైద్యః సంశుద్ధిం కర్మ(ర్తు)వృద్ధతి ||

అగ్ని ప్రదీప్తమైన వానికి నిత్యము శ్రమ చేయువానికి రూక్ష భోజనము చేయువానికి దోషములు వాయు అగ్ని వ్యాయామాది కర్మలచే శాంతించును.

వారు విరుద్ధ భోజనము, అధ్యశనము అజీర్ణాది దోషములను కూడ సహించును. వారి స్వాస్థ్యవృద్ధిలో శోధనము చేయించకూడదు. వాత వికారములనుండి రక్షించవలెను. వైద్యుడు ఇవన్ని తెలిసికొని సంశోధనము చేయవలెను.

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ।

అని భగవాన్ కశ్యపుడు సప్తమాధ్యాయమును చెప్పెను. ఖిలస్థాన మందలి సంశుద్ధివిశేషణీయానామాధ్యాయము సమాప్తము.

(ఇతి) ఖిలేషు సంశుద్ధివిశేషణీయో నామ సప్తమోఽధ్యాయః ॥ 7 ॥

అథ వస్తివిశేషణీయో నామాష్టమోఽధ్యాయః ।

వస్తి విశేషణీయాధ్యాయః

అథాత్ వస్తివిశేషణీయం వ్యాఖ్యాస్యామః ॥ 1 ॥

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ॥ 2 ॥

ఇప్పుడు మనము వస్తి విశేషణీయాధ్యాయమును వ్యాఖ్యానించెదమని భగవాన్ కశ్యపుడు చెప్పెను.

బస్తిదానాత్ పరం నాస్తి చికిత్సాఽఙ్గసుఖానహా ।

శాఖాకోష్ఠగతా రోగాః సర్వార్థాఙ్గగతాశ్చ యే ॥ 3 ॥

తేషాం సముద్భవే హేతుర్వాతాదన్యో న విద్యతే ।

వస్తికి మించిన చికిత్స శరీరాంగములకు సుఖము కల్గించుటలో మరేదీ లేదు. శాఖాగత కోష్ఠగత సంపూర్ణ శరీరగత అర్థ శరీరగత వ్యాధుల ఉత్పత్తి హేతువు వాతము గాక మరేది ఇతర కారణము లేదు.

తథా కఫస్య పిత్తస్య మలనాం చ రసస్య చ ॥ 4 ॥

విశేషణో సంహరణో వాయురేవాత్ర కారణమ్ ।

కఫ పిత్తముల రసముల విశేర సంఘాతములకు (వియోగ, సంయోగ) వాయువే కారణము.

జేతా చాస్య ప్రవృద్ధస్య బస్తితుల్యో న కశ్చన ॥ 5 ॥

తదుపార్థం చికిత్సాయాః సర్వం వాతచికిత్సితమ్ ।

ప్రకోపించిన వాయువును జయించుటకు వస్త్రీ సమానమైన మరో ఉపాయము లేదు. వస్త్రీ క్రియ సంపూర్ణవాత రోగములలో అర్థచికిత్సగా నెంచబడినది.

కర్మ కాలశ్చ యోగశ్చ తిస్రః సంజ్ఞా యథాక్రమమ్ ॥ 6 ॥

వక్ష్యే నిరుక్తనిర్దేశసంఖ్యాదోషవికల్పతః ।

నిరుక్త, నిర్దేశ, సంఖ్యా మరియు దోషాను సారము క్రమముగా కర్మవస్త్రీ, కాలవస్త్రీ, యోగవస్త్రీలను నేను వర్ణించెదను.

బాహు తేః కర్మసంజ్ఞితమ్ ॥ 7 ॥

అత్యుద్గ్రీభలలే జాతే ప్రయోజ్యం తద్యథావిధి ।

కర్మవస్త్రీ : శరీర బలము అధికముగా నున్నప్పుడు కర్మవస్త్రీని ప్రయోగించవలెను.

తదర్థకలనాత్ కాలః స హి మధ్యబలాన్వయే ॥ 8 ॥

షవనే పిత్తసంస్పృష్టే విధాతవ్యో విజానతా ।

కాలవస్త్రీ : కర్మ వస్త్రీ సంఖ్యలో సగము ఉండుట వలన దీనిని కాలవస్త్రీ అందురు. శరీర బలము మధ్యముగా నున్నప్పుడు మరియు వాయువుతో పిత్తము సంస్పృష్టమైనప్పుడు వివేక వంతుడు దీనిని ప్రయోగించవలెను.

అల్పత్వాత్ స్నేహబస్త్రీనాం యుక్తేర్యోగః స లాఘవాత్ ॥ 9 ॥

ప్రయోజ్యః కఫసంస్పృష్టే నాతితీవ్రబలేఽనిలే ।

యోగ వస్త్రీ : స్నేహ వస్త్రీ కంటే తక్కువ గుట మరియు లఘుత్వ- మగుటచే దీనిని యోగవస్త్రీ అందురు. కఫ సంస్పృష్టమై వాతము తీవ్రముగా లేనప్పుడు దీనిని ప్రయోగించవలెను.

అన్వాసనాశ్చతుర్వింశతిర్నిరూహాః షట్ చ కర్మణి ॥ 10 ॥

(ద్వాదశాఽన్వాసనాః కాలే) నిరూహాశ్చాత్ర వైత్రయః ॥ 11 ॥

త్రయ ఏవ నిరూహాః స్యుర్యోగే షణ్చానువాసనాః ।

కర్మాదీనాం త్రిషణ్చాశద్వస్త్రీసంఖ్యా నిదర్శితా ॥ 12 ॥

కర్మ వస్తి సము దాయములో అనువాసన వస్తి 24, నిరూపవస్తి 6 అగును. కాలవస్తి యోగవస్తుల మొత్తము సంఖ్య 53. కర్మవస్తి = 30 కాలవస్తి = 15 యోగవస్తి=8

పశ్చాదౌ కర్మణి స్నేహశ్చత్వారోఽన్తే తథాఽనయోః ।
 మధ్యే పణ్ణాం నిరూహాణామన్తరేషు త్రయస్త్రయః ॥ 13 ॥
 ఆదావన్తేఽన్తరే చైవ కాలే స్నేహస్త్రయస్త్రయః ।
 యోగే నిరూహాన్తరితాస్త్రయోఽన్తే ద్వావితి క్రమాత్ ॥ 14 ॥
 ప్రోక్తో విభాగనిర్దేశస్తద్వికల్పమతః శ్చణు ।

కర్మ వస్తిలో ప్రారంభములో 5, అంతములో 4 స్నేహవస్తులుండును మరియు 6 నిరూహవస్తుల మధ్యలో 3 స్నేహవస్తువులుండును అనగా 5 అనువాసన+1 నిరూహ+ 3 స్నేహ+1 నిరూహ+3 స్నేహ+1 నిరూహ+3స్నేహ+1 నిరూహ+3స్నేహ+1 నిరూహ+4స్నేహ=30

కాలవస్తిలో ప్రారంభమున 3 అంతమున 3 మధ్యమున 3, 3 స్నేహవస్తులుండును.

- 3-స్నేహ
- 1-నిరూహ
- 3-స్నేహ
- 1-నిరూహ
- 3-స్నేహ
- 1-నిరూహ
- 3-స్నేహ
- 15

యోగవస్తిలో ఒక స్నేహ వస్తి ఒక నిరూపవస్తి చొ॥న ఉండి అంతమున

2 స్నేహవస్తులుండును.

- 1 స్నేహ
- 1 నిరూహ
- 1 స్నేహ

ఈ విధముగా కర్మ, కాల, యోగ అనుసారము వస్తివిభాగము చెప్పబడినది.

- 1 నిరూహా ఇప్పుడు విపులముగా వినుము.
- 1 స్నేహ
- 1 నిరూహ
- 2 స్నేహ
- 8

సప్త పచ్చ త్రయో వా 2 2 దా వాతే (స్నేహోస్త్య) గర్హితాః || 15 ||
 జఘన్యా పితృకఫయోరేతావేవ కదాచన ।

వాతప్రకోపమున 7, 5, 3 స్నేహవస్తులు నిందితము కాదు. కాని ఇవే సంఖ్యలు పితృ, కఫ ప్రకోపములో ప్రారంభమున ఇచ్చినచో అప్పడప్పుడు నిందితముగా చెప్పబడినవి.

తాం తామవస్తామన్వీక్ష్య దోషకాలబలాశ్రయామ్ || 16 ||

ఉత్కర్షేచ్ఛావకర్షేచ్ఛ బస్తీన్ ద్రవ్యాణి వా భిషక్ ।
 కుర్యాద్యోగే తథోత్కర్షమపకర్షం తు కర్మణి || 17 ||
 కాలే తదుభయం చైవ వీక్ష్య దోషబలాబలమ్ ।

కావున దోష కాల రోగి బల అవస్థలను జూచి వస్త్ర మరియు వస్త్ర ద్రవ్యములను తగ్గించుట లేదా వృద్ధి చేయుట నిర్ణయించవలెను. యోగవస్త్రలో ఉత్కర్ష కర్మ వస్త్రలో అపకర్ష మరియు కాలవస్త్రలో దోషముల కాలబలములను చూసి, వృద్ధి ప్రోసలను చేయవలెను.

వాతే సమాంశః స్నిగ్ధోష్ణో నిరూహః పానతైలికః || 18 ||

షడ్భాగస్త్విహికా పితృ సక్షీరా స్వాదుశీతలా ।
 త్రయః సమూత్రాస్తీక్ణోష్ణాః శ్లేష్మణ్యష్టాశ్శతైలికాః || 19 ||
 సకృత్ ప్రణిహితో వాతమాశయస్థం నిరస్యతి ।

సపిత్తం సకఫం ద్విస్త్రీరత ఊర్ధ్వం న శస్యతే || 20 ||

వాత రోగములలో నిరూహవస్త్రలో సమాన మాత్రలో తైలమును వేసి స్నిగ్ధ ఉష్ణముగా ఒక వస్త్ర నివ్వవలెను. పితృ వ్యాధులలో 6 భాగముల తైలమును క్షీరముతో స్వాదు శీతలము చేసి 2 వస్తులనివ్వవలెను. శ్లేష్మ వ్యాధులలో

8 భాగములు తైలమును గోమూత్రముతో తీక్షణ్యము చేసి 3 వస్తుల నివ్వవలెను. వాతరోగములో నిచ్చిన ఒకవస్తి ఆశయములనుండి వాత దోషమును నిర్మరించును. పిత্ত వ్యాధులలో 2 కఫవ్యాధులలో 3 వస్తుల నివ్వవలెను. ఇంతకన్న అధికముగా వస్తులనివ్వరాదు.

శస్యతేఽత్ర రసక్షీరయూషాశనవిధిః క్రమాత్ ।

అథవా బలకాలాగ్నిదేశప్రకృతిసాత్మ్యతః ॥ 21 ॥

వస్తి అనంతరము క్రమముగా మాంసరసము, క్షీరము, యూషముల భోజనమునివ్వవలెను. లేదా రోగి బల, కాల, అగ్ని, దేశ, ప్రకృతి, సాత్మ్యను సారము తగిన భోజనమునివ్వవలెను.

ఏతా దోషవికల్పాన్తా నిర్లప్తా బస్తియుక్తయః ।

ఏష చాప్యపరః కల్పశ్చతుర్బద్ర ఇతి స్మృతః ॥ 22 ॥

ఈ విధముగా దోషములనుసరించి ఈ వస్తులు నిర్దేశించబడినవి ఇవిగాక వస్తులలో ఈ క్రింది చతుర్బద్రమను కల్పము చెప్పబడినది.

చత్వారో బస్తయః పూర్వమస్తే చత్వార ఏవ చ ।

తయోరాస్థాపనం మధ్యే కల్పం సోఽయం నిరత్యయః ॥ 23 ॥

ద్విస్త్రైర్వాఽర్థవశాదేష క్రియమాణః సుఖావహః ।

ప్రాసంభవమున 4 స్నేహవస్తులు+ మధ్యలో 4 ఆస్థాపనవస్తులు+ అంతములో 4 స్నేహవస్తులు - ఈ చతుర్బద్రకల్పము ఉపద్రవ రహితము. అవసరానుసారము ఈ కల్పము 2 లేదా 3 సార్లు ఇచ్చినచో సుఖకారకముగా నుండును.

జ్వరాదిభిః పరిక్లిష్టే హీనవర్ణబలౌజసి ॥ 24 ॥

జాతానువాసనావస్తే బలపుంస్త్యాగ్నివర్ధనాః ।

జ్వరదులచే వీడితుడైన వానికి వర్ణ బల ఓజస్సులు హీనమైనప్పుడు అనువాసనవస్తి చేసినచో బలము, పుంస్త్వ శక్తి, జఠరాగ్ని వృద్ధి పొందును.

అయుగ్మా బస్తయో దేయా న తు యుగ్మాః కథశ్చన ॥ 25 ॥

విషమా విషమైరేవ హన్వన్తే బస్తిభిర్గదాః ।

ఏకస్త్రయో వా కఫజే, పైత్తికే పశ్యన్త వా ॥ 26 ॥

వాతే నవైకాదశ వా యో యదాపోతి వా సమమ్ ।

(ఇతి తాడుపత్రపుస్తకే 217 తమం పత్రమ్)

రోగికి ఎల్లప్పుడు విషమసంఖ్యలో వస్తులనివ్వవలెను. సమసంఖ్యలో ఎప్పుడూ ఇవ్వకూడదు. విషమవ్యాధులు లేదా విషమ దోష కారణములచే ఉత్పన్నమైన రోగము విషమ వస్తులతో మాత్రమే నష్టమొందును. కఫ జరోగములో ఒకటి లేదా 3, పిత్తజ రోగములో 5 లేదా 7 వాతవ్యాధిలో 9 లేదా 11 వస్తుల నిచ్చినచో రోగి దోషధాతువులు సమావస్థలో నుండును.

ఇతి సూక్ష్మవిచిత్రార్థముక్తం వ్యాససమాసతః ॥ 27 ॥

విజ్ఞాయైతత్ ప్రయోక్తవ్యం యథా వజ్ఞ్యామ్యతః పరమ్ ।

ఈ విధముగా సూక్ష్మమైన అనేకమైన విషయములను వివరముగా సంక్షిప్తముగా చెప్పినాను. ఇవన్ని తెలుసుకొని వస్తేని ప్రయోగించవలెను. ఇకముందు చెప్పునట్లుగాక!

గవీర్చరానుగతా యస్య క్రమేణోపచితా మలాః ॥ 28 ॥

కుపితా వాతభూయిష్యో బస్తిసాధ్యా విశేషతః ।

సంపన్నస్య సహిష్ణోశ్చ కర్మ తస్య పరాయణమ్ ॥ 29 ॥

క్రమముగా ఉపచిత గంభీరమైన ధాతువులలోని మలములు కుపితమైనప్పుడు వాతము ప్రధానముగా నున్నప్పుడు ఆ దోషములు విశేషముగా వస్తిసాధ్యమగును. రోగి సంపన్నుడు సహిష్ణుడైనప్పుడు కర్మవస్తి శ్రేష్ఠము.

అతో మధ్యస్య కాలః స్యాదవ(ర)స్యావరస్తథా ।

స్నేహోస్పేదోపపన్నస్య వామితస్య యథాక్రమమ్ ॥ 30 ॥

స్పిష్టిస్పిన్నస్య తు పునర్విరిక్తస్య క్రమే గతే ।

దత్తానువాసనస్యాస్య యథాయోగం తతస్త్ర్యహోత్ ॥ 31 ॥

క్షణికస్య ప్రశాంతస్య నిరూహముపలక్షయేత్ ।

మధ్యబలము, మధ్యదోషము, మధ్యసాధన సంపన్నవ్యక్తికి కాలవస్తి నివ్వవలెను. అవర బలము, అవరదోషము మరియు అవర సాధన యుక్త వ్యక్తికి

క్రమముగా మొదల స్నేహనము, స్వేదనము మరియు వమనము చేయించి తిరిగి క్రమముగా స్నేహనము, స్వేదనము విరేచనము తర్వాత అనువాసన వస్తినిచ్చి 3 రోజుల తర్వాత నిరూహవస్తి నివ్వవలెను.

త్రిభిరన్వాసితస్యాతః సప్తాహః కర్మకాలయోః ॥ 32 ॥

పునరాస్థాపనం కార్యం యోగః స్యాత్ పశ్చమేఽహని ।

స్వబుద్ధిక్తిస్త్వీన్నగాత్రస్య కాల్యమప్రాతరాశినః ॥ 33 ॥

కోష్ఠాను సాఽఽమం శాఖాభ్యః సమ్యక్సంవాహితస్య చ ।

3 రోజుల తర్వాత అనువాసన వస్తి నిచ్చిన వాడికి 7 రోజుల తర్వాత కర్మకాలవస్తి నివ్వవలెను. మళ్ళీ ఆస్థాన వస్తి నిచ్చి స్నేహస్వేదనములు చేసి ప్రాతఃకాలమున ఆమప్ర కోపమున్నచో ఆమాశయము రిక్తముగా నున్నప్పుడు శాఖలందు సంవాహనము చేసి 5వదినము యోగవస్తి నివ్వవలెను.

నిరూహం యోజయేత్ ప్రాజ్ఞః సర్వోపకరణాన్వితః ॥ 34 ॥

హైమే రాప్యేఽధవా కాంస్యే సుమృష్టే భాజనే సమే ।

ప్రక్షిప్తైకైకకో ద్రవ్యం యత్ క్రమేణోపదేక్ష్యతే ॥ 35 ॥

బుద్ధిమంతుడైన వాడు అన్ని ఉపకరణములను సమకూర్చుకుని బంగారు, వెండి కంచు పాత్రలను శుభ్రము చేసి ముందు వర్ణించు ద్రవ్యములను వేసి నిరూహవస్తి తయారు చేసుకొనవలెను.

భిషక్ నిరూహం ముద్రీయాత్ ప్రాజ్ఞుఖః సుసమాహితః ।

పూర్వమేవాత్ర నిక్షేప్యం మధునః ప్రస్ఫుతద్వయమ్ ॥ 36 ॥

సైన్దవస్పార్థకర్షం చ తైలం చ మధునః సమమ్ ।

తతశ్చ కల్కప్రస్ఫుతం క్వాథం కల్కచతుర్గుణమ్ ॥ 37 ॥

ప్రస్ఫుతౌ మాంసనిరూహోన్మాత్రప్రస్ఫుతమేవ చ ।

ద్వాదశప్రస్ఫుతో బస్తిరిత్యేవం ఖజమూర్చితః ॥ 38 ॥

యథార్థం చ యథావచ్చ ప్రణిధేయో విజానతా ।

వస్తి ఉపదానద్రవ్యములను కలుపు పద్ధతి. చికిత్సకుడు తూర్పునకు ముఖము చేసి చిత్తశుద్ధితో కూర్చుని ద్రవ్యములను చేతులతో నలిపి నిరూహమును

తయారు చేసుకొనవలెను. మొదట 2 ప్రస్ఫుతముల మధును వేయవలెను. అందులో ఆర్ధ కర్షము సైంధవలవణమును రెండు ప్రస్ఫుతముల తైలమును వేయవలెను. అందులో ఒక ప్రస్ఫుతము కల్కము, కల్కమునకు 4 రెట్లు క్వాథ ద్రవ్యమును కలుపవలెను. ఇందులో 2 ప్రస్ఫుతములు మాంసరసము ఒక ప్రస్ఫుతము గోమూత్రమును కలుపవలెను. ఈ విధముగా మొత్తము 12 ప్రస్ఫుతములు వస్తి ద్రవ్యమగును. బుద్ధిమంతుడైన వ్యక్తికి వీటన్నిటిని ఖోంచము ద్వారా బాగా మెదిపి యథావిధి వస్తి తయారు చేసుకొనవలెను.

స్వాచ్ఛేద్వివక్షా ద్రవ్యాణాం ప్రక్షేపం ప్రతి కన్యచిత్ || 39 ||

తత్ర వాచ్యమిదం వ్యస్తక్రమసంయోగకారణమ్ |

ఒక వేళ ఏ వ్యక్తికైన ద్రవ్య ప్రక్షేప విషయములో జిజ్ఞాస ఉన్నచో ద్రవ్యమును క్రిందచెప్పిన క్రమములో కలుపవలెను.

మగ్గల్యం మగ్గలార్దాయ మధు పూర్వం నిషిచ్యతే || 40 ||

పైచ్చిల్యం బహులత్వం చ కషాయత్వం చ మాక్షికే |

భిన్నత్తి లవణం తైళ్ళ్యాత్ సజ్జాతం చ నియచ్చతి || 41 ||

మధునోఽనస్తరం తస్మాల్లవణాంశో నిషిచ్యతే | 25

తతస్తైలం వినిక్షిప్తమేకీభావాయ కల్పతే || 42 ||

కల్కః సంస్పృజ్యతే చాశు క్వాథశ్చ సమతాం ప్రజేత్ |

స్నేహకల్కకషాయాణామేవం సంమూర్చనే కృతే || 43 ||

మూత్రం పటుత్వం కురుతే వీర్యం చోద్భావయత్యపి |

సమ్యగేవం విమృదితః స్రోతోభ్యః కఫమారుతౌ || 44 ||

విష్యస్తయతి పిత్తం చ క్షీప్రం చైవ హరత్యపి |

అతోఽన్యథా మృద్యమానో నశ్లేషమధిగచ్ఛతి || 45 ||

మధు మంగళకర ద్రవ్యముగా చెప్పబడినది. కావున మధు అన్నిటి కంటె మొదట వేయబడును. మధు పిచ్చిలత్వము బహులత కషాయత్వమును తీక్షణగుణముల కారణమున లవణము న్నష్టపరుచును. మరియు దానిని సంఘాతము

చేయును. కావున అందులో మధు తర్వాత లవణము వేయబడును. దీని తర్వాత వేయబడు తైలము అన్ని ద్రవ్యములలో ఏకీభావము ఏకాత్మత ఉత్పన్నము చేయును. కల్కము శీఘ్రముగా సంసర్జనమగును. క్వాథము సమరూపములో నుండును. కావున స్నేహము కల్కము కషాయము ఇందులో వేయబడును. ఇందులో వేయబడిన మూత్రము దీని గుణవృద్ధిని వీర్యవృద్ధిని చేయును. ఈ విధముగా తయారు చేయబడిన వస్తి స్రోతస్సులనుండి శీఘ్రముగా త్రిదోషములను వెడలించవేయును. దీనికి విరుద్ధముగా తయారు చేయబడిన వస్తి శ్లేష్మమును అధిగమించ లేదు.

అసమ్యజ్జుతితః శ్లిష్టో బస్తిర్నార్థాయ కల్పతే ।
తత ఏష క్రమో దృష్టో నిరూహస్యోపయోజనే ॥ 46 ॥

సరిగా మధితము చేయని పరస్పరము సరిగా కలవని వస్తి తన ప్రయోజనమును కలగజేయదు. కావున నిరూహవస్తి నిర్మాణము పై క్రమములో చెప్పబడినది.

ప్రమాణం చ ప్రకృష్టస్య ప్రసృతేర్యదుదాహృతమ్
తస్మాత్ ప్రమాణాదుత్కర్షో (వయోబలవ) దిష్యతే ॥ 47 ॥

అపకర్షస్తు కర్షస్తు కర్షవ్యః సంప్రధార్య వయోబలమ్ ।
గుణతస్తాభయత్వే తు దృష్ట్యా వ్యాధిబలాబలమ్ ॥ 48 ॥

ప్రకృష్ట ప్రసృతి ప్రమాణము చెప్పబడినది. ఈ ప్రమాణము రోగావస్థ, బలానుసారము వృద్ధి చేయవచ్చును. మాత్ర ఎప్పుడైనా రోగి అవస్థ బలానుసారము ఇవ్వవలెను. ఈ విధముగా రోగి బలాబలమును వీక్షించి వృద్ధి లేదా హ్రాసలు చేయవలెను.

ఉత్కర్షణం యదగ్నేన తదగ్నేనాపకర్షయేత్ ।
శీతోష్ణస్త్విర్గరూక్షాణాం ద్రవ్యాణాముపకల్పయేత్ ॥ 49 ॥

శీత, ఉష్ణ, స్త్విర్గ రూక్ష ద్రవ్యములలో ఏక్రమములో మాత్ర వృద్ధి చేయబడునో అదే క్రమములో తక్కువ కూడ చేయవలెను.

స్వాద్వస్థులవణోష్ఠానాముత్కర్షం నాతిమాత్రశః ।

వాతవ్యాధౌ భిషక్కుర్యాత్ స్నేహస్య తు విధాపయేత్ ॥ 50 ॥

రూక్షాణాం శీతవీర్యాణామపకర్షం చ యుక్తితః ;

వాత వ్యాధులలో మధుర అష్లు లవణ ఉష్ణ ద్రవ్యముల మాత్రను వృద్ధి పొందించకూడదు. స్నేహమును సమావస్థలో నుంచవలెను. సూక్ష్మ శీతవీర్య ద్రవ్యములను యుక్తి పూర్వకముగా తగ్గించవలెను.

స్వాదుత్తికకషాయాణాం వ్యాధౌ పితోత్తరే భిషక్ ॥ 51 ॥

ఉత్కర్షమపకర్షం తు కుర్యాత్తీక్ష్ణోష్ణయోగ్యధా ।

పిత ప్రధాన వ్యాధులలో వైద్యులు మధుర, తిక్త కషాయ ద్రవ్యముల వృద్ధి మరియు తీక్ష్ణ ఉష్ణ ద్రవ్యములను తగ్గించవలెను.

తీక్ష్ణోష్ణరూక్షద్రవ్యాణాముత్కర్షం తు కఫోత్తరే ॥ 52 ॥

కఫ ప్రధాన వ్యాధులలో తీక్ష్ణ ఉష్ణ రూక్ష ద్రవ్యములను వృద్ధి చేయవలెను.

విపర్యయం విపర్యయే గుణానాం చ ప్రకల్పయేత్ ।

సంస్పృష్టదోషే సంస్పృష్టగుణద్రవ్యాణి యోజయేత్ ॥ 53 ॥

విపరీత అవస్థలో విపరీత గుణములను వృద్ధి చేయవలెను. సంస్పృష్ట దోషములలో సంస్పృష్ట గుణములు కల ద్రవ్యములను ఇవ్వవలెను.

ఆస్థాపనం దుష్ప్రయుక్తం భవత్యాశీవిషోపమమ్ ।

సుప్రయుక్తం తదేవేహ ప్రాణినామమృతోపమమ్ ॥ 54 ॥

అస్థాపన వస్థిని సరిగ్గా ఇవ్వనిచో అది సర్ప విష సమంగా ఉండును. సక్రమంగా ఇచ్చినచో ప్రాణులకు అమృతతుల్యమై గుణకారిగా ఉండును.

ప్రాయో యత్ర గుణాధిక్యం సమ్యగ్యోగేన లక్ష్యతే ।

తదప్రమాదం కుర్వీత బస్తికర్మాణి బుద్ధిమాన్ ॥ 55 ॥

వివేకవంతుడైనవాడు సమ్యక్ యోగం ద్వారా అధిక గుణవంతముల ప్రమాద రహితమైన ద్రవ్యములను వస్తి కర్మలో ఉపయోగించవలెను.

న హి తాదృగ్విధం కిశ్చిత్ కర్మాన్యదుపపద్యతే ।
క్షిప్రం రోగాభిఘాతాయ రోగాణాం చోపపత్తయే ॥ 56 ॥

రోగంను శీఘ్రముగా నశింపవేయుటకు మరియు కొత్తవి ఉత్పన్నం చేయుటకు ఆస్థాపన వస్తి సదృశమైనది మరియుకటి లేదు. సక్రమంగా ఉపయోగించినచో శీఘ్రముగా రోగములను నశింపవేయవలెను. విపరీతంగా ప్రయాగించినచో రోగములను శీఘ్రంగా ఉత్పన్నం చేయును.

వ్యాధ్యాతురాగ్నిభైషజ్యబలం ప్రకృతిమేవ చ ।
వయః శరీరమోచిత్యం సౌకుమార్యం సహిష్ణుతామ్ ॥ 57 ॥

ప్రధార్య బుద్ధ్యా మతిమాంస్తత్కర్మావచారణమ్ ।
అవస్థాయామవస్థాయాం కుర్యాత్ సమ్యగతంద్రియః ॥ 58 ॥

బుద్ధి మంతుడైనవాడు రోగం, అగ్ని, ఔషధం, బల, ప్రకృతి అవస్థ శరీరం, ఔచిత్యము సుకుమారత మరియుక సహిష్ణుతలను బుద్ధిపూర్వకంగా విచారించి ప్రమాదరహితముగా సమ్యక్ ప్రకారంగా ఆయా వస్థలలో ఆయా కర్మలను చేయవలెను.

నాతిశీతం న చాత్యుష్ణం నాతితీక్ష్ణం నచేతరమ్ (త్) ।
నాతిరూక్షమతిస్పిగ్ధం నాతిసాంద్రం న చ ద్రవమ్ ॥ 59 ॥
నాతిమాత్రం న చాత్యల్పం నిరూహముపకల్పయేత్ ।

నిరూహవస్తిప్రయోగం : అతి శీతము, అత్యుష్ణం, అతితీక్ష్ణం, అతిమృదు, అతిరూక్ష, అతిస్పిగ్ధ, అతిసాంద్ర, అతిద్రవ, అత్యధిక మాత్రలో అత్యల్ప మాత్రలో నిరూహవస్తిని ప్రయోగించకూడదు.

అతిశీతోఽతిశైత్యేన స్కన్నో వాతబలావృతః ॥ 60 ॥
భృశం స్తన్నయతే గాత్రం కృద్ధ్రేణ చ నివర్తతే ।
అత్యుష్ణః కురుతే దాహం మూర్ఛాం చాశు నిరేతి చ ॥ 61 ॥

ప్రతిదాని వేరేవేరు కారణములు అతిశీతల వస్తి - అధిక శీత కారణమున ఘనీభవించి వాయు బలముతో ఆవృతం అగును. దానివలన శరీరము

స్తంభించును. అది శరీరం నుండి కష్టముగా బయలు వెడలును. అతి ఉష్ణ వస్తి దాహం కలిగించును. మరియు శీఘ్రంగా మూర్చను కలుగచేయును.

అతితీక్ష్ణస్తథైవాస్య జీవాదానం కరోతి వా ।

మందో న దోషాన్ హరతి దూషయత్యేవ కేవలమ్ ॥ 62 ॥

అతి తీక్ష్ణవస్తి జీవరక్తమును శరీరం నుండి ప్రవహింపచేయును. అతి మందవస్తి శరీర దోషములను నశింపచేయదు. మరియు శరీరమును మరింత దూషింపచేయును.

కర్షయత్యతిరూక్షణ మారుతం చ ప్రకోపయేత్ ।

స్నిగ్ధోఽతిజాడ్యం కురుతే వ్యాపాదయతి చానలమ్ ॥ 63 ॥

అతి రూక్షవస్తి శరీరమును అతి కర్షణమును చేయును. మరియు వాయువును ప్రకోపింపచేయును. అతి స్నిగ్ధమైన వస్తి జడత్వమును ఉత్పన్నం చేయును. జఠరాగ్నిని నశింపచేయును.

క్షయత్యతిసాంద్రస్తు న వా నేత్రాద్వినిష్క్రమేత్ ।

అతిద్రవోఽల్పవీర్యత్వాదయోగాయోపపద్యతే ॥ 64 ॥

అతి సాంద్ర వస్తి - గడ్డకట్టును. మరియు వస్తినేత్రం నుండి బయటికి రాదు. అతిద్రవవస్తి - అల్ప వీర్యం అగుటచే శరీరము నందు అయోగలక్షణములను ఉత్పన్నం చేయును.

అల్పమాత్రో న(చా)ప్యేతి కృద్రాద్వాఽపి నివర్తతే ।

అతిమాత్రోఽతియోగాయ తస్మాదేతే విగర్హితాః ॥ 65 ॥

అల్పమాత్రలో ఇచ్చిన వస్తి తిరిగి బహిర్గతముకాదు. లేదా కఠినంగా బహిర్గతముగును. అధికమాత్రలో ఇచ్చిన వస్తి అతియోగ లక్షణములను ఉత్పన్నం చేయును. కావున పైన చెప్పిన వస్తులన్ని నిందితములు.

యథావన్మూర్చితో మృతస్నో భోజ్యోష్ణలవణః సమః ।

(ఇతి తాడపత్రపుస్తకే 218 తమం పత్రమ్)

బాలకాశ్శ్లోష్ణజిహ్వనాం యోనిదాహప్రవర్తకః ॥ 66 ॥

సమ్యక్ ప్రకారముగా స్నేహ మూర్చితము చేయబడిన వస్త్రని వేడి చేసి సమభాగము లవణము కలిపి సేవించినచో బల, కోష్ఠము, ఓష్ఠము, జిహ్వా, యోనిలో దాహము ఉత్పన్నం చేయదు.

శ్రోణీబస్తికటీపార్శ్వనాభిమూలోదరాశ్రితః ।

సమ్యక్సముచ్చయం కృత్స్నం వీర్యతః ప్రతిపద్యతే ॥ 67 ॥

ఈ వస్త్ర శ్రోణి, వస్త్ర, కటి, పార్శ్వ, నాభిమూలము ఉదరములో సమ్యక్ ప్రకారముగా ఆశ్రితమైతన వీర్యము ద్వారా సంపూర్ణముగా ఊర్ధ్వ భాగము వరకు చేరును.

ఊర్ధ్వభాగైర్బలాత్ షిష్టో మారుతైరివ సావకః ।

పిత్తస్థానమతిక్రమ్య స్వల్పనూషిఘతే కఘమ్ ॥ 68 ॥

శరీర ఊర్ధ్వ భాగంలో ఉన్న వాయువు ద్వారా బలపూర్వకముగా అగ్ని పిత్త స్థానం నుండి అతిక్రమించి అల్పముగా కఘమును వ్యాప్తి నొందించును.

తీక్ష్ణో మాత్రాశతాదూర్ధ్వం నాతితీక్ష్ణః (ప్రయుజ్యతే) ।

న తిష్ఠతి, మృదుస్తిష్ఠత్యధికం వాఽపి యాపనః ॥ 69 ॥

తీక్ష్ణ వస్త్ర 100 మాత్రల కన్నా అధికంగా శరీరం నందు నిలవదు. కావున అతి తీక్ష్ణ వస్త్రని ప్రయోగించకూడదు. దీనికి విపరీతముగా మృదువస్త్ర శరీరము నందు చాలా కాలము వరకు ఉండును.

ఆనులోమ్యాదపానస్య గుదస్యారోపణాద్ భృశమ్

తద్ద్వితీయస్తృతీయో వా కాలమల్పతరం తథా ॥ 70 ॥

దోషాన్ స్థూలాంశ్చ సూక్ష్మాంశ్చ గచ్ఛీరానుగతానపి ।

విషవైయతి విషర్ణాన్ (ష్టబ్దాన్) సపురీషాన్ ప్రకర్షతి ॥ 71 ॥

అపాన వాయువు అనులోమము నొందుటచే గుదమునకు అతిసమీపము నందు ఉండుటచే కొద్దిసేపటికే 2వ సారి, 3వ సారి ఇచ్చిన వస్తులు శరీరమునందు విష్టబ్దం అయిన స్థూల, సూక్ష్మ గంభీరధాతువులలో ఉన్న దోషములను మల సహితముగా బయటకి వెడలించచేయును.

న కుర్యాద్వ్యాపదః కాశ్చిత్ సుఖేన చ నివర్తతే ।

యుక్తో యుక్తేన భిషజా స బస్తిః సంప్రశస్యతే ॥ 72 ॥

శ్రేష్ఠవస్తి- శరీరం నందు ఎలాంటి ఉపద్రవములను ఉత్పన్నం చేయక, సుఖపూర్వకంగా శరీరం నుండి బయలు వెడలునది యోగ్య చికిత్సకుడి ద్వారా ప్రయోగించబడినది శ్రేష్ఠవస్తి.

వయసః స్థాపనో వృష్యః స్వరవర్ణబలాగ్నికృత్ ।

వాతపిత్తకఫానాం చ మలానాం చాపకర్షణః ॥ 73 ॥

బాలవృద్ధవయస్థానాం క్షీప్రమూర్తస్కరః పరమ్ ।

సర్వేంద్రియాణాం వైశద్యం కురుతే చాఙ్గమార్దవమ్ ॥ 74 ॥

ఏవమేతే సమాఖ్యాతా నిరూహస్య గుణాగుణాః ।

వస్తి వయస్థాపకం, వృష్యము, స్వరవర్ణ, అగ్ని బల వృద్ధికరం బాలురు, వృద్ధులు యువకులలో శీఘ్రముగా బలమును వృద్ధి నొందించును. సర్వేంద్రియములను విషదము చేయును. శరీరాంగములను మృదువుగా చేయును. ఈ విధంగా నిరూహవస్తి గుణదోషములు చెప్పబడినవి.

పురీషం మారుతః పిత్తం కఫశ్చ క్రమశో యదా ॥ 75 ॥

ప్రవర్తన్తే చ ఫేసం చ శక్ష్మస్పటికసన్నిభమ్ ।

సమ్యజ్నిరూఢగాత్రాణాం మార్దవం జనయేత్ పరమ్ ॥ 76 ॥

అన్నాభిలాషో వైశద్యం లఘుతా వాఽధ మార్దవమ్

స్పృష్టవిణ్మాత్రవాతత్పమింద్రియాణాం ప్రసన్నతా ॥ 77 ॥

నిరూహవస్తి సమ్యక్ యోగ లక్షణములు : పురీషము, వాయువు, పిత్తము, కఫము, క్రమంగా బయలు వెడలుట. తర్వాత శంఖము, మరియు స్ఫటిక సమాన నురుగు వెడలుట. శరీరమున అత్యంత మృదువగుట, అన్నాభిలాష, వైషద్యము, లఘుత్వము, మార్దవం కలుగుట. మల మూత్రవాతములు సరిగా వెడలుట. సమస్త ఇంద్రియములు ప్రసన్నంగా ఉండును.

అయోగే విపరీతం స్యాదతియోగేఽతివర్తనమ్ ।

కఫపిత్తాస్పృజాం మాంసప్రక్షాలననిభస్య వా ॥ 78 ॥

హిక్మా- కమ్పస్త్ర)షా గ్లానిర్గాత్రభేదస్తమః క్షమః ।

నిద్రానాశః ప్రలాపశ్చ యత్ర యాప్యప్రజాయతే ॥ 79 ॥

అతియోగ లక్షణములు : నిరూహ అయోగంలో విపరీత లక్షణము లుండును. కఫపిత్త రక్తము లేదా మాంసం కడిగిన జల సమానము అధిక మాత్రలో బయలు వెడలును. హిక్మా, కఫం, తృష్ణ, గ్లాని, అంగవియోగము తమస్సు, క్షమ, నిద్రానాశము, ప్రలాపము మొదలగు లక్షణములు ఉత్పన్నం అగును.

సన్యజ్ఞేనిరూఢమాశ్వస్తం పరిషిక్తం సుఖామ్బునా ।

తను వా(నా) భోజయేన్మాత్రాం జాఙ్గానాం రసేన వా ॥ 80 ॥

సరిగా నిరూహ వస్త్రనిచ్చిన తర్వాత రోగికి ఆశ్వాసనము ఇచ్చి కొంచెం ఉష్ణ జలముతో పరిషేచనము చేసి తగిన మాత్రలో పలుచటి జాంగల మాంసరసంతో భోజనం ఇవ్వవలెను. నిరూహవస్త్రలో విరేచనము వలె అగ్నిమాంద్యం కాదు. కావున ఇందులో పేయాది సంసర్జన క్రమము అవసరం లేదు.

భుక్తవస్తం చ తైలస్య ప్రస్పృతేనానువాసయేత్ ।

వాయుః ప్రశామ్యతే తేన నిరూహేణా ప్రచాలితః ॥ 81 ॥

జాంగల మాంసరస భోజనం తర్వాత ప్రస్పృత తైలము ద్వారా అనువాసన వస్త్రని ఇవ్వవలెను. దీని వలన శరీరము నందు నిరూహవస్త్రచే విచలితం అయిన వాయువు శాంతించును.

ఆస్థాపనో బస్తిరయం గుదనిర్వాపణం నరః ।

ఏకాంతరం తతశ్చోర్త్వం యథోక్తమనువాసనమ్ ॥ 82 ॥

నిరూహవస్త్ర ఇచ్చిన ఒకటి లేదా రెండు రోజుల తర్వాత గుద నిర్వాపణము చేయు అనువాసన వస్త్రని చేయవలెను.

దీప్తాగ్నేర్త్వం ధదేహస్య సోదావర్తే విమార్గగే ।

శ్రోణీవక్షణసస్థే చ వాతే శస్తం దినే దినే ॥ 83 ॥

జఠరాగ్ని, ప్రదీప్తమైన వాడికి, దృఢ శరీరునికి, ఉదావర్త వ్యాధిలో వాయువు విపరీత మార్గంలో ఉన్నపుడు మరియు శ్రోణి వంక్షణములో స్థితమైనపుడు ప్రతిదినము అనువాసన వస్త్రని ఇవ్వవచ్చును.

తస్య పక్వాశయగతః స్నేహమాత్రాం ప్రభుజ్ఞానః ।
 బలవాన్ బలవత్యగ్నౌ వారివత్ స విశోధయేత్ ॥ 84 ॥

ఆరోగికి పక్వాశయములో స్థితమైన వాయువు బలంగా ఉన్నచో జఠరాగ్ని
 కూడా బలంగా ఉన్నప్పుడు మాత్రా స్నేహమును ఇవ్వవలెను.

న చ తైలాత్ పరం కిశ్చేద్ ద్రవ్యమస్త్యనిలాపహమ్ ।
 స్నేహోద్రాక్ష్యం గురుత్వాచ్చ లఘుత్వం మారుతస్య తు ॥ 85 ॥

బైష్ణవ్యచైత్యం నిహన్త్యాశు తైలం పుష్టి కరోతి చ ।
 మనఃస్రసాదః(దం) స్నేహం చ బలవర్ణమథాపి చ ॥ 86 ॥

అనువాసన వస్తి గుణములు వాయువును నశింపచేయు ద్రవ్యములలో
 తైలమును మించినది మరి ఒకటి లేదు. తైలము స్నేహం కావున వాయువు యొక్క
 రూక్షమును, గురుత్వము అగుటచే వాయువు యొక్క లఘుత్వమును ఉష్ణము
 అగుటచే వాయువు యొక్క శీతమును శీఘ్రంగా నశింపచేసి శరీరపుష్టిని
 మనోస్రసన్నత గల వర్ణములను వృద్ధి చేయును.

స్యాత్ స్థిగ్విటపస్కన్తః కోమలాఙ్కరపల్లవః ।
 మూలే సిక్తో యథా వృక్షః కాలే పుష్పఫలప్రదః ॥ 87 ॥

స్నేహబస్తిర్నరస్తద్వద్ దృఢకాయో దృఢప్రజః ।
 వాతా మక్తేవికారైశ్చ పూర్వోక్తేనాభిభూయతే ॥ 88 ॥

వృక్ష మూలమునందు నీరు పోసినచో శాఖలు కోమల అంకురములు,
 పల్లవములు, కొత్త ఆకులు వచ్చి ఉచితకాలములో ఫల పుష్పములు కాయును.
 అదేవిధంగా స్నేహవస్తి ద్వారా శరీరము దృఢమై సత్యంతానము కలుగును. పూర్వోక్త
 వాతవికారములు బాధించవు.

పశ్చాత్కాలాధకేఽధ్యర్తం ఫలానామాధకం భవేత్ ।
 యవకోలకులత్థానాం కుడవాః స్యుస్రయః పృథక్ ॥ 89 ॥

చతుర్భాగావశిష్టం తు పశ్చాద్దష్టగుణో జలే ।
 మస్తునశ్చాధకేనైతత్తైలస్రస్థం విపాచయేత్ ॥ 90 ॥

కుష్ఠస్య శతపుష్పాయా వచాయా మధుకస్య చ ।
 కుటజస్య చ బీజానాం బీజానాం మదనస్య చ ॥ 91 ॥
 యవాన్యాః పిప్పలీనాం చ హరేణ్యా దేవదారుణాః ।
 బిల్వస్య దేవపుష్పస్య రాస్నాయా ముస్తకస్య చ ॥ 92 ॥
 సూక్ష్మేలాయాః ప్రియఙ్గోశ్చ భాగైరక్షసమైః పృథక్ ।
 సిద్ధం సులవణం పూతం నిదధ్యాద్భాజనే శుచౌ ॥ 93 ॥
 ఏతన్మందనిరూఢానాం వస్తివ్యాపత్సు చోత్తమమ్ ।
 ఫలతైలమితి ఖ్యాతముదావర్తనివర్తనమ్ 94 ॥
 తధైవోదరిణాం సిద్ధం గుల్మీనాం క్రిమికోష్ఠినామ్ ।
 పృష్ఠశ్లోణ్యారుజజ్ఞాసు వాతేష్వప్రగుణేషు చ ॥ 95 ॥
 నిరూహసాధ్యా యే కేచిద్వికారాః సముదాహృతాః ।
 తాజ్జయేద్భస్మినాఽనేన మూత్రాఘాతాంశ్చ నాశయేత్ ॥ 96 ॥

ఫల తూల నిర్మాణము ఉపయోగము :

లఘుపంచయాలములు - 1 ఆఢకము,
 మదనఫలం - 1½ ఆఢకము, యవ, కోల, కులుత్తములు
 వేరు వేరుగా 3 కుడవములు, వీటిని అష్ట గుణజలములో పక్వం చేసి చతుర్థాంశ
 శేషముగా మిగుల్చుకొనవలెను. అందులో ఒక ఆఢకము దధి, మస్తు, 1 ప్రస్థము
 తిల తైలము వేయవలెను.

ఇంకా కుష్ఠము, శతపుష్ప, వచ, యష్టిమధు, ఇంద్రియవ, మదన ఫల,
 బీజము, అజామోద, పిప్పలీ, హరేణు, దేవదారు, బిల్వ, లవంగము, రాస్న,
 ముస్త, ఏలకులు, ప్రియంగు, ఇవి వేరు వేరుగ ఒక్కొక్క అక్షము (2 తులాలు)
 వేసి తైల సిద్ధము చేసికొని ఇందులో మెత్తగా దంచిన శనగలు, లవణము వేసి
 పరిశుద్ధమైన పాత్రలో ఉంచవలెను. ఇది ఫల తైలము అనబడును. ఈ తైలముతో
 విధిప్రకారం నిరూహవస్తిని ఇవ్వనచో, వారికి వస్తి కారణమున వచ్చిన
 ఉపద్రవములను ఉదావర్త రోగములను నశింపచేయుటలో ఉత్తమమైనది. ఇంకా

ఉదర, గుల్మ, కృమి కోష్ఠము, పుష్ట, శ్రోణి, ఊరు, జంఘా లలో ప్రకుపిత వాతము నిరూహ సాధ్య వ్యాధులను శమింపచేయును.

ఏరణ్ణమూలత్రిఫలాబలాదాస్నాపునర్నవాః ।

గుడూచ్యారగ్వధో దారు పలాశో మదనం ఫలమ్ ॥ 97 ॥

మూలం తురగ్గన్ధాయాః పచ్చమూలం కనీయసమ్ ।

పలప్రమాణాన్యేతాని జలద్రోణీ విపాచయేత్ ॥ 98 ॥

అష్టభాగావశేషం తం పరివూతం సమాహరేత్ ।

కర్షప్రమాణాన్యేతాని శ్లక్ష్యపేష్యాణి కారయేత్ ॥ 99 ॥

శతాహ్వ మధుకం ముస్తా ప్రియఙ్గుర్హృషౌ పచా ।

రసాజ్ఞానం తార్క్ష్యశైలం పిప్పల్యః కౌటజం ఫలమ్ ॥ 100 ॥

ఖజేన మథితః కోష్ఠ్యః సత్తైలమధుసైన్దవః ।

సమూత్రమాంసనిరూహో నిరూహః సాధుయోజితః ॥ 101 ॥

లేఖనో దీపనో బల్యో గ్రహణ్యర్శోవికారసుత్ ।

పార్శ్వపుష్కకటీశూలం పార్శ్వజఙ్ఘోరుజా రుజః ॥ 102 ॥

ఏరణ్ణబస్తిః శమయేన్మారుతం చ కఫావృతమ్

యుక్తమాత్రోష్ణలవణః స్నేహబస్తిర్నిధీయతే ॥ 103 ॥

ఏరండవస్తి నిర్మాణము మరియు ప్రయోగము : ఏరండమూలము, త్రిఫలా, బల, రాస్నా, పునర్నవ, గుడూచి, ఆరగ్వధము, దేవదారు, పలాశ, మదనఫల, అశ్వగంధ, లఘు పంచమూలములు ఇవన్ని ఒక్కొక్క పలము. వీటిని ఒక ద్రోణజలములో పక్వము చేయవలెను. అష్టమాంశ శేషముగా ఉన్నపుడు తీసి హపుష, వచ, తార్క్ష్యశైలముపై ఉత్పన్నమగు రసాంజనము, పిప్పలి, ఇంద్రయవ, ఈద్రవ్యములన్ని ఒక కర్షపుమాణములో తీసికొని వాటిని సూక్ష్మంగా చూర్ణించి అందులో వేసి, బాగుగా మర్దించవలెను. వేడిగా ఉన్నపుడే తిలతైలము, మధు, సైంధవలవణము, గోమూత్రము, మాంసరసము, బాగా కలిపి నిరూహము తయారుచేసుకొనవలెను. ఈ ఏరండవస్తి లేఖనము, అగ్నిదీపనము, బల్యము, మరియు గ్రహణి, అర్శోరోగము, పార్శ్వ శోధ, పుష్టశోధ, కటిశూల,

పార్శ్వజంఘ, ఊరు భేదనము నశింపచేయును. ఇదే స్నేహవస్తిని యోగ్య మాత్రలో ఉష్ణము చేసి అందు లవణము కలిపి ఇచ్చినచో కఫావృత వాతమును నశింపచేయును.

సమాసతః స ద్వివిధస్తస్య మాత్రా ప్రచక్ష్యతే ।

ప్రకుంభః కన్యసీ మాత్రా, తతోఽధ్యర్థా తు మధ్యమా ॥ 104 ॥

(ఇతి తాడపత్రపుస్తకే 219 తమం పత్రమ్ ।)

ఉత్తమా ద్విపలా మాత్రా మాత్రాబస్తా తు భార్గవ ।

అపస్తసప్యార్థపలం (లాఽ) పరిహార్యా నిరత్యయా ॥ 105 ॥

సంక్షిప్తంగా స్నేహవస్తి 2 రకములుగా ఉండును. దాని మాత్ర వర్ణించబడును. ఓ భార్గవా మాత్రావస్తి లో హ్రస్వమాత్ర 1 ప్రకుంచము. మధ్యమమాత్ర 1½ ప్రకుంచము, ఉత్తమమాత్ర 2 పలములు. పాలుత్రాగని బాలునికి ఇది అర్థపలము. దీనిని నిస్సంకోచముగా అన్ని అవస్థలలో ప్రయోగించవచ్చును. ఇందులో ఎలాంటి ఉపద్రవం ఉండుదు.

కర్షత్రయం త్రివర్షస్య, చతుర్వర్షస్య వై పలమ్ ।

షడ్వర్షస్య తు బాలస్య స్వ ఏవ ప్రస్తుతః స్మృతః ॥ 106 ॥

ద్వౌ ద్వౌ ద్వాదశవర్షాణాం చత్వారః ప్రస్తుతాస్తథా ।

దేయాః షోడశకాదీనాం పూర్వాస్థ్వి వాఽస్తరేషు చ ॥ 107 ॥

యావన్నుధ్యం వయో, వార్దే త్వపకర్షేద్యథాక్రమమ్ ।

సమీక్ష్య దేహదోషాగ్నిబలం ప్రకృతిమేవ చ ॥ 108 ॥

స్నేహవస్తి, నిరూహవస్తి మాత్ర- 3 సంవత్సరముల బాలునికి స్నేహవస్తి మాత్ర 3 కర్షములు. 4 వర్షముల బాలునికి 1 పలము, 6 సం॥ బాలునికి 1 ప్రస్తుతము 12సం॥ బాలునికి 2 ప్రస్తుతములు. 16 సం॥ మొదలుకొని మధ్యమావస్థవరకు పూర్వాహ్నము, దాని మధ్యమధ్యలో 4 ప్రస్తుతముల మాత్రనివ్వాలి. వృద్ధావస్థలో రోగి శరీరదోష అగ్నిఫలము ప్రకృతిని చూసి మాత్రను యథాక్రమంగా తగ్గించాలి.

స్నేహప్రమాణం యద్వస్తౌ నిరూహస్త్రిగుణస్తతః ।

అతివ్యవాయవ్యాయాసుపానయానాధ్వసజ్గీనః ॥ 109 ॥

వయస్థాః స్నేహసాత్మ్యాశ్చ యేషాం చాగ్నిబలం దృఢమ్ ।

యేషాం చాధః ప్రకుపితో వాయుర్వాతాత్మకాశ్చ యే ॥ 110 ॥

తేషూత్తమాం ప్రణీదధేత్ స్నేహమాత్రాం విచక్షణః ।

య ఏభ్యో మధ్యమావస్థాః పురుషాస్తేషు మధ్యమామ్ ॥ 111 ॥

వయోవ్యాధిబలావేక్షామితరామితరోషు చ ।

ఇతి కర్మాదిబస్తీనాం త్రితయం సముదాహృతమ్ ॥ 112 ॥

స్నేహ ఉత్తమ మాత్ర ఎవరికివ్వవలెను? అతిమైథునం, వ్యాయామము, మద్యపానము, మార్గగమనము చేయువాడు, స్థిరమైన ఆయువు కలవాడు, స్నేహసాత్మ్యము కలవాడు, జఠరాగ్ని దృఢముగా ఉన్నవాడు, అథోభాగమున వాయువు కోపించినవాడు వాత ప్రకృతి కలవాడు, వాత గుల్మము కలవాడు. వీరికి స్నేహం ఉత్తమ మాత్రలో ఇవ్వవలెను. పైన చెప్పిన విషయములో మధ్యస్థముగా ఉన్నవాడికి మధ్యమమాత్రలో ఇవ్వవలెను. అవస్థ, రోగము, బలము నికృష్టముగా ఉన్నవాడికి హీనమాత్రలో ఇవ్వవలెను. ఈ విధముగా కర్మ, కాల, యోగములను అనుసరించి వస్తి 3 విధములుగా చెప్పబడినది.

నిర్దేశశ్చ వికల్పశ్చ ప్రవిభాగశ్చ కార్తవ్యతః ।

యచ్చ యస్మిన్ విధాతవ్యం యా మాత్రా యేషు యుజ్యతే ॥ 113 ॥

నిరూహయుక్తిః స్నేహశ్చ నిరూహశ్చ ప్రకీర్తితః ।

ఇతి హ స్నాహ భగవాన్ కశ్యపః ॥ 114 ॥ అడ (111)

ఈ సమస్త వస్తుల గురించి నిర్దేశము వికల్పము, విషాకము చెప్పబడినది. ఏవసిన్తి ఎవరికి ఇవ్వవలెనో చెప్పబడినది. సమస్త నిర్మాణము చెప్పబడినది. అని భగవాన్ కశ్యపుడు చెప్పెను.

ఇతి ఖిలేషు వస్తివిశేషణీయో (నామాష్టమోధ్యాయః ॥ 8 ॥)

వస్తి విశేషణీయాధ్యాయము సమాప్తం.

రక్త గుల్మ వినిశ్చయాధ్యాయః - నవమః

అథాత్ రక్తగుల్మవినిశ్చయమధ్యాయం వ్యాఖ్యాస్యామః ॥ 1 ॥

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ॥ 2 ॥

ఇపుడు మనము రక్త గుల్మ అధ్యాయమును వ్యాఖ్యానించెదము అని భగవాన్ కశ్యపుడు చెప్పెను.

భగవన్తమృషిశ్రేష్ఠం సర్వశాస్త్రవిదాం వరమ్ ।

కశ్యపం భార్గవో ధీమాన్ పర్యవృచ్యత్ ప్రజాపతిమ్ ॥ 3 ॥

ఐశ్వర్య యుక్తుడు సంపూర్ణ శాస్త్ర జ్ఞాత ఋషులలో శ్రేష్ఠుడైన ప్రజాపతి కశ్యపునితో బుద్ధిమంతుడైన భార్గవుడు ఈ విధముగా ప్రశ్నించెను.

రక్తగుల్మః కథం స్త్రీణాం జాయతే దురుపద్రవః ।

అథ కస్మాత్ కుమారాణాం కన్యానాం చ న జాయతే ॥ 4 ॥

రక్తగుల్మః కథం చాసౌ రక్తగుల్మ ఇతి స్మృతః ।

కస్మాన్నిశ్చేతనత్వేఽపి గర్భవేష్టా విచ్ఛేదతే ॥ 5 ॥

దురాంతరం న త్వనయోశ్చేతనాచేతనావతోః ।

విప్రకృష్టాన్తరేఽప్యస్మిన్ గర్భశోణితగుల్మయోః ॥ 6 ॥

కేచిద్విశేషం నేచ్ఛన్తి కేచిద్విచ్ఛన్తి లిङ్గతః ।

తయోర్విశేషో యద్వస్తి కిమర్థం స ఉపేక్ష్యతే ॥ 7 ॥

యుక్తో గర్భే దోహదస్య క్షీరస్య చ సముద్భవః ।
 ఆపాణ్డుగణ్డుతాదీనాం లిఙ్గానాం చ సముద్భవః ॥ 8 ॥
 న యుక్తమివ పశ్యామి తస్మిన్నేషాం సముద్భవమ్ ।
 రక్తగుల్మేఽథ దృశ్యస్తే లిఙ్గాన్యేతాని తత్ కథమ్ ॥ 9 ॥
 కస్మాదాదశమాన్యాసాత్ పరిపాకం నియచ్ఛతి ।
 ఏకద్విత్రిచతుష్పంచస్పష్టాష్టనవాదిషు ॥ 10 ॥
 మాసేషు భేదం నాస్మౌతి ప్రాయో గర్భవదాస్థితః ।
 నారీణాం సుకుమారీణాం స కష్ట ఇతి మే మతిః ॥ 11 ॥
 ఉపక్రమ్యః కథమయం కస్యాస్యోపక్రమః స్మృతః ।
 కస్యాం కస్యామవస్థాయాం కా కా వాఽస్యావచారణా ॥ 12 ॥
 కస్మిన్ కాలే చ నిర్భేద్యో భేదనీయం చ కిం భవేత్ ।
 వినిర్భిన్నే చ కిం కార్యమేతదాచక్ష్య మే విభో ॥ 13 ॥

స్త్రీలలో భయంకర ఉపద్రవ రూపమైన రక్తగుల్మము ఏ విధముగా ఉత్పన్నము అగును? ఇది బాలకులలో ఎందుకు రాదు? రక్తగుల్మము అని దీనికి ఎందుకు పేరు? అచేతనమైనప్పటికీ ఇందులో గర్భచేష్టలు ఎందుకుండును? ఇందులో చేతన అచేతనగర్భము రక్తగుల్మములలో స్వల్ప భేదమైనప్పటికీ అధికమైన భేదము కాదు. కొందరు ఈ రెంటిని వేరుగా పరిగణించరు. కొందరు లక్షణముల ద్వారా వేరువేరుగా చెప్పుదురు. ఈ రెంటిలో భేదమున్నచో ఎందుకు ఉపేక్షచేయుదురు? ఇందులో గర్భములో ఉండు దౌహృద, స్తన దుర్గ ఉత్పత్తి పాండుత్వము మొదలగు లక్షణములు ఉత్పన్నం అగును. రక్తగుల్మంలో ఈ లక్షణము ఉండకూడదు. మరి ఎందుకు కనపడతాయి? ఇది 10 నెలవరకు ఎందుకు పరిపక్వం చెందుతుంది? 1,2,3,4,5,6,7,8,9 ఈ నెలల్లో దీని భేదన ఎందుకు కాదు? ఇది ఎందుకు గర్భం వలె ఉండును? సుకుమార స్త్రీలలో ఇది అధిక కష్ట దాయకంగా ఉండును. ఇందులో ఎలాంటి చికిత్స చేయవలెను? అది ఏమి? ఏయే అవస్థలో ఏయే చికిత్స చేయవలెను? ఎప్పుడు దీని భేదన చేయవలెను? భేదన ద్రవ్యములు ఏవి? భేదన చేసిన తర్వాత ఏమి చేయవలెను?

ఓ సర్వవ్యాపి భగవాన్! నా ఈ ప్రశ్నలకు సమాధానం ఇవ్వగలవు.

ఇతి పృష్టః స శిష్యేణ ప్రోవాచ వదతాం వరః ।

రక్తగుల్మస్తు నారీణాం జాయతే యేన హేతునా ॥ 14 ॥

యేన చైవ కుమారాణాం కన్యానాం చ న జాయతే ।

తత్ సర్వమభిధాస్యామి విస్తరేణ నిబోధ మే ॥ 15 ॥

ఈ విధముగా ప్రశ్నించబడిన జ్ఞాని అయిన కశ్యపుడు స్త్రీలలో ఏవిధముగా రక్తగుల్మము వచ్చునో ఏకారణమున బాలురలో కన్యలలో రాదో అన్ని విషయములను విస్తారముగా వర్ణించెదను వినుము, అని చెప్పెను.

విఙ్మాత్రక్రిమిసక్వానుకఫవాతాశయాః పృథక్ ।

సప్తైతే దేహీనాం కోష్ఠే స్త్రీణాం గర్భాశయోఽష్టమః ॥ 16 ॥

అన్ని ప్రాణుల కోష్ఠములో మల, మూత్ర, కృమి, పక్ష, ఆమ, కఫ, వాయు, అను ఏడు ఆశయములు ఉండును. ఇవేకాక స్త్రీలలో 8 వది గర్భాశయము ఉండును. ఇందులో అధోవహ స్రోతస్సులు రజస్సును తెచ్చును.

రజోవహాః సిరా యస్మిన్ రజః ప్రవిసృజన్త్యతః ।

పుష్పభూతం హి తద్దైవాన్మాసి మాసి ప్రవర్తతే ।

విపర్యయాత్తదేవేహ తత్రైవ తు నిచీయతే ॥ 17 ॥

దైవ వశమున ఈ రజస్సు పుష్ప రూపములో ప్రతిమాసం వ్యక్తమగును. ఏదైనా వ్యాధి వలన కాని అన్యకారణములచే వ్యక్తము కానిచో ఆరజస్సు గర్భాశయంలోనే సంచితము అగును.

అనేన హేతునా స్త్రీణాం రక్తగుల్మో హి జాయతే ।

తదాశయస్య చాభావాత్ పురుషాణాం న జాయతే ॥ 18 ॥

పై చెప్పిన కారణముల వలన స్త్రీలలో రక్త గుల్మము ఉత్పన్నమగును దీనికి విరుద్ధముగా పురుషులలో గర్భాశయ అభావము వలన రక్త గుల్మము కల్గనేరదు.

హీనయోన్యాస్తు బాలాయాః కాయం గచ్ఛతి శోణితమ్ ।

అథ పూర్ణస్వభావాయాః కాయం యోనిం చ గచ్ఛతి || 19 ||

బాలికలలో యోని స్వల్పముగావున రక్తము శరీరమునందే ఉండును. శరీరావయవములు సంపూర్ణముగా వృద్ధి పొందిన స్త్రీలలో రక్తము శరీరమునందు యోని యందును ఉండును.

గర్భమగ్నే భావయతి, కిచ్చిత్ స్తన్యాయ కల్పతే |

పక్షయే శోణితాద్య(దే)స్తు శేషః కాయం సమిన్దతి || 20 ||

స్త్రీలలో రక్తము కొంత గర్భమును, మరికొంత స్తన్యమును పోషించును. మిగిలినది శరీరమునందు ప్రసరించును.

తథైవ గర్భః సూతాయాః సద్యః స్తన్యాయ కల్పతే |

శేషం తు రుధిరీభూతం కాయం యోనిం చ సర్పతి || 21 ||

ఈ విధముగా గర్భము యొక్క కొంతభాగము ప్రసవానంతరము శీఘ్రముగా క్షీర నిర్మాణము చేయును. మిగిలినది శరీరమునందు యోనియందు వ్యాపించును.

ధాతుషు ప్రతిపూర్ణేషు శరీరే సమవస్థితే |

సంచితం రుధిరం యోనిః పునః కాలేన ముఖ్యతి || 22 ||

అప్పుడు ధాతువులు రక్తము పూర్ణమగుటచే శరీరము సమావస్థలో నున్నపుడు సంచితమైన రక్తము తిరిగి సకాలములో యోనిని వదిలి బహిర్గతమగును.

యదా రక్తవహో రక్తం ప్రదోషాన్బానుపద్యతే |

విమార్గాద్యోనిమన్వేతి (వికృతి)స్తేన జాయతే || 23 ||

తథైవ రక్తగుల్మోఽపి హేతునాఽనేన జాయతే |

దోషముల వలన ఆ రక్తము రక్తవహాసీరలను చేరక అప్పుడది విపరీత మార్గములో పోవుటచే తిరిగి యోనిలో చేరును. తద్వారా వికారములనుత్పన్నము చేయును. ఈ విధముగా పై కారణమున రక్త గుల్మము కూడ ఏర్పడును.

యదా ఋతుమతీ నారీ ప్రాప్తాన్ వేగాన్ విధారయేత్ || 24 ||

హ్రీయా త్రాసాద్వ్యవాయాద్వా వర్తమానానధోగతాన్ ।
ఏవమాదిభిరస్యన్వైరుదావృతైః ప్రకోపితః ॥ 25 ॥

వాయుః శోణితమాదాయ ప్రతిస్రోతః ప్రపద్యతే ।
గర్భాశయముదావృత్తస్తస్యా వహతి శోణితమ్ ॥ 26 ॥

మారుతశ్చ్యుతగర్భాయా యదా మిథ్యోపచర్యతే ।
తస్యాః స వాయురుద్వృత్తః ప్రతిఘాతాత్ సశోణితః ॥ 27 ॥

గత్వా గర్భాశయం రుద్ధః స్థిరత్వముపపద్యతే ।
సంవృత్తం శోణితం తత్ర మారుతో విషమం గతః ॥ 28 ॥

రజోవహాః సమావృత్తః సంస్తమ్భయతి గర్భవత్ ।

ఋతుకాలములో స్త్రీ లజ్జా భయ మైథున కారణములచే శరీర అధోభాగములలో కలుగు వేగములను నిరోధించినచో ఉదీర్ఘమైన ప్రకుపిత వాయువు దూషిత రక్తమును ప్రోతస్సులలో తీసికొని వెళ్లును. గర్భాశయములో చేరి ఆ రక్తము వృద్ధిచెందును. లేదా సద్యః గర్భపాతమైన వారికి వాతము మరియు మిథ్యోపచారము వలన ప్రకోపించును. ప్రకోపించిన వాయువు రక్త సహితము గర్భాశయమునందు నిల్చిపోవును. ఈ రక్తవాతములో రజోవహా సిరలను ఆక్రమించి గర్భమువలె వృద్ధి చెందును.

స గుల్మః స్పష్టతేఽభీక్ష్యం మారుతేన సమీరితః ॥ 29 ॥

దర్శయన్ యాని రూపాణి తాని వక్ష్యామి సర్వశః ।

వాయువుతో ప్రేరితమైన గుల్మము నిరంతరము స్పందించును. దాని స్వరూప లక్షణములు విస్తారముగా చెప్పెదను.

కాసతే శూల్యతే చైవ జ్వర్యతేఽథాతిసార్యతే ॥ 30 ॥

మన్యతే సర్వగాత్రాణి మూర్చితాని గురూణి చ ।

తమోఽస్యా జాయతేఽభీష్ణం కార్యం చైవ నిగచ్ఛతి ॥ 31 ॥

వమత్యభీక్ష్యశో భుక్తమన్నం చాస్యై న రోచతే ।

జాయన్తే చోదరే గణ్డా నీలం చాస్యాః ప్రదృశ్యతే ॥ 32 ॥

స్తనాస్తరం చ నాభిశ్చ లోమరాజీ చ మూర్చితా ।

ఓష్ఠా చ కృష్ణా భవతస్తదైవ స్తనచూచుకా ॥ 33 ॥

పయోధరా ప్రసిచ్ఛేతే దోహదం చ నిగచ్ఛతి ।

(ఇతి తాడపత్రపుస్తకే 220 తమం పత్రమ్)

నానారమాన్ ప్రార్థయతే నిష్ఠీవతి ముహూర్ముహూః ॥ 34 ॥

శుభాదుద్విజతే గన్తాద్వర్షశ్చాస్యాః ప్రసీదతి ।

గర్భిణ్యా యాని రూపాణి తాని సందృశ్య తత్త్వతః ॥ 35 ॥

వర్షాణి హరతి వ్యాధిం గర్భోఽయమితి దుఃఖితా ।

రక్తగుల్మ లక్షణములు - కాస, శూల, జ్వర, అతిసారము, సర్వ శరీరము మూర్చితము బరువుగా ఉండును. కళ్ళముందు చీకటి కనిపించును. లేదా తమోగుణము వృద్ధి చెందును. శరీరము కృశించి నిరంతరము వమనం కలుగును. భుజించిన ఆహారం రుచించదు. ఉదరము నందు గడ్డలు ఏర్పడి శరీరం నీలంగా మారును. స్తనమధ్య భాగము నాభి రోమరాజి మూర్చితముగా కనిపించును. ఓష్ఠములు, స్తన చూచుకముల సలుపుగా మారును. స్తనములనుండి క్షీరము ఉత్పన్నం అగును. దౌష్పాద లక్షణములు ఉత్పన్నం అగును. నానావిధములైన అమ్లాది రసములను కోరును. మాటి మాటికి ఉమ్మువేయును. వర్షము నిర్మలముగా ఉండును. సుగంధము సహించదు. మొదలగు గర్భిణీ లక్షణములను చూచి అనేక సంవత్సరముల వరకు ఈ వ్యాధిని గర్భముగా అనుకొని దుఃఖింతురు.

కేసచిత్త్వధ కాలేన నిర్దేదం యది గచ్ఛతి ॥ 36 ॥

ఏ కారణమునైనా ఈ గుల్మము భేదనం అయినచో గుల్మముతో ముక్తి పొందినట్లుగా భావించురు.

తతో గుల్మప్రముక్తా సా జ్ఞాతిమధ్యే ప్రభాషతే ।

గర్భిణ్యహం చిరం భూత్వా ప్రమ్యతే గర్భశోణితే ॥ 37 ॥

ఈ స్త్రీ ఈ విధముగా చిరకాలము గర్భిణిగా ఉండి తరువాత గర్భప్ర శోణితము బహిర్గతం అయినపుడు గర్భలక్షణములు కానరావు. అప్పుడు స్త్రీకి సందేహము కలుగును.

గర్భరూపం న పశ్యామి తత్ర మే సంశయో మహాన్ ।
 తామిదం ప్రతిభాషస్తే సర్వగ్రామకుతూహలామ్ ॥ 38 ॥
 దివ్యో గర్భో వ్యతిక్రాంతో వైగమేషేణ తే హృతః ।
 ఇత్యేనామబుధాః ప్రాహ్వార్జ్యతం సర్వమశోభనమ్ ॥ 39 ॥
 పరిష్ఠత ఇతి ప్రాహుః కుశలా యే మనీషిణః ।

ఈ ఆశ్చర్యజనకమైన విషయాకాంచి అజ్ఞానులు ఆస్త్రీతో దివ్యగర్భము ఉత్పన్నం అయి వైగమేషము దానిని హరించినదని చెప్పెదరు. అశుభ విషయములన్ని హరణమయినవి. జ్ఞానులు దీనిని పరిష్ఠత అందురు.

గుల్మశ్చయ ఇతి ప్రోక్తో రక్తం రుధిరముచ్యతే ॥ 40 ॥
 రక్తస్య సంచయస్తేన రక్తగుల్మ ఇతి స్మృతః ।
 గర్భవచ్ఛేష్టతే నాయం కింతు సాదృశ్యదర్శనాత్ ॥ 41 ॥

గుల్మము అనగా సమూహము, రక్తమనగా రుధిరము ఈ విధముగా రక్త సంచయము జరుగుటచే దీనిని రక్త గుల్మం అందురు. ఇది గర్భము వలె గోచరించును. కాని ఇది వాస్తవముగా గర్భము కాదు.

గర్భోఽయమితి మన్వానా మనసా తద్విభావినీ ।
 నారీ విచేష్టతే తాస్తా గర్భచేష్టాః పృథగ్విధాః ॥ 42 ॥

ఈ రక్త గుల్మమును గర్భముగా భావించి దానిని మనసులో ధ్యానించి స్త్రీ నానావిధ గర్భ చేష్టలు చేయును.

దోహదం యత్ కరోతీతి శృణు తత్రాపి కారణమ్ ।
 య ఏవ హి రసాః ప్రాయో ధాతునాం వృద్ధిహేతవః ॥ 43 ॥
 తేషామేనాభిలాషః స్యాద్ద్యోనిసాధర్మ్యతత్త్వతః ।
 వాతపిత్తాన్వితం రక్తం చీయమానం వికారవత్ ॥ 44 ॥

కల్పాష్టులవణాదీనాం రసానాం వృద్ధిమావహేత్ ।
 రక్త గుల్మములో దౌహృద కారణములు : దౌహృదకారణములు నానుండి వినము. రసధాతువులను వృద్ధి పొందించునది ఉత్పత్తి ధర్మ సమానత్వం వలన అవే రసముల యొక్క ఇచ్చను కలిగించును. ఉదాహరణమునకు ఉత్పన్నం అయిన

గుల్మములను ఉన్న దూషిత రక్తమును వాతపిత్ర ప్రాధాన్యముగా ఉన్నచో ఆ స్త్రీకి కటు అష్లు లవణ రసములందు ఇచ్చుకలుగును.

గర్భిణ్యస్మీతి తత్ప్రీతిప్రేమసంకల్పసంభృతః ॥ 45 ॥

ప్రస్రుతో జాయతే నార్యాస్తేన స్తన్యం ప్రవర్తతే ।

రక్త గుల్మము నందు స్తన్యోత్పత్తి కారణము- స్త్రీ తనకుతాను గర్భిణిగా భావించును. కావున ఈ కల్పితం అయిన ప్రేమ సంకల్పం వలన స్త్రీలు స్తన్యము ప్రావము నొందును.

స్వారా రసవహో నాడ్యః సమన్తాన్నాభిమాశ్రితాః ॥ 46 ॥

గర్భో వివర్తమానశ్చ సంపీడయతి తాః స్త్రీయాః ।

తద్వచ్చ రక్తగుల్మోఽపి పీడయన్నుపచీయతే ॥ 47 ॥

తాభిశ్చ పీడ్యమానాభిర్న సమ్యగ్నర్తతే రసః

ఆపాణ్డుగణ్డతాదీని లక్షణాని భవన్త్యతః ॥ 48 ॥

రక్తగుల్మంలో పాండుత్వ కారణము - సమస్త రసవహా నాడులు నలువైపులనుండి వచ్చి నాభిలో ఆశ్రిత అగును. స్త్రీలో వృద్ధి పొందుతున్న గర్భము ఆరసవహా-నాడులను పిండి వేయును. అదే విధముగా రక్తగుల్మంలో రసవహానాడుల పీడనము కారణమున వృద్ధిపొందు చుండును. శరీరంలో రసప్రసరణము సరిగా జరగదు. పాండుత్వం, గండత మొదలగు లక్షణములు కలుగును.

కథం ప్రకర్షతే కాలమితి తత్రాపి మే శుణు ।

వివృద్ధేరిహ సారూప్యార్ధగర్భోఽయమితి నిశ్చితా ॥ 49 ॥

సంరక్షతేఽభిఘాతేభ్యః కుక్కు-ట్యణ్డమివాఙ్గానా ।

తదసాయకరాన్ హేతున్న కథంచన సేవతే ॥ 50 ॥

శ్రమోపవాసానతిక్షోష్ణకారాదీని చ సర్వశః ।

స ఏవం యాప్యమానస్తు యథాకాలం ప్రకర్షతే ॥ 51 ॥

వ్యాసత్తిహేతుమాసాద్య కాలేనాల్సేన వా పునః ।

భేదం గచ్ఛత్యథస్తాద్ధి జలకుమ్భ ఇవ క్షతః ॥ 52 ॥

రక్త గుల్మము ఏ విధముగా వృద్ధి పొందునో నానుండి వినుము. వృద్ధి అను సమాన కారణముతో స్త్రీ గర్భముగా భావించి కోడి తన గుడ్డను కాపాడినట్లు

అభిఘాతాదుల నుండి హాని కలిగించు కారణములను (శమ ఉపవాసము, తీక్ష్ణ ఉష్ణ, క్షీర ద్రవ్యమును తక్కువగా సేవించును. ఈ విధముగా రక్షించుకొనును. కావున రక్తగుల్మము మెల్లగా వృద్ధి చెందును. ఉపఘాతకర భావముల ద్వారా కొంతకాలము తర్వాత జలకుంభం కింద పగిలినట్లు రక్తగుల్మ భేదము జరుగును.

కేచిద్చింతి గుల్మస్య మాసాదాదశమాత్ పరమ్ ।

పరిపాకం ఫలస్వేవ స్వకాలపరిణామతః ॥ 53 ॥

తస్మింశ్చ కాలే స వ్యాధిః స్యాన్నాతిదురుపక్రమః ।

తత్రోపక్రమమిచ్చంతి తస్య కర్తమతో బుధాః ॥ 54 ॥

కొందరు ఫలముతో సమానముగా గుల్మము తన పరిణామము అనుసారముగా 10వ నెల పరిపక్వము చెందునని చెప్పెదరు. ఆ సమయంలో రక్త గుల్మము అధిక కష్టసాధ్యముగా ఉండదు. కావున విద్యావంతులైన వారు ఆ విధముగా చెప్పెదరు.

అప్రాప్తకాలో యాప్యః స్యాద్రభవద్యక్తికో విదైః ।

నావక్సో భిద్యతే వ్యాధిరితి మత్త్వా యథాభవమ్ ॥ 55 ॥

రక్త గుల్మ చికిత్స 10వ మాసము వరకు గర్భము వలె యాప్యముగా చెప్పబడినది. పక్వం అయిన తర్వాత దాని భేదనం అగును.

విశేషం రక్తగుల్మస్య గర్భస్య చ నిబోధ మే ।

అజ్గప్రత్యజ్గవాన్ గర్భస్తైరేవ చ విచేష్టతే ॥ 56 ॥

రక్తగుల్మస్తు వృత్తః స్యాల్లోష్ణవచ్చ విచేష్టతే ।

స్థానాత్ స్థానం ప్రజన్ గర్భో వ్యావిద్దం పరివర్తతే ॥ 57 ॥

నాభేరథస్తాద్గూర్మోఽయమవ్యావిద్దం వివర్తతే ।

ఆనుపూర్వేణ గర్భశ్చ అహన్యహని వర్తతే ॥ 58 ॥

విపరీతం హి గుల్మస్తు మందం మందం వివర్తతే ।

తాం తామవస్థాం గర్భస్తు మాసి మాసి ప్రవద్యతే ॥ 59 ॥

గర్భిణీ నానిమిత్తం చ జ్వర్యతే దహ్యతేఽపి వా ।

గుల్మినీ హ్యనిమిత్తం తు జ్వర్యతే దహ్యతేఽపి వా ॥ 60 ॥

ఇప్పుడు రక్త గుల్మము మరియు గర్భము యొక్క భేదములు వినుము.

1. గర్భము అంగ ప్రత్యంగములతో కూడి ఉండి తద్వారచేష్టలు కలిగి ఉండును. రక్తగుల్మము గుండ్రటి మాంసపు ముద్దవలె ఉండి తత్సమానముగా చేష్టలు కలిగి ఉండును. గర్భము ఒక స్థానము నుండి ఒక స్థానమునకు పోయినట్లుగా గోచరించును. కాని గుల్మము నాభిక్రింది భాగము అవ్యావిధముగా ఉండును.
2. గర్భము ప్రతిదినము వృద్ధి పొందుచుండును. గుల్మము చాలా వృద్ధి చెందును. గర్భము ప్రతి మాసము వివిధ అవస్థలను పొందుచుండును. గర్భిణికి అకారణముగా జ్వర దాహములు కలగవు. కాని గుల్మములో అకారణముగా జ్వరదాహములు ఉత్పన్నం అగును.

అస్మిన్ విశేషేఽపి సతి సందేహో జాయతే మహాన్ ।

నానాగర్భవికారాణాం సజ్కరాద్భిషజ్జేమతః ॥ 61 ॥

పై చెప్పిన భేదములు ఉన్నప్పటికీ గర్భ సంబంధము అగు వికారములు కలిసి ఉండుటచే వైద్యునకు పెద్ద సందేహము కలుగును.

సంభూయ సహ సంమన్త్య భిషగ్భిః శాస్త్రుకోవిధైః ।

కాలే చికిత్సాం కుర్వీత యథా వజ్ఞ్యామ్యతః పరమ్ ॥ 62 ॥

అల్పాన్తరావుభావేతా గర్భో గుల్మశ్చ రక్తజః ।

తద్యథావద్విదిత్వాఽఽదౌ క్రియాం కుర్యాద్భిషగ్వరః ॥ 63 ॥

కావున శాస్త్రజ్ఞులైనవైద్య సమూహము ఏకత్రితమై పరస్పర తర్కముతో విచారించి రక్తగుల్మమును చికిత్సించవలెను. నేను ముందు చెప్పినట్లుగా గర్భంలో రక్తగుల్మంలో అతి తక్కువ భేదము ఉండును. కావున మొదట బాగా తెలిసికొని చికిత్స చేయవలెను.

యో హి గుల్మే గర్భ ఇతి గర్భే వా గుల్మ ఇత్యపి ।

క్రియాం కుర్యాదయశసా ఏనసా చైవ యుజ్యతే ॥ 64 ॥

అతస్తు సంశయే జాతే కుర్యాత్ సాధారణీః క్రియాః ।

నోపక్రమేదవిదితం రోగం కశ్చిచ్చికిత్సకః ॥ 65 ॥

గుల్మం నందు గర్భ చికిత్స గర్భం నందు గుల్మచికిత్స చేయువాడు అపకీర్తి మరియు పాపమును పొందువాడగును. కావున గుల్మ, గర్భముల పరస్పర సంశయమున్నపుడు సాధారణ చికిత్స చేయవలెను. అజ్ఞాత గుల్మోగికి చికిత్స చేయకూడదు.

అథ కాలే త్వసంపూర్ణే సందిగ్ధే చాపి దర్శనే ।

హేతునా కేనచిద్రక్తం ప్రవేత్తం చాశు వారయేత్ ॥ 66 ॥

పూర్ణే ప్రసవకాలే తు న రక్తం ప్రతివారయేత్ ।

తత్రానువాసనం దద్యాద్ ద్రవం స్నిగ్ధం చ భోజనమ్ ॥ 67 ॥

ఏ కారణము చేతనయినా పూర్తి సమయం కాక ముందే రక్తము వచ్చి దానితో పాలు గర్భమా గుల్మమా అను సందేహమున్నపుడు వెంటనే ఆ రక్తమును స్తంభింపచేయవలెను. ఒకవేళ ప్రసవ సమయము పూర్తయినచో ఆ రక్తము స్తంభింపచేయకూడదు. ఆ అవస్థలో అనువాసన వస్తి ద్రవస్నిగ్ధ భోజనమును చేయించవలెను.

విధినాశ్చనేన గర్భశ్చేత్ సుఖేన ప్రసవిష్యతి ।

అథనా రక్తగుల్మః స్యాత్ సోఽప్యకృత్స్నేన భేత్యతే ॥ 68 ॥

ఏతస్మాత్ కారణాద్రక్తం ప్రవృత్తం న నివార్యతే ।

పై చెప్పిన విధిచే గర్భమైనచో సుఖపూర్వకముగా ప్రసవము జరుగును.

రక్తగుల్మమైనచో పూర్తిగా భేదనమగును. కావున 10వ మాసానంతరము రక్తస్రావమును ఆపకూడదు.

రక్తగుల్మే ప్రథమతో యుక్త్యా స్నేహోపపాదనమ్ ॥ 69 ॥

శస్తం బాహుసిరాయాశ్చ వేధనం పాకవారణమ్ ।

తథా శంశమనీయం చ దోషశేషావకర్షణమ్ ॥ 70 ॥

రక్తగుల్మములో మొదట యుక్తి పూర్వకముగా స్నేహనము చేయవలెను.

గుల్మ పక్షము కొరకు బాహువు నందు సిరావేధనము చేయవలెను. శేషదోషమును తొలగించుటకు సంశమన చికిత్సను ప్రయోగించవలెను.

కల్యాణకం పశ్చగవ్యం షట్పలం తిక్తమేవ వా ।

సరుజాం పాయయేన్నారీం దోషవిత్ కర్మకోవిదః ॥ 71 ॥

తీక్షణేరాస్థాపయేదేనాం యుక్తితశ్చానువాసయేత్ ।

పథ్యాని భోజయేచ్చైవ క్షీరయూషరసాదిభిః ॥ 72 ॥

దోష మరియు చికిత్స కర్మలను తెలుసుకొనుటకు ఆస్త్రీకి కళ్యాణక, పంచగవ్య, షట్పల లేదా తిక్తకఘృతమును పానము చేయించవలెను. తీక్షణద్రవ్యముల ద్వారా అస్థాపన వస్తినిచ్చి యుక్తి పూర్వకముగా అను వాసన వస్తి నివ్వవలెను. పాలు, యూష, మాంస రసాదుల ద్వారా పథ్య భోజనము నివ్వవలెను.

అన్నపానాని రూక్షాణి విదాహీని గురూణి చ

వ్యాయామం మైథునం చింతాం గుల్మినీ తు వివర్జయేత్ ॥ 73 ॥

రక్త గుల్మమునందపథ్యము. రూక్ష విదాహ గురు అన్న పానము వ్యాయామము మైథునము చింతలను వర్జించవలెను.

జ్వరారుచిశ్వాసకాసశోషకార్యారతివ్యథాః ।

శోఫశ్చీపద్రవా గుల్మే తాంశ్చికిత్సేత్ స్వభేషజైః ॥ 74 ॥

గుల్మ ఉపద్రవములు : జ్వరము, అరుచి, శ్వాస, కాస శోష కృశతా అరతి, పీడ శోకాది ఉపద్రవములు కలుగును. వైద్యుడు వాటిని ఔషధముల ద్వారా చికిత్సించవలెను.

బిల్వశ్యోనాకనిర్యూహే సాధితైర్జ్వలై రస్టైః ।

శైథిల్యకరణార్థం చ రక్తగుల్మస్య భోజయేత్ ॥ 75 ॥

రక్త గుల్మము నందు పథ్యములు - గుల్మము శిథిలం చేయుటకు జాంగల మాంసరసముతో సిద్ధం చేసిన బిల్వ శ్యోనాక క్వాధములను త్రాగించవలెను.

యూషేణ వా కులత్థానాం లావసంస్కారికేణ వా ।

చాలనార్థం విరేకం చ త్రిప్పత్రిఫలయా పిబేత్ ॥ 76 ॥

గుల్మమునకు గతి ఉత్పన్నం చేయుటకు కులుత్థ యూషము లావుకంతో సంస్కరించిన త్రిప్పత్ త్రిఫలములతో విరేచనం చేయించవలెను.

వాయోరుపశమార్థం చ ఫలత్తైలానువాసితామ్ ।

ఆస్థాపయేత్ సక్రద్ ద్వీర్వా శూలాటోపనివృత్తయే ॥ 77 ॥

వాత శాంతికోరకు ఫలత్తైలము ద్వారా అనువాసనము ఇచ్చి శూల ఆటోపమును తొలగించుటకు ఒకటి, 2 సార్లు అస్థాపన వస్తి ఇవ్వవలెను.

తుల్యం మధు చ తైలం చ తాభ్యాముష్ణోదకం సమమ్ ।

ద్వా కర్షా శతపుష్పాయాః కర్షార్థం సైన్దవస్య చ ॥ 78 ॥

ఏతేనాస్థాపయేన్నారీం దశమూలాదికేన వా ।

బలం చాప్యాయయేత్తస్యా రస్యైః క్షీరైశ్చ సంస్కృతైః ॥ 76 ॥

అస్థాపన యోగములు - మధు-తైల సమాన మాత్రలో తీసికొని వీటికి సమానముగా ఉష్ణ జలమును కలపవలెను. ఇందులో 2 కర్షములు సోంపు 1/2 కర్షము సైంధవముతో అస్థాపన వస్తినివ్వవలెను. తర్వాత సంస్కారయుక్త మాంసరసము లేదా పాలతో బలమును వృద్ధి పొందించవలెను.

ఉపక్రమేత్తతశ్చార్ధైః శోధనపాతనైః ।

హరీతకీ వచా హింజ్లు సైన్దవం సాష్లువేతసమ్ ॥ 80 ॥

యవానీ యావశూకం చ చూర్ణముష్ణామ్బునా పిబేత్ ।

తర్వాత శోధనం కలిగించునవి మరియు గుల్మంను బహిర్గతము చేయు ఈ క్రింది చూర్ణముల ద్వారా చికిత్సించాలి. హరీతకీ, వచ, హింగు, సైంధవ లవణము, అష్లువేతసం, అజామోదము, యవాక్షారము వీటి చూర్ణములు ఉష్ణజలముతో సేవించవలెను.

హరీతకీయవక్షారసావర్చలమితి త్రయమ్ ॥ 81 ॥

ఘృతయుక్తం పిబేద్యుక్త్యా రక్తగుల్మస్య భేదనమ్ ।

రక్తగుల్మ భేదనం కొరకు హరీతకీ యవాక్షారం సావర్చలవణము వీటిని యుక్తి పూర్వకముగా ఘృతముతో సేవించాలి.

పత్రైలాపిపులీశుణ్డీచూర్ణం వా విడసంయుతమ్ ॥ 82 ॥

నాగరం శుక్తిచూర్ణం వా పిబేద్గోమూత్రసంఘృతమ్

తేజపత్రము, పిప్పలీ, శుంఠి చూర్ణములో విడా లవణం కలిపి లేదా శుంఠి యుక్త శుక్తి చూర్ణమును గోమూత్రముతో కలిపి సేవించవలెను.

సూక్ష్మైలాకుశ్శేకాచవ్యపిప్పలీచిత్రకస్య వా ॥ 83 ॥

కల్పం బల్వజయూషాద్యైః పిబేన్మణ్డోదకేన వా ।

ఏల, కుంచిక, చవ్య, పిప్పలీ, చిత్రక, కల్పమును బల్వజ యూషముతో లేదా బియ్యంతో చేసిన మండముతో సేవించవలెను.

అపరాపాతనోద్దిష్టైరోషధైశ్చాపి భేదయేత్ || 84 ||

అపరాపాతనం కొరకు చెప్పిన ఔషధములతో భేదనం చేయవలెను.

అతిప్రవృత్తం రుధిరం గ్లానిం జనయతే యది |

వినిర్భ్రతే గుల్మదోషే సావశేషీఽపి వా భిషక్ || 85 ||

పునరాస్థాపనోక్తేన తత్ర కుర్యాద్విషగ్నీతమ్ |

అనుబంధభయాచ్చైవ శనైస్తదనుశోధయేత్ || 86 ||

గుల్మదోషములు బహిర్గతం అయిన తర్వాత లేదా కించిత్ శేషం యున్నపుడు అతిప్రవృత్తం అవుతున్న రక్తము శరీరము నందు గ్లానిని ఉత్పన్నం చేసినపుడు ఆస్థాపన వస్త్రవిధితో చికిత్స చేయవలెను. అనుబంధ భయకారణమున తర్వాత మెల్లమెల్లగా శోధనము చేయవలెను.

పద్మాదీని సమూలాని దగ్ధ్వా తద్భస్మ సంహారేత్ |

గాఢయిత్వా చ తత్కావ్యం చూర్ణారేతైర్విపాచయేత్ || 87 ||

శుణ్ణీపిప్పలికుష్మేశ్చ చవ్యచిత్రకదారుభిః |

దర్విప్రలేపితం సిద్ధమభ్యసేత్తేన శుద్ధ్యతి || 88 ||

శిలాజత్వభయారిష్టం కల్పేనాభ్యస్య ముచ్యతే |

మూలముతో సహ పద్మాదులను కాల్చి భస్మం చేసి దాని క్వాధమును గాఢముగా తయారు చేసికొని అందులో శుంఠి, పిప్పలి, కుష్ఠ, చవ్య, చిత్రక, దేవదారు, మొదలగు చూర్ణములను వేసి పక్వం చేయవలెను. అవి సాత్రకు లిప్తము అవుతున్నపుడు తీసి ప్రయోగించవలెను. దీనివలన రోగికి శోధనం అగును.

శిలాజిత్, అభయారిష్ట కల్కముల సేవన వలన కూడా రక్తగుల్మం నశించును.

యచ్ఛాపి పశ్చగుశ్రీయే చికిత్సితముదాహృతమ్ || 89 ||

తదిహాపి ప్రయోక్తవ్యం ప్రసమీక్య బలాబలమ్ |

ఇతి హ స్యాహ భగవాన్ కశ్యపః || 90 ||

ఇవి కాక పంచ గుశ్రీయాధ్యాయములో చెప్పబడిన చికిత్సను రోగి బలాబలములను చూసి ప్రయోగించవలెను అని భగవాన్ కశ్యపుడు చెప్పెను.

(ఇతి) ఖిలేషు రక్తగుల్మవినిశ్చయో (నామ నవమోఽధ్యాయః)

రక్తగుశ్రీయాధ్యాయము సమాప్తము.

అంతర్వత్నీ చికిత్సితాధ్యాయః - దశమః

అథాతోఽన్తర్వత్నీచికిత్సితమధ్యాయం వక్ష్యామః ॥ 1 ॥

యథోవాచ భగవాన్ కశ్యపః ॥ 2 ॥

ఇపుడు మనము అంతర్వత్నీ చికిత్సితాధ్యాయము వ్యాఖ్యానించెదము అని భగవాన్ కశ్యపుడు చెప్పెను.

సూక్ష్మాం చికిత్సాం వక్ష్యామి గర్భిణీనాం విభాగశః ।

తథా గర్భశ్చ నారీ చ వర్తతే రక్యతేఽపి చ ॥ 3 ॥

ఇపుడు నేను గర్భిణీ స్త్రీ యొక్క సూక్ష్మ చికిత్సను విభాగపూర్వకముగా వర్ణించెదను. ఇందులో గర్భము, గర్భిణీ స్త్రీ, వీరిద్దరి వృద్ధి కలిగి రక్షింపబడుదురు.

గర్భిణీనాం జ్వరః కష్టః సర్వవ్యాధిషు పార్థివ ।

జ్వరోష్మణాఽభిత్వస్తు గర్భో యాత్యేవ విక్రియామ్ ॥ 4 ॥

తస్మాజ్జ్వరచికిత్సాం తు పూర్వమేవ నిబోధ మే ।

ఓ పార్థివా! గర్భిణీ స్త్రీల అన్ని రోగములలో జ్వరము అత్యధిక కష్టదాయకము. జ్వరోష్మణముతో సంతృప్తమైన గర్భములో వికృతి ఉత్పన్నం అగును. కావున ప్రప్రథమముగా నీవు జ్వర చికిత్సను వినుము.

శుప్రమాభ్యజ్ఞనాద్రాశ్యాదాస్త్వాపకృవిధారణాత్ ॥ 5 ॥

స్నేహస్వేదాషధానాం చ విభ్రమాత్తేజసోఽపి చ ।

సన్తాపాన్మనసశ్చాపి పర్వతానాం తథైవ చ ॥ 6 ॥

గర్వాచ్చ తృణపుష్పాణాం గర్భిణ్యా జాయతే జ్వరః ।

క్షుధ, శ్రమ, అభ్యంగనము, రూక్షత, ఉష్ణత, అపక్వ ధారణము, స్నేహనము, స్వేదనము, ఔషధము, మరియు తేజ విభ్రమనము, మసస్సంతాపము, పర్వతారోహణము తృణ పుష్ప గంధాదులతో గర్భిణీ స్త్రీకి జ్వరము కలుగును.

గర్భిణీం జ్వరీతాం నారీమేకాహముపవాసయేత్ ॥ 7 ॥

తతో దద్యాదలవణాం పేయాం స్నేహవివర్జితమ్ ।

జ్వరయుక్త గర్భిణీస్త్రీకి మొదట ఒకదినం ఉపవాసం చేయించి తర్వాత లవణ స్నేహ రహిత పేయము నివ్వవలెను.

తీక్ష్ణాని త్వన్నపానాని స్వేదమాయాసమేవ చ ॥ 8 ॥

వర్షయేజ్జ్వరితా నారీ యవాగూం కేవలాం పిబేత్ ।

గర్భిణీ జ్వరం వచ్చినపుడు తీక్ష్ణ అన్నపానం, స్వేదనము, ఆయాసం, తృణించవలెను. కేవలం యవాగు సేవనం చేయవలెను.

యవాగ్వా ప్రాసతే దోషే యూషైరన్నాని దాపయేత్ ॥ 9 ॥

యూషైస్తు ప్రాసితే దోషే రసం వా క్షీరమేవ వా ।

దాపయేన్నృతిమాన్ ప్రాక్షో న త్వౌషధవిద్ధిర్థితః ॥ 10 ॥

అనుబద్ధే తు దోషస్య గర్భకాలమపేక్ష్య చ ।

మాసాచ్చతుర్థాత్ ప్రభృతి భిషగ్నేషజమాచరేత్ ॥ 11 ॥

బుద్ధి మంతులైన వారు, యవాగు ద్వార దోషములు ఉపశమించినపుడు యూషతో అన్నమును ఇవ్వవలెను. యూషద్వార దోషములు బాగా శమించినపుడు మాంస రసమును లేదా పాలను ఇవ్వవలెను. ఈ అవస్థలో ఔషధములు ప్రయోగించుట మంచిది కాదు. దీని తర్వాత కూడ దోషానుబంధం శేషముగా ఉన్నచో గర్భ సమయం చూసి, నాల్గవ మాసం నుండి ఔషధ ప్రయోగము చేయవచ్చును.

శారీరం తు జ్వరం జ్ఞాత్వా నాతపిత్తకఫాత్మకమ్ ।

సుధ్యం క్రియాం ప్రయుజ్జీత సంచిన్త్య గురులాఘవమ్ ॥ 12 ॥

ఉపద్రవబలం జ్ఞాత్వా సత్త్వం చాపి సమీక్య తు ।
గర్భావస్థాం తు విజ్ఞాయ లేఖనాని ప్రదాపయేత్ ॥ 13 ॥

గర్భిణీ స్త్రీకి వాతపిత్త శ్లేష్మాది శరీరక జ్వరములు వచ్చినపుడు గురు లఘుద్వాయులను విచారించి మధ్య చికిత్సను ప్రయోగించవలెను.

ఉత్పన్నాయాం తు తృష్ణాయాం నాత్స్యష్టం ప్రపిబేజ్జలమ్ ।
వాతశ్లేష్మసముత్తే తు జ్వరే నీరం విషాయతే ॥ 14 ॥

అథ పిత్తకృతే చాపి శృతశీతం ప్రశస్యతే ।
కుష్యపాషాణనిష్పక్వం శీతం తృష్ణానిబర్హణమ్ ॥ 15 ॥

జ్వరములో తృష్ణ కలిగినపుడు లఘు ఉష్ణ జలమును త్రాగవలెను. విశేషించి వాత కఫ జ్వరములో శీతల జలం విషతుల్యముగా ఉండును. పిత్తజ్వరములో కూడా వేడి చేసి చల్లార్చిన జలము ప్రశస్తము అని చెప్పబడినది. రాతి పాత్రలో వేడిచేసి చల్లార్చిన జలం దాహమును శమింపచేయును.

జ్వరే తు తరుణో దృష్టో విధిరేష విశేషతః ।
భగ్గువేగే తు కర్తవ్యం తృష్ణాప్రశమనైః శృతమ్ ॥ 16 ॥
జ్వరం జ్వరం సమాసాద్య శీతం వా యది వేతరమ్ (త్) ।

పై చెప్పిన నిధానము తరుణ జ్వరములో ఇవ్వవలెను. అన్య జ్వరములో ఈ విధి కొద్దిగా సడలింప వచ్చును. జ్వరవేగం సమాప్తమయినపుడు ప్రత్యేక జ్వరాను సారము తృష్ణ శామక ఔషధములద్వార పక్వం చేయబడిన శీతల లేదా ఉష్ణ జలం ఇవ్వవలెను.

శిరోరోగే తు కర్తవ్యో యథావద్భేషజక్రమః ।
భగ్గువేగే జ్వరే కృత్స్నే గురు నైవ ప్రశస్యతే ॥ 17 ॥

గర్భిణికి శిరోరోగము కలిగినచో యథావిధి చికిత్స చేయవలెను. జ్వర వేగము పూర్తిగా శాంతించినపుటికి గురుభోజనము ఇవ్వకూడదు.

తరుణే తు జ్వరే నార్యా అభ్యఙ్గో న ప్రశస్యతే ।
గర్భే తు తరుణే దత్తో గర్భఘాతాయ కల్పతే ॥ 18 ॥

తరుణజ్వరంలో గర్భవతిని అభ్యంగము చేయకూడదు. గర్భావస్థలో తరుణ జ్వరము నందు అభ్యంగము చేసినచో గర్భం నష్టం అగును.

గర్భిణీనాం తు నారీణాం నస్యతో నానుసేవయేత్ ।
నస్యదానేన గర్భిణ్యాః ప్రాణాస్తు పరిహీయతే ॥ 19 ॥

నస్యం ద్వారా గర్భిణి స్త్రీకి దోషమును బయటికి వెడలించ కూడదు. నస్యము ఇచ్చినచో గర్భిణికి ప్రాణనష్టం కలుగును.

కుణిర్వా యది వాఽన్తశ్చ జాయతే దుర్బలేంద్రియః ।
ధూమపానేన గర్భిణ్యా ధూమతేజోహతో భృశమ్ ॥ 20 ॥
వివర్ణో జాయతే గర్భః పతేద్వాఽపి విశాంపతే ।

ఓ రాజా! గర్భిణీ ధూమపానం చేయుటచే ఉత్పన్నం అయిన సంతానము ధూమ్ర తేజంతో నష్టం అయిన కుణి (హస్తములు బలహీనం అయిన) అంధుడు, దుర్బల ఇంద్రియుడు వివర్ణముగా లేదా గర్భపాతం జరుగును.

శిరోవిరేకే గర్భిణ్యాః సంక్షోభాత్తు భయేన వా ॥ 21 ॥
మారుతః కుపితో దేహీ గర్భఘాతాయ కల్పతే ।
అథవా వాతరోగీ తు గర్భో భవతి పార్థివ ॥ 22 ॥

ఓ పార్థివా! గర్భిణి శిరోవిరోచనముచే సంక్షోభము మరియు భయంవలన గర్భిణి శరీరంనందు వాయువు ప్రకోపించి గర్భమును నష్టమునొందించును. ఒకవేళ పుట్టినచో వాడికి వాత వ్యాధి కలుగును.

స్వేదేన తరుణే గర్భే పిత్తం ప్రకుపితం భృశమ్ ।
వ్యావయేదాశు గర్భం తు తస్మాత్ స్వేదం వివర్ణయేత్ ॥ 23 ॥
స్వేదః స్థిరే తు విహితో గర్భవైవర్ణ్యకారకః ।

తరుణ గర్భము నందు స్వేదము చేసిన పిత్తము ప్రకోపించును. తద్వారా శీఘ్రముగా గర్భపాతము జరుగును. కావున స్వేదమును వర్జించవలెను. గర్భము స్థిరమైన తర్వాత ఇచ్చిన స్వేదము గర్భమునందు వివర్ణము చేయును.

వమనం తరుణే గర్భే స్వైర్గుణైర్గుర్భఘాతకమ్ ॥ 24 ॥

తరుణ గర్భం నందు ఇచ్చిన గర్భము నష్టం నొందించును.

నాభిప్రపీడనోత్కారాత్ సంక్షోభాచ్చ విశేషతః ।
 గర్భిణ్యాస్తరుణే గర్భే స్రంసనం న ప్రశస్యతే ॥ 25 ॥
 గురుత్వాదుష్ణతీక్ష్ణత్వాద్వాహనాచ్చాన్య ఘాతకమ్ ।

తరుణ గర్భం నందు ఇచ్చిన విరేచనము నాభి కింద పీడను కలిగించి సంక్షోభము చేయుటవలన అప్రస్తుతము ఇది గురు ఉష్ణ తీక్ష్ణ వాహన గుణముల వలన గర్భమును నష్టమునొందించును.

ఆస్థాపనం తు తరుణే గర్భే నార్యా న శస్యతే ॥ 26 ॥
 అనువాసనం చ మతిమానితి శాస్త్రవినిశ్చయః ।

తరుణ గర్భములో స్త్రీకి ఆస్థాపన అనువాసన వస్తే అప్రశస్తమని శాస్త్రములందు చెప్పబడినది.

ఆస్థాపనం సానువాసం కరోతి స్వేన తేజసా ॥ 27 ॥
 హీనాగ్లం స్రావిణం వాఽపి గర్భమిత్యేష నిశ్చయః ।

తరుణ గర్భావస్థలో ఆస్థాపన అనువాసన వస్తే నిచ్చిన చో నిశ్చయముగా హీనాంగములు కల్గును మరియు గర్భస్రావము కల్గును.

తస్మాదేతాని మతిమాన్ గర్భిణ్యా న ప్రదాపయేత్ ॥ 28 ॥
 కావున బుద్ధిమంతుడు గర్భిణికి ఇవి ప్రయోగించకూడదు.

ఇమాని దద్యాత్ సంచిన్త్య రోగావస్థావిశేషవిత్ ।
 విదారిగన్ధాం కలశీం తథా గన్ధర్వహస్తకమ్ ॥ 29 ॥

(ఇతి తాడపత్రపుస్తకే 222 తమం పత్రమ్)

మధుకం భద్రదారుం చ క్వాఢః శర్కరయా యుతః ।
 వాతజ్వరహరో దేయో మాతులుగ్గరసాప్లుతః ॥ 30 ॥

రోగి వివిధ అవస్థలు పరీక్షించి వీక్షించి గర్భిణికి ఈ క్రింది వస్తువుల నివ్వవలెను. వాతజ్వర హరక్వాఢము- విదారి గంధ, కలశీ (పుశ్చిపర్ణి) ఏరండ, యష్టిమధు, దేవదారు క్వాఢములో శర్కర మరియు మాతులుంగ రసమును కలిపి ఇచ్చుటచే వాత జ్వరము నశించును.

వర్గో విదారిగన్తాదిః క్షధితో నాతిశీతలః ।

భద్రదారుసమాయుక్తో వాతజ్వరహరో మతః ॥ 31 ॥

విదారి గంధాది ఓషధులతో క్షాధము చేసి దేవదారు కలిపి కొంచెము ఉష్ణముగా నున్నప్పుడు ఇచ్చినచో వాత జ్వరము నశించును.

ఏరణ్డో వరుణశ్చైవ బృహత్యౌ మధుకం తథా ।

వాతజ్వరహరః క్షాధో రాస్నాకల్మసమాయుతః ॥ 32 ॥

ఏరండ, వరుణ, బృహతీద్వయం, యష్టి, రాస్నా కల్మము, క్షాధము వాత జ్వరమును హరింప చేయును.

ద్విపశ్చిమూలనిష్కావ్యధః కోష్ఠో వా యది వా హిమః ।

రాస్నాకల్మసమాయుక్తో వాతజ్వరహితో మతః ॥ 33 ॥

దశముల క్షాధములో రాస్నా కల్మము కలిపి కించిదుష్ణము లేదా శీతము అవస్థలో ఇచ్చిన వాత జ్వరమునందు హితకరము.

జీర్ణే తు భోజనే పేయా తస్మి లవణవర్జితా ।

కుష్ఠం సయష్టీమధుకం రాస్నా గిరికదవృకః ॥ 34 ॥

శతాహ్వో పద్మకం చైవ సారివోశీరముత్పలమ్ ।

ముస్తా శృగాలవిన్నా చ కరవిన్దీ తథా వచా ॥ 35 ॥

పయస్యా హంసపాదీ చ తథా పున్నాగమేవ చ ।

కర్షప్రమాణాన్యేతాని దధిమణ్డేన పేషయేత్ ॥ 36 ॥

తత(సమ)స్తమేషామజ్ఞానాం నిష్కావ్యధం క్షాధయేద్భిషక్ ।

భాగాశ్చ దశమూలస్య కార్య ద్విపలసంమితాః ॥ 37 ॥

బలాతిబలయోశ్చైవ కుర్యాదర్షపలం భిషక్ ।

కోరణ్డమధుశిగ్రూణి మదయన్తీ చ తే త్రయః ॥ 38 ॥

యవకోలకులత్తానాం భాగాః స్యుః ప్రస్తసంమితాః ।

నిష్కావ్యధ్యైతానపాం ద్రోణే శేషమాధకసంమితమ్ ॥ 39 ॥

తత్ర దద్యాత్ ప్రతీవాపం యత్ పూర్వముపకల్పితమ్ ।

క్షీరం తదైవ గోమూత్రం వారుణీం దధి చోత్తమమ్ ॥ 40 ॥

భిషక్కుడవమాత్రాణి తిలతైలేన యోజయేత్ ।

అవపృత్యాగ్నినా సిద్ధమీషత్క్షోదాయితం యది ॥ 41 ॥

ఉష్ణేనైతేన తైలేన సర్వగాత్రాణి మర్దయేత్ ।

వాతజ్వరం నిహన్త్యేతన్త్రక్షణైస్త్రైభిరేవ తు ॥ 42 ॥

ఏషోఽభ్యక్లః స్థిరే గర్భే యథావత్ సంప్రశస్యతే ।

భోజనానంతరము పల్పటి లవణ రహిత పేయనివ్యవలెను.

అభ్యంగార్ద్రము తైలము- కుష్ఠ, యష్టి, రాస్నా, భూకదంబ, సోంపు, పద్మకము, సారిబ, ఉశీర, ఉత్పల, ముస్త, పృష్ఠిపర్ణి కరవెళ్ళి, వచ, పయస్య, హంసపాది, నాగకేశరములు ఒక్కొక్కటి ఒకకర్షము చొ॥న తీసికొని పెరుగు నీటితో కల్కం చేసికొనవలెను. వీటితో క్వాధము చేయవలెను. దశమూలములు 2 పలములు, బల, అతిబల ఒక్కొక్కటి అర్ధపలము, ఏరండ, మధు శిగ్రు, మదయంతి యవ, కోల, కుళుత్త ఒక్కొక్కటి ఒక్క ప్రస్థము, వీటిని ఒక ద్రోణ జలములో క్వాధము చేసి ఆడకజల శేషముగా ఉంచుకొనవలెను. ఈ క్వాధములో పై చెప్పిన కుష్టాది క్వాధమును కలపవలెను. ఇందులో పాలు గోమూత్రము వారుణి మద్యము పెరుగు ఒక్కొక్కటి ఒక కుడవము మరియు తిలతైలము వేసి పక్వం చేయవలెను. తైల సిద్ధము అయిన తర్వాత ఉంచుకొని ఉష్ణతైలమును సంపూర్ణ శరీరమునకు మర్దనం చేసికొనవలెను. మూడు దినములు మర్దనం చేసికొన్నచో వాతజ్వరం నశించును. స్థిరమైన గర్భము నందు ఈ అభ్యంగం యథావిధిగా ప్రయోగించినచో ప్రశస్తము.

క్షీరం క్షీరయవాగూర్వారసో వా జాగ్లలో హితః ॥ 43 ॥

జీర్ణజ్వరే సదా నార్యా వాతఘ్నైరౌషధైః శృతః ।

జీర్ణజ్వరములో గర్భవతికి ఎల్లప్పుడు వాతనాశక ఔషధములతో సిద్ధం అయిన క్షీరం, క్షీరయవాగు, జాంగల మాంస రసము ఇవ్వవలెను.

అథ పిత్తకృతే చాపి కృధితం సారివాదికమ్ ॥ 44 ॥

శర్కరామధుసంయుక్తం సాయయేత్ కల్యముత్తితమ్ ।

జ్వరములో పిత్త ప్రకోపము ఉన్నచో సారిబాది క్వాథమును శర్కర మధు కలిపి ప్రాతః కాలమున త్రాగించవలెను.

పయస్యా క్షీరకాకోలీ మృద్వీకా మధుకాని చ ॥ 45 ॥

శర్కరామధుసంయుక్తం పానకం పైత్తికే జ్వరే ।

పిత్తజ్వరములో పయస్య, క్షీరకాకోలి, మృద్వీక ద్రాక్ష, యష్టిమధు, శర్కర మధు కలిపి పానకమును ఇవ్వవలెను.

నీలోత్పలం పయస్యా చ సారివా మధుకం మధు ॥ 46 ॥

పిప్పలోయ్ మరిచోశీరం లోధ్రం లాజా సశర్కరా ।

ఏతత్ క్షీరసమాయుక్తం ఖజేన మథితం పిబేత్ ॥ 47 ॥

గర్బిణీ జ్వరితా క్షీప్రం పిత్తాత్తేన ప్రశామ్యతి ।

జ్వరావస్థలో గర్బిణికి నీలోత్పల, పయస్య, సారిబ, యష్టిమధు, మధు, పిప్పలీ మరిచ, ఉశీర, లోధ్ర, లాజ, శర్కర వీటినిన్నిటి పాలలో కలిపి కవ్వముతో చిలికి త్రాగించవలెను. దీని వలన పిత్తప్రకోపము శీఘ్రముగా శాంతించును.

నలవశ్శులములాలాని గుండ్రామూలాలాని చాహారేత్ ॥ 48 ॥

సహం చ సహదేవాం చ మార్కవం పాటలీం తథా ।

క్షీరిణాం చ ప్రవాలాలాని తథా జమ్బ్వస్రయోరపి ॥ 49 ॥

ఉత్పలం సారివోశీరం చందనం పద్మపత్రకమ్ ।

శ్లశ్లానేయతాని పిష్టాని ప్రదేహాః శీతలో భవేత్ ॥ 50 ॥

పిత్తజ్వరహరో నార్యాస్తర్బణో ఘృతసంయుతః ।

నల, ఉంజల మూలము, గుండ్రామూలము, సహదేవి, సహ, మొక్కజొన్న, పాటల, క్షీరి వృక్షములు, ఆవ్రు, జంబు పత్రములు, ఉత్పలములు, సారిబ, ఉశీర, చందనం, పద్మక, పత్రక వీటిని బాగుగా కల్కం చేసి నెయ్యికలిపి ప్రదేహము చేసిన శీతలముగా ఉండును. తర్బణము, పిత్తహరంగా ఉండును.

యవపిష్టస్య కుడవో మజ్జేష్టార్ద్రపలం తథా ॥ 51 ॥

అష్టప్రస్థశతే తైలం తైలప్రస్థం విపాచయేత్ |
దాహజ్వరహరం తైలం ప్రశస్తం జ్వరస్నాశనమ్ || 52 ||

పిండి చేసిన యవలు 1 కుడవము, మంజిష్ట అర్దపలం అష్టకాంజికము 100 ప్రస్థములు తిలతైలము ఒక ప్రస్థము తైలపాక విధిలో తైలం సిద్ధం చేసికొనవలెను. ఇది ఉత్తమ జ్వర నాశకము. ఇది జ్వరము, దాహము నశింపచేయును.

అథ శ్లేష్మజ్వరే నారీం రాస్నాక్వాథం సుశీతలమ్ |
క్షౌద్రేణ సహ సంయుక్తం పాయయేదితి కశ్యపః || 53 ||

శ్లేష్మజ్వరములో గర్భ వతికి రాస్నాక్వాథమును చల్లార్చి అందులో మధుని కలిపి త్రాగించవలెనని కాశ్యపుని మతము.

భద్రదారుకనిష్కాథో రాస్నాక్షౌద్రసమాయుతః |
అథవా చందనక్వాథః పిప్పలీక్షౌద్రసంయుతః || 54 ||

శ్లేష్మజ్వరహరః పేయో రాస్నానాసాఽన్యుతాశృతః |
శ్లేష్మ జ్వరములో క్వాథము- రాస్నా, మధు, దేవదారు క్వాథము, పిప్పలి, మధు- చందన క్వాథము, రాస్న, వాస, గుడూచి క్వాథము త్రాగించవలెను.

శ్రీస్థలికామృతానాం తు నిష్కాథో మధుయోజితః || 55 ||
పేయః సయష్టీమధుకో జ్వరే శ్లేష్మికపైత్తికే |

శ్లేష్మ పిత్త జ్వరములో శ్రీస్థలిక, అమృత, యష్టిమధు క్వాథములో మధుని కలిపి ఇవ్వవలెను.

మహాతః పశ్చిమూలస్య క్వాథః శ్లేష్మికవాతీకే || 56 ||
రాస్నాకల్పసమాయుక్తః పేయః కల్యమితి స్థితిః |

శ్లేష్మ వాత జ్వరములో బృహత్ పంచమూల క్వాథములో రాస్న కల్కము కలిపి ప్రాతః కాలమున ఇవ్వవలెను.

క్వాథో విదారిగవ్వాదేః శర్కరామధుయోజితః || 57 ||
వాతపిత్తజ్వరే పేయ ఇతి హ స్నాహ కశ్యపః |

వాతపిత్త జ్వరములో విదారి గంధాది క్వాథములో శర్కర మధు కలిపి ఇవ్వవలెనని భగవాన్ కశ్యపుడు చెప్పెను.

పిత్తజ్వరే హిమా పేయా పథ్యా క్షీరసుథాపి చ || 58 ||

జ్యేష్ఠే పిత్తహరైః పక్వో యూషస్తుచణకైస్తథా ।

పిత్త జ్వరములో శీతల క్రియ, లేదా క్షీరం పథ్యము. జ్యేష్ఠపిత్త జ్వరములో పిత్త హర ఔషధ సిద్ధ లేదా శనగలతో చేసిన యూషము పథ్యము.

శ్లేష్మజ్వరే సుఖోష్ణా తు పేయా నార్యాః ప్రశస్యతే || 59 ||

తథైవ ముద్రయూషోఽఖ మౌలకో రస ఏవ చ ।

సుసాత్మ్యశ్చేతి కర్తవ్యో వ్యాధావస్మిన్ విశేషతః || 60 ||

శ్లేష్మ జ్వరములో గర్బిణికి సుఖోష్ణ క్రియ ముద్గయూష లేదా మూలీస్వరసం ఇవ్వాలి. ఈ రోగములో విశోషించి శరీరంనకు సాత్మ్యమైన ద్రవ్యములను ఇవ్వవలెను.

సంస్పృష్టే తు భిషక్ ప్రాజ్ఞో యోజయేత యథాబలమ్ ।

సన్నిపాతసముత్థానే త్రిదోషశమనం హితమ్ || 61 ||

సంస్పృష్ట దోషములో వివేకవంతుడైన వాడు బలానుసారము ఔషధములను ఇవ్వవలెను. సన్నిపాతములో త్రిదోషశాంతి చికిత్స చేయవలెను.

అథ యా మద్యపా నారీ శృణు తస్యాశ్చికిత్సితమ్ ।

వాతకే పైత్తికే వాఽపిశ్చైష్మికే చ విశాంపతే ! || 62 ||

జ్వరే ద్రద్యాత్ సురాం నార్యా జలేనార్దేన యోజితామ్ ।

సురయా వాసయిత్యైనాం తతః కల్పం ప్రదాపయేత్ || 63 ||

ఓ రాజా ! మద్యము సేవించిన స్త్రీ చికిత్సను వినుము. వాత పిత్త కఫ జ్వరములో గర్భవతికి మధ్యములో సగం నీరు కలిపి ఇవ్వాలి. లేదా వేరువేరు కల్పములను సురలో కలిపి సుగంధితము చేసి ఇవ్వవలెను.

హరేణుముద్గచుచ్చానాం కర్క-ల్యూశ్చ రసేన తు ।

రసేన కిశ్చిదష్టేన లఘూన్యన్నాని భోజయేత్ || 64 ||

లవణస్నేహహీనాని మృదూని సురభీణి చ ।

ఆహారేణ గదే భగ్నే మద్యస్యోపరమే కృతే || 65 ||

పై చెప్పిన ఆహారము ద్వారా రోగనష్టము, రోగము నశించిన పిదప మద్యము శాంతించిన పిదప హరేణు, ముద్గ, చుచ్చు అను శాకము, కర్కాటక శృంగి స్వరసం లేదా అష్టరసముతో లవణ స్నేహ వర్జితము, మృదు మరియు సుగంధయుక్త భోజనం చేయవలెను.

యథోక్తా తు క్రియా పథ్యా యథాస్వమితి కశ్యపః ।
అతిసారే తు గర్భిణ్యాః సముత్పన్నే భిషగ్జీతమ్ ॥ 66 ॥

వాతికే పైత్తికే చైవ శ్లైష్మికే చ ప్రవక్ష్యతే ।

గర్భిణికి అతిసారం అయినచో వాత పిత్త కఫానుసారము ఆయా దోషముల యథోక్త చికిత్సను చేయవలెను.

విరుద్ధాధ్యశనాజ్జీర్ణైస్తథైవాత్యశనాదపి ॥ 67 ॥

భయోద్వేగవిఘాతాద్వా సంఘాతాత్ పూరణాత్ క్షయాత్ ।

(ఇతి తాడపత్రస్తుకే 223 తమం పత్రమ్)

కందమూలఫలైరామైర్ముష్ణతోయనిషేవణాత్ ॥ 68 ॥

రోఘ్యాద్బుభుక్షయా ఛో(శో)కాద్గుర్వభిష్యందిభోజనాత్ ।

అబ్దతోశ్చ స(ము)ద్రేకాదతీసారః ప్రవర్తతే ॥ 69 ॥

అతిసార కారణములు - విరుద్ధ భోజనము, అధ్యశనము, అజీర్ణము, అధికభోజనము, భయోద్వేగములతో విఘాతము, సంఘాతము, సంతర్పణము, క్షయము పచ్చి కందమూల ప్రయోగము దూషిత జల సేవనము, కుభచే ఉత్పన్న రూక్షత్వము శోకము గురు అభిష్యంది భోజనముతో అప్ ధాతువు ఉద్వేగ కారణమున అతిసారము కలుగును.

ఆమాతిసారే సజ్జాతే పాచనాని ప్రదాపయేత్ ।

కులజస్య చ బీజాని ముస్తా పాతా తథైవ చ ॥ 70 ॥

అజమోదాఽధ సరలం తథా చాతివిషా శుభా ।

ఆమే శ్లేష్మాన్వితే పేయమేతత్ పిష్టం సుఖామ్బునా ॥ 71 ॥

అతిసారములో ఆమ శ్లేష్మ యుక్తం అయినపుడు ఇంద్రయవ, ముస్త,

పాఠ, అజమోద, సరళ, అతి విషాది పాచన ఔషధములను కల్కము చేసి ఈషద్ ఉష్ణజలముతో ఇవ్వవలెను.

పాఠాచందనభాగశ్చ కుటజస్య ఫలాని చ ।

తథా చాతివిషా ముఖ్యా పిష్టమేతద్ద్వితామ్బునా ॥ 72 ॥

ఆమే పిత్తాన్వితే పేయమితి హ స్మాహ కశ్యపః ।

అతిసారంలో ఆష్లు పిత్త యుక్తం అయినపుడు పాఠచందన, కుటజబీజ, అతివిష, మొదలగు ఔషధములను కల్కం చేసి హితకర జలంతో ఇవ్వవలెనని భగవాన్ కశ్యపుడు చెప్పెను.

హిఙ్గుసైన్దవనాగాశ్చ బృహత్యైకౌటజం ఫలమ్ ॥ 73 ॥

తథా పిప్పలిమూలం చ ముఖ్యా చాతివిషా నృప ! ।

ఆమే వాతోత్థితే పేయమేతత్ పిష్టం సుఖామ్బునా ॥ 74 ॥

ఓ రాజా! ఆమాతిసారములో ఆమము వాతయుక్తమైనపుడు హింగు, నాగకేసరము సైంధవ లవణం బృహతి కల్కం, ఇంద్రయవ, పిప్పలీమూలం, అతివిషలను కల్కం చేసి ఉష్ణజలముతో ఇవ్వవలెను.

బృహత్యాదిస్తు పాతవ్యః సన్నిపాతసముత్థితే ।

పక్వసంగ్రహణః పథ్యః సర్వేషామితి నిశ్చయః ॥ 75 ॥

సన్నిపాత ఆమాతి సారములో బృహత్యాది గుణముల క్వాథమును త్రాగించవలెను. ఆమదోషం పక్వం అయినపుడు పక్వాతిసారములో స్తంభనం చేయవలెను. అని అందరి ఆచార్యుల మతము.

శ్లేష్మికే మధుసంయుక్తస్తంజ్జులోదకసంయుతః ।

అవృష్ట్యాదిగణః పేయో భిన్నవర్చోవిబద్ధనః ॥ 76 ॥

శ్లేష్మితి సారంలో స్తంభనమునకు అంబష్ట్యాది గణ ద్రవ్యములను క్వాథము చేసి మధు, తండులోదకము కలిపి త్రాగించవలెను. ఇది అతిసారమును బంధించును.

అథవా కౌటజం పిష్ట్యా ఫలం క్షాద్రేణ సంయుతమ్ ।

ధాతకీ మరిచం లోధ్రం కట్వంజ్లం దేవదారు చ ॥ 77 ॥

తణ్ణలోదకసంయుక్తం శ్లేష్మోతీసారనాశనమ్ ।

లేదా ఇంద్రయవ, ధాతకీ పుష్పం, మరిచం, కల్కం చేసి తండులోదకంతో త్రాగించవలెను. ఇది శ్లేష్మోతి సారమును నశింపచేయును.

తణ్ణలోదకపిష్టం వా కేసరం నలినస్య తు ॥ 78 ॥

మధుయుక్తం పిబేన్నారీ శ్లేష్మోతీసారనాశనమ్ ।

లేదా కమల కేసరములను తండులోదకముతో కల్కం చేసి మధు కలిపి త్రాగినచో శ్లేష్మోతి సారం నశించును.

న్యగ్రోధాదిస్తు నిర్యూహః క్షోద్రేణ మధురీకృతః ॥ 79 ॥

పిత్తాతిసారశమనః కుశలైః పరికీర్తితః ।

కుశల చికిత్సకుడు న్యగ్రోధాది గణ క్వాధముతో మధును కలిపి త్రాగినచో పిత్తాతిసారం నశించును అని చెప్పెదరు.

కణా ధాతకీపుష్పం చ మధుకం బిల్వపేశికా ॥ 80 ॥

శర్కరామధుసంయుక్తం పిత్తవృద్ధివినాశనమ్ ।

లేదా పిప్పలీ ధాతకీ పుష్పము యష్టి మధు బిల్వ మజ్జి వీటి క్వాధములో శర్కరా మధుని కలిపి త్రాగిన పిత్తాతిసారం నశించును.

పద్మం సమశ్లమావ్రాష్టి మధుకం పద్మకేసరమ్ ॥ 81 ॥

లోధ్రం మోచరసశ్చైవ శర్కరాక్షోద్రసంయుతః ।

పిత్తాతిసారశమనో యోగ ఏష విధీయతే ॥ 82 ॥

పద్మకము, మంజిష్ఠ, ఆవ్రాష్టి, యష్టిమధు, పద్మకేసరము, లోధ్ర, మోచరసము, వీటిని శర్కర మధుతో కలిపి ఇచ్చిన పిత్తాతిసారం శాంతించును.

ఏరణ్ణవర్తం ఖుణ్డాకం పశ్చామూలం శృతం హితమ్ ।

కాలాకట్వజ్గసంయుక్తం వాతాతీసారనాశనమ్ ॥ 83 ॥

ఏరండమును వర్తించి ఖుణ్డాక పంచమూలముల క్వాధము అందులో కాలా, కట్వంగ కలిపి ఇచ్చినచో వాతాతిసారము నశించును.

పద్మం సమశ్లమావ్రాష్టి బృహతీ బిల్వపేశికా ।

శ్లేష్మపిష్టం పిబేద్దధ్నా వాతాతీసారనాశనమ్ ॥ 84 ॥

పద్మకము, మంజిష్ఠ, బృహత్ బిల్వమజ్జ వీటన్నిటిని పిష్టము చేసి పెరుగుతో సేవించిన వాతాతి సారము నశించును.

పిప్పలోయ్ ధాతకీ పద్మం సమజ్గా మోచజో రసః ।

మత్యృణ్ణికేంద్రధాన్యం చ పిష్టమేతన్నప్రోత్తమ ! ॥ 85 ॥

తణ్ణులోదకసంయుక్తం సశూలే వాతికే హితమ్ ।

ఓ రాజా! వాతాతిసారము పిప్పలీ, ధాతకి, పద్మకము, మంజిష్ఠ, మోచరసం, మత్యండిక, ఇంద్రయవ, వీటిని పిష్టము చేసి తండులోదకములో ఇవ్వవలెను.

ముస్తాబిల్వశలాటుని అనంతా మధుకం తథా ॥ 86 ॥

శ్లక్షపిష్టం పిబేద్దధ్నా సర్పిర్గుడసమాయుతమ్ ।

వాతాతీసారశాన్తస్వర్ణం యథావదితి కశ్యపః ॥ 87 ॥

ముస్త, అపకృబిల్వము, సారిబ, యష్టిమధు, వీటిని, మెత్తగా దంచుకొని ఘృతము గుడము కలిపి పెరుగుతో ఇచ్చిన వాతాతిసారం నశించునని మహర్షి కశ్యపుని మతము.

పిప్పలోయ్ ధాతకీ లోధ్రం సమజ్గా పద్మకేసరమ్ ।

పద్మా మోచరసజ్జైవ దీర్ఘవృంతతరోస్తవః ॥ 88 ॥

కేసరం చేతి చూర్ణాని శ్లక్షణ్ణాన్యేతాని చూర్ణయేత్ ।

ఘృతం మత్యృణ్ణికా క్షౌద్రం లేహీభూతాని లేహయేత్ ॥ 89 ॥

లేహః కల్యాణకస్తేష్వష సర్వాతీసారనాశనః ।

కల్యాణ కావలేహము- పిప్పలీ, ధాతకి, లోధ్ర, మంజిష్ఠ, పద్మ కేసరములు, పద్మకము, మోచరసం, శ్యోనాక, త్వక్, నాగకేసరములు, వీటినిన్నింటిని చూర్ణించి, ఘృతము మత్యండిక మధు కలిపి అవలేహము చేయవలెను. ఇది సర్వాతిసారములను నశింపచేయును.

కాశ్మర్యమూలత్వక్కల్కః శ్యామామూలం తథైవ చ ॥ 90 ॥

యవాగూం దధిమణ్డేన సిద్ధామల్పఘృతాం పిబేత్ ।

ప్రవాహికార్తా సతతం తథా సంపద్యతే సుఖీ ॥ 91 ॥

గంభారిమూల త్వక్ కల్కము, త్రివృత్ మూల దధి మండముతో
యవాగు చేసి, కొంచెం ఘృతము కలిపి త్రాగినచో ప్రవాహిక రోగి స్వస్థుడగును.

కిరాతతిక్తకం లోద్రం యష్టిమధుకమేవ చ ।

ఫాణితం తిలకల్కశ్చ శర్కరామధుసంయుతమ్ ॥ 92 ॥

తణ్డులోదకమిత్యేతత్ ప్రతిహన్తి ప్రవాహికామ్ ।

కిరాత తిక్త, లోద్ర యష్టి మధు, ఫాణితము, తిలకల్కము వీటిని మెత్తగా
దంచి, శర్కరామధులతో కలిపి సేవించిన ప్రవాహిక నశించును.

కపిత్థబిల్వమాషాణాం కల్కానక్షసమాన్ పృథక్ ॥ 93 ॥

తథా కోమలమోచాఽపి పిప్పలీశ్శుభ్రబేరయోః ।

అర్దప్రప్తం భవేద్దఘ్నై గౌడమద్యకృతః ఖటః (డః) ॥ 94 ॥

పుతకౌద్రేణ సహితః పీతో హన్తి చిరోత్థితామ్

వాహికాం జ్వీర్ణభక్షాయాం ప్రాణస్య బలవర్ధనః ॥ 95 ॥

కపిత్థ, బిల్వ, మాష, మోచరసము, పిప్పలీ, అర్ద్రక వీటి కల్కం
ప్రత్యేకముగా ఒక అక్షము అర్ద ప్రప్తము పెరుగు ఇందులో గుడ నిర్మితమైన మద్యము
తయారుచేసి ఇందులో మధు ఘృతము కలిపి భోజనము జ్వీర్ణమైన పిదప సేవించిన
జ్వీర్ణ ప్రవాహిక నశించును. ప్రాణుల బలము వృద్ధి పొందును.

బాణమూలస్య నిష్క్వాధస్త్రపుషీబీజసంయుతః ।

శర్కరామధుసంయుక్తో రక్తాతీసారనాశనః ॥ 96 ॥

రక్తాతీసార నాశక యోగము. సహచరముల క్వాధములో త్రపుషి
(దోసకాయ) బీజములు, శర్కర, మధు కలిపి సేవించిన రక్తాతీసారం నశించును.

పద్మం సమజ్గా మధుకం చందనం పద్మకేశరమ్ ।

పయసా మధుసంయుక్తం రక్తాతీసారనాశనమ్ ॥ 97 ॥

పద్మకము, సమంగ, యష్టిమధు, చందనము, పద్మకేశరము, వీటి
చూర్ణం మధుతో కలిపి సాలతో కలిపి సేవించిన రక్తాతీసారము నశించును.

తిలాన్ కృష్ణాన్ సమజ్గా చ యష్టిమధుకముత్పలమ్ ।

పిబేదామేన పయసా రక్తాతీసారనాశనమ్ ॥ 98 ॥

నల్ల నువ్వులు, ససుంగి, యష్టిమధు, ఉత్పలము, వీటిని దించి పచ్చిపాలతో సేవించిన రక్తాతీసారము నశించును.

మాచో రసస్థిలా లోధ్రముత్పలం కమలం తథా ।

పిబేత్ క్షీరేణ సంయుక్తం రక్తాతీసారనాశనమ్ ॥ 99 ॥

మోచరసం, నువ్వులు, లోధ్ర, ఉత్పలము, కమలము, వీటి చూర్ణం పాలతో సేవించిన రక్తాతీసారం నశించును.

పయస్యా చందనం లోధ్రం పద్మకేసరమేవ చ ।

పయసా మధుసంయుక్తం పిబేద్రక్తాతీసారిణీ ॥ 100 ॥

రక్తాతీసారంలో క్షీరకాకాకోలి, రక్తచందనం, లోధ్ర, పద్మకేసరములు వీటి చూర్ణమును మధుతో కలిపి పాలతో సేవించవలెను.

రక్తం నిర్వా(ర్వ)హతే యావత్ కృత్రాత్ సగుడవేదనమ్ ।

కుప్యపాషాణతప్తేన పయసా భోజితాం తతః ॥ 101 ॥

మధుకం ఘృతమణ్డేన త్వణ్డైనామనువాసయేత్ ।

గుడములో వేదన ఉన్నంతవరకు క్షుష్ణపూర్వకముగా రక్తస్రావం జరుగును. అప్పటివరకు రాతిపాత్రలో వేసి చేసిన పాలతో యష్టిమధును సేవించవలెను. తరువాత ఘృతమండం ద్వారా అనువాసన వస్తినివ్వవలెను.

గర్భిణ్యా వాతికీ యస్యా జాయతే పరికీ(క)ర్తికా ॥ 102 ॥

బృహతీబిల్వమానచైర్యూషం కృత్వా తు భోజయేత్ ।

పరికర్తిక ఉన్న గర్భవతికి బృహతీ బిల్వ, అనంతమూలంలో యూషను చేసి ఇవ్వవలెను.

పరికీ(క)ర్తికాయాం గర్భిణ్యాః పైత్తికాయామిదం హితమ్ ॥ 103 ॥

మధుకం హంసపాదీ చ వితున్నమకథాపి చ ।

పాయయేన్నధుసంయుక్తం సుషిష్టం తణ్డలమ్బునా ॥ 104 ॥

గర్భవతికి పైత్తిక పరికర్తికలో యష్టిమధు హంసపాది ధనియాలు బాగా మర్దించి మధుతో తండులో దకముతో ఇవ్వవలెను.

శ్లేష్మికాయాం తు కర్తవ్యం యథావత్తన్నిబోధత ।

కణ్ఠకారీ శ్వదంష్ట్రా చ అశ్వత్థం చేతి తత్ సమమ్ ॥ 105 ॥

సంపన్నలవణం కృత్వా భోజయేత్ పాయయేదపి ।

శ్లేష్మజ పరికర్తికలో చేయదగు చికిత్సను వినుము. కంటకారి, గోక్షుర, అశ్వత్థ, ఈ మూడిటిని సమాన మాత్రలో మర్దించి, అందులో లవణం కలిపి భోజన పానాదులలో ప్రయోగించవలెను.

అథ చేదత్ర గర్భిణ్యాః పార్శ్వస్యోపగ్రహో భవేత్ ॥ 106 ॥

శాలవర్ణీం పృశ్నివర్ణీం బృహతీం కణ్ఠకారికామ్ ।

బిల్వాగ్నిమన్తశ్శోనాకం కాశ్మర్యమథ పాటలిమ్ ॥ 107 ॥

(ఇతి తాడపత్రపుస్తకే 224 తమం పత్రమ్)

యూషం కృత్వా తు సంపన్నం భోజయేత్ పాయయేదపి ।

గర్భిణీ స్త్రీకి కలిగిన పార్శ్వగ్రహములో - శాలివర్ణి, పృష్ణివర్ణి, బృహతి, కంటకారి, బిల్వ, అగ్ని మంధ, శోనాక, గంభారి, పాటలా వీటితో యూషను చేసి గర్భిణి భోజన పానాదులలో ఇవ్వవలెను.

అథ చేదత్ర గర్భిణ్యా ముఖపాకో భవేదిహ ॥ 108 ॥

హరిద్రాదారునిస్కాల్పథం గ్రాహయేత్ కవలం తతః ।

తతః స్నేహేన కృత్వా తు తతః స్యాచ్చర్మరోదకమ్ ॥ 109 ॥

లోధ్రోదకేన కృత్వా తు కుర్యాత్తత్రప్రతిసారణమ్ ।

అ నంతాం చ సమజ్గాం చ ఘృషీం మోచరసం తథా ॥ 110 ॥

మధునా సహ(మ)చాశ్నీయాత్తతః సంపద్యతే సుఖీ ।

గర్భిణి ముఖపాకములో హరిద్ర దారుహరిద్రల క్వాధముతో కవల ధారణము చేయవలెను. తర్వాత స్నేహము మరియు శర్మర కలిపిన నీటితో చివరగా లోధ్రక్వాధంతో కవల ధారణము చేయాలి. తర్వాత లోధ్ర చూర్ణమును ముఖంలో ప్రతిసారణం చేయవలెను. తర్వాత సారిబ, మంజిష్ఠ, ఘృషి, మోచరస, వీటి చూర్ణములను మధుతో కలిపి సేవించవలెను. స్వప్నత చేయును.

ఆక్షేపకే సముత్పన్నే తదైవాప్యపతానకే ॥ 111 ॥

మాతులుల్గరసః పేయో బిడసైన్దవనంయుతః ।

అగ్నిమన్దస్య నిర్యూహః క్వధితో వరుణస్య వా ॥ 112 ॥

లావో వా తైత్తిరో వాఽపి రసః స్విగ్ధః ప్రశస్యతే ।

పానార్థం వాతశమనో వాదూలో రస ఏవ చ ॥ 113 ॥

అసంస్పృష్టే తు కర్తవ్యో విధిరేష సుఖావహః ।

గర్భిణీ ఆక్షేపములో , అపతానకములో మాదీఫల రసంలో బిడాలవణం, సైంధవలవణం కలిపి త్రాగించాలి లేదా అగ్నిమంథక్వాధం, లేదా వరుణక్వాధము ఇవ్వాలి. లేదా లావుక, తిత్తిరి, మాంసరసంను స్నేహాయుక్తంగా ఇవ్వవలెను. త్రాగుటకు వాతశమనం అయిన వాదూల (చర్మ చల్యము) రసంతో ఇవ్వవలెను. పై చెప్పిన ఏ దోషము విశేష ప్రాబల్యము లేకున్నచో ఈ విధి లాభప్రదముగా ఉండును.

పిత్తోపస్పృష్టే తు హితో జాగ్లో మధురో రసః ॥ 114 ॥

శుతో మధురకైః సర్వైర్దాడిమాష్లుసమాయుతః ।

పై చెప్పిన రోగములో పిత్త సంయోగమున్నచో మధుర జాంగల మాంసరసము సేవించవలెను. లేదా మధుర వర్గ సమస్త ఔషధములను క్వాధము చేసి అందులో దాడిమ గింజలను వేసి ఇవ్వవలెను.

వాత్సోష్ణసముత్తే తు వ్యష్లుస్తు కటుకో రసః ॥ 115 ॥

యవక్షారేణ సంయుక్తో జాగ్లః సతతం హితః ।

మృదపః పాణీతాపాశ్చ పిత్తవర్జ్యే హితాస్తథా ॥ 116 ॥

వాత కఫ సంస్పృష్టము ఉన్నచో అష్లు కటు రస సేవనం చేయవలెను. జాంగల మాంసరసంలో యవక్షారం కలిపి ఇవ్వవలెను. చేతులు వేడి చేసి రోగికి మృదు తాపము కలిగించిన లాభదాయకం. కాని పిత్త ప్రకోపం కానివ్వకూడదు.

ఘృతసేకోఽథవా కార్యో జీర్ణే గర్భే విశేషతః ।

ఉష్ణో వా యది వా శీతో వ్యాధిమాసాద్య తత్త్వతః ॥ 117 ॥

లేదా జీర్ణ గర్భంలో విశేషించి ఘృతము సేకము చేయవలెను. ఇది వ్యాధి అనుసారం ఉష్ణంగా లేదా శీతముగా ఉండవచ్చును.

అథ ఛర్దిచికిత్సాం తు ప్రోచ్యమానాం నిబోధత ।
 మాతులుక్లరసో లాజాః క్షోలమజ్జా తథాఽజ్జనమ్ ॥ 118 ॥
 తథా దాడిమసారశ్చ శర్కరా క్షౌద్రమేవ చ ।
 ఏష వాతాత్మికాం ఛర్దిం హన్తి లోహో విశేషతః ॥ 119 ॥

ఇప్పుడు ఛర్ది చికిత్సను వినుము. మాదీఫల రసం లాజ, రేగు ఫల మజ్జ, అంజనము, దాడిమరసం శర్కర తేనెతో కలిపి అవలేహము చేసి ఇచ్చినచో విశేషించి వాతిక ఛర్ది నశించును.

దాడిమామ్లై రసః పక్షో హృద్యో లవణవర్జితః ।
 వాతాచ్ఛర్దిహరో రాజన్! మాహిషో వా సుసంస్కృతః ॥ 120 ॥

ఓ రాజా! హృద్యము, లవణ వర్జితము అయిన అమ్లదాడిమరసం పక్షమాంసరసం లేదా సంస్కరించబడిన మహిషమాంసరసం తినిపించిన వాతిక ఛర్ది నశించును.

శర్కరామధుసంయుక్తం లాజచూర్ణసమాయుతమ్ ।
 చాతుర్జాతకల్పేన హృద్యం పుష్టైః సువాసితమ్ ॥ 121 ॥
 పిత్తచ్ఛర్దిప్రశమనం హితం తణ్డలథావనే ।
 హితా లాజమయీ పేయా సితాక్షౌద్రేణ సంయుతా ॥ 122 ॥
 జాగ్గలో వా రసః పథ్యః శర్కరామధురీకృతః ।

పిత్త ఛర్దిలో చాతుర్జాతకముల కల్కముతో లాజ చూర్ణము శర్కర, మధుకలిపి పుష్పముల ద్వారా హృద్యము, సుగంధితము చేసి తండులో దకముతో ఇవ్వాలి. లేదా శర్కర, మధు, లాజ పేయ చేసి ఇవ్వాలి. లేదా జాంగల పశు పక్ష మాంసరసమును శర్కరకలిపి మధురముగా చేసి ఇచ్చిన పథ్యము.

ఆమ్రజమ్బూప్రవాలాని సితాని సుశృతాని తు ॥ 123 ॥
 క్షౌద్రయుక్తాని పేయాని శ్లేష్మచ్ఛర్దియం విశేషతః ।
 భోజనార్థే హితం యూషం ముద్గైర్దాడిమసారి(ధి)తమ్ ॥ 124 ॥
 వ్యపేతస్నేహాలవణం హృద్యం ఛర్దివినాశనమ్ ।

కఫజ ఛర్దిలో మామిడి నేరేడు కోమల పత్రములను పక్వము చేసి మధును

కలిపి ఇవ్వవలెను. భోజనములో దానిమ్మ రసంతో సిద్ధం చేసిన స్నేహము, అవణ యుక్తం అయిన ముగ్ధ యూషం హితకరము. ఇది హృద్యము, ఛర్ది నాశనము.

సన్నిపాతసముత్థాయాం సంస్పృష్టాన్యవచారయేత్ || 125 ||

సన్నిపాతజ వమనంలో సంస్పృష్ట యోగములను ఇవ్వవలెను.

క్రిమిజాయాం తు కర్తవ్యం యత్ పురస్తాత్ ప్రవక్ష్యతే |

వర్షాభూములనిషాక్వధం యోజయేద్భద్రదారుణా || 126 ||

తత్ పిబేన్నధుసంయుక్తం శోఘం (స్త్రీ) పూర్వయా సహ |

గర్భిణికి కృమి జన్య వమనంలో పునర్నవ మూలము, దేవదారు క్వాథములో మధు కలిపి ఇవ్వవలెను. శోఘ ఉన్నచో కేవలం పునర్నవా క్వాథం ఇవ్వవలెను.

పిప్పల్యజ్గోరములాలాని వాజిలిణ్డరస్తథా || 127 ||

దధి మహిషమిత్యేతత్ కామలాయాశ్చికిత్సితమ్ |

గర్భిణికి కామల ఉన్నచో పిప్పలి, అంకోటమూలము, గుర్రపు పురీషరసము, మహిషక్షీరముతో చేసిన పెరుగును కలిపి ఇవ్వవలెను.

మాతులుక్గరసః పేయః సైన్దవేన సుయోజితః || 128 ||

వాతికే హృది శూలే తు ప్రధాన ఇతి నిశ్చయః |

గర్భిణి వాతిక హృచ్చాలలో మాతులుంగ రసం, సైంధవలవణం కలిపి త్రాగించవలెను. ఇది నిశ్చయముగా ప్రధాన ఔషధం.

ప్రియంజవోఽథ పిప్పలో భద్రముస్తా హరేణవః || 129 ||

క్షౌద్రం బదరచూర్ణం చ పిబేత్ పిత్తార్దితే హృది |

పైత్తిక హృచ్చాలలో ప్రియంగు, పిప్పలీ, భద్రముస్త, హరేణు, మధు, బదరీ చూర్ణం వీటిని ప్రయోగించవలెను.

పిప్పలీచూర్ణకల్కస్తు పత్రం చోచం ప్రియంజవః || 130 ||

మాతులుక్గరస్తజైవ లోహః శ్లేష్మార్దితే హృది |

శ్లేష్మక హృచ్చాలలో పిప్పలి చూర్ణము, తేజపత్ర చౌద, (దాల్చిన),

మరియు సమంగా మాదీఫల రసంలో కలిపి అవలేహ్యము చేసి ఇవ్వవలెను.

కులీరశృణ్గీ శరటం భార్గీ పిప్పల్య ఏవ చ || 131 ||

వాతకాసహారో లేహో మాతులుక్లరసపుతః ।

కర్కాటక శృంగి, శరట, భారంగి, పిప్పలీ, వీటి చూర్ణంను మాదీఫల రసంలో కలిపి అవలేహము చేసి ఇచ్చిన వాతజ కాస నశించును.

మధూలికా తు గోక్షీరీ పిప్పలీ శర్కరా తథా || 132 ||

ద్రాక్షాక్షాద్రసమాయుక్తో లేహో వై పిత్రకాసహః ।

యష్టిమధు, గోక్షుర, పిప్పలీ, శర్కర వీటి చూర్ణమును ద్రాక్షమధుతో కలిపి అవలేహము చేసి ఇచ్చిన పైత్తిక కాస నశించును.

పిప్పల్యస్త్రీఫలా రాస్నా భద్రదారు సమాక్షికమ్ || 133 ||

శ్లేష్మకాసహారో లేహః కుశలైః పరికీర్తితః ।

పిప్పలీ, త్రిఫలా మరియు భద్రదారు చూర్ణమును మధుతో కలిపి అవలేహము కఫజ కాసను హరించునని చికిత్సా కుశలచే చెప్పబడినది.

మధుకం శక్ష్మచూర్ణం చ జీవలాక్షాఽథ మాక్షికమ్ || 134 ||

లేహః శర్కరయా యుక్తః క్షతకాసవినాశనః ।

యష్టి మధు, శంఖపుష్పి అశ్వత్థలాక్ష తేనె శర్కర కలిపి లేహము చేసి ఇచ్చిన క్షతజ కాస నశించును.

మయూరస్య తు రోమాణి శ్వావిచ్చల్యకయోరపి || 135 ||

పిప్పలీతణ్ణులాక్షైవ కోలమూలం చ తత్సమమ్ ।

చూర్ణితం మధుసర్పిర్భ్యాం లిహేచ్ఛ్వాసకఫాపహమ్ || 136 ||

మయూర రోమములు శ్వవి, శల్యక రోమములు, పిప్పలీ, బియ్యము బదరీమూలం సమానమాత్రలో తీసుకుని చూర్ణించి వాటిని మధు పుత్రముతో కలిపి అవలేహము చేసి సేవించుటచే శ్వాస, కఫ రోగములు నశించును.

గుడో రస్నాఽథ పిప్పలో ద్రాక్షా సమరిచా తథా ।

హరిద్రా చ సమజ్గాని చూర్ణాన్వేతాని లేహయేత్ || 137 ||

తైలేన శ్వాసకాసేషు తమకే చైవ పూజితః ।

గుడము, రాస్నా, పిప్పలీ, ద్రాక్ష, మరిచం, హరిద్ర, మంజిష్ఠ, వీటి చూర్ణమును తైలముతో కలిపి శ్వాస, కాసలలో నాకించవలెను.

అభయాఽఽమలకం వాఽపి శల్యకన్య త్వచా యుతమ్ || 138 ||

అంతర్లహం సహోష్ఠాస్థి వధితైశేన లేహయేత్ |

పిప్పల్యామలకీ ముస్తా తథా ఫాణితశర్కరా || 139 ||

హరీతకీతి చూర్ణాని మధుతైశేన లేహయేత్ |

శమనం సర్వకాసానాం శ్వాసానాం చ ప్రశస్యతే || 140 ||

సమస్త శ్వాస కాసలలో హరిద్ర, ఆమలకీ, శల్యక, త్వక్, గృహధూమము, ఊష్ణాస్థి వీటిని చూర్ణించి పెరుగు తైలముతో నాకవలెను. పిప్పలి, అమలకీ, ముస్త, ఫాణితము, శర్కర, హరీతకీ, చూర్ణమును మధుతో కలిపి నాకించవలెను.

భద్రదారుహరీతక్యా సైన్దవం కుష్ఠమేవ చ |

ఘృతం చ ఫాణితం చైవ లేహ ఊర్ధ్వానిలాపహః || 141 ||

భద్రదారు, హరీతకీ, సైంధవలవణము, కుష్ఠము, ఘృతము, కలిపి తయారుచేసిన అవలేహము ఊర్ధ్వవాతమును హరించును.

పిప్పలీ గైరికం భార్గీ హిజ్జ కర్కటకీ తథా |

సమాని చ భవేల్లేహో హిక్కాప్రశమనః స్త్రియాః || 142 ||

పిప్పలీ, గైరికము, భారంగి, హింగు, కర్కటక శృంగి, సమాన మాత్రలో తీసికొని అవలేహము చేసి ఇచ్చిన గర్భిణీహిక్కను శాంతింప చేయును.

(పిప్పలీ) పిప్పలీమూలం ముస్తా తగరమేవ చ |

దీపనీయం భవేదేతత్ క్షీరేణ తు సమాక్షిక్మ్ || 143 ||

పిప్పలి, పిప్పలీమూలము, ముస్త, తగరము, మధుతో కలిపి పాలతో సేవించిన అగ్నిదీప్తి కలుగచేయును.

శతావరీ దర్భమూలం మధుకం క్షీరమోరటః |

పాషాణభేదకోశీరం కతకన్య ఫలాని చ || 144 ||

ఏషాం క్వాథరసం కల్కం క్షీరం వా పాయయేద్భిషక్ ।

మూత్రగ్రహేషు సర్వేషు సిద్ధమిత్యాహ కశ్యపః ॥ 145 ॥

అన్ని మూత్రగ్రహ రోగములలో శతావరీ, దర్భములము, యష్టిమధు, క్షీరమోరట, (మూర్వభేదము) పాషాణభేదము, ఉశీరము, నిర్మల భేదము వీటి క్వాథము కల్కమును, లేదా క్షీరపాకమును ఇవ్వవలెనని మహర్షి కాశ్యపుని మతము.

వాతగుల్మస్య భైషజ్యం యోనిగుల్మస్య చాప్యథ ।

యథావత్ పూర్వముద్దిష్టం సమాసేన చికిత్సితమ్ ॥ 146 ॥

వాత గుల్మము, యోని గుల్మము చికిత్స, సంక్షేపముగా ముందుగానే చెప్పబడింది.

వాతికే పైత్తికే చైవ శ్లేష్మికే చ విశేషతః ।

(ఇతి తాడపత్రపుస్తకే 225 తమం పత్రమ్)

చతుర్థే మాసి నారీణామిదం కుర్యాచ్చికిత్సితమ్ ॥ 147 ॥

నాల్గవ మాసములో గర్భిణీస్త్రీకి వాత, పిత్త, శ్లేష్మిక గుల్మము యొక్క చికిత్స ఈ క్రింది విధముగా చేయవలెను.

సర్విభిరన్నపానైర్వా క్షీరేణోక్షరసేన వా ।

వామయేత్ ఫలయుక్తేన యథావదితి కశ్యపః ॥ 148 ॥

మదనఫల యుక్త ఫుతము అన్నపానము, పాలు, ఇక్షురసము ద్వారా వమనం చేయించవలెను అని మహర్షి కాశ్యపుడు చెప్పెను.

చతురంగ్గలసిద్ధేన రసేన పయసాఽపి వా ।

విరేచయే త్తు మతిమాన్ య ఇచ్ఛేత్ సుఖమాత్మనః ॥ 149 ॥

లేదా స్వాప్స్టువమును కోరువాడు ఆరగ్వధ రసముతో చేయబడిన మాంసరసము లేదా క్షీరపాకము ద్వారా గర్భిణీస్త్రీకి విరేచనం చేయవలెను.

పూతీకపత్రైర్బృష్టైర్వా పుష్టైర్వాట్యాలకస్య వా ।

ఆవ్లాం యవాగూం ప్రపిబేన్నాతివేగా యథా భవేత్ ॥ 150 ॥

పూతీ కరంజ పత్రములను వేయించి లేదా పత్ర, మూల పుష్పములతో చేయబడిన యవాగును దాడిమతో ఆవ్లముగా చేసి త్రాగవలెను. తద్వారా విరేచన అతియోగము కాదు.

ఏరణ్ణ(పత్రం) క్షీరేణ వాతరోగాన్వితా పిబేత్ |
వాతమూత్రవిరోధే తు శూలే వాఽపి సముత్థితే || 151 ||

గర్భిణీ స్త్రీకి వాతరోగము, వాతిక మూత్రగ్రహము, లేదా శూల కలిగినచో క్షీరముతో ఏరండ పత్రచూర్ణమును ఇవ్వవలెను. లేదా క్షీరములో ఏరండ పత్రములను పక్వం చేసి ఇవ్వాలి.

పశ్చిమే మాసి గర్భిణ్యా వ్యక్తాష్టలవణం తతః |
ఆస్థాపనం హితం నార్యా మధురం చానువాసనమ్ || 152 ||

5వ మాసంలో గర్భిణీ స్త్రీకి అష్టలవణ ద్రవ్యముక్త ఆస్థాపన వస్తే, మధురద్రవ్యములతో అనువాసన వస్తే ఇవ్వాలి.

గ్రంధీనాం పిడకానాం చ శోధే చైవ విశామృతే |
రోహిణ్యాం విద్రధా వాఽపి షష్టమాసే విశేషతః |
యథాస్వం భేషజం కుర్యాద్దారుణం శాస్త్రపారగః || 153 ||

ఒ రాజా! శాస్త్ర కుశలుడైన వాడు గర్భిణీ 6వ మాసంలో గ్రంధి రోగము పిడక, శోధ రోహిణీ అను విద్రది రోగముల చికిత్సను ఆయారోగానుసారం దారుణ చికిత్స చేయవలెను.

పీనమాంసోపశమనం ఞారకర్మాగ్నికర్మ చ |
భగ్నాస్త్విశేషణం చైవ శస్త్రకర్మ తథైవ చ || 154 ||

7వ మాసంలో గర్భిణీ స్త్రీకి, పెరిగిన మాంసం ను శాంతింప చేయుటకు ఞార, అగ్ని కర్మలు, అస్తి భగ్నము, సంధానము చేయుట మొదలగు శస్త్రకర్మలు చేయవచ్చును.

దష్టా సర్పేణ పీతా వా యా విషం గర్భిణీ నృప || 155 ||
వమనాదిర్విషఘ్నేస్తు సంస్పృష్టః స్యాదుపక్రమః |

గర్భవతికి పాముకాటు లేదా విషపానము చేసినచో విషనాశక వామక ఔషధముల ద్వారా సంసర్జనక్రమములో చికిత్స చేయవలెను.

పాతాఽమృతా సోమవల్కం ద్వే సహే కుటజం తథా || 156 ||
క్షీరకృధితమేతత్తు పేయం నార్యా విషాపహమ్ |

పాఠా, గుడూచి శ్వేతఖదిరము, సహ, అతిసహ, కుటజ, వీటిని క్షీరపాకము చేసి త్రాగించిన విషమును హరించును.

శిరీషం పాటలీమూలం తణ్ణలీయకమేవ చ || 157 ||

సిందువారితమూలం చ మూలం సహచరస్య చ |

నిష్కాధ్యసాధయేత్ పేయాం ప్రక్షుద్రాం విషనాశనీమ్ || 158 ||

శిరీష, పాటలీమూలము, బియ్యము, నిర్గుండి, సహచరమూలము వీటి క్వాధమును చేసి పలుచటి పేయను తయారు చేసి ఇచ్చిన విషమును నశించును.

ఖడయూషాదికం చాపి యుక్త్యాఽన్నమశితం హితమ్ |

ద్వితీయే వక్ష్యతే యచ్చ స్థానే తచ్చాపి కారయేత్ || 159 ||

ఇందులో ఖడయూషము మరియు యుక్తి పూర్వకముగా సేవించిన అన్నం హితకరం, ఈ విషయంలో అన్యస్థానములలో చెప్పబడిన యోగములను కూడా ప్రయోగించవలెను.

గర్భిణీ దుర్బలాకారా యా భవత్యాసితా సతీ |

జ్వరశ్చాభిద్రవత్యేనాం తస్యా గర్భో విపద్యతే || 160 ||

గర్భవతి దుర్బలము, పాండుత, జ్వరము కలిగినపుడు గర్భం నశించును.

బహు భుంక్తే తు యాఽత్సర్థం బహుశో బహుమూర్చితా |

భవేత్తస్యాః పతేద్గర్భో గర్భిణ్యాస్తు న సంశయః || 161 ||

అధికముగా భుజించుట, మాటి మాటికి భుజించుట, మూర్చితము అగునంతవరకు తినుటవలన గర్భిణికి నిస్సందేహముగా గర్భపాతము కలుగును.

నేత్రే ముస్తోత్థితాకారే కర్ణో పాదా చ శీతతా |

కేశాశ్చ జటిలా యస్యాస్తస్యా గర్భో విపద్యతే || 162 ||

గర్భిణీ నేత్రములు ముస్త సమానముగా వాచుట కర్ణపాదములు చల్లబడుట, వెంట్రుకలు చిక్కుపడినచో ఆమె గర్భము నశించును.

ఉపరిష్టాత్తు యో నాభ్యా ఉభే పార్శ్వే నిషేవతే |

మధ్యే వా తిష్ఠతే నార్యాః సోఽపి గర్భో విపద్యతే || 163 ||

గర్భవతికి ఉదరములో నాభి పైభాగమున ఇరుపార్శ్వములలో లేదా మధ్యలో గర్భము స్థితమైనచో గర్భము నశించును.

రుక్ సంధిమోక్షే యస్యాః స్యాన్నస్త్వాన్నే చారుచిస్తథా ।
నిశ్శేష్టస్వప్నకామాయాస్తస్యా గర్భో విపద్యతే ॥ 164 ॥

సంధి బంధనముల యందు పీడ కలుగుట అన్నమునందు అరుచి చేస్తే శూన్యత అధికముగా పడుకొను ఇచ్చ కలిగిన స్త్రీకి గర్భం నశించును.

సంధిశోధోఽబ్లషాకశ్చ విక్రామశ్చ గురుర్భవేత్ ।
యస్వాస్తస్యాః సుతో జాతో మ్రియతే నాత్ర సంశయః ॥ 165 ॥

సంధుల యందు శోధ, అంగపాకము, పదన్యాసము బరువుగా ఉండుట, వీటి ఉత్పన్నము వలన పుత్రుడు నిస్సందేహముగా నశించును.

శోచన్త్యాః పరిదేవిన్యాః ప్రధ్యాయిన్యాస్తథైవ చ ।
అబ్లలీస్పోటశీలాయా జాతః పుత్రో న జీవతి ॥ 166 ॥

చింత, శోకము, దుఃఖము, మరియు, అంగుళీస్ఫుటనము గర్భిణీ స్త్రీకి కలిగినచో ఆమె పుత్రుడు జీవించడు.

దుర్గంధి చ పయో యస్యా జటిలాశ్చ శిరోరుహః ।
మలినాశ్చ తతస్తస్యా జాతః పుత్రో న జీవతి ॥ 167 ॥

గర్భిణీ స్త్రీ దుర్గంధయుక్తమైనచో వెంట్రుకలు జటిలము మలిన యుక్తమైనచో అమెకు పుట్టబోయే బిడ్డ జీవించడు.

పూతిగంధి ముఖం యస్యాః శూలం చైవోపజాయతే ।
నిద్రా వాఽభిద్రవత్యేనాం మూఢగర్భా న జీవతి ॥ 168 ॥

గర్భిణీ ముఖము నుండి దుర్గంధము వచ్చుట, ఉదర శూల ఎల్లపుడూ నిదురించుట ఈ మూఢ గర్భం జీవించదు.

మయూరగ్రీవసంకాశం యా పశ్యతి హుతాశనమ్ ।
శూనపాదముఖీ చైవ మూఢగర్భా న జీవతి ॥ 169 ॥

గర్భిణీ స్త్రీ అగ్నిని మయూరగ్రీవము వలె నీలముగా చూచినచో మరియు ఆమె పాదములు ముఖము వాపు కలిగినచో ఆమూఢగర్భ జీవించదు.

పార్శ్వశూలం చ తృష్ణా చ సంజ్ఞానాశస్తధైవ చ ।

శ్వాసశ్చ వర్తమోధశ్చ యస్యాః సాఽపి న జీవతి ॥ 170 ॥

కటి గ్రహము, పార్శ్వశూల, తృష్ణ, సంజ్ఞానాశ, శ్వాస, మార్గావరోధము కలిగిన గర్భిణి కూడా జీవించదు.

కటిగ్రహో యోనిశూలం పూతిగంధి ముఖం తథా ।

సంజ్ఞానాశః ప్రలాపో వా గర్భిణ్యాః సా న జీవతి ॥ 171 ॥

కటి గ్రహము, యోని శూల, ముఖం దుర్గంధ యుక్తంగా సంజ్ఞానాశము, ప్రలాపము కలిగిన గర్భిణి స్త్రీ జీవించదు.

నాసా తు కాకవద్యస్యాః ప్రస్తనేత్రా చ యా భవేత్ ।

తథా శకుంతగంధా చ గర్భః శస్త్రేణ ముచ్యతే ॥ 172 ॥

గర్భవతి ముక్కు కాకి ముక్కువలె ఉండి, నేత్రములు కంపించునది, పక్షివలె గంధము వచ్చుచున్న, స్త్రీ గర్భమును శస్త్రముల ద్వారా బయటకు తీయవలెను.

అజాశ్వగంధా శ్వేతా యా మాయూరం మాంసమిచ్చతి ।

గర్భస్తస్యాపి శస్త్రేణ నార్యా నిర్ణయతే నృప ॥ 173 ॥

ఓ రాజా! మేకవలె లేదా గుర్రము వలె గంధం వచ్చు గర్భిణి పాదములు పొండుత్వం కలిగి మయూర మాంసమును కోరు గర్భిణి గర్భములు కూడా శస్త్రము ద్వారా బయటకు తీయవలెను.

రక్తవస్త్రపరీధానా రక్తమాల్యానులేపనా ।

స్మయతే సా శయానా వా శ్మశానం యాఽధిరోహతి ॥ 174 ॥

ఎర్రని వస్త్రములు ధరించు గర్భిణి ఎర్రని మాలలు ధరించునది నిద్రించునపుడు నవ్వునది లేదా శ్మశానము వైపు పోవునది ఆమూఢ గర్భము కలిగిన స్త్రీ గర్భసహితముగా నశించును.

ఖరం వరాహం మహిషం శ్వానముష్ట్రం తధైవ చ ॥ 175 ॥

స్వప్నేఽధిరోహతే యా తు సగర్భా సా వినశ్యతి ।

స్వప్నములో గాడిదలు, పందులు, గేదెలు, కుక్కలు, లేదా ఒంటెపై స్వారీ చేయునట్లు కలిగినస్త్రీ గర్భసహితముగా నశించును.

నిత్యస్నాతా చ మృష్టా చ శుక్లవస్త్రధరా శుచిః || 176 ||

దేవవిప్రసరా సౌమ్యా గర్భిణీ తు సదా భవేత్ |

గర్భిణీ స్త్రీ నిత్యస్నానముచే శరీరము తుడుచుకొని శ్వేత వస్త్రములను ధరించి పవిత్రము సౌమ్యమై ఎల్లపుడు దేవతలు బ్రాహ్మణులను పూజించాలి.

బహుపుత్రామనంతాం చ ఈశ్వరీం ముదితాం తథా || 177 ||

బ్రాహ్మీం చ సహదేవాం చ తథా చైవేంద్రవారుణీమ్ |

జీవకర్షభకా భార్గీం సమజ్గాం చ తథైవ చ || 178 ||

రోహపాదాన్ పటశుజ్గానాత్మగుప్తాం తథైవ చ |

అరిష్టం పూతనాం కేశిం శతవీర్యాం చ పార్థివ || 179 ||

సహస్రవీర్యాం చైతాని ప్రాజాపత్యేన సంహరేత్ |

సందధేదధ పుష్యేణ ధారయేదుత్తరేషు చ || 180 ||

ఓరాజా! గర్భిణీ స్త్రీ కంటకారి, అనంతమూలము శివలింగి, బ్రాహ్మి, సహదేవి, ఇంద్రవారుణి, జీవకము, ఋషభకము, భారంగి, మంజిష్ఠ, రోహపాదము, వలాంకురము, క్రౌంచము, వేప, హరితకి, జటామాంసి, శతవీర్య, సహస్రవీర్య మొదలగు ఔషధములను ప్రజాపత్యవిధితో గ్రహించి తర్వాత వాటిని పుష్యమీ నక్షత్రము నందు ధరించవలెను.

త్రైవృతం తు మణిం కృత్వా తం శ్రోణ్యాం గర్భిణీ సదా |

ప్రజాతా శిరసా రాజన్! ధారయేత్ కారయేత్తథా || 181 ||

సూతికాయా విశేషేణ రక్షోఘ్నాని హితాని చ |

ఓ రాజా! గర్భిణీ త్రివృత్తును మణిగా చేసి శ్రోణి యందు ధరించవలెను. ప్రసవానంతరము శిరస్సు నందు ధరించవలెను. ప్రసూతి స్త్రీ విశేషించి హితకరం మరియు రక్షోఘ్న విధానమును పాటించవలెను.

జ్వరాద్యానాం వికారాణాం యత్ర యత్రేహ లక్షణమ్ || 182 ||

అన్నాదానాం ప్రవక్ష్యామి తజ్జేయం గర్భిణీష్వపి ।

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ॥ 183 ॥

జ్వరాది వికారములలో అన్నాద బాలకులకు చెప్పబడిన లక్షణములనే గర్భిణీకి కూడా అన్వయించు కొనవలెను. అని భగవాన్ కశ్యపుడు చెప్పవలెను.

(ఇతి) ఖిలేష్వంతర్వత్నీచికిత్సితం నామ దశమోఽధ్యాయః ॥ 10 ॥

అంతర్వత్నీ అధ్యాయము సమాప్తము.

సూతికోపక్రమణీయాధ్యాయః - ఏకాదశః

అధాతః సూతికోపక్రమణీయం నామాధ్యాయం వ్యాఖ్యాస్యామః ॥ 1 ॥

ఇతి హ స్నాహ భగవాన్ కశ్యపః ॥ 2 ॥

ఇప్పుడు మనము సూతికోపక్రమణీయమను అధ్యాయమును వ్యాఖ్యానించెదమని భగవాన్ కశ్యపుడు చెప్పెను.

ఉపక్రమం తు సూతానాం సవిశేషమతః పరమ్ ।

సంప్రవక్ష్యామి కార్త్యేన తన్నిబోధ యథాక్రమమ్ ॥ 3 ॥

ఇప్పుడు నేను ప్రసూతస్త్రీ విశేష చికిత్సను విస్తృతముగా వర్ణించెదను. నీవు క్రమముగా వినుము.

గర్భాత్ ప్రభృతి సూతాయాం భిషగ్భవతి కార్యవాన్ ।

కథం ను కాలే సంపూర్ణే సూయేదిత్యపరాపరమ్ ॥ 4 ॥

ప్రాప్తే ప్రసవకాలే చ భయముత్పద్యతే యతః ।

అస్మిన్నేకః స్థితః పాదో భవేదన్యో యమక్షయే ॥ 5 ॥

చికిత్సకుడు స్త్రీలలో గర్భధారణము మొదలు కొని ప్రసవ పర్యంతము ఇదే కార్యములో లగ్నమైయుండును. ఎప్పుడు ప్రసవము జరుగుతుంది. కాలాతీతమైనచో ప్రసవకాలస్థితి ఇంకా భయముగానుండును. ఆ సమయములో ఆ స్త్రీ ఒక పాదము ఈ లోకము మరోపాదము యమలోకములో నుండును.

సూతాయాశ్చాపి తత్ర స్యాదపరా చేన్న నిర్గతా ।
 ప్రసూతాఽపి న సూతా స్త్రీ భవత్యేవం గతే సతి ॥ 6 ॥

ప్రసూత స్త్రీకి అపరాపతనము జరగనిచో ఆసమయములో
 అప్రసూతతో సమానముగానుండును.

దుష్ప్రజాతామయాః సంతి చతుఃషష్ఠిరితి స్థితిః ।
 యోనిర్బ్రష్టా క్షతా చైవ విభిన్నా మూత్రసగ్గీనీ ॥ 7 ॥
 సశోఘస్రావిణీ చైవ ప్రసుప్తా వేదనావతీ ।
 పార్శ్వపుష్కకటీశూలం హృది శూలం విఘాచికా ॥ 8 ॥
 స్త్రీహా మహోదరత్వం చ శాఖావాతోఽఙ్గమర్దకః ।
 భ్రూజేషకో హనుస్తంభో మన్యాస్తంభోఽపతానకః ।

(ఇతి తాడుపత్రపుస్తకే 226 తమం పత్రమ్)

మక్కల్లో విద్రధిః శోఘః ప్రలాపోన్మాదకామలాః ॥ 9 ॥
 దౌర్బల్యం భ్రమలీ కార్యం భక్తద్వేషోఽవిపాచకః ।
 జ్వరాతిసారౌ వైసర్పశ్చర్షిస్తప్తా ప్రవాహికా ॥ 10 ॥
 హిక్కా శ్వాసశ్చ కాసశ్చ పాణ్డుర్గుల్మశ్చ రక్తజః ।
 ఆనాహాధ్మాపనే చోభే వర్చోమూత్రగ్రహోవపి ॥ 11 ॥
 ముఖరోగోఽక్షిరోగశ్చ ప్రతిశ్యాయగలగ్రహణా ।
 రాజయక్ష్మాఽర్దితం కమ్పః కర్ణస్రావః ప్రజాగరః ॥ 12 ॥
 ఉష్ణవాతో గ్రహోవాధస్తనరోగోఽథ రోహణీ ।
 వాతాష్ఠీలా వాతగుల్మరక్తపిత్తవిచర్చికాః ॥ 13 ॥

దుష్ప్రజాతస్త్రీకి 64 రోగములుండును. 64 రోగముల సంఖ్యకేవలము
 ఉపలక్షణమాత్రముండును. దీనికతిరిక్తముగా కూడ రోగములుండును. అవి
 1. యోనిభ్రష్ట 2. యోనిక్షత 3. యోని భేదన 4. మూత్ర సంగ 5. శోఘ
 6. యోనిస్రావము 7. ప్రసుప్త 8. వేదన 9. పార్శ్వశూల 10. పుష్కశూల
 11. కటీశూల. 12. హృత్శూల 13. విఘాచిక. 14. స్త్రీహా 15. మహోదర
 16. శాఖావాత 17. అంగమర్ద 18. భ్రూజేష 19. హనుస్తంభ 20. మన్యాస్తంభ

21. అపతానక 22. మక్కల్ల 23. విద్రది 24. శోఫ 25. ప్రలాప 26. ఉన్నాద
27. కామలా 28. దుర్బలతా 29. భ్రమ 30. కృశతా 31. భక్త ద్వేషము 32.
అవిపాకము 33. జ్వర 34 అతిసారము 35. విసర్ప 36. ఛర్ది 37. తృష్ణ 38.
ప్రవాహికా 39. హిక్కు 40. శ్వాస 41. కాస 42. పాండు 43. రక్తగుల్మ 44.
ఆనాహ 45. ఆధ్మాన 46. వర్చగ్రహ (మలబంధ) 47. మూత్రగ్రహ 48. ముఖ
రోగ 49. అక్షిరోగ 50. ప్రతిశ్యాయ 51 గలగ్రహ 52. అద్రిత 53. రాజయక్ష్మ
54. కంపన 55. క్షర్ణ (స్రావ 56. ప్రజాగర 57. ఉష్ణవాత 58. గ్రహబాధ 59.
స్తనరోగ 60. రోహిణి 61. వాతశ్శీల 62. వాతగుల్మ 63. రక్తపిత్త 64. విచర్చిక.

ఇత్యేతే సూతికారోగాశ్చతుషష్టిరుదాహృతాః ।

తేభ్యః సర్వేభ్య ఏవాసౌ రక్షితవ్యా కథం త్వతి ॥ 14 ॥

ఈ విధముగా 64 రోగములు చెప్పబడినవి. ఈ రోగములనుండి ప్రసూత స్త్రీని ఏ విధముగా కాపాడవలెనన్నది ప్రశ్న.

తద్విదామపి సమ్మోహో భిషజాముపజాయతే ।

కి పునర్యేల్లమతయః పరతంత్రోపశిషీతాః ॥ 15 ॥

ఈ విషయములో జ్ఞానులకు కూడ మతిభ్రమ కల్గును అల్ప బుద్ధి గల వారికి అన్య శాస్త్రముల సంప్రదాయము వారిని అడగ వలసినదేమున్నది.

తస్మాత్ సునిశ్చితార్థేన తద్విద్యేతాఽనుదశినా ।

అప్రమత్తేన సంభావ్యం సూతికానాముపక్రమే ॥ 16 ॥

కావున వైద్యులు ప్రసూతస్త్రీలలో నిశ్చితార్థము తెలుసుకొనుటకు తద్విద్య, అనుదర్శి మరియు అప్రమత్తుడై చికిత్స చేయవలెను.

తదుపక్రమసామాన్యం విశేషాపక్రమం తథా ।

వఖ్యామి వ్యాసతో దేశవిదేశకులసాత్మ్యతః ॥ 17 ॥

ఇప్పుడు దేశ విదేశ కులసాత్మ్యములనుసరించి వాటి సామాన్య విశేష చికిత్సలను చెప్పెదను.

ప్రజాతమాత్రామాశ్వాస్య సూతాం శక్లా విజా (ప్రసా) వికా ।

న్యబ్జాం శయానాం సంవాహ్యా పృష్ఠే సంశ్లిష్య కుషీణా ॥ 18 ॥

పీడయోర్ఘ్ణక్షయముదరం గర్భదోషప్రవృత్తయే ।

మూతాఽదుష్టపక్షేన కుక్షిపార్శ్వే చ వేష్టయేత్ ॥ 19 ॥

తేనోదరం స్వసంస్థానం యాతి వాయుశ్చ శామ్యతి ।

ప్రసవము చేయించు స్త్రీ మధుర భాషణము చేయునది ప్రసవానంతరము ఆశ్వాసన మిచ్చి అధో ముఖమున పరుండ బెట్టి వీపుపై సంవాహనము చేసి గర్భము తర్వాత శేష దోషములను వెడలించుటకు కుక్షి మర్దనము చేసి శిథిలమైన ఉదరమును పీడనము చేసి పిండవలెను. శుభ్రమైన గుడ్డను కుక్షికి నలువైపుల చుట్టవలెను. దీనిద్వారా శిథిలమైన ఉదరము స్వస్థానమునకు వచ్చును. మరియు వాయువు శాంతించును.

చర్మావనద్దామాసందీ బలాత్తైలోష్ణపూరితామ్ ॥ 20 ॥

అప్యాయీత సదా సూతా తథా యోనిః ప్రసీదతి ।

ప్రియఙ్గకానాం కృసరైః స్వభ్యక్తాం స్వేదయోత్తతః ॥ 21 ॥

ప్రసూత స్త్రీ వేడి బలా తైలముగల పాత్ర (ఆసంది) లో కూర్చునవలెను. తద్వారా యోని నిర్మలమగును. తర్వాత తైలమర్దన చేసి పిరంగాది ఓషధులతో కృశరము చేసి స్వేదనము చేయవలెను.

స్వీన్నాముష్ణామ్బునా స్నాతాం విశ్రాంతాం విగతక్షమామ్ ।

కుష్ఠగుగ్గల్యగురుభిర్దాపయేద్ద్వితసంయుతైః ॥ 22 ॥

స్వేదనానంతరము ఉష్ణ జలముతో స్నానము చేయించి విశ్రాంతి నిచ్చి, సేద తీరినపిదప కుష్ఠ, అగరు, గుగ్గులు ఘృతముతో కలిపి శరీరమునకు ధూపనము వేయవలెను.

తతోఽగ్నిబలవ(వి) ద్వీక్ష్య త్ర్యహం పఞ్చాహమేవ వా ।

మణ్డానుపానమన్వక్షం పిబేత్ స్నేహం హితాశినీ ॥ 23 ॥

అగ్ని బలమును తెలుసుకొను స్త్రీ తన అవస్థను చూచి 3 లేదా 5 దినములవరకు మండమును సేవించవలెను. తర్వాత హితకర భోజనము చేయుచు స్నేహపానము చేయవలెను.

స్నేహప్యపరమేఽశ్చీయాదల్పస్నేహామస్తైవహమ్ ।
 యవాగూం త్ర్యహమేవాత్ర పిప్పలీనాగరాశ్రితామ్ ॥ 24 ॥
 స్యాద్వ్యపేతాషధా పశ్చాత్ సస్నేహాలవణోత్తరా ।

స్నేహము జీర్ణమైన పిదప 3 రోజులవరకు పిప్పలి శుంఠితో తయారైన యవాగును (లవణ వర్జితము, కించిత్ స్నేహముగల) సేవించవలెను. తర్వాత ఓషధులతో తయారైన లవణ స్నేహములు తగినంత మాత్రలో గల యవాగును సేవించవలెను.

కులత్తయూషః సస్నేహాలవణాష్లుస్తతః పరమ్ ॥ 25 ॥
 తదైవ జాగలరసః శాకానీమాని చాప్యతః ।
 ఘృతభృష్టాని కూష్మాండ్లములకైర్వారుకాణి చ ॥ 26 ॥

స్నేహాలవణ అష్లుములు వేసిన కులుత్త యూషమును జాంగల మాంసరసమును సేవించవలెను. తర్వాత ఘృతములో వేయించిన కూష్మాండ్లము ముల్లంగి ఏరువారుకమును (దోస) భుజించవలెను.

స్నేహస్వేదా చ సేవేత మాసమేకమతంధ్రితా ।
 ఉష్ణోదకోపచారం చ స్వప్తవృత్తమతః పరమ్ ॥ 27 ॥

ప్రసవానంతరము ఒక మాసము వరకు ప్రమాద రహితమై స్నేహన స్వేదన ఉష్ణ జలమును సేవించవలెను. తర్వాత స్వప్తవృత్తి వలె ఆహార విహారములను సేవించవలెను.

త్రివిధం దేశమాశ్రిత్య వక్ష్యామి త్రివిధం విధిమ్ ।
 ఆనూపదేశే భూయిష్ఠం వాతశ్లేష్మాత్మకా గదాః ॥ 28 ॥
 తత్రాభిస్సస్తభూయస్తాద్వాదా స్నేహో విగర్హితః ।
 మణ్డూదిరత్ర కర్తవ్యః సంసర్గోఽగ్నిబలావహః ॥ 29 ॥
 స్వేదో నివాతశయనం సర్వముష్ణం చ శస్యతే ।

3 విధములైన దేశానుసారము 3 విధములగు స్వప్తవృత్తమును వర్ణించెదను. ఆనూపదేశములు వాత కఫ రోగములు కల్గును. అక్కడ క్షేద ప్రాధాన్యము గావున

మొదట స్నేహము నిందితము. ఈ అవస్థలో అగ్ని బలమును వృద్ధి పొందించు మండ ఆది సంసర్జన క్రమమును చేయవలెను. అక్కడ స్వేదము నివాత స్థానములో శమన ఆహార విహారాదులు ఉష్ణ విధితో చేయవలెను.

నియతం జాగ్గలే దేశే వాతపిత్తాత్మకా గదాః || 30 ||

తదత్ర స్నేహసాత్మ్యత్వాత్ స్నేహాదిః స్యాదుపక్రమః |

కార్యః ప్రజాతమాత్రాయా విశేషశ్చాత్ర బుధ్యతే || 31 ||

జాగ్గలదేశం - జాగ్గలదేశంలో వాత మరియు పిత్తమునకు సంబంధించిన రోగములుండును. ఇక్కడ స్నేహము శరీరము కొరకు సాత్మ్యమగుటచే సద్యః ప్రసూత స్త్రీని స్నేహాదులతో చికిత్స చేయవలెను. వీటి వివరణ ముందు చెప్పబడును.

కుమారప్రసవే తైలం కుమారీప్రసవే ఘృతమ్ |

పిబేజ్జీర్ణే యవాగూం చ దీపనీయోపసంస్కృతామ్ || 32 ||

పశ్చాహం సప్తరాత్రం వా తతో మణ్డ్యాద్యుపక్రమః |

ప్రసూత స్త్రీకి పుత్రుడుత్పన్నమైనచో తైలము, పుత్రిక ఉత్పన్నమైనచో ఘృతమును త్రాగించవలెను. ఘృతము జీర్ణమైన తర్వాత 5 లేదా 7 దినముల వరకు దీపనీయ ద్రవ్యములతో సిద్ధము చేయబడిన యవాగును ఇవ్వవలెను. తర్వాత మండాది క్రమమును పాటించవలెను.

దేశే సాధారణో చాస్యా హితః సాధారణో విధిః || 33 ||

సాధారణ దేశములో సాధారణ విధిని పాటించవలెను.

వైదేశ్యాశ్చ ప్రయచ్ఛంతి వివిధా ఘ్నేచ్ఛజాతయః |

రక్తం మాంసస్య నిరూపాం కందమూలఫలాని చ || 34 ||

అనేక విదేశ ఘ్నేచ్ఛ జాతివారు ఈ అవస్థలో రక్త మాంస నిరూపా కందమూల ఫలాదులను సేవింతురు.

కులసాత్మ్యం చ బుధ్యేత యస్మిన్ యస్మిన్ యథా యథా |

ఔచిత్యాత్ కులసాత్మ్యస్య తత్తథైవానువర్తతే || 35 ||

ఆయా దేశములలో ఆయా కుల సాత్కృములను వారి ఔచిత్యమును
జూచి వారి అనుసారము ఆచరణ గావించుతురు.

అతో నైకాంతికత్వాచ్చ సూతికోపక్రమస్య చ ।

దేశం చ జాతిసాత్కృం చ సంప్రధార్య ప్రయోజయేత్ ॥ 36 ॥

కావున సూతికా చికిత్సను ఏకదేశీయమని భావించకూడదు. దేశ
సాత్కృములను దృష్టిలో నుంచుకొని వాటిని ప్రయోగించవలెను.

ఉక్తం తద్వ్యాధిభైషజ్యం దుష్ప్రజాతోపచారికే ।

కేషాంచిదిహ వజ్యామి వ్యాధీనామత ఉత్తరమ్ ॥ 37 ॥

దుష్ప్రజాతాస్త్రీ ఉపచారములో ఆయా రోగముల చికిత్స చెప్పబడినది.
ఇక్కడ నేను కొన్ని రోగముల చికిత్సను వర్ణించెదను.

సర్వేషామేవ రోగాణాం జ్వరః కష్టతమో మతః ।

తదస్యాదౌ విధిం వజ్యే నిదానాకృతిభేషజైః ॥ 38 ॥

సమస్త రోగములలో జ్వరము అన్నిటికంటే కష్టమైన వ్యాధిగా
చెప్పబడినది. కావున ప్రథమమున నిదాన ఆకృతి ఓషధుల ద్వారా ఆ జ్వరచికిత్సను
వర్ణించెదను.

షడ్విధస్తు ప్రసూతానాం నారీణాం జాయతే జ్వరః ।

నిజాంగంతువిభాగేన నిదానం తస్య మే శ్శణు ॥ 39 ॥

నిజాంగంతుక భేదములతో సూతికకు ఆరు విధముల జ్వరము కల్గును.
అది వినుము.

వేగసంధారణాద్రాజ్యాద్వ్యాధ్యాయామాదత్యస్పక్క్షయాత్ ।

శోకాదత్యగ్నిసంతాపాత్ కల్పన్యైష్లాతిసేవనాత్ ॥ 40 ॥

దివాస్వప్నాత్ పురోవాతాద్గర్భభిష్యంధిభోజనాత్ ।

స్తన్యాగమాద్గ్రహోబాధాదజీర్ణార్దుష్ప్రజాయనాత్ ॥ 41 ॥

జ్వరః సంజాయతే నార్యాః షడ్విధో హేతుభేదతః ।

జ్వరనిదానము : వేగావరోధము, రూక్షత, వ్యాయామము రక్త క్షయము,
శోక, అగ్ని సంతాపము, అతి కలు అప్పు రస ఉష్ణ ద్రవ్య సేవన, దివా స్వప్నము,

పురోవాతము, గురు అభిష్యంది భోజనము, క్షీరోత్పత్తి, గ్రహబాధ, అజ్జీర్ణము, దుష్ప్రజాయనము, మొదలగు కారణములవలన సూతికలో ఆరు విధములగు జ్వరము కల్గును.

స ఏవ పూర్వరూపేషు వ్యభిచీర్ణో విరోధిభిః || 42 ||

సంస్పృష్టైః స్నేహశీతాముబ్బన్నానపానాశనాదిభిః |

సన్నిపాతజ్వరో ఘోరో జాయతే దురుపక్రమః || 43 ||

ఈ ఆరు జ్వరముల పూర్వరూపములు స్నేహన, శీతల జ్వరము, స్నానపానము, అశనాదులు పరస్పరము కలిసి ఉండును. ఇందులో సన్నిపాత జ్వరము అత్యంత భయంకరముగా ఉండును. దాని చికిత్స కూడా అత్యంత కఠినముగా ఉండును.

తస్య తీవ్రాభిరావీభిః ప్రతతం వాహనశ్రమైః |

శైథిల్యం చాగతే దేహి సంక్షుబ్దేష్యనిలాదిషు || 44 ||

క్లానేష్యేంద్రియామార్గేషు సారశూన్యేషు ధాతుషు |

ఏకోఽపి దోషః కుపితః కృచ్ఛ్రతో వహతే మహత్ || 45 ||

తీవ్ర ప్రసవ వేదన వలన, 9 మాసముల వరకు గర్భధారణ శ్రమవలన దేహము శిథిలము అగుటచే వాతాది దోషములు ప్రకోపముచెందుట వలన సమస్త ఇంద్రియ మార్గములు అలసిపోవుట వలన ధాతువులు ప్రసవానంతరము సారరహితమగుటచే ఒక్క దోషము ప్రకోపించినప్పటికి శరీరమునకు అతి కష్టము కలిగించును.

పరిజ్జీర్ణం యథా వస్త్రం మలదిగ్ధం సమస్తతః |

క్లేశేన శోధ్యతే తజ్జైః ప్రదృశ్య తత్తదాశ్రయమ్ || 46 ||

తథా శరీరం సూతాయాః పరిక్షిప్తం పరిస్రుతమ్ |

భృశం దోషబలైర్దిగ్ధం క్లేశేన పరిశోధ్యతే || 47 ||

జీర్ణవస్త్రము అంతట మలినమైనపుడు ఆ వస్త్రమును దృష్టిలో ఉంచుకొని ఉతుకునపుడు అతిశ్రద్ధతో కష్టముగా శుభ్రము చేయునపుడు ఉన్నట్లు

సూతికా శరీరము అలసి పరిశృతము అగుటచే నాతాది దోషముల బలక్షీణము అగుటచే అతి జాగరూకతో శోధనము చేయవలెను.

యథా చ జీర్ణం భవనం సర్వతః శ్లథబన్దనమ్ ।

(ఇతి తాడువ్రపుస్తకే 227 తమంపత్రమ్)

వర్షవాతవికమ్పనామసహం స్యాత్తథావిధమ్ ॥ 48 ॥

తథా శరీరం సూతాయాః ఖిన్నం ప్రసవణశ్చైః ।

వాతపిత్తకఫోత్తానాం వ్యాధీనామసహం భవేత్ ॥ 49 ॥

లేనిచో పురాతన భవనము సకల బంధనములు శిథిలమగుటచే వర్ష, వాయు, భూకంపాదులను సహించలేనట్లుగా సూతిక శరీరము కూడా ప్రసవ కష్టముచే స్పిన్నమై వాతపిత్త కఫములతో ఉత్పన్నం అగు రోగములను భరించలేదు.

దోషైరేవ శరీరాణి ధార్యంతే సర్వదేహినామ్ ।

తేషు క్షీణేషు సూతాయా జ్వరః సంతాపలక్షణః ॥ 50 ॥

దేహం సంతాపయత్యాశు శుష్కేన్ద్రనమివానలః ।

నాతాది దోషముల ద్వారా సమస్త ప్రాణుల శరీరము ధరించబడును. సూతికలో ఈ దోషములు క్షీణించుటవలన తాపలక్షణము కలిగిన జ్వరము కలుగును. ఏ విధంగానైతే అగ్ని శుష్కించిన ఇంధనమును ధరించునో అదే విధముగా జ్వరము కూడా సర్వశరీరమునందు సంతాపమును ఉత్పన్నం చేయును.

తద్దేతుమాత్రవృద్ధానాం దోషాణాం తు యథోఽప్రయమ్ ॥ 51 ॥

కుర్యాదుపశమం ధీమాన్ ధాతూనాం చ ప్రసాదనమ్ ।

బుద్ధి మంతుడగు వాడు సాధారణ కారణములతో వృద్ధి చెందిన దోషములను కూడా శాంతింపచేయవలెను. మరియు ధాతువులను ప్రసాదనము చేయవలెను.

షడ్భిర్మాసైః ప్రసూతాయా ధాతవో రుధిరాదయః ॥ 52 ॥

ప్రత్యాగచ్ఛన్త్యరోగాయా యథాస్వం పరిసంస్థితిమ్ ।

ఏతవ్యాన్యచ్చ సంచిన్త్య చికిత్సాం సంప్రయోజయేత్ ॥ 53 ॥

రోగ రహితమైన సూతిక రక్తాది ధాతువులు ఆరు మాసములలో తీరిగి స్వాభావికావస్థకు చేరుకొనును. వీటినన్నింటిని దృష్టిలో ఉంచుకొని సూతికా చికిత్సను చేయవలెను.

అతః పరం జ్వరాణాం తు లక్షణం సంప్రవక్ష్యతే ।
 విషమోష్మాఽభ్రమర్దశ్చ జ్వన్నృణా రోమహర్షణమ్ ॥ 54 ॥
 కషాయవిరసాస్యత్వం శీతద్వేషోష్ణకామతే ।
 దంతహర్షః ప్రలాపశ్చ శుష్కోద్గారః ప్రజాగరః ॥ 55 ॥
 ఆధ్మానమఙ్గసంకోచో వాతజ్వరనిదర్శనమ్ ।

ఇప్పుడు జ్వర లక్షణములు చెప్పబడును. వాతజ్వర లక్షణాలు - శరీరంలో ఉష్ణ విషమ జ్వరంగా ఉండుట అంగమర్ద, జ్వంభ, రోమ- హర్షము, ముఖరసము- కషాయము లేదా విరసంగా ఉండుట. శీతద్వేషము, ఉష్ణకామతం, దంతహర్షము, ప్రలాపము, శుష్కోద్గారము, ప్రజాగరము, ఆధ్మానము, అంగసంకోచము.

తృష్ణా దాహః ప్రలాపశ్చ వమఘః కటుకాస్యతా ॥ 56 ॥
 పీతాస్యనఖదంతాక్షివిణ్మాత్రత్వం చ లక్ష్యతే ।
 కణ్ఠస్య శోషః సర్పం చ ప్రదీప్తమివ మన్యతే ॥ 57 ॥
 భ్రమః శీతాభిలాషశ్చ పిత్తజ్వరనిదర్శనమ్ ।

పిత్తజ్వర లక్షణములు - తృష్ణ, దాహ, ప్రలాపము, వమన కటుకాస్యత, ముఖ, నఖ, దంత, నేత్ర, మలమూత్రముల రంగు పీతవర్ణము ఉండుట, కంఠశోష, సర్పశరీరము కాలినట్లుండుట, భ్రమ, శీతాభిలాష.

ఉష్ణాభికామతా కాసః శిరోరుగ్గాత్రగౌరవమ్ ॥ 58 ॥
 మందోష్మతా ప్రతిశ్చాయః శుక్లమూత్రపురీషతా ।
 నిద్రా తంద్రీర్ణిమద్వేషః స్థివనం మధురాస్యతా ॥ 59 ॥
 గాత్రసాదోఽన్నవిద్వేషః కఫజ్వరనిదర్శనమ్ ।

శ్లేష్మజ్వర లక్షణములు - ఉష్ణాభికామతా, కాస, శిరోవేదన శరీర గురుత్వము, శరీరము నందు మందోష్మత, ప్రతిశ్చాయము మూత్రమలములు

తెలుపుగా ఉండుట, నిద్రాధిక్యము, తంద్ర, శీతద్వేషము, క్షీవనము, మధురాస్యత, గాత్రసాదము, అన్న విద్వేషము.

ముహూః శీతం ముహూర్దాహ్నో ముహూరూష్మా సమోఽసమః ॥ 60 ॥

కృప్రవిణమ్నాత్రవతత్వం వాతాఙ్గాస్త్రాభిసంజనమ్ ।

దాహస్తప్తా ప్రలాపశ్చ పిత౯ద్విక్షిప్తచిత్తతా ॥ 61 ॥

గురుత్వం కణ్ఠసంరోధః కఫాచ్చ ప్రతిశీతతా ।

సన్నిపాతజ్వరస్యైతల్లక్షణం సముదాహృతమ్ ॥ 62 ॥

సన్నిపాత జ్వర లక్షణములు- ఒకపుడు శీతము, ఒకపుడు దాహము ఒకపుడు సమోష్ణత మరి ఒకపుడు విషమంగా ఉండుట మలమూత్రవతములు కష్టముగా వెలువడుట వాతముచే అంగములు, ఆంఠ్రము, కష్టమును అనుభవించును. పిత్తముచే దాహ తృష్ణ ప్రలాపము, చిత్త విక్షేపము కలుగును. కఫముచే గౌరవము, కంఠ సంక్షోభము, ప్రతిశ్యాయము ఇవి సన్నిపాత జ్వర లక్షణములు.

తృతీయేఽస్ని చతుర్థే వా నార్యాః స్తన్యం ప్రవర్తతే ।

పయోవహాని స్రోతాంసి సంవృతాన్యభిఘట్టయేత్ ॥ 63 ॥

కరోతి స్తనయోః స్తమ్బం పిపాసాం హృదయద్రవమ్ ।

కుక్షిపార్శ్వకటిశూలమగ్గమర్దం శిరోరుజామ్ ॥ 64 ॥

ఏతత్ స్తన్యాగమోత్తన్య జ్వరస్సోక్తం స్వలక్షణమ్ ।

స హి పీయూషసంశుద్ధౌ క్రమమాత్రేణ తిష్ఠతి ॥ 65 ॥

స్తన్యోత్పత్తి కారణమున జనించు జ్వరలక్షణములు- సూతికకు 3 లేదా 4వ దినమున స్తన్యము వచ్చును. దీనివలన దుగ్ధవహా స్రోతస్సుల మార్గావరోధము కలుగును. తద్వారా స్తన స్తంభము, పిపాసా, హృద్రవము, కుక్షి శూల, పార్శ్వ శూల, కటి శూల, అంగమర్దము, శిరో వేదన కలుగును. క్షీరము యొక్క శోధనం అయినపుడు క్రమంగా జ్వరం శాంతించును.

(గహావలోకితత్రాసవాతాఘాతావధాననైః ।

జ్వర్యతే చేత్ ప్రసూతా స్త్రీ తన్య వక్ష్యామి లక్షణమ్ ॥ 66 ॥

ఉద్వేషకో నిష్టననం చక్షుషో విభ్రమః శ్రమః ।
కమ్పనం హస్తనేత్రాణాం హారిద్రముఖనేత్రతా ॥ 67 ॥

క్షణేన శ్యావతాఽఽఙ్గానాం క్షణేన చ సవర్ణతా ।
సుప్రబోధః సహ... క్రోశః కేశలుచ్చనమ్ ॥ 68 ॥

పవనజ్వరరూపాణి భూయిష్ఠాని కరోతి చ ।
విధిర్లహఘ్నేఽస్య హితః క్రమో యశ్చానిలజ్వరే ॥ 69 ॥

గ్రహోత్త జ్వర లక్షణములు : గ్రహములను చూచుట వలన భయము, వాతము ఆహారము, కంపము, ఈ కారణముల వలన సూతికలో కలుగు జ్వరము యొక్క లక్షణములను చెప్పెదను- వేపథు, అంగవేడనము, నేత్ర విభ్రమణము, అలసి పోవుట, హస్తనేత్ర కంపనము, ముఖనేత్రములలో హారిద్ర వర్ణముగా ఉండును. క్షణములో అంగములు కృష్ణ వర్ణము అగుట మరుక్షణంలో మామూలుగా ఉండుట అపుడు సమ్యక్ జ్ఞానం కలిగి ఉండుట క్రోశించుట, ఆ కుంఠనము, విశేషించి వాత జ్వరలక్షణములు ఉత్పన్నం అగును అపుడు గ్రహనాశక ఉపచారం, వాతనాశక చికిత్స చేయవలెను.

శ్లేష్మాభిష్యందినీం స్థూలామక్లిన్నామల్పనిఃస్రుతామ్ ।
విదగ్ధభక్తాం స్నిగ్ధాం చ లజ్జననోపపాదయేత్ ॥ 70 ॥

సూతికా స్త్రీ శరీరము కఠము, అభిష్యంద యుక్తమై స్థూలంగా క్షేద రహితమై స్రావం తక్కువగా ఉన్నచో భుజించిన ఆహార విదగ్ధం అగును. అపుడు స్నేహనం చేసి లంఘనం ప్రయోగించవలెను.

రూక్షాం నిఃస్రుతరక్తాం చ కృశాం వాతజ్వరాదితామ్ ।
క్షుత్తృష్ణాభిహతాం క్లాంతాం శమననోపపాదయేత్ ॥ 71 ॥

తస్యాస్తదహరేవేహ పేయాదిః క్రమ ఇష్యతే ।
లజ్జితాయాశ్చ మణ్డాదిరిత్యేష ద్వివిధః క్రమః ॥ 72 ॥

రూక్ష రక్తస్రావము లేని కృశత్వము కలిగి వాతజ్వర పీడితం అయినచో ఆకలి దప్పులచే వ్యాకులమై ఉన్నపుడు శరీరము క్లాంతమైనపుడు సంశమన

బౌద్ధముల ద్వారా చేయవలెను. అంఘనం చేసినవారు మండాది భోజనము చేయవలెను. ఈ విధముగా 2 విధములైన భోజనక్రమము చెప్పబడింది.

నూతికోపక్రమణీయాధ్యాయ ఏకాదశ :

పేయా హి దీప్యగ్ని ధాతున్ సంశమయత్యపి ।

గర్భదోషావశేషఘ్నా మండో దోషవిపాచనః ॥ 73 ॥

పేయ అగ్నిని దీప్తము చేసి ధాతువులను సంశమనం చేయును. మండము గర్భం యొక్క అవశిష్ట దోషములను నశింపచేయును. మరియు దోషపాచనము చేయును.

తస్మాత్ పేయా చ మణ్ణశ్చ క్రమాదా విహితా హితా ।

అకృతశ్చ కృతశ్చైవ ద్విస్త్రీర్యూషరసౌ తథా ॥ 74 ॥

కావున చికిత్సా క్రమమునకు ప్రారంభమున పేయమండ ప్రయోగం హితకరం అని చెప్పబడినది. 2,3 దినముల వరకు అకృత, కృత యూషము మరియు మాంసరస సేవనం చేయవలెను.

స్వేదోఽపతర్పణం యుక్త్యా పాచనోషధసేవనమ్ ।

కషాయోఽభ్యజ్ఞానం సర్పిర్వరఘ్నః పరమో విధిః ॥ 75 ॥

జ్వర నాశక ఉపాయములు- స్వేదము, యుక్తిపూర్వక అపతర్పణము, పాచనోషధ సేవన, కషాయము, అభ్యంగము ఘృతము ఇవి శ్రేష్ట జ్వరనాశకములు.

శీతోపవాసే వ్యాయామమాయాసమహితాశనమ్ ।

తద్దేతుసేవనం చైవ క్షీప్రం జ్వరబలావహమ్ ॥ 76 ॥

జ్వరమును వృద్ధి పొందించునవి - శీత ఉపవాసము, వ్యాయామము పరిశ్రమ, అహితకర భోజనము మరియు జ్వరమును వృద్ధి చేయు పదార్థముల సేవన వల్ల జ్వరము వృద్ధి పొందును.

గర్భాశయే చ్యుతే నార్యా దోషాస్తదనుగామినః ।

చ్యవన్తి తస్మాద్భవమనం నన్యం బస్తిర్విరేచనమ్ ॥ 77 ॥

న కార్యమల్పదోషాయాః శరీరే పరిసంస్థితే ।

తదేవ యుక్తతః కార్యం వీక్ష్య దోషబలాబలమ్ ॥ 78 ॥

సూతిక గర్భాశయము స్వస్థానము నుండి చ్యుతమగుటచే శరీరస్థిత దోషములు కూడా గర్భాశయమును అనుసరించినకిందివైపు వచ్చును. కౌపున వమనం నస్యము, వస్తి విరేచనాదులు చేయకూడదు. కాని, దోషములు అల్పమాత్రలో ఉన్నపుడు శరీరం స్థిరంగా ఉన్నపుడు దోషములు బలాబలములు చూచి యుక్తి పూర్వకముగా అన్నిటిని ప్రయోగించవచ్చును.

వమనం వా విరేకం వా తీక్ష్ణ తీక్ష్ణాషధాన్వితమ్ ।

న హ్యతిచ్యుతదోషాయా జ్వరితాయాః ప్రశస్యతే ॥ 79 ॥

జ్వర యుక్త సూతికా దోషములు అధిక మాత్రలో స్వస్థానం నుండి చ్యుతమైనపుడు అధో భాగమునకు చేరినపుడు తీక్ష్ణ ఔషధములతో తీక్ష్ణ వమన విరేచనములు చేయకూడదు.

సంతప్తే తూష్ణణా దేహీ ధాతపః పరిపాచితాః ।

భూయస్తీక్ష్ణాషధం ప్రాప్య గచ్ఛేయరమితాం గతిమ్ ॥ 80 ॥

జ్వరోష్ణ వలన సంతప్తమైన శరీరంలో ధాతువులు పరిపక్వమైండును తీక్ష్ణాషధములను ఇచ్చుటచే ధాతువులు అధికముగా పాకము చెందును.

ఉత్క్లిశ్యమానే హృదయే కఫే చాప్యరసి స్థితే ।

కఫజ్వరే క్షణే దేహీ విదధ్యాద్వమనం మృదు ॥ 81 ॥

వమన ప్రయోగము- కఫ జ్వరములో హృదయోత్క్లిశ్యమాను కఫము వక్షస్థలమున ఉండుట, శరీరము సహన శీలముగా ఉన్నపుడు మృదు వమనం చేయవలెను.

అరుచా కణ్ఠసంరోధే కఫే చైవ శిరోగతే ।

అశక్యమానే కవలే నస్యం తత్ర విధాపయేత్ ॥ 82 ॥

నస్య ప్రయోగము- అరుచి, కంఠావరోధము, కఫము శిరస్సు నందు ఉన్నపుడు కవల గ్రహము నిషేధము అయినపుడు నస్యము ప్రయోగించవలెను.

సంసర్గపాచితే దోషే జ్వరే చ మృదుతాం గతే ।

పశ్చాహాత్ సప్తరాత్రాద్వా కషాయమవచారయేత్ ॥ 83 ॥

పాచనీయం తు పశ్చాహాత్ సప్తాహాదానులోమికమ్ ।

సంసర్గము వలన దోషములు పక్షం అయినపుడు జ్వరము మృదువైనపుడు 5 లేక 7 దినములు కషాయ ప్రయోగము చేయవలెను. ఇందులో 5 దినములు పాచన కషాయము తర్వాత అనులోమన కషాయమును 7 దినముల వరకు చేయవలెను.

కఫపిత్తజ్వరే దద్యాత్ పశ్చాహే శమనోషధమ్ || 84 ||

స్వభావతైశ్చైదల్పేన కాలేన పరిపచ్యతే |

దుర్బలత్వాచ్చ ధాతునాం చ్యుతత్వాదామయస్య చ || 85 ||

కఫ పిత్త జ్వరములో 5 వదినము సంశమన ఔషధములు ప్రయోగించవలెను. ఎందుకనగా ఈ రోగములో పిత్త స్వాభావిక తీక్ష్ణత వలన ధాతువులు దుర్బలమగుటచే రోగము చాలా వరకు బయటకు వెడలుటచే దోషపాచనం శీఘ్రముగా జరుగును.

వాతజ్వరే జితేఽభ్యజ్ఞైస్తథైవ రసభోజనైః |

పక్వాశయస్థే విమలే విదధ్యాదానులోమికమ్ || 86 ||

భోజయేల్లఘు చాప్యన్నం తనుభిర్వాజ్ఞాలై రస్థైః |

వాతజ్వరములో అభ్యంగము, మాంసరస భోజనం ద్వారా శాంతించినపుడు పక్వాశయ స్థిత దోషము వెడలించుటకు అనులోమనం ప్రయోగించవలెను. తర్వాత పలుచటి జాంగల మాంసరసమును లఘు అన్నంతో భుజించవలెను.

యశ్చ నైవం శమం యాతి వాతపిత్తాత్మకో జ్వరః || 87 ||

సర్పిస్తం శమయేదాశు దావాగ్నిమివ తోయదః |

పై చెప్పిన ఉపచారముల ద్వారా జ్వరము శాంతించినచో అది వాత పిత్తాత్మక జ్వరమని తెలుసుకొనవలెను. వాత పిత్తాత్మక జ్వరమును ఘృతముతో శీఘ్రముగా శాంతింపచేయవలెను. ఏ విధముగానైతే మేఘములు దావానలమును శాంతింపచేయునో అదే విధముగా.

విమలేఽగ్నౌ మృదౌ (వ్యాధౌ) సర్పి రేవ పరాయణమ్ || 88 ||

స్నేహవధ్యాస్తు భూయిష్ఠం వ్యాధయో దుష్ప్రజాతయః |

జరరాగ్ని నిర్మలముగా రోగము బలహీనముగా ఉన్నపుడు ఘృతమే ముఖ్య ఔషధము. దుష్ప్రజాత వ్యాధులు ప్రధానముగా స్నేహము ద్వారానే శాంతించును.

సన్నిపాతజ్వరే నార్యా మారుతే చ బలీయసి || 89 ||

(ఇతి తాడుత్రపుష్టకే 228 తమం పత్రమ్)

సంస్కృతం రసయాషాభ్యాం పురాణం సర్పిరిష్యతే |

సన్నిపాత జ్వరములో వాయు బలముగా ఉన్నపుడు సూతిక మాంసరసము మరియు యూషద్వారా సంస్కరించబడిన పురాణ ఘృతము ప్రయోగించవలెను.

తత్ర వాతజ్వరే తావత్ ప్రవక్ష్యామి చికిత్సితమ్ || 90 ||

క్రవ్యాదానాం చ మాంసాని ధాన్యమాషతిలా యవాః |

దశమూలమపామార్గభణ్ణ్యైరణ్ణాటరూషకాః || 91 ||

అశ్వగంధాం శ్వదంష్ట్రాం చ వంశపత్రం చ సంహరేత్ |

ఇత్యేష సంకరస్వేదః సకరిషోఽన్లుసంయుతః || 92 ||

వాతజ్వరేఽవచార్యః స్యాత్ సంసర్గాదౌ సుఖావహః |

ఇప్పుడు నేను వాతజ్వర చికిత్సను వర్ణించెదను. వాతజ్వరములో సంకరస్వేదము క్రవ్యాదుల మాంసము, ధాన్య మాష, తిల, యవ, దశమూల, అపామార్గ, మంజిష్ఠ, ఏరండ, వాస, అశ్వగంధ, గోక్షుర, వంశపత్రము, కరీష (పిడకల చూర్ణము) ఇందులో అన్ని ద్రవ్యములను వేసి దాంతో సంకర స్వేదము చేయవలెను.

ద్వే పశ్చిమూల్యా వృశ్శీవమేకేషికాం పునర్నవామ్ || 93 ||

సహస్రవీర్యాం నాదేయాం శతవీర్యాం శతావరీమ్ |

విశ్వదేవాం శుకనసం సహదేవాం సనాకులీమ్ || 94 ||

రాస్నాఽజగంధే పూతీకం దేవాహ్వం దేవతాడకమ్ |

బలే ద్వే హంసపాదీం చ క్వాథార్థముపసంహరేత్ || 95 ||

కృష్ణాగరుం వ్యాఘ్రనఖం శతపుష్పాం పలఙ్కమోమ్ ।
కాయస్థాం చ వయస్థాం చ చోరకం జటిలాం జలామ్ ॥ 96 ॥

అపేతరాక్షసిం యక్షగుహం మహోష్ఠ్రలోమికామ్ ।
హరేణుకాం హైమవతీం కైరవం సువహం వచామ్ ॥ 97 ॥

వృశ్చికాలీం చ భార్గీం చ శ్యామాం శిగ్రుం చ కల్పశః ।
సంహృత్య తైలం విపచేద్వాతజ్వరనిబ్ధణమ్ ॥ 98 ॥

వాతజ్వర నాశక తైలము - దశమూలములు, వృశ్చివ (శ్వేతపునర్నవ) ఏకేశిఖ (త్రివృత్), పునర్నవ, సహస్ర వీర్య, నాదేయ, శతవీర్య (ద్రాక్ష) శతావరీ, విశ్వదేవ, శ్యోనాక, సహదేవ, నాకులి, రాస్నా, అజగంధ, పూతీక, దేవదారు, దావతాడక, బల, అతిబల, హంసపాది వీటిని పాకము చేయవలెను. కాలాదులు, వ్యాఘ్రనఖము, సోంపు, గుగ్గలు, హరీతకీ, చోరకము, గుడూచి, వచ, జరామాంసి, తులసి, యక్షగుహ, ఉష్ఠ్రలోమిక, హరేణుక, హైమవతి, విడంగ, శేఫాలిక, వచ, వృశ్చికారి, భారంగి శ్యామ, శిగ్రు, వీటి కల్పములను పై క్వాథములో వేసి యథావిధిగా తైలమును చేయవలెను. ఇది వాతజ్వరమును నశింపచేయును.

మహతః పఞ్చమూలస్య పిబేత్ క్వాథం ససైన్ద్రవమ్ ।
పేయో విదారిగంధాయా నిష్కాథో వా ససైన్ద్రవః ॥ 99 ॥

ఇందులో బృహత్పంచమూలము లేదా విదారి గంధాదిక్వాథము సైంధవ లవణము కలిపి త్రాగవలెను.

రాస్నాం సరలదేవాహ్వాయష్ఠీమధుకసంయుతామ్ ।
బృహతీం సరలం దారుం భార్గీం వరుణకం తథా ॥ 100 ॥

ఎరణ్డమూలం రాస్నాం చ వృశ్చికాలీం చ సంహరేత్ ।
ఏతదుత్కృధితం కోష్ణం పిబేద్వాతజ్వరాపహమ్ ॥ 101 ॥

పిబేదంతరపానం చ బిల్వమూలశృతం జలమ్ ।

వాతజ్వరం నశింపచేయుటకు రాస్న, సరళ, దేవదారు, యష్ఠి మధు

క్వాథము లేదా బృహతి, సరళ, దేవదారు, భారంగి, ఏరండ మూలము, రాస్సు, వృశ్చికారీ, క్వాథమును కొంచెం ఉష్ణముగా ఉన్నప్పుడు త్రాగవలెను. తర్వాత బిల్వమూలముతో సిద్ధం చేయబడిన జలము త్రాగవలెను.

పశ్చిముష్టికయాషేణ యుక్తాష్టలవణేన స || 102 ||

భుజ్జీత భోజనం కాలే జాగ్గలానాం రసేన వా |

ఉచితకాలములో యోగ్య మాత్రలో అష్ట లవణములు కలిపిన పంచముష్టిక యూషను లేదా జాంగల మాంసరసంతో భోజనము చేయవలెను.

యవకోలకులుత్థానాం పశ్చిమూలద్వయస్య చ || 103 ||

క్వాథే దధియవక్షారచవ్యచిత్రకనాగరైః |

పిప్పలీభిశ్చ తత్ సిద్ధం సర్విర్జ్వరహరం పిబేత్ || 104 ||

వాతశ్లేష్మనిబంధఘ్నం గ్రహణీదీపనం పరమ్ |

శ్వానూతిల్వకసిద్దేన సర్విషా చ విరేచయేత్ || 105 ||

యవ, కోల, కులుత్త, దశమూల క్వాథములో దధి, యవక్షారం చవ్య, చిత్రక, శుంఠి, పిప్పలీ ఘృత సిద్ధము చేసి, త్రాగించవలెను. ఇది జ్వరమును తగ్గించును. వాతకఫ విబంధం తొలగించును. గ్రహణిని ఉత్తేజ పరచును. తర్వాత త్రివృత్ లోధ్రతో సిద్ధము చేయబడిన ఘృతము ద్వారా విరేచనము చేయించవలెను.

స చేద్వాతోల్బణత్వాచ్చ వేపథుర్షోపశామ్యతి |

స్వభ్యక్తాముష్ణతైలేన ధూపయేత్ సురదారుణా || 106 ||

సుఖోష్ణైరష్ణపిష్టైశ్చ సర్వగణైః ప్రలేపయేత్ |

వాతప్రధాన జ్వరములో కంపనము శాంతించనిచో శరీరముపై ఉష్ణతైలమును మర్దన చేసి ధూపనం ఇవ్వవలెను. సర్వ కాంజికములో నూరి శరీరముపై ఈషదుష్ణముగా లేపనము చేయవలెను.

స్యోనాకవాసావంశానాం తర్కార్యేరణ్ణయోస్తథా || 107 ||

అపామార్గస్య కాశ్మర్యా భజ్గోష్ణాష్టేఽనగాహయేత్ |

శ్యోనాక, వంశలోచనము, వాస, అగ్నిమంథ, ఏరండ, అపామార్గ,

గంభారి, భంగ, వేడి చేసిన బాణలిలో కాంజికమును పోసి అవగాహనము చేయవలెను.

సుఖావగాఢామాశ్వుస్తాం మాంసాద్యాజినకమ్మలైః || 108 ||

కుష్ఠగుగ్గులుధూపేన ఘృతమిశ్రేణ ధూపయేత్ |

ఉష్ణాని చాన్నపానాని || 109 ||

తదనంతరం మాంసరసము తినిపించి మృగచర్మముపై కూర్చొపెట్టి మరియు వేడి కంబలితో సుఖపూర్వకముగా కప్పి ఆస్వాసనము ఇచ్చి ఘృతము, కుష్ఠ, గుగ్గులు, ధూపము వీటితో ధూపనం చేయవలెను. తర్వాత ఉష్ణ అన్న పానమును ఇవ్వవలెను.

ఉష్ణో వర్ష్యశ్చ షవనః పితే చోష్ణం విరుద్ధ్యతే |

అతీష్ణోపద్రవం తస్మాత్ పితృజ్వరముసక్రమేత్ || 110 ||

కషాయతిక్తమధురైః ప్రదేహోభ్యజ్ఞానౌషధైః |

ఉష్ణము పితృవిరోధము మరియు ఉష్ణవాయువు కూడా ఇందులో వర్ష్యము, తీక్ష్ణ ఉపద్రవము కాని పితృజ్వరమును కషాయ తిక్త మధుర ద్రవ్యములు మరియు ప్రదేహము మరియు అభ్యంగన ఔషధముల ద్వారా చికిత్స చేయవలెను.

శాక్లిష్ఠాం మరునాం సాతాం నక్తమాలం సవత్సకమ్ || 111 ||

నిమ్మమారగ్వధోశీరమాసుతం మధునా పిబేత్ |

ఇందులో (కాకజంఘా) శాంగిష్ఠ, మరువము, పాఠ, నక్తమాల (కరంజ) ఇంద్రయవ, నింబ, ఆరగ్వధ, ఉశీర, ఈ ఔషధములతో ఆసవము చేసి మధు కలిపి సేవించవలెను.

ష్ఠీరాద్యం పశ్చిమూలం చ కేసరం సకశేరుకమ్ || 112 ||

గోపీం వర్పటకోశీరం ధాన్యకం చేతి సాధయేత్ |

పాదావశిష్టం తచ్ఛీతం పిబేత్ సమధుశర్కరమ్ || 113 ||

ష్ఠీరా (శాలివర్ణి) ఆది ఔషధములు, పంచమూలములు, నాగకేసరము, కశేరుక, సారిబ, పర్పాటక, ఉశీర, ధనియాలు, వీటితో క్వాథము చేసి చతుర్థావశేషము ఉన్నపుడు చల్లార్చి, మధు శర్కర కలిపి త్రాగించవలెను.

ముస్తద్విసారివోశీరయష్టికాలోధ్రపద్మకైః ।
 ససప్తపర్ణైరస్తాజ్ఞైర్వార్యర్థాధకమాఘతమ్ ॥ 114 ॥

తన్నిశాముషితం పూతం పాతవ్యం శర్కరాయుతమ్ ।
 కర్షణ కటురోహిణ్యాః శ్లక్ష్యపిష్టేన చాన్వితమ్ ॥ 115 ॥
 సర్వాభిషవరాజోఽయం సర్వజ్వరనివారణః ।

ముస్త, కృష్ణ సారిబ, శ్వేతసారిబ, ఉశీర, యష్టిమధు, లోధ్ర, పద్మక, సప్తపర్ణి, ఈ 8 ద్రవ్యములలో అర్థాధక జలములో రాత్రంతయు నానబెట్టి ఉదయమున వడబోసి అందులో శర్కర ఒక కర్ణము కటుకరోహిణి కలిపి త్రాగవలెను. ఇది ఉత్తమ అభిషవము ఇది అన్ని జ్వరములను నశింపచేయును.

మృద్వీకా నాగపుష్పం చ మరిచాన్యథ శర్కరా ॥ 116 ॥
 పత్రమేలా చ చవ్యం చ పానకం సైత్తికే జ్వరే ।

పిత్తజ్వరములో ద్రాక్ష, నాగకేసరము, మరీచము, శర్కర, తేజ పత్రము, ఏల, చవ్యము పానకము చేసి త్రాగించవలెను.

భద్రశ్రీస్తిందుకో ముస్తా పయస్యా మధుకం వచా ॥ 117 ॥
 కషాయ ఏషాం పాతవ్యో జ్వరాతీసారనాశనః ।
 పిబేన్ముద్గరసం వాఽసి పృశ్నిషర్షీస్థిరాయుతమ్ ॥ 118 ॥

జ్వరాతిసారములో చందనము, తిందుక, ముస్త, పయస్య, యష్టి, వచ, వీటి కషాయం త్రాగించాలి. లేదా పృశ్నిషర్షి, శాలి పర్ణియుక్త, ముద్గ యూషమును త్రాగించవలెను.

సారివాచందనోశీరద్రాక్షాపద్మకసాధితమ్ ।
 లాజపేయాం పిబేచ్ఛర్దిమూర్చాదాహజ్వరాపహమ్ ॥ 119 ॥
 ముద్గయూషేణ వాఽశ్చీయాన్మధురేణ రసేన వా ।

చర్ది, మూర్చ, దాహము, జ్వరము, నశింపచేయు సారిబ, చందన, ఉశీర, ద్రాక్ష, పద్మకముచే సిద్ధం చేయబడిన లాజపేయ లేదా లాజపేయలో ముద్గయూషము లేదా మధురరస ద్రవ్యములను కలిపి త్రాగించవలెను.

మధుకం కేసరం గోపీ నిమ్బపత్రం కశేరుకమ్ || 120 ||

శర్కరామధునంయుక్తో లేహో ముఖవిశోధనః ।

యష్టి, నాగకేసరములు, సారిబ, నింబపత్రములు, కశేరుక చూర్ణములో శర్కర, మధు, కలిపి ఇచ్చిన ముఖశోధనమును చేయును.

శాస్తవేగే జ్వరే చాస్త్వై ర్దద్యాన్మృదు విరేచనమ్ || 121 ||

చతురజ్జలమృద్వీకాత్రిపుత్కల్మేశాన బుద్ధిమాన్ ।

ప్రదిహేద్దారుసంయుక్తైస్తాత్రీసోశీరచంద్రైః || 122 ||

జ్వరవేగము శాంతించిన తర్వాత, ఆరగ్వధము, ద్రాక్ష, త్రిపుత్ర కల్మంత్ మృదు విరేచనము చేయవలెను. శరీరముపై దేవదారు తాలిసపత్రి, ఉశీర, చందనముల లేపనమును చేయవలెను.

మధుకన్య చ కల్మేశాన కల్మేశాన తగరన్య చ ।

తైలమభ్యజ్ఞానం సిద్ధం పీతం జ్వరమపోహతి || 123 ||

యష్టి తగర కల్మముతో సిద్ధం చేసిన తైలమును అభ్యంగనం పానము చేసిన జ్వరము నశించును.

పటోలన్య గుడూచ్యాశ్చ రోహిణ్యారగ్వధన్య చ ।

చన్దనన్య చ కల్మేశాన సిద్ధం సర్పిర్త్వరాపహమ్ || 124 ||

పటోల, గుడూచి, కటుకరోహిణి, ఆరగ్వధ, చందన, కల్మముతో సాధించిన ఘృతము జ్వరమును నశింప చేయును.

చన్దనాద్యేన వా సిద్ధం పటోలాద్యేన వా ఘృతమ్ ।

పాయయేత్తిక్తసర్పిర్వా తిత్తిరాద్యమథాపి వా || 125 ||

చందనాది పటోలాది ఔషధములతో చేయబడిన ఘృతము, లేదా తిక్త సర్పి, లేదా తిత్తిరాద్య ఘృతమును పానము చేయవలెను.

అన్నాని చాన్నపానాని తథోష్ణకటుకాని చ ।

పిత్తజ్వరే వివర్ణ్యాని ప్రత్యనీకాని చాచరేత్ || 126 ||

పిత్త జ్వరములో అప్పు, ఉష్ణ, కటు అన్నపానములను త్యజించవలెను, దీనికి విపరీత గుణములు కలిగిన అన్న పానములను సేవించవలెను.

సమ్యక్సంసర్గయోగేన భగ్గువేగం కఫజ్వరమ్ ।
జయేద్వైషజ్యమానైశ్చ సర్విషోఽభ్యజ్జనేన చ ॥ 127 ॥

కఫజ్వరవేగము శాంతించిన తర్వాత ఔషధపాన, ఘృత, అభ్యంగనములతో సంస్పృష్ట యోగము ద్వారా శాంతింపచేయవలెను.

బృహత్స్యా పుష్కరం దారు పిప్పల్యో నాగరం శరీ ।
క్వాథమేషాం పిబేదుష్ణమాదా దోషవిపాచనమ్ ॥ 128 ॥

కఫ జ్వర ప్రారంభమున దోషపాచనము చేయుటకు బృహతీ, పుష్కర మూలము దేవదారు పిప్పలీ, శుంఠి, శరీ ఉష్ణక్వాథమును త్రాగించవలెను.

ద్విపచ్చిమూలీం భార్గీం చ కర్కటాభ్యాం దురాలభామ్ ।
నాగరం పిప్పలీం దారుం పిబేద్వా పైష్టవాన్వితమ్ ॥ 129 ॥

(ఇతి తాడపత్రపుస్తకే 229 తమం పత్రమ్)

లేదా దశమూలములు, భారంగి, కర్కటకశృంగి, దురాలభా, శుంఠి, పిప్పలీ, దేవదారు క్వాథములో లవణము వేసి త్రాగించవలెను.

పటోలం ధాన్యకం ముస్తా మూర్వా పాఠా నిదిగ్రికా ।
కషాయ ఏషాం పాతవ్యః షడఙ్గో మధుసంయుతః ॥ 130 ॥

పటోల, ధాన్యక, ముస్త, మూర్వ, పాఠ, నిదిగ్రిక, ఈ ఆరింటితో కషాయం చేసి మధు కలిపి త్రాగించవలెను.

నాగరామరదారుభ్యాం శృతముష్ణం పిబేజ్జలమ్ ।
బాలమూలకయూషేణ జాగ్గలానాం రసేన వా ॥ 131 ॥

కటూష్ణద్రవ్యయుక్తేన మస్తస్త్రిగ్నేన భోజయేత్ ।

శుంఠి, దేవదారుతో పక్వం చేసిన ఉష్ణజలమును త్రాగవలెను. మూలీ యూషము లేదా జాంగల మాంసరసములో కటు ఉష్ణ ద్రవ్యములు కొంచెం స్నేహము కలిపి భోజనం చేయవలెను.

పిబేద్గోమూత్రసంయుక్తం త్రివృత్కృత్కవిరేచనమ్ ॥ 132 ॥
కాలే కల్పాణకం సర్పిః పిబేద్వా దాశమౌలికమ్ ।

ఉచిత కాలములో విరేచనం కొరకు త్రివృత్ కల్పమును గోమూత్రంలో కలిపి త్రాగించవలెను. లేదా కల్యాణ ఘృతం లేదా దశమూల ఘృతం సేవించవలెను.

లాక్షా ముస్తా హరిద్రే ద్వే శతాహ్వో భద్రరోహిణీ || 133 ||

దేవపుష్పా వచా దారు సరలం చేతి తైః సమైః ।

పచేత్తైలం తదేతేన కుర్యాదభ్యజ్ఞానం భిషక్ || 134 ||

లాక్షా, ముస్త, హరిద్రా, దారుహరిద్ర, శతాహ్వో, భద్రరోహిణి, (లవంగ) దేవపుష్పా, వచ, దేవదారు, సరళ అన్ని సమభాగములు తీసుకుని తైలపాకము చేయవలెను. వైద్యుడు ఈ తైలముతో అభ్యంగనము చేయవలెను.

కుష్ఠాగరువ్యాఘ్రనఖం మాంసీ ధాన్యకసామకమ్ ।

వక్రం హరేణుం హ్రీబేరం స్థాణేయం కేసరం త్వచమ్ || 135 ||

ఏలే ద్వే సరలం దారు మూర్వా కాలానుసారివా ।

బల్లిక్షం శతపుష్పా చ పృథ్వీకా దేవపుష్పకమ్ || 136 ||

ఏత్తైర్ సమభాగైస్తు తైలం ధీరో విపాచయేత్ ।

ఏతదభ్యజ్ఞానాదేవ కఫజ్వరమసోహతి || 137 ||

శేషం వాతజ్వరహితం కార్యమత్ర చికిత్సితమ్ ।

కుష్ఠ, అగరు, వ్యాఘ్ర నఖ, జటమాంసి, ధనియాలు, సామత, వక్రీ (తగరు), హరేణు, గంధబాల (హ్రీబేరము) స్థాణేయకము, నాగకేసరము, దాల్చిని, ఏల, బృహత్ ఏల, సరళదేవదారు, మూర్వ, కాలానుసారిబ, బాలతిష్ఠి (నేత్రబాల) సోంపు, పృథ్వీక, లవంగ, సమభాగములుగా తీసికొని తైలపాకము చేయవలెను. ఈ తైలాభ్యంగనము చేసినచో కఫజ్వరం నశించును. శోష మరియు వాత జ్వరములో హితకర చికిత్సనంతయు ఇందులో చేయవచ్చును.

మధురాణ్యన్నపానాని స్నిగ్ధాని చ గురూణి చ || 138 ||

కఫజ్వరే వివర్జ్యాని ప్రత్యనీకాని చాచరేత్ ।

కఫజ్వరములో పథ్యాపథ్యములు : మధురరస యుక్తమగు అన్నపానములను త్యజించవలెను. ఇందులో విపరీత గుణములు కలిగిన పదార్థములను సేవించవలెను.

సన్నిపాతజ్వరస్యాతః ప్రవక్ష్యామి చికిత్సితమ్ || 139 ||

స సర్వలక్షణోఽసాధ్యః కృప్రసాధ్యోఽల్పలక్షణః ।

బలహీనస్య నష్టాగ్రేః సర్వథా నైవ సిద్ధ్యతి ॥ 140 ॥

కిమన్ ! సూతికానాం తు క్షీణధాతుబలౌజసామ్ ।

తథాఽపి యత్నమాతిష్ఠేదాన్యశంస్యాద్భిషగ్వరః ॥ 141 ॥

ఇప్పుడు నేను సన్నిపాతజ చికిత్సను చెప్పెదను. హేప్రియా ! సంపూర్ణ లక్షణములు కలిగిన జ్వరము అసాధ్యము. అల్పలక్షణములు కలిగినది కృచ్ఛ సాధ్యము. శారీరబలము, అగ్ని బలము నశించిన వారికి ధాతు బల ఓజస్సు క్షీణించిన సూతికకు సన్నిపాత జ్వరము అసాధ్యము. వైద్యుడు రోగి మరణించు పర్యంతం తప్పక ప్రయత్నము చేయవలెను.

సన్నిపాతేషు దోషేషు యో దోషో బలవాన్ భవేత్ ।

తమేవాదౌ ప్రశమయేచ్ఛేషదోషమతః పరమ్ ॥ 142 ॥

అల్పాన్తరబలేష్వేషు దోషేషు (మతి)మాన్ భిషక్ ।

శ్లేష్మాణమాదౌ శమయేత్ స హ్యేషామనుబన్ధకృత్ ॥ 143 ॥

గురుత్వాత్ కృప్రసాకిత్వాదూర్ధకాయాశ్రయాత్తథా ।

తస్మాజ్జ్వరేణ దుర్దిప్తం వాతపిత్తకఫాత్మకే ॥ 144 ॥

సన్నిపాత జ్వరములో అధికబలము కలిగిన దోషమునకు మొదట చికిత్స చేయవలెను. తరువాత శేష దోష చికిత్స చేయవలెను. ఒకవేళ వాతపిత్త కఫ రూప సన్నిపాతజ్వరములో దోషబలములు సమానముగా ఉన్నప్పుడు మొదట వివేకవంతుడైన వాడు కఫ చికిత్సను చేయవలెను. ఎందుకనగా గురు కృచ్ఛ పాకము మరియు శరీర క్షుద్ధి భాగమున ఉండుటచే కఫము అనుబంధ కారకముగా ఉండును.

తస్యాం తస్యామవస్థాయాం తత్తత్ కార్యం చికిత్సితమ్ ।

సామాన్యేన తు వఖ్యామి తద్విశేషం భిషగ్భితమ్ ॥ 145 ॥

కావున సన్నిపాత జ్వరములో ఆయా అవస్థలలో ఆయా చికిత్సను చేయవలెను. అయినా సామాన్యరూపములో అందులో ఉండు విశేషమును వర్ణించెదము.

కుశకాశశ్చదంష్ట్రార్కసుధైరణ్ణపరు(షకైః) ।

. . . . న్నయవద్రోణం చర్మణ్యాస్తీర్వ యుక్తితః ॥ 146 ॥

స్వేదయేత్ సూతికాం తత్ర గురుప్రావరణావృతామ్ ।

సన్నిపాత జ్వరములో స్వేదము :- కుశ, కాశ, గోక్షుర, అర్క, తూహర్, సుధ, ఏరండ, పలాశ, యవలు, ఒక ద్రోణ పరిమాణములో తీసికొని తోలుపై పరిచి సూతికను కంబళితో కప్పి యుక్తి పూర్వకముగా స్వేదము చేయవలెను.

నాగరం దశమూలం చ కట్వజ్గం దారుకద్వయమ్ ॥ 147 ॥

పిప్పల్యస్త్రీఫలా భార్గీ కర్కటాఖ్యా దురాలభా ।

సస్తైష్టవః కషాయోఽయం జ్వరే పూర్వాపరాహ్నికే ॥ 148 ॥

మధుహింజుసమాయుక్తో దేయః సాయాహ్నికే జ్వరే ।

పూర్వాహ్నిము మరియు అపరాహ్ని కాలములో వచ్చు సన్నిపాత జ్వరములో శుంఠి, శ్యోనాక, హరిద్ర, పిప్పలీ, త్రిఫల, భారంగి, కర్కటక శృంగి, దురాలభ వీటి క్వాథములో లవణం కలిపి తాగించవలెను. సాయంత్రం వచ్చు సన్నిపాత జ్వరములో మధు హింగు కలిపి త్రాగించాలి.

పటోలముస్తామధుకరోహి ॥ 149 ॥

సర్పిషా సహ పాతవ్యం సన్నిపాతేఽనిలోత్తరే ।

సన్నిపాత జ్వరములో వాత. ప్రాధాన్యం ఉన్నచో పటోల ముస్త, యష్టి, రోహణి మొదలగు ద్రవ్య క్వాథములో ఘృతం కలిపి సేవించవలెను.

ఏతదేవ త్రిఫలయా యుక్తం చ సురదారుణా ॥ 150 ॥

పాయయేన్నధునాఽఽలోఽద్య సన్నిపాతే కఫోత్తరే ।

సన్నిపాతజ్వరంలో కఫప్రాధాన్యం ఉన్నచో త్రిఫలా దేవదారు మధు కలిపి సేవించవలెను.

ఏలామధూకమధుకశీతపాకీసరూషకైః ॥ 151 ॥

త్రిఫలాసారివాపాతామజ్జేన్యాచతురజ్గలైః ।

పిత్తోత్తరే త్వభి(న్యాసే) పిబేత్ సమధుశర్కరమ్ ॥ 152 ॥

సన్నిపాతజ్వరములో పిత్తాధిక్యమున్నచో చిన్నేల, మధూక, యష్టిమధు, శతపాకి (రుంజ), వాసా, త్రిఫలా, సారిబా, సాలా మంజిష్ఠ, ఆరగ్యధ క్వాథములో మధు శర్కర కలిపి త్రాగవలెను.

భార్గీ శృగ్గీ (త్రివృద్ధంతీ దశమూలీ దురాలభా ।
కల్వజ్గం (త్రిఫలా శుణ్ఠీ పిప్పలీ చేతి తైః శృతమ్ ॥ 153 ॥

క్వాథం సస్వైన్వషణారం పాయయేచ్ఛానులోమికమ్ ।
గోమూత్రయుక్తాం (త్రివృతాం కేవలాం వా వచాం పిబేత్ ॥ 154 ॥

అనులోమనం కొరకు భారంగి, కర్కాటక శృంగి, త్రివృత, దంతి, దశమూల, దురాలభ, శ్యోనాక, త్రిఫల, శొంఠి, పిప్పలీ, మొదలగు ఔషధముల ద్వారా పక్వం చేయబడిన క్వాథములో సైంధవలవణము క్షీరము కలిపి త్రాగించవలెను. లేదా గోమూత్రములో త్రివృత్ కలిపి కేవలం వచను సేవించవలెను.

అనులోమం గతే దోషే సంజాతే గ్రహణీబలే ।
. . . తతః సర్పిర్యా సాధు సంస్కృతమ్ ॥ 155 ॥

దోషములు అనులోమనము అయి గ్రహణీ బలమైనపుడు సంస్కరించబడిన ఘృతమును త్రాగించవలెను.

మధుకేనాతివిషయా రోహిణ్యా భద్రదారుణా ।
సిద్ధం సర్పిః పిబేత్ కాలే సన్నిపాతజ్వరాపహమ్ ॥ 156 ॥

కల్యాణకం మహాంతం వా పశ్చగవ్యమథాపి వా ।

సన్నిపాతజ్వరములో యష్టిమధు, అతివిష, రోహిణి, దేవదారుతో తయారు చేసిన ఘృతమును త్రాగించవలెను. లేదా మహా కల్యాణ ఘృతమును, పంచగవ్య ఘృతమును సేవించవలెను.

శీతోష్ణైరాషధైస్థైలం సర్వైరేవోపసంస్కృతమ్ ॥ 157 ॥
అభ్యజ్ఞానం విధాతవ్యం యచ్ఛాన్యత్రిమలాపహమ్ ।

సమస్త శీతమరియు ఉష్ణ ఔషధములతో సిద్ధము చేయబడిన తైలముతో అభ్యంగము చేయవలెను. అన్య త్రిదోషహర ఆహార విహారాదులను ఆచరించవలెను.

హారీతక్యా ప్రియంగా చ మాలత్యా 22 ము (అకేస) చ || 158
ము(ఖ) ప్రఖాలనం కార్యం వాసయా ఖదిరేణ వా ।

హారీతకీ, ప్రియంగు, మాలతీ, ఆప్లుకీ, వాస, ఖదిరతో ముఖప్రఖాళనము చేయవలెను.

శ్లక్షసిష్టం తథా 22 న్రూస్తి రసాజ్జనసమన్వితమ్ || 159 ||
దంతమాంసాష్టజిహ్వనాం ప్రధానం ప్రతిపాదనమ్ ।

మెత్తగా పిష్టము చేయబడిన ఆన్రూస్తి, రసాంజనము, దంత మాంసములు పిష్టములు జిహ్వను ప్రతిసారణం చేయవలెను.

సంతప్యమానే శిరసి దధిసర్జరసాక్షతైః || 160 ||
సాశ్వగంధైర్మధుయుతైర్దలాటముపలేహయేత్ ।

శిరస్సులో సంతాపము ఉన్నచో దధి సర్జరసం, బియ్యం, అశ్వగంధలను మధుతో కలిపి లేపనం చేయవలెను.

లఘున్నకృతసంసర్గే నిరష్టాహాపరే జ్వరే || 161 ||

సంసర్గే సన్నిపాతే వా సప్రలాపే 22 నిలోత్తరే ।

సశూలబద్ధవిణ్మాత్రే సశ్వాసే చ విశేషతః || 162 ||

పురాణసర్పిః సంస్కారో విధేయో జాగ్లలో రసః ।

దశమూలకులుత్తానాం యవానాం కువలస్య చ || 163 ||

కులీరశృఙ్గా రాస్నాయాః శతీపుష్కరమూలయోః ।

భర్గ్యా దురాలభాయాశ్చ నిర్యూహే సాధు సాధితః || 164 ||

తేనాస్య విగుణో వాయుర్జ్వరశ్చాస్య ప్రశామ్యతి ।

జ్వరంలో 8 దినముల తర్వాత లఘు అన్నం సేవించిన ప్రలాప యుక్తమై ద్వంద్వజ సన్నిపాత జ్వరములో వాత ప్రదానమై ఉండి శూల, మలమూత్ర బంధం, శ్వాస కృచ్ఛిత ఉన్నచో పురాణ ఘృతములో సంస్కృత జాంగల మాంసరసమును ఇవ్వవలెను. దశమూలము కులుత్త, యవ, కువల, కర్కాటక

శృంగి, రాస్సు, శతి, పుష్కరమూలము, భారంగి, దురాలభ వీటిని సిద్ధము చేసి నిర్వాహము చేయవలెను. తద్వార వికృత వాత జ్వరము నశించును.

పాచనీయైరుపక్రాస్తే భగ్నువేగే సతి జ్వరే || 195 ||

సక్వావశేషే చ మలే బలే మందత్వమాగతే ।

పాచన ద్రవ్యములతో జ్వరవేగం శాంతించిన తర్వాత మలము పక్వం అయి శేషముగా ఉన్నపుడు బలహ్రోసమైనపుడు ఈ క్రింది సంశమన యోగములలో మధు కలిపి ఇవ్వాలి.

1. పిప్పలీ, దురాలభ 2. ద్రాక్ష+ పిప్పలి.

పేయం సుశీతం సక్షా ద్రమిదం సంశమనద్వయమ్ || 166 ||

పిప్పలీ సదురాలమ్బా మృద్వీకా వా సపిప్పలీ ।

గుడూచి, అమ్లకీ, రసములో సారిబ, శుంఠి, లోధ్ర, దాడిమ, చందన కల్కము కలిపి పుత్రము చేయవలెను. ఇది మంగళీయ పుత్రము, దీనిని సేవించిన విషమ జ్వరము నశించును. ఇది అన్ని జ్వరములలో కూడ అమృతప్రాయం.

గుడూచ్యామలకానాం చ స్వరసే సాధితం పుత్రమ్ || 167 ||

కల్నేన సారివాశుణ్ఠీలోధ్రదాడిమచందనైః ।

తద్ది మగ్గల్యకం నామ విషమజ్వరనాశనమ్ || 168 ||

జ్వరాణాం చాపి సర్వేషామేతదేవామృతోపమమ్ ।

ఇతి హా స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః || అచూష్క- (174)

174- అచూషిక

(ఇతి) ఖిలేషు సూతికోపక్రమణీయో (నామైకాదశో) 2-ధ్యాయః)

సూతికోపక్రమణీయాధ్యాయం సమాప్తం.

అథ జాతకర్మోత్తరాధ్యాయః - ద్వాదశః

అథాతో జాతకర్మోత్తరమధ్యాయం వ్యాఖ్యాస్యామః ॥ 1 ॥

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ॥ 2 ॥

ఇప్పుడు మనము జాతకర్మోత్తరాధ్యాయము వ్యాఖ్యానించెదము అని భగవాన్ కశ్యపుడు చెప్పెను.

అథ ఖలు శిశోర్జాతస్య తత్కర్మణ్యభినిర్వృత్తే ప్రథమ ఏవ మాసి కృతరక్షాహోమమగ్నలస్వస్త్వయనస్య సూర్యోదయదర్శనోపస్థానం, ప్రదోషే చంద్రమసః ॥ 3 ॥

ఇప్పుడు శిశువు జన్మానంతరము ప్రసవ కర్మ నివృత్తమైన తర్వాత ప్రథమ మాసములో రక్ష, హోమ, మంగళ, స్వస్త్వనము చేయించి సూర్యోదయ దర్శనము, పూజ, రాత్రిలో చంద్ర దర్శనము చేయవలెను.

చ తుర్థే మాసి స్నాతాలఙ్కృతస్యాహతవాససా సంవీతస్య ససిద్ధార్థకమధుసర్పిషో రోచనయా చాన్వాలబ్జస్య ధాత్ర్యా సహస్వర్ణహోన్నిష్కృమణం దేవతాగారప్రవేశనం చ । తత్రాగ్నిం ప్రబ్జలస్తం ఘృతాక్షతైరభ్యర్చ్య బ్రహ్మణామీశ్వరం విష్ణుం స్కన్దం మాతృశ్చాన్యాని చ కులదైవతాని గంధపుష్పధూపమాల్యోప హారైర్బక్ష్యేశ్చ బహుభిర్బహువిధైః సంపూజ్య, తతో బ్రాహ్మణావాచనం కృత్వా, తేషామాశిషో గృహీత్వాఽభివాద్య చ గురూన్ పునః స్వమాగారం ప్రవిశేత్ । ప్రవిష్టం చైనమనేన మన్త్రేణాభ్యుక్య భిషగ్వర్తేత్ ॥ 4 ॥

శరచ్చతం జీవ శిశో ! త్వం దేవైరభిరక్షితః ।

ద్విజైరప్యో శిషో పూతో గురుభిశ్చాభినందితః ఇతి ॥ 5 ॥

4 వ మాసములో శిశువునకు స్నానం చేయించి అలంకరించి, నూతన వస్త్రములను ధరింపచేసి, సర్వప, మధుఘృతము లేదా గోరోచన యుక్తము ధాత్రితో పాటు మొదటిసారి, ఇంటి బయటకు తీసికొని వెళ్ళవలెను. ఆ మందిరములో ప్రజ్వలితమైన అగ్నికి ఘృతము, అక్షింతలు ద్వారా అభ్యర్చన చేసి, బ్రాహ్మణ, విష్ణు, స్కంధ, మాతృకలు అన్య కులదేవతలను గంధ పుష్ప ధూప మాల్యాది ఉపహారములు వివిధ భక్త్య పదార్థముల ద్వారా పూజించి బ్రాహ్మణులకు నమస్కారము చేసి వారి ఆశీర్వాదము తీసికొనవలెను. గురు ఆదులకు అభివాదము చేసి తిరిగి గృహప్రవేశం చేయవలెను. గృహం నందు ప్రవేశించిన తర్వాత శరత శతం జీవ శిశో అను మంత్రమును ఉచ్చరించవలెను. అనగా ఓ శిశు నీవు దేవతల ద్వారా సురక్షితులై బ్రాహ్మణ ఆశీర్వాదముతో పవిత్రమై గురువుల ద్వారా ప్రశంసించబడి 100 సం॥ జీవించుదువు గాక !

షష్ఠే మాసి పూణ్యాహేఽభ్యర్చ్య దేవతాం, ద్విజాంశ్చ భోజనేన సంతర్ప్య దక్షిణాభిః స్వస్తి వాచ్య చ, గృహమధ్యే వాస్తుమధ్యే వా శుచౌ దేశే గోమయేనాద్భిశ్చ చతుర్థస్తమాత్రం స్తణ్డీలముపలిప్య మణ్డలం చతురస్రం వా, హిరణ్యసువర్ణరజతతామ్రకాంస్యశీసాయసాని మణయో ముక్తాప్రవాలా(దయః) సర్వే, సర్వాణి ధాన్యాని వ్రీహయః సర్వసతాల్తేష్టక(?) క్షీరదధిఘృతమధు గోమయగోమూత్రకార్యాసాదీని, బాలక్రీడసకాని పిష్టమయాని, తద్యథా-గోగణో స్త్రాశ్చగర్దభమహిషమేషచ్ఛృగమృగవరాహవానరరుశరభసేంహవ్యాఘ్ర కపితరక్షు వృకకూర్మమీనశుకసారికాకోకిలకలవిఙ్గచక్రవాకహంసక్రాచ్చ సారస మయూర క్రకరచకోరకపిఞ్జలచరణాయుధవర్తకాకారాణి, శైలకగృహ(క)రథక యానకన్యస్తనకశల్లికాజిబ్బిరికాభైరవేశికాతువ్వికా దుష్ట్రవాహకభద్రక సంచోల్లకపీఠు న్దికాదుహితుకాకుమారకగోలగండుకా- దీన్యన్యాని చ స్త్రీకౌతుకానీతి, భిషక్ తస్య మణ్డలం సన్నిధాయ వసుధాయై అర్చ్యం దత్త్వాఽనేన మంత్రేణ-

త్వమగ్రజా త్వం ప్రభవాఽవ్యయా చ

లోకస్య ధాత్రీ సచరాచరస్య

త్వమీజ్యసే త్వం యజసే మహీహ

మాత్రేఽవ నః (పా) హి కుమారమేనమ్ || 7 ||

6వ మాసములో శుభ దినమున దేవతలకు పూజచేసి బ్రాహ్మణులకు భోజన క్షీరాదులతో సంతృప్తి పరిచి స్వస్తి వాచనం చేసి గృహ మధ్యమున పవిత్ర స్థానంలో పేడతో 4 హస్తముల ప్రమాణము గుండ్రముగా లేక చతురస్రాకారములో అలుకవలెను. ఆవేదిక వద్ద వైద్యుడు ఐశ్వర్యయుక్త స్వర్ణ రజత తామ్ర కాంస్య, సీసము, లోహము, యొక్క మరియు మణి ముక్త ప్రవాహాదులు అక్షితాది ధాన్యములు సర్వసతా లేహ్యము పాలు, పెరుగు, నెయ్యి, తేనె, పేడ, గోమూత్రం ప్రత్తి, పిండితో చేసిన క్రింది ఆకృతి కల ఆటవస్తువులను ఆవు, ఏనుగు, ఒంటె గుర్రము, గాడిద, గేదె, మేష, మేక, మృగము, పంది, రుమ, శరభ జాతి మృగము, సింహము పులి, సింహియు, వానర, కప్పి, చిరుతపులి, గొర్రె, తాబేలు, చేప, చిలుక, గొరింక, కోకిల, కలిగింక, చక్రవాక హంస, క్రౌంచ, సారస, మయూర, క్రకర, చకోర, కపింజల, చర్మాయుధ, వర్తకాకారములతో మరియు శిల గృహ, రథ, యాన, స్యందన, షలిక, జంఘర, బైరిక, ఈశిక, గోల గండుక (బంతి) మొదలగు ఆకారములు కలిగి, అన్య స్త్రీలకిష్టం అయిన ఆట వస్తువులు ఉంచి మంత్రము ద్వారా పృథ్వికి అర్ఘ్యం ఇవ్వవలెను. త్వ అగ్రజా.... అను మంత్రము చదువవలెను. అనగా పృథ్వి నీవు ప్రప్రథమముగా పుట్టినావు. నీ పుట్టుక శ్రేష్టం అయినది అవ్యయం, అక్షయము. నీవు సమస్త జడ చేతనా వస్తువులను ధరించు దానివి. పోషించుదానివి. మేము నీకు పూజను యజ్ఞము చేయుదము. నీవు మాకు తల్లితో సమానం. నీవు ఈ బాలకున్ని రక్షించు. బ్రహ్మ దీనిని అమోదించుగాక.

తతస్తం మణ్డలమధ్యే తథైవ స్నాతమలఙ్కృతమహతహాసనం కుమారం ప్రాబ్జుఖముపవేశయేన్ముహూర్తం, ముహూర్తముపనిశ్య యద్దస్తాభ్యాం ప్రథమం గృహ్నితపరిమృశేద్వా కృష్యాద్వా తద్భాగీ భవిష్యతీతి హృది నిమిత్తం కృతోవృత్తాప్యో-త్తరకాలమహితయా ధాత్ర్యాఽన్వితః కుమారేణ వా ఏతైరేవ క్రీడనకైస్తజస్సైరితరైశ్చ లఘుభిరఘరైరత్థిక్తైరవక్రఙ్గమైరనవోపస్కరైరాకర్షణాహరణశ్చై రుచిభిర్హోషవద్భిర్వి-

నోద్యమానః సోపాశ్రయాస్తరణోపేతాయా భూవౌ ప్రతిదినమభ్యాసార్థం సకృదుపవిశేదితి ।

తర్వాత బాలునకు స్నానం చేయించి అలంకరించి, నూతన వస్త్రములు ధరింపచేసి మండల మధ్యములో తూర్పు ముఖం చేసి కొన్ని క్షణములు కూర్చుండబెట్టి, కూర్చున్నప్పుడు ఆ బాలుడు తన హస్తములతో ఏది పట్టుకొనునో స్పృశించునో లేదా లాగునో అదే అతని భాగ్యం అగును. అని మనసులో తలుచుకొనవలెను. తర్వాత బాలున్ని ప్రమాద రహిత దాత్రి తీసికొని, వేరే మరో బాలకునితో లేదా తీక్షణం కాని తేజోవంతమైన, తేలికయిన కఠినము కాని అతి వక్రము కాని అతి కొత్తది కాని ఒక చోటనుండి మరి ఒక చోటకు లాగికొని పోగల ఆసక్తి కరమగు శబ్దయుక్త వివిధ ఆట వస్తువులతో వినోదం కలిగించవలెను. ప్రతిరోజు ఒకరి సహాయంతో పఠించిన చాప పై ఆట వస్తువులతో అభ్యాసము చేయించవలెను.

తత్ర శ్లోకాః -

ఉపలిప్తే శుచౌ దేశే శస్త్రతోయాగ్నివర్జితే ।

ఉపవిష్టం సకృచ్చైనం న చిరాత్ స్థాపయేద్ బుధః ॥ 9 ॥

పేడ, మట్టి మొదలగు వాటితో అలికిన పవిత్ర శస్త్రజల అగ్ని రహితమైన భూమిపై కూర్చొన్న శిశువును చాలా కాలము వరకు కూర్చుండ బెట్టకూడదు.

స్థైమిత్యం కటిదౌర్బల్యం పృష్ఠభంగః శ్రమో జ్వరః ।

విణ్ముత్రానిలసంరోధాధ్మానం చాత్యుపవేశనాత్ ॥ 10 ॥

అధిక కాలం కూర్చుండటచే స్థైమిత్యం, కటి దౌర్బల్యం పృష్ఠ భంగము, శ్రమ, జ్వరం, మలమూత్ర వాత అవరోధము కలుగును. అధ్మానము కలుగును.

ఆసీనస్యాతిబాలస్య సతతం భూమిసేవనాత్ ।

ఆసన్నాన్యేవ దుఃఖాని నిర్వాతం గాత్రభేదనమ్ ॥ 11 ॥

నిర్వాతాజ్జర్జరాశ్శత్యం వేదనా జ్వరసంభవః ।

తతో న వృద్ధిర్బాలస్య కఠోరాశ్శత్యమేవ చ ॥ 12 ॥

అతి చిన్న బాలున్ని, నిరంతరం కూర్చో బెట్టినచో శీఘ్రముగా

వ్యాధిగ్రస్తుడగును. తద్వార నిర్ద్వితము, అంగభేదము కలుగును. నిర్ద్వితము వలన జర్జరత, శరీర వేదన జ్వరం కలుగును. శరీరవృద్ధి కలుగదు. అంగములు కూడా దృఢముగా కావు.

మక్షికాక్రిమికీటానాం వేలాఝంఝానిలస్య చ ।

సర్పాఖునకులూదీనాం గమ్యో భవతి నిత్యశః ॥ 13 ॥

మరియు బాలకుడు మాషిక, కృమి కీటకాదులతో ఉత్పన్నం అగువ్యాధులు జంఝావతము, సర్ప, ఎలుక, ముంగీసాది ప్రాణులతో ఆక్రాంతమగును.

తస్మాన్నతిచిరం నైకో న బాలో న చ రోగితః ।

ఉపవేశ్యో భవేద్బాలో నాపుణ్యాహకృతాదికః ॥ 14 ॥ ఇతి ।

కావున బాలునికి రోగావస్థలో అశుభ సమయాదులలో ఒంటరిగా చాలా సేపటి వరకు కూర్చోపెట్టకూడదు.

తస్మిన్నేవ మాసి వివిధానాం ఫలానాం ప్రాశనం, భిషగనుతిష్ఠేత్ । తద్ది దస్తజాతస్యాన్నప్రాశనం దశవేం వా మాసి ప్రశస్తేఽహని ప్రాజాపత్యే నక్షత్రేఽఽభ్యర్చ్య దేవతాం బ్రాహ్మణాంశ్చ సమాంసేనాన్నేన దక్షిణావతా స్పస్తి వాచ్యా గోమయోపలిప్తే ప్లణ్ణితే దర్బానాస్తీర్య సుమనసోఽవకీర్య చతుర్షు స్థానేషు గన్ధమాల్యాలఙ్కృతాన్ పూర్ణకలశాన్ స్పస్తికాంశ్చ సంస్థాప్య క్రీడనకవిహితాని పూర్వవదుపకరణాని సర్వాణ్యేవోపకల్ప్య లావకకపిఙ్జలతిత్తిరచరణా- యుధానామన్యతమస్య మాంసేనాన్యైశ్చ విచిత్రసుసంస్కృత కామికైర్వృజ్జనైః సముదితమున్నపానం మధ్యే నిధాయ తతో భిషక్ సుతమలఙ్కృతమహతమస్త్ర- పరిహితమనుష్ఠితరక్షావిధానం కుమారం ప్రాబ్జుఖః ప్రత్యబ్జుఖముపవేశ్యాగ్నిం ప్రజ్వాల్యాన్నం సర్వవృజ్జనోపేతం గృహీత్వాఽనేన మద్రేణ జుహుయాత్ ॥ 15 ॥

(ఇతి తాడపత్రపుస్తకే 231 తమం పత్రమ్)

వైద్యుడు అదేసమయంలో (6వ మాసంలో) బాలునికి ఫలసేవన చేయవలెను. తర్వాత దంతములు ఉత్పన్నం అయినపుడు 10వ మాసములో ప్రజాపతి నక్షత్రములో శుభ దినమునందు దేవత బ్రాహ్మణులను పూజించి

మాంసయుక్త అన్నమును దక్షిణా సహితముగా స్వస్తి వచనములు చేసి పేడతో అలికిన వేదికపై దర్బలను పరిచి మల్లెపూలను పరిచి నలువైపులా సుగంధ ద్రవ్యములను మరియు మాల్వ్యాదులతో అలంకరించి జలపూర్ణ కుంభములు స్వస్తికాది చిహ్నములను స్థాపించి ఇంతకు పూర్వం చెప్పిన వివిధ ఆటవస్తువులు ఉపకరణములతో లావుక, గోరింక, కపింజల, తిత్తిరి పక్షి, కోడి, మొదలగు వాటితో చేయబడిన మాంసం, మరియు అన్య సంస్కృత ప్రసన్న వ్యంజనములతో చేయబడిన అన్న పానాదులను మధ్యలో ఉంచవలెను. తర్వాత వైద్యుడు తూర్పుముఖమున కూర్చొని అలంకరించి నూతన వస్త్రములను ధరింపజేసి రక్షావిధానము చేసి బాలుడిని పశ్చిమవైపు ముఖము చేసి కూర్చొనబెట్టవలెను. తర్వాత అగ్నిని ప్రజ్వలించేసి సమస్త వ్యంజన యుక్తమైన అన్నమును క్రింది మంత్రముల ద్వారా ఆహుతి నివ్వవలెను.

యథా సురాణామమృతం నాగేంద్రాణాం యథా సుధా ।

తథాఽన్నం ప్రాణినాం ప్రాణా అన్నం చాహుః ప్రజాపతిమ్ ॥ 16 ॥

తదుద్భవస్త్రీవర్గశ్చ లోకాశ్చైవ యథా హ్యమీ ।

జుహోమి తస్మాత్త్వ య్యన్నమగ్నేఽమృతసుఖోపగమ్ ॥ 17 ॥

ప్రజాపతిరనుమన్యతాం స్వాహా ।

(మంత్రములు)

దేవతలకు అమృతము, ఏనుగులకు సుధా వలె, ప్రాణులకు అన్నం ప్రాణముగా ఉండును. అన్నమునే ప్రజాపిత అందురు. ధర్మార్థ కామములు లోకోత్పత్తి జరుగునట్లుగానే అన్నం కూడా ఉత్పత్తి అగును. కావున ఓ అగ్ని ! అమృతం వలె సుఖం నిచ్చు అన్నంను నీకు ఆహుతినిస్తున్నాను. ప్రజాపతి దీనిని అమోదించును.

హుతశేషస్యాఙ్గష్టమాత్రం సుమృదితం కృత్వాఽఽలభ్య బాలం తతోఽన్య ముఖే దద్యాత్ప్రీణి పఞ్చ వా వారాన్, ప్రాశ్యోపస్పృశేచ్ఛైవన్మ్; ఉత్థాప్యోర్ద్వం ద్వాదశమాసికస్యాన్నమభిషతోఽల్పశశ్చమాని దద్యాదితి ॥ 18 ॥

అగ్నిని అహుతి నివ్వగా మిగిలిన అన్నం కొంచెం తీసికొని మెత్తగా చేసి

బాలునికి మూడు లేదా 5 సార్లు తినిపించవలెను. తర్వాత జలమును ఆచమనం చేయించవలెను. 12 వ మాసములో బాలునికి ఇష్టం కలిగినపుడు కొంచెం కొంచెం ఈ క్రింది పదార్థముల నివ్వవలెను.

తత్ర శ్లోకాః -

శాలీనాం పష్టికానాం వా పురాణానాం విశేషతః ।

తణ్ణులైర్నిస్తుపైర్బృష్టైః శాలితైః సాధితా ద్రవాః ॥ 19 ॥

సన్నేహాలవణా బేహ్య బాలానాం పుష్టివర్దనాః ।

గోధూమానాం తథా చూర్ణం యవానాం వాఽపి సాత్మ్యతః ॥ 20 ॥

పురాతన శాలి, పష్టిక ధాన్యములను కడిగి సిద్ధము చేసిన ద్రవములను సన్నేహాలవణము కలిపి బాలునికి అవలంబనం చేయవలెను. ఇది పుష్టి వర్దకము. సాత్మ్యానుసారం గోధుముల, యవలను కూడా సేవించవచ్చును.

విడగ్గలవణాస్నేహైః పక్వోష్ణం లేహనం హితమ్ ।

భృశం భిన్నపురీషస్య కోద్రవానాం(ణాం) నిధాపయేత్ ॥ 21 ॥

విడంగము లవణము, సన్నేహము కలిపి పక్వం చేయబడిన ఉష్ణ అవలంబము బాలునికి హితకరం. బాలునికి అతిసారం ఉన్నచో ఇందులో కోద్రవము కలిపి తినిపించవలెను.

మృద్వీకామధుసర్పింషి దద్యాత్ పితృత్మనః సదా ।

మాతులుగ్గరసోపేతం వాతే సలవణాశనమ్ ॥ 22 ॥

పితృధిక్యంలో ద్రాక్ష, ఘృతం, మధు కలిపి ఇవ్వాలి. వాతాధిక్యంలో మాతులుంగ రసంతో లవణ యుక్త భోజనం ఇవ్వాలి.

ఏకాంతరం ద్వ్యవ్వరం వా దేశాగ్నిబలకాలవితే ।

యదా వా క్షుధితం పశ్యేత్తదైనం సాత్మ్యమాశయేత్ ॥ 23 ॥

ఇతి హ స్యాహ భగవాన్ కశ్యపః ॥

దేశం, అగ్ని, శారీరక బలం, కాలం, తెలిసిన వ్యక్తి బాలునికి ఆకలి ఉన్నపుడు సాత్మ్య భోజనం ఇవ్వవలెను. అని భగవాన్ కశ్యపుడు చెప్పెను.

(ఇతి) ఖిలేషు జాతకర్మోత్తరం నామ (ద్వాదశోఽధ్యాయః)

జాతకోత్తరం కర్మాధ్యాయం సమాప్తం.

కుక్కుణక చికిత్సితాధ్యాయః - త్రయోదశః

అథాతః కుక్కుణకచికిత్సితం వ్యాఖ్యాస్యామః ॥ 1 ॥

ఇతి హ స్నాహ భగవాన్ కశ్యపః ॥ 2 ॥

ఇప్పుడు మనము కుక్కుణక చికిత్సితాధ్యాయమును వ్యాఖ్యానించెదమని భగవాన్ కశ్యపుడు చెప్పెను.

యదా మాతా కుమారస్య మధురాణి నిషేవతే ।

మత్స్యం మాంసం పయః శాకం నవనీతం తథా దధి ॥ 3 ॥

సురాసవం పిష్టమయం తిలపిష్టామ్లకాశ్లేకమ్ ।

అభిష్యందీని సర్వాణి కాలే కాలే నిషేవతే ॥ 4 ॥

భుక్త్వా భుక్త్వా దివా శేతే వినంజ్ఞా చ విబుధ్యతే ।

తస్య దోషాః ప్రకుపితా దూరం గత్వా చ తిష్ఠతే ॥ 5 ॥

దోషేణావృతమార్గాయాస్తతః స్తన్యం చ దుష్యతే ।

మాతా ఎల్లప్పుడు మధురద్రవ్యములు, మత్స్యములు, మాంసము, క్షీరము, శాకములు, వెన్న, దధి, సురా, ఆసవ మాషపిష్టిచే చేయబడిన పదార్థములు, అమ్ల కాంజికము, సమస్త అభిష్యంది పదార్థ సేవన దివా స్వప్నము భోజనము వెంటనే చేయుట, సంజ్ఞా శూన్యమై పోవుట అపుడు త్రిదోషములు ప్రకోపించి శరీరములో దూరముగా స్థిరపడును. దోషముల ద్వారా మార్గావరోధముగుటచే ఆ స్త్రీ క్షీరము దూషితముగును.

ప్రదుష్టదోషనంజ్ఞం తు యదా పిబతి దారకః ॥ 6 ॥

లవణామ్లనిషేవిత్యాన్మాతాపుత్రౌ రసాదిహ ।

ఆహారదోషాస్తస్యాస్తు బాలస్యానన్నభోజినః ॥ 7 ॥

అనుప్రవేశాదాకేపాదుష్టసత్త్వావనాదపి ।

జాయతే నయనవ్యాధిః శ్లేష్మలోహితసంభవః ॥ 8 ॥

దోషముల కారణమున దూషితమైన పాలు శిశివు త్రాగును. అప్పుడు తల్లి లవణామ్ల రససేవనముచే ఉత్పన్నమయిన ఆహారదోషములలో క్షీరమును సేవించు బాలునిలో ప్రవేశించి ఆకేపము ఉష్ణత్వ కారణముల వలన కఫర్క్తములతో ఉత్పన్నం అగు నేత్రరోగములు కలుగును.

అభీక్షమస్రం ప్రవతే న చ క్షీణతి దుర్మనాః ।

నాసికాం పరిమృద్నాతి కర్ణం వాఞ్చ(హ్య)తి దుఃఖితః ॥ 9 ॥

లలాటమక్షికూటం చ నాసాం చ పరిమర్దతి ।

నేత్రే కణ్డాయతేఽభీక్షం పాణినా చాప్యతీవ తు ॥ 10 ॥

స ప్రకాశం న సహతే అశ్రు చాస్య ప్రవర్తతే ।

వర్తన్తి శ్వయంభుశ్చాస్య జానీయాత్తం కుక్కుణకమ్ ॥ 11 ॥

నిరంతరము అశ్రుస్రావము, తుమ్ములు రాకుండుట, మనస్సు అప్రసన్నముగా ఉండుట నాసిక కర్ణములు, లలాటము, నేత్రములపై పరిమర్దనము చేయును. నేత్రముల నుండి దురద అధికముగా ఉండును. ప్రకాశము సహించదు. వర్త శోధ కలుగును.

తస్య చికిత్సితం శ్రేష్ఠం వ్యాఖ్యాస్యామి యథా తథా ।

ధాత్రీం తు తస్య వామయేద్యుక్తం చైవ విపాచయేత్ ॥ 12 ॥

తస్యా వాస్తవిరిక్తాయా నిర్దుహ్య చ స్తనాపుభౌ ।

భోజనాని చ సర్వాణి యథాయుక్తం ప్రదాపయేత్ ॥ 13 ॥

పథ్యం భుక్షేత ఖాదేత విపరీతం చ వర్జయేత్ ।

ప్రయతా శుద్ధవస్త్రా స్యాదక్ష్మిస్తాఽమలినా తథా ॥ 14 ॥

దాని శ్రేష్ఠమైన చికిత్సను యథావిధిగా వర్ణించెదను. ఆబాలుని తల్లికి వమనం చేయించవలెను. మరియు యుక్తి పూర్వకముగా దోషపాచనము చేయించవలెను. వమన విరేచనముల తర్వాత ఆరెండు స్తనములను పిండి పాలను తీసివేయవలెను. తర్వాత యుక్తి పూర్వకముగ పథ్యభోజనమును ఇవ్వవలెను. అపథ్యమును త్యజించవలెను. నిర్మల వస్త్రధారణము చేసి క్లేశము లేకుండా పరిశుభ్రముగా ఉండవలెను.

తతో వర్తమి బాలస్య నిర్బుజ్యాథ ప్రముజ్య చ ।

నిర్బుచ్చ్య రుధిరం దుష్టం కుర్యాద్దీరోఽవసేచనమ్ ॥ 15 ॥

తరువాత ఆబాలునికినేత్రములను తెరిచి శుభ్రము చేయవలెను దూషిత రక్తమును తీసి నీళ్ళతో అవసేచనము చేయవలెను.

ఏరణ్ణం రోహిషం చైవ త్వక్షీరం నరుణం తథా ।

నిష్కాష్వధమేతత్ కృత్వా చ కుమారం పరిషేచయేత్ ॥ 16 ॥

ఏరండ, రోహిష తవాక్షీరి మరియు వరుణ క్వాధముతో బాలుని పరిషేచనము చేయవలెను.

ఫణిజ్ఞక్ష్మస్య పత్రాణి సురసస్య చ పీడయేత్ ।

జాతిప్రసన్నామణ్డేన యష్టిమధుకమేవ చ ॥ 17 ॥

ఏతదాశ్చోతనం తస్య శారదేన జలేన తు ।

త్ర్యహమేతత్ ప్రయుజ్జేత ద్వ్యహం వాఽపి విధానవిత్ ॥ 18 ॥

చికిత్స తెలిసిన వైద్యుడు పణిజ్ఞకము (తులసి భేదము) తులసి పత్రములతో స్వరసము తీసి అందులో జాతీస్వరసము ప్రసన్న (మద్యవిశేషము) మండము, యష్టిమధు కలిపి దానితో లేదా శీతల జలము తో 2, లేదా 3 సార్లు ఆశ్చోతనము చేయవలెను.

నే(భే)కరాజస్య పత్రాణి బిల్వస్యాచ్చవనాం తథా ।

సురాగ్రమణ్డనంపిష్టం శ్రేష్ఠమాశ్చోతనం మతమ్ ॥ 19 ॥

భృంగరాజ పత్రములు బిల్వ నిర్యాసము పత్రస్వరసము సురా మండముతో మర్దించిన అది ఉత్తమ అశ్చోతనము.

కోలాన్యత్కాధ్య కల్కం వా యష్టిమధుకసంయుతమ్ ।

నేత్రాసుయే ముఖాలేపః కశ్యపస్తత్రప్రశంసతి ॥ 20 ॥

రేగు క్వాధము లేదా కల్కమును యష్టిమధుతో కలిపి నేత్రరోగములో ముఖం పై లేపనం చేయవలెను. ఈ లేపము మహర్షికశ్యపుడు ప్రశస్తముగా చెప్పెను.

నే(భే)కరాజీం చ నీలీం చ సురసం గౌరసర్లపాః ।

హరిద్రాం చైవ తత్ సర్వం కల్కం కుర్వీత భాగశః ॥ 21 ॥

ఏతదాలేపనం కుర్యాద్రోగఘ్నం నయనామయే ।

వేదనామక్షిరోగం చ షీప్రమేవాపకర్షతి ॥ 22 ॥

భృంగరాజ, నీల, తులసి శ్వేత సర్లప హరిద్ర యథాప్రమాణంలో తీసికొని కల్కం చేయవలెను. దీనితో లేపనం చేసిననేత్రవేదన అన్యనేత్ర రోగములు నశించును.

హరిద్రాత్ప్రచమాప్యాత్య పిప్పలీం చాథ భాగశః ।

వరప్రసన్నయా మణ్డం కుర్యాదజ్జనవర్తికామ్ ॥ 23 ॥

పిల్లికా చోపలేపశ్చ నేత్రయోస్తేన శామ్యతి ।

అథాస్యాశ్చ్యోతనం కుర్యాత్ సౌవీరకమునుత్తమమ్ ॥

హరిద్ర త్వచ పిప్పలిని యోగ్య పరిమాణంలో తీసికొని ఉత్తమ ప్రసన్న మండముతో కలిపి అంజన వర్తి తయారు చేయవలెను. ఈ అంజన ప్రయోగంతో నేత్రగత పిల్లిక ఉపలేప రోగములు శాంతించును. తరువాత శ్శ్చ్యో సౌవీరకముతో నేత్రములను ఆశ్చ్యోతనము చేయవలెను.

ప్రపాణ్డరీకం లోద్రం చ హరిద్రాం శర్కరాం మధు ॥ 24 ॥

(ఇతి తాడపత్రపుస్తకే 232 తమం పత్రమ్)

పరిషేకో భవేచ్ఛ్రేష్ఠో జలేనోష్ణేన యోజయేత్ ।

అక్షిరోగేషు సర్వేషు యోగ ఏష ప్రశస్యతే ॥ 25 ॥

ఆచార్యానుమతం శ్రేష్ఠం రాత్రౌ చైనం ప్రయోజయేత్ ।

పుండరీకము, లోద్ర, హరిద్ర, శర్కర, మధు ఉష్ణ జలముతో కలిపి నేత్రములను పరిషేకము చేయవలెను. సమస్త అక్షిరోగములలో దీనిని రాత్రులందు ప్రయోగించవలెను.

ఆటరూషకపత్రాణి మధుకం సైన్దవం తథా || 26 ||

పుణ్డరీకస్య పత్రాణి తథా నీలోత్పలాని చ |

సుఖోదకేన సంయుక్తః పరిషేకో హితో భవేత్ || 27 ||

కఫాత్మకే త్వభిషక్ష్వే సిద్ధమేతం నరాధిప |

ఓ రాజా! వాసా పత్రములు, యష్టిమధు సైంధవలవణము పుండరీకము, నీలోత్పలము వీటిని ఉష్ణ జలముతో కలిపి కఫాభిష్యందములో పరిషేకము చేయుట హితకరముగా చెప్పబడినది.

అమృతాయాస్తు నిష్కాస్థే కుష్ఠం చ గుడమేవ చ || 28 ||

వినీయ పిష్టం తోయేన పరిషేకోఽక్షిరోగిణామ్ |

గుడూచి క్వాధములో కుష్ఠము, గుడమును మర్దించి జలముతో నేత్రోగములను పరిషేకము చేయవలెను.

పరిషేకాస్తు బాలానాం దంతజన్మని యే మయా || 29 ||

కీర్తితాస్తే ప్రయోక్తవ్యాః పరిభూతాక్షిరోగిషు |

బాలకులలో దంతోత్పత్తి సమయంలో నేను చెప్పిన పరిషేకములన్నియు అక్షిరోగములో ప్రయోగించవలెను.

గవ్యేన మధునా పిష్ట్యా శక్తేన సహ సైన్దవమ్ || 30 ||

సప్తరాత్రం ప్రలేప్యం తు తేన శ్రోతసమజ్జనమ్ |

తం పిష్ట్యా గుడికాం కృత్వా ఛాయాయాం పరిశోషయేత్ || 31 ||

పుష్పే సర్వాస్తు సిద్ధాస్తా గుడికాః పత్రసన్నిభాః |

పుశ్చిపర్ణ్యాస్తు భాగౌ ద్వావంశుమత్యాస్తథా భవేత్ || 32 ||

త్రయశ్చైవోరుపూగస్య బృహత్యా భాగమేవ తు |

రజసశ్చాయసశ్చాథ తథా తామ్రాయసస్య చ || 33 ||

అజాక్షీరేణ పిష్ట్యా తు శోషయేద్ గుటికాం కృతామ్ |

అజానాం లిఙ్గీకాభిస్తాః శమీపత్రైశ్చ ధూపయేత్ || 34 ||

తథైవాఝ్రైశ్చ శుష్కైశ్చ బాలానామక్షిరోగకే |

రసాజ్జనం చ యన్ముఖ్యం హరిద్రాత్పచమేవ చ || 35 ||

ప్రసన్నయాఽజ్ఞానం త్వేతత్ కుర్యాదజ్ఞానవతికామ్ ।

గోఘృతము మధు మరియు శంఖముతో సైంధవలవణమును మర్దించి 7 దినములవరకు స్రోతోంజనము పై లేపనము చేయవలెను. ఆస్రోతోంజనమును జలంతో మర్దించి మాత్రలు చేసికొని నీడలో ఎండించవలెను. పుష్పమి నక్షత్రములో తయారయిన గుటికలను పృశ్నిపర్ణి మరియు శాలిపర్ణి 2 భాగములు శ్వేత ఏరండ, బృహతి 3 భాగములు లోహ చూర్ణము తామ్రచూర్ణం 3 భాగములు వీటిని మేకపాలతో మర్దించి గుటికలు చేసి ఉంచుకొనవలెను.

ఈ గుటికలను మేకపిటికలు, శమీ పత్రములతో ధూపనము చేయవలెను. ఈ విధముగా ఆర్ద్ర, శుష్క గుటికలను రసాంజనము హరిద్రాత్వచను సురామండముతో మర్దించి అంజన వర్తికను తయారు చేయవలెను.

పిప్పలీం శృంగవేరం చ సమభాగాని పేషయేత్ ॥ 36 ॥

సురాగ్రేణ తతః కుర్యాత్ పిల్లికాజ్ఞానవర్తికామ్ ।

ఇదే విధముగా పిప్పలీ అల్లము సమభాగములుగ తీసికొని సురామండముతో మర్దించి అంజనము చేయవలెను. ఇది పిల్లిక రోగమును నశింపజేయును.

అథనాఽతిభవేన్నేత్రశూలం బాలస్య లక్షయేత్ ॥ 37 ॥

స్తబ్దనేత్రశ్చ దృశ్యేత తత్రేమం విధిమాచరేత్ ।

పిప్పలీం శృంగబేరం చ పర్ణాని సురసస్య చ ॥ 38 ॥

కాలమాలకపర్ణాని తత్రైవ చ కురేరకమ్ ।

తం ప్రిపిప్య సురాగ్రేణ కుర్యాదజ్ఞానవర్తికామ్ ॥ 39 ॥

పిల్లికాముపదేహం చ న చిరాదేవ నాశయేత్ ।

లేదా బాలునికి నేత్రశూల అధికముగా ఉన్నచో లేదా నేత్ర స్తబ్దము ఉన్నచో పిప్పలీ ఆర్ద్రకము, తులసీ కృష్ణతులసి మకేరుకము వీటిని అన్నింటిని సురామండముతో మర్దించి అంజనము వర్తి చేయవలెను. ఇది పిల్లిక రోగమును ఉపదేహ రోగమును శీఘ్రముగా నశింపజేయును.

కపిత్థస్యాథ బిల్వస్య ఖదిరస్య చ పేషయేత్ ॥ 40 ॥

అజాక్షీరస్య పాత్రం చ తతః శోచ్యేతనముత్తమమ్ ।

కపిత్థ బిల్వఖదిరలను మేకపాలతో మర్దించిన ఉత్తమ ఆశోచ్యేతనమగును.

కపిత్థస్యాఽటజీనాం చ పత్రాణి సురసస్య చ ॥ 41 ॥

అజాక్షీరేణ పిష్టాని కుర్యాదాశోచ్యేతనం భిషక్ ।

కపిత్థ, అటజీ, మరియు తులసి పత్రములను మేక పాలతో మర్దించిన ఆశోచ్యేతనము తయారగును.

మధుకం పర్యతీయాం చ హరిద్రాం పేషయేత్ సమామ్ ॥ 42 ॥

అజాక్షీరేణ తత్ కుర్యాదాశోచ్యేతనమనుత్తమమ్ ।

యష్టిమధు దారుహరిద్ర సమాన భాగములు గ్రహించి మేకపాలతో మర్దించిన ఉత్తమ ఆశోచ్యేతనమగును.

సర్పిర్మణ్డం సురాగ్రం చ ఐంద్రీం చందనమేవ చ ॥ 43 ॥

సలిలేన ప్రపిష్టాని కుర్యాదజ్జనవర్తికామ్ ।

ఘృతమండము, సురాగ్రము, ఐంద్రీ, చందనమును నీటితో మర్దించి అంజన వర్తి చేయవలెను.

పద్మకం చోత్పలం చైవ మధుకం చ ప్రపేషయేత్ ॥ 44 ॥

అక్షిరోగే ముఖాలేపముజాక్షీరేణ శర్కరామ్ ।

పద్మకము ఉత్పలము, యష్టి మధు, శర్కరలను మేకపాలతో మర్దించి అక్షి రోగముల కొరకు ముఖాలేపమును తయారుచేయవలెను.

శృణ్గబేరోఽథ మజ్జిష్ఠా కార్పాసకులకాని చ ॥ 45 ॥

సలిలేన ప్రవిష్టాని ముఖాలేపన ముత్తమమ్ ।

శృంగ బేరి (అల్లము) మంజిష్ఠకార్పాస, పటోలమును నీటితో మర్దించిన ఉత్తమ ముఖాలేపము.

త్రిఫలామజ్జనం చైవ తథైవ చ రసాజ్జనమ్ ॥ 46 ॥

మధునా సమభాగాని కుర్యాదాశు రసక్రియామ్ ।

త్రిఫల, అంజనము, రసాంజనమును సమభాగములుగా తీసికొని మధుతో మర్దించి రసక్రియ చేయవలెను.

పిప్పలీం శృంగబేరం చ మరిచాని తథాఽజ్ఞానమ్ || 47 ||

త్రిఫలాం శఙ్ఖనాభిం చ సైంధవం తామ్రజం రజః ।

ఏతే భాగాః సమాః పిష్టాశ్చాయాయాం గుడికాః కృతాః || 48 ||

శోషయిత్వా వికారేషు నైకజేషు ప్రదాపయేత్ ।

తిమిరే తోయసంస్పృష్టా కోధకే మార్కవేన తు || 49 ||

పిప్పలీ, ఆద్దక, మరీచ, అంజనం, త్రిఫల, శంఖనాభి, సైంధవలవణము సమభాగములుగా తీసికొని మర్దించి గుటికలు తయారుచేసి నీడలో ఎండించవలెను. ఇది అనేక రోగములలో ఉపయోగము. ఉదాహరణకు తిమిర రోగములో నీటితో కోధ రోగములో మొక్క జొన్న రసముతో ప్రయోగించవలెను.

రసేన పిష్టాస్విద్దస్య ద్రాక్షాక్షుద్రోదకేన తు ।

గుడికా కోకిలా నామ చక్షుర్వ్యాధిషు సంమతా || 50 ||

హితభోజిషు యోక్తవ్యా బాలేషు భిషగుత్తవైః ।

కోకిల గుడ్లు కృష్ణ దత్తూర రసం లేదా ద్రాక్ష మరియు రక్తపునర్నవా రసముతో గుటికలు చేయవలెను. ఇది నేత్రరోగములో ఉత్తమముగా చెప్పబడినది. శ్రేష్ఠవైద్యుడు పథ్యభోజనం చేయువానికి ఇది ప్రయోగించవలెను.

నిర్యాసో నక్తమాలస్య ఘృతమణ్డేన సాధితః || 51 ||

స్తన్యక్షీరేణ తిమిరే కణ్డా చైవ హితో భవేత్ ।

కరంజ నిర్యాసము ఘృతమండముతో సిద్ధము చేసి స్త్రీ క్షీరముతో ఇచ్చిన తిమిరము, నేత్రకండులో హితకరము.

సున్నగ్గైరికం లాక్షా సైంధవం మరిచాని చ || 52 ||

సశర్కరం త్రికటుకం గుటికాం హ్యుపకల్పయేత్ ।

ఏషా లోహితికా నామ గుడికా తు స్మృతా బుధైః || 53 ||

ప్రయోక్తవ్యాఽక్షిసంరంభే క్షీప్రం నిర్వాణమిచ్ఛతా ।

లోభిత్తిక గుటిక- సున్నగ్గైరికము, లాక్ష, సైంధవము, మరీచము, శర్కర, త్రికటు వీటిని కలిపి గుటికలు చేయవలెను. శీఘ్రముగా ఆరోగ్యం కోరువారు అక్షి రోగములలో దీనిని ప్రయోగించవలెను.

పిప్పల్యస్త్రిఫలా చైవ వచా కటుకరోహిణీ || 54 ||

షడేతాః సమభాగాః స్యుః స్తప్తమం తాస్రజం రజః |

జలపిష్టా భవేదేతాః సూర్యతప్తాః పునః పునః || 55 ||

గుడికాః కారయేత్తా హి ఛాయాయాం పరిశోషయేత్ || 56 ||

రూక్షాం ఘృతేన పిష్ట్యాం దుగ్ధేనాజేన కోథకే దద్యాత్ |

పాశవరసేన తిమిరే రాజిషు మధుకేన దేయా తు || 57 ||

కోథకే మర్మజే సర్వా సర్వాభివ్యంద ఏవ చ |

స్వైప్తవేన సమాయుక్తా హన్యాత్ కణ్ఠాం జలాన్వితా || 58 ||

పిప్పలీ, త్రిఫలా, వచ, కటు రోహిణి-ఈ 6 సమభాగములు ఏడవది తాస్రచూర్ణం- వీటిని జలంతో మర్దించి ఎండలో ఎండించి గుటకలు చేసి నీడలో ఎండించుకోవలెను. ఈ గుటికలను ఘృతముతో మర్దించి మేకపాలతో ఇచ్చిన కోథ రోగము శమించును. తిమిర రోగములో దీనిని (గరిక) తృణ స్వరసముతో రాజి రోగములో యష్టి మధు కలిపి ఇవ్వవలెను. కోథ రోగము మర్మ మరియు అన్ని నేత్రాభివ్యంద రోగములలో సైంధవ లవణముతో నేత్ర కండులో జలముతో ఇవ్వవలెను.

ద్వీపిశతోశ్చ పత్రాణి నిష్కాధమముపహారయేత్ |

ఏతేన చాక్షిరోగం తు కోష్ఠేన పరిషేచయేత్ || 59 ||

చిత్రక, అష్టవేతస, పత్ర కషాయంతో నేత్రములను పరిషేచనము చేయవలెను.

సరలం మధుకం చైవ దేవదారుం చ పేషయేత్ |

కల్పేనైతేన వదనం వేదనాసు ప్రలేపయేత్ || 60 ||

సరళ, యష్టి మధు దేవదారు మర్దించి కల్కం చేసి వేదనలో ముఖ లేపనముగా ఉపయోగించవలెను.

రసాజ్ఞానం తార్క్ష్యశిలాం క్షౌద్రేణ సహ సంయుతామ్ |

ఆశ్చ్యోతనం ప్రయుజ్జేత నేత్రవ్యాధివినాశనమ్ || 61 ||

నేత్రరోగములను నష్టము చేయుటకు తార్క్ష్య పర్వతముపై ఉత్పన్నం అయిన రసాంజనమును మధుతో కలిపి ఆశ్చ్యోతనము చేయవలెను.

శర్కరాం శృంగబేరం చ స్తన్యం గోపిత్తమేవ చ ।

రసాంజనం సమధుకం కుర్యాదాశ్చ్యోతనం భిషక్ ॥ 62 ॥

(ఇతి తాడపత్రపుస్తకే 233 తమం పత్రమ్)

శర్కర, ఆద్రక, స్తన్యము, గోఘృతము రసాంజనాదులను మధుతో కలిపి ఆశ్చ్యోతనము చేయవలెను.

హరిద్రాం శంఖనాభిం చ సలిలేన ప్రపేషయేత్ ।

క్షీరస్య మాత్రయా చైవ కుర్యాదాశ్చ్యోతనం హితమ్ ॥ 63 ॥

హరిద్ర, శంఖనాభి, నీళ్ళతో మర్దించి కొంచెం క్షీరములో కలపవలెను.

ఇది ఆశ్చ్యోతనమునకు హితము.

హరిద్రాం పర్వతీయా తు సూర్యతేజసి పాచయేత్ ।

తామ్రపట్టేషు పిష్టాం చ సారసేనావసేచయేత్ ॥ 64 ॥

శీతం చ పరిపూతం చ స్తన్యేన సహ సంయుతమ్ ।

ఆశ్చ్యోతనం ప్రయుజ్జీత నేత్రవ్యాధివినాశనమ్ ॥ 65 ॥

దారుహరిద్రను సూర్యతాపములో పక్వం చేసి, తామ్రరేకులపై మర్దించవలెను. అందులో తలూక జలం కలిపి చల్లగా ఉన్నపుడు వడబోసి పాలతో కలిపి ఆశ్చ్యోతనము చేయవలెను. ఇది నేత్ర రోగములను నశింపచేయును.

సర్పిషశ్చ భవేద్బాగః క్షాద్రేణ ద్విగుణం భవేత్ ।

తత్కాలే ప్రలిపేద్బాలో నేత్రవ్యాధౌ ప్రముచ్యతే ॥ 66 ॥

నేత్రరోగములలో ఒక భాగము ఘృతము, 2 భాగములు మధు కలిపి లేపనం చేసిన బాలునికి తత్కాలము రోగముక్తి కలుగును.

హరిద్రాం శంఖనాభిం చ భద్రముస్తం చ కాఢకమ్ ।

పిష్ట్యా వ్యాఘ్రసఖం చైవ మధుకం చైవ భాగశః ॥ 67 ॥

శిరీషబీజం ప్రథమం తాభ్యాం కుర్వీత పూపికామ్ ।

తామ్రపాత్రే సత్తైలాస్తాః సూర్యతేజసి పాచితాః ॥ 68 ॥

ద్వాదశేఁబ్బి నివాతే చ నీరజస్కాః ప్రయత్నతః ।
శిలామయే తతో భాణ్ణే తైలం తాం చైవ పూపికామ్ ॥ 69 ॥

ఆతురాణ్యథ నేత్రాణి తైలేనానేన పూరయేత్ ।
వ్యాధిమాశు నృణాం హన్తి ప్రయోగశ్చేత్ ప్రశస్యతే ॥ 70 ॥

హరిద్ర, శంఖనాభి, ముస్త, వ్యాఘ్రనఖి, యష్టిమధు, శిరీషబీజము, యథా యోగ్య పరిమాణములో తీసికొని మర్దించి అపూపములు (పూరి) చేసి తామ్రపాత్రలో తైలము పోసి వాటిని సూర్యతాపములో పక్వం చేయవలెను. 12 దినములు వాయు, ధూళి లేని స్థానములో అపూపములను తైలమును రాతిపాత్రలో ఉంచవలెను. 12వ దినము ఈ అపూపములను రోగికి తినిపించి తైలముతో నేత్రపూరణము చేయవలెను. ఈ యోగము ప్రశస్తముగా ఉన్నచో రోగము శీఘ్రముగా నశించును.

హరీతకీమామలకీం హరిద్రాం గిరిజామపి ।
మధుకం చ సమం సర్పం సలిలేన ప్రపేషయేత్ ॥ 71 ॥

ఏతదాశ్చ్యోతనం ముఖ్యం వ్యాధీనాం శమనం హితమ్ ।
ష్టవిరాణాం శిశూనాం చ ఏతదాశ్చ్యోతనం హితమ్ ॥ 72 ॥

హరిద్ర, ఆమలకీ, దారుహరిద్ర, యష్టిమధు సమభాగములుగా గ్రహించి నీటితో మర్దించాలి. ఇది ముఖ్యమైన ఆశ్చ్యోతనము. ఇది నేత్ర రోగములను శాంతింపచేయును ఇది వృద్ధులకు, శిశువులకు హితకరము.

హరిద్రాశకలీకానామాద్రాణాం కర్షమావపేత్ ।
తామ్రపాత్రే మితం దద్యాత్ సారమస్యాధకం మితమ్ ॥ 73 ॥

దశభాగావశేషం తు మృద్వగ్నిముపసాధితమ్ ।
శీతం చ పరిపూతం చ ముఖ్యమాశ్చ్యోతనం హితమ్ ॥ 74 ॥

ఒక తామ్ర పాత్రలో హరిద్ర, శకలీ (మత్స్యము) ఒక్కొక్క కర్షము తీసికొని ఇందులో ఒక ఆఢకము పైన చెప్పిన ద్రవ్యముల రసమును వేయవలెను. దానిని మృద్వగ్ని పై పక్వము చేసి 10వ భాగము శేషముగా ఉన్నపుడు దానిని చల్లార్చి వడబోసినచో ముఖ్యమైన ఆశ్చ్యోతనము తయారగును.

శకలీకమథాక్షీణాం ధారయేన్నయనామయే ।

(గ్రీవాయాముత్తమాళ్లే వా తథా రోగాత్ ప్రముచ్యతే ॥ 75 ॥

నేత్ర రోగములో నేత్రము, (గ్రీవ, ఉత్తమాంగముపై శకులీ చేపను ధారణము చేయవలెను.

ఆలంకృతకమూలాని వాస్తుకస్య యవస్య చ ।

ఆఘృష్ట్య నవ (?) ఏషాం తు మూర్ధ్ని కుర్వీత కణ్ఠకాన్ ॥ 76 ॥

అక్షిరోగం శిరోరోగం సర్వమేతేన శామ్యతి ।

హరితాళము, నిర్మలీ, వాస్తుకము, యవ, వీటి మూలములు తీసికొని సాది దానిని శిరస్సుపై కంటకాకార చిహ్నముగా పూయవలెను. దీని వలన సమస్త నేత్ర రోగములు, శిరోరోగములు శాంతించును.

బలామతిబలాం చైవ త్రివృతాం చైవ గర్భిణీ ॥ 77 ॥

సవ్యే పాణిపుటే కృత్వా పీడయేత్తమపూర్వశః ।

తం రసం ఙ్కాద్రసంస్పృష్టం కణ్ఠమస్యాః ప్రలేపయేత్ ॥ 78 ॥

ఒక గర్భిణీ స్త్రీ బల, అతిబల, త్రివృత్తును తన ఎడమ చేతిలో తీసికొని రసమును పిండవలెను. ఈ రసములో మధు కలిపి గర్భిణీ స్త్రీ కంఠము నందు లేపము చేయవలెను.

సపిప్పలీశృఙ్గభేరాం హరితాలమనఃశిలామ్ ।

రసాఙ్గాన తార్క్ష్యశిలాం సుమనాకోరకాణి చ ॥ 79 ॥

సప్తమోఽత్ర గుడస్యాంశో మధునా సహ పేషితః ।

ఏషా కల్యాణికా నామ సర్వరోగరసక్రియా ॥ 80 ॥

పిప్పలీ, ఆద్రకము, హరితాళము, మణఃశిల, తార్క్ష్య శైలోద్భవ రసాంజనము, మల్లమొగ్గలు, 7వది గుఱము వీటిని మధులో మర్దించవలెను. ఇవన్నీ రోగములను నశింపచేయు, కల్యాణికా అను రసక్రియ.

మరిచం శృఙ్గభేరం చ సమభాగాని కారయేత్ ।

దధినాఽష్టేన పిష్టా తు తాస్రపట్టం ప్రలేపయేత్ ॥ 81 ॥

సప్తరాత్రం ప్రతిపైవ తతో దధ్నా ప్రపేషయేత్ ।

వర్త్యైఽథ తనుకాః కార్యా దద్యాత్ కౌతుకముజ్జనమ్ ॥ 82 ॥

మరిచము, ఆర్త్రకము సమభాగములుగా తీసికొని, పెరుగు, కాంజికముతో మర్దించి తామ్ర రేకులపై లేపము చేయవలెను. 7 దినముల వరకు లేపనము చేసి వాటిని పెరుగుతో మర్దించవలెను. వీటిని చిన్న చిన్న వర్తులుగా చేయవలెను. నేత్రములలో అంజనము చేయవలెను. ఇది అశ్చర్యజనక అంజనము.

మృదుపూర్వమదోషం తు మాత్రాయుక్తం చ భేషజమ్ ।

సాదేశ్యాత్తత్కులీనాం (?) చ కుర్యాద్భాలే భిషక్ క్రియామ్ ॥

వైద్యుడు బాలునికి మొదట మృదువు దోషరహితము యోగ్య మాత్రలో ఔషధమును ప్రయోగించవలెను.

కటుకీయా హి కేచిత్ స్యాన్న (స్యర్మ) ధూరీయాస్తథాఽపరే ।

మృదు తస్మై ఉపక్రామ్యంస్తీక్ష్ణమస్యల్పమాచరేత్ ॥ 84 ॥

కొందరు బాలునికి కటు ఔషధములను కొందరు మధుర రసములను ప్రయోగింతురు. బాలునికి మృదు ఔషధములతోనే చికిత్స చేయవలెను. తీక్ష్ణోషధములను సాధ్యం అయినంత తక్కువగా ప్రయోగించవలెను.

ఇతి వార్యోవిదాయేదం మహీపాయనుహాన్పషిః ।

శశంస సర్వనుఖిలం బాలనామాథ భేషజమ్ ॥ 85 ॥

ఈ విధంగా మహర్షి కశ్యపుడు వాయోర్విదుడను రాజునకు సమస్త బాలురకు ఔషధములను ఉపదేశము చేసెను.

లోధ్రం సయష్టీమధుకం తు పిష్టం

ఘృతేన భృష్టం తు నిబధ్య వస్త్రే ।

క్వాథం గుడూచ్యాం పరిమృజ్య తప్తే

నిహంతి సర్వాక్షిగతాన్వికారాన్ ॥ 86 ॥

లోధ్ర యష్టిమధును మర్దించి ఘృతములో వేయించవలెను. దానిని వస్త్రములో కట్టి గుడూచి క్వాథము నందు వేలాడ దీసి వేడి చేసి శుద్ధము చేయవలెను. దీని ప్రయోగము వలన సర్వ నేత్ర రోగములు నశించును.

ఇతి హ స్మౌహ భగవాన్కశ్యపః ॥ 87 ॥

(ఇతి) వృద్ధకాశ్యపీయాయాం సంహితాయాం
కుక్కుణక చికిత్సాధ్యాయ స్త్రయోదోషః ॥ 13 ॥

అని భగవాన్ కశ్యపుడు చెప్పెను.

కుక్కుణక చికిత్సితాధ్యాయము సమాప్తం

(ఇతి) వృద్ధకాశ్యపీయాయాం సంహితాయాం
కుక్కుణకచికిత్సాధ్యాయస్త్రయోదశః ॥ 13 ॥

విసర్ప చికిత్సితాధ్యాయః - చతుర్దశః

అథాతో వైసర్పచికిత్సితం వ్యాఖ్యాస్యామః ॥ 1 ॥

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ॥ 2 ॥

ఇపుడు మనము విసర్ప చికిత్సను వ్యాఖ్యానించెదము అని భగవాన్ కశ్యపుడు చెప్పెను.

కశ్యపం భిషజాం శ్రేష్ఠమాదిత్యసమతేజసమ్ ।

హుతాగ్నిహోత్రమాసీనమప్సచ్చద్ వృద్ధజీవకః ॥ 3 ॥

సూర్య సమానమైన తేజస్వి అగ్నిహోత్రము చేసి ఆసీనుడైన వైద్య శ్రేష్ఠులు మహర్షి కశ్యపునితో వృద్ధ జీవకుడు ఈ క్రింది విధముగా ప్రశ్నించెను.

భగవన్ మణ్డలీభూతం త్వగ్రక్తం మాంసమేవ చ ।

విదహన్ దృశ్యతే వ్యాధిరాశివిషవిషోపమః ॥ 4 ॥

దుఃసహః సుకుమారాణాం కుమారాణాం విశేషతః ।

భగవాన్! సర్ప విషతుల్యమైన ఈ వ్యాధి మండలీ భూత త్వచ రక్త, మాంసములను దహింపచేయునట్లు కనిపించును.

తస్య దారుణరూపస్య దీప్తాగ్నిసమతేజసః ॥ 5 ॥

సముత్పత్తిం చ రూపం చ చికిత్సాం చ మహామునే ! ।

వక్తవ్ష్ట్రసి తత్త్వేన బాలానాం హితకామ్యయా ॥ 6 ॥

మహాముని! బాలుర హితవు దృష్టిలో ఉంచుకొని, అగ్ని సమానమైన తేజస్సుకల మీరు భయంకర రూపమైన ఆ రోగోత్పత్తి లక్షణములను చికిత్సను విస్తారముగా ఉపదేశించండి.

ఇతి పుష్టః స శిష్యేణ ప్రోవాచేదం మహామునిః ।

దక్షక్రోధార్ధగవతో రుద్రస్యామితతేజసః ॥ 7 ॥

సందష్టైష్టపుటస్యాష్టాద్యద్రక్తం ప్రాపతద్ భువి ।

లోహితాఙ్గో-భవత్తస్మాద్వైసర్పశ్చాగ్నిసన్నిభః ॥ 8 ॥

తస్మాన్నిర్దాహినావేతో మృశం పీడాకృతౌ నృణామ్ ।

ఈ విధముగా శిష్యునితో ప్రశ్నించబడి మహాముని కశ్యపుడు ఉత్తరమిచ్చెను. అఖండ తేజో వంతుడైన రుద్రభగవానుడు దక్షునిపై క్రోధము ఉదయించినపుడు దంతముల ద్వారా ఒష్టములపై ఒత్తిడి కలిగి రక్తము స్రవించి భూమిపై పడినది. ఆ రక్తమే అగ్ని సమానము అగు వినర్పరోగలక్షణములను ఉత్పన్నం చేయును. కావున ఈ రెండు, మనుష్యులను దహించునవి, అతిపీడ కలిగించునవి.

వివిధం సర్పణాద్దేహి వైసర్పస్తు నిరుచ్యతే ॥ 9 ॥

ఈ రోగము శరీరము నందు నానావిధములుగా విస్తరించును కావున వినర్పము అనబడును.

క్షతాద్భగ్నదఢోత్పిష్టాదామచ్ఛేదాద్విధారణాత్ ।

దధ్యన్లుమందకసురాశుక్తసౌవీరకస్య చ ॥ 10 ॥

తిలమాషకులుత్తానాం పలాణ్డోర్లశునస్య చ ।

గ్రామ్యానూపాదకానాం చ మాంసానామతిసేవనాత్ ॥ 11 ॥

విరోధిగుర్వభిష్యందపూతిపర్యుషితాశనాత్ ।

దివాస్పస్నాదబీర్ణాచ్చ శాకపిష్టాన్నసేవనాత్ ॥ 12 ॥

విషోపహతవాయుమ్బువస్త్రపానాన్నసేవనాత్ ।

ఏవమాదిభిరప్యన్యైర్లుష్టా వాతాదయః శిశోః ॥ 13 ॥

వైసర్పం జనయన్త్యాశు రక్తాదీన్ సంప్రదూప్య తు ।

ఏవమేవ ప్రకంపితైర్దోషైర్లుష్టం యదా పయః ॥ 14 ॥

సేవతే తస్య తద్దోషాద్వైసర్పః సంప్రజాయతే ।

విసర్ప కారణములు - క్షతము అస్తి భగ్నము, లేదా పీడనముతో శరీరము నందలి శరీరభాగము కోసుకొని పోవుట, వేగధారణము, పుల్లని పెరుగు, మంథకము (పూర్తిగా ఏర్పడనిపెరుగు), నువ్వులు, మినుములు, కులుజ్జ, ఉల్లి, లశునము, గ్రామ్య ఆనూప, ఔదక, పశుపక్షుల మాంసము అధికముగా సేవించుట విరుద్ధ భోజనము, గురు, అభిష్యంది, పూతీ, పర్యూషిత భోజనము చేయుటచే దివాస్పష్ణము, అజీర్ణము, శాక, మాషపిష్ట్యాదులతో చేయబడిన పదార్థములను అధికముగా సేవించుట విషదూషిత వాయు, జలము, వస్త్రము, అన్నము, అధికముగా సేవించుట ఈ కారణములతో దూషితమైన వాతాది దోషములు బాలుర శరీరములో రక్తాదులను దూషింపచేసి విసర్పమునుత్పన్నం చేయును. అదేవిధముగా ప్రకుషిత దోష దూషితమైన స్తన్యము శిశువు సేవించిన విసర్పరోగము కలుగును.

వాతికః పైత్తికశ్చైవ శ్చైష్టికో ద్వంద్వజాస్త్రయః || 15 ||

సన్నిపాతాచ్చ సహైతే వైసర్పాః సముదాహృతాః |

విసర్ప భేదములు : 1. వాత 2. పిత్త 3 శ్లేష్మ 4-5-6 ద్వంద్వజ 7. సన్నిపాతక ఈ విధముగా 7 విసర్పభేదములు.

న వినా రక్తపిత్తాభ్యాం వైసర్పౌ జాతు జాయతే || 16 ||

రక్తాశయో రక్తభవః పిత్తం రక్తే వ్యవస్థితమ్ |

తస్మాద్దక్తావసేకోఽత్ర భేషజం పరముచ్యతే || 17 ||

బలకాలవయోదోషదేశదేహవ్యపేక్షయా |

రక్త, పిత్తములు లేక విసర్పము కాజాలదు. ఇది రక్తశ్రీతము మరియు రక్తముచే ఉత్పన్నమగును. కావున ఇందులో రోగిబలము, కాలము, అవస్థ, దోష, దేశ శరీరానుసారము రక్త మోక్షణము చేయవలెను.

లక్షణాన్యత ఊర్ధ్వం తు ప్రవక్ష్యామ్యనుపూర్వశః || 18 ||

ఇప్పుడు నేను ప్రతి విసర్ప యొక్క లక్షణములను క్రమముగా చెప్పెదను.

రక్తాదీన్యభిదూష్యాశు వై || 19 ||

(ఇతి తాడపత్రపుస్తకే 234 తమం పత్రమ్)

పూర్వోక్త వాత ప్రకోపక కారణములచే వాతము ప్రకుపితమై రక్తాదులను దూషించును. అప్పుడు శీఘ్రముగా వినర్పముత్పన్నమగును.

వాతరక్తజ్వర . . . స్ఫోటాంఘ్రైష న . . . యేత్ || 20 ||

వాతిక వినర్ప లక్షణములు: శరీరములో వాతరక్తము జ్వర స్ఫోటాదులు కల్గును.

ఊర్ధ్వాధఃశుద్ధదేహానాం బహిర్మూర్ఖాశ్రితే మలే |

ఆదితశ్చాల్పదోషాణాం క్రియాం కుర్యాదిమాం భిషక్ || 21 ||

దోషములు బహిర్మూర్ఖా శ్రితములైనప్పుడు మొదట దోషాల్పత కారణముచే ఊర్ధ్వ అధః శోధనము చేసివైద్యుడు ఈ క్రింది చికిత్సను చేయవలెను.

లఙ్ఘయిత్వా యథాకాలం కషాయైః సముపక్రమేత్ |

ప్రదోషైః పరిషేక్తైశ్చ స్నేహైరభ్యజ్జ్వైరపి || 22 ||

రక్తావసేకైః పథ్యైశ్చ పానాన్నాషధసేవనైః |

రోగికి ఉచిత కాలములో లంఘనము చేసిన తర్వాత కషాయ, ప్రదోష, పరిషేక, స్నేహ, అభ్యంగ, రక్తమోక్షణము పథ్యకర అనుపానములు ఔషధముల ద్వారా చికిత్స చేయవలెను.

వాతవైసర్పిణం పూర్వనునుబంధవిశేషతః || 23 ||

పురాణం ప్రపురాణం వా కౌఘం వా పాయయేద్ ఘృతమ్ |

వాత వినర్పములో మొదట అనుబంధ విశేష కారణమున పురాణ ప్రపురాణ లేదా కుంభ సర్పిని ఉపయోగించవలెను.

తైలం సలవణం చాస్య క్షీప్రముభ్యజ్జ్వనే హితమ్ || 24 ||

ఆరనాలేన సురయా బలయా వా విపాచితమ్ |

కాంజి, సుర, బలాతో పక్వం చేసిన తైలమును లవణం వేసి దానితో శీఘ్రముగా రోగికి అభ్యంగము చేయించవలెను.

మధుకస్య చ కల్నేన గుడూచ్యా స్వరసేన చ || 25 ||

తుల్యక్షీరం పచేత్తైలం తదస్యభ్యజ్జ్వనే హితమ్ |

యష్టిమధు కల్కము గుడూచి స్వరసంలో సమాన మాత్రలో పాలన కలిపి తైలం సిద్ధం చేయవలెను. ఇది అభ్యంగమునకు హితకరము.

బలాం రాస్నాం బృహత్యో ద్వే వర్చీవం సపునర్నవమ్ || 26 ||

పాటలాం సుషవీం చైవ మధుకం దేవదారుకమ్ ।

పిష్ట్యా విపక్వం దధ్నా చ తైలమభ్యజ్ఞనే హితమ్ ||

బలా, రాస్న, బృహతీద్యయము వర్చీవ, పునర్నవ, పాటల, కృష్ణ జీరక, యష్టి మధు, దేవదారు వీటిని అన్నింటిని మర్దించి పెరుగుతో పక్వం చేసి తైలము సిద్ధం చేయవలెను. ఇది అభ్యంగమునకు హితకరం.

బిల్వాగ్నిమంథకాశ్మర్యశ్యోనాకైరణ్ణపాటలైః ।

పయసా చామ్బునా వాఽపి శృతేన పరిషేచయేత్ || 27 ||

బిల్వ, అగ్నిమంథ, కాశ్మర్య, శ్యోనాక, ఏరండ, పాటలా వీటిని పాలతో జలముతో సిద్ధము చేసి క్వాథము తయారుచేయవలెను. దీనితో పరిషేచనము చేయవలెను.

భృష్టైః పయసి నిర్వాతైరతసీతిలసర్వపైః ।

క్షీరపిష్టైః ప్రలిప్సేద్వా వాతవైసర్వపీడితమ్ || 28 ||

వాత రహిత స్థానములో అతసీ, తిల సర్వపములను నీటితో పక్వము చేసి పాలతో మర్దించి వాత విసర్పరోగికి లేపము చేయవలెను.

సుషవీం సురభీం రాస్నాం వర్చీవం సపునర్నవమ్ ।

ఏకాష్ఠీలాం పలాశం చ దేవదారుం చ పేషయేత్ || 29 ||

జలేనాష్ణేన వా తేన స్నిగ్ధోష్ణేన ప్రలేపయేత్ ।

కృష్ణ జీరక, సురభి, రాస్నా, వర్చీవ, పునర్నవ, ఏకాష్ఠీల, పలాశ దేవదారును జలము లేదా కాంజికములో మర్దించవలెను. స్నిగ్ధ, ఉష్ణముచేసి లేపనము చేయవలెను.

తిల్వకేన త్రివృతయా నీలిన్యా వా పృథక్పృథక్ || 30 ||

విపక్వం పాయయేత్ సర్పిః సమస్తైర్వా విరేచనమ్ ।

లోధ్ర, త్రివృత్, నీలిని వీటిని వేర్వేరుగా లేదా సమ్మిళితముగా ఘృత పక్వము చేసి త్రాగించవలెను. ఇది విరేచనము చేయును.

ఆభిః క్రియాభిః ప్రశమం న ప్రయాతి యదాఽనిలః ॥

స్వభ్యక్తం స్వేదయే ద్వస్త్రైర్వేషవారేణ వా పునః ।

పై చెప్పిన అన్ని క్రియలు చేసినప్పటికీ వాయువు శాంతించనిచో శరీరముపై స్నేహముతో మర్దనము చేయవలెను. లేదా వేషవారము ద్వారా స్వేదనము చేయవలెను.

ఉక్తాభిరాభిః స్నిగ్ధాభిః పాయసైః కృసరేణ వా ॥

శుష్కములకకల్పైర్వా కల్పైః శోభాజ్ఞానస్య వా ।

సుఖోష్ణైః ప్రదిహేదేనం నాత్కుష్టం వాఽఽచరేద్విధిమ్ ॥

స్వేదైః ప్రశాన్తే త్వనిలే ప్రకుప్యేత్ పిత్తమగ్నివత్ ।

యథా న చ ప్రకుప్యేత పిత్తం వాయుశ్చ శామ్యతి ॥ 31 ॥

తథా భిషక్ ప్రయుజ్జేత వాతపిత్తహరీం క్రియాత్ ।

పై చెప్పిన స్నిగ్ధ ద్రవ్యములు లేదా సుఖోష్ణ పాయసం, కృశర, ఎండిన ముల్లంగి కల్కము, లేదా శోభాంజన కల్కము లేవము చేయవలెను. కాని ఈ లేవము అత్యుష్ణముగా ఉండకూడదు. పై చెప్పిన స్వేదముల ద్వారా వాతము శాంతించిన ఎడల అగ్ని సమానమైన పిత్తము ప్రకోపించును. చికిత్సకుడు ఈ విధముగా వాతపిత్త నాశక చికిత్సను చేయవలెను. పిత్తము ప్రకోపించకుండ వాతమును శమింపచేయవలెను.

పైత్తికే తిక్తకం సర్పిరుక్తం జ్వరచికిత్సితే ।

నిరామం పాయయేద్వైద్యః స్నిగ్ధం జ్ఞాత్వా విరేచయేత్ ॥ 32 ॥

పిత్త విసర్ప చికిత్స, రోగి నిరామము అయిన పిదప వైద్యుడు జ్వర చికిత్సలో చెప్పిన తిక్తక ఘృతమును తాగించవలెను. ఈ ఘృతము ద్వారా స్నేహనము అయిన తరువాత విరేచనము చేయవలెను.

చందనం పద్మకోశీరం తథా చందనసారివామ్ ।

మృద్వీకాం చ విదారీం చ కాశ్మర్యాణి సరూషకమ్ ॥ 33 ॥

వాసాశృతం పిబేదేతద్వైసర్పజ్వరనాశనమ్ ॥

చందనము, పద్మకము, ఉశీర, రక్త చందనము, సారిబ, ద్రాక్ష,

విదారిగంధ, కాశ్మర్య, పరూషక, వీటిని అన్నిటిని వాసతో పక్వము చేసి కషాయం తయారు చేయవలెను. ఇది విసర్ప జ్వరములను నశింప చేయును.

ఉశీరం మధుకం ద్రాక్షాం కాశ్మర్యాణ్యత్పలాని చ ।

కశేరుకామిక్షుగణ్ణం పరూషకఫలాని చ ॥ 34 ॥

పూర్వకల్పేన పేయాని జ్వరవైసర్పశాంతయే ।

ఉశీర, యష్టి, ద్రాక్ష, గంభారి, ఉత్పల, కశేరుక ఇక్షుగండ (కాశ), పరూషక, వీటిని పై చెప్పిన విధితో పక్వం చేసిన విసర్ప జ్వరములో ఇవ్వవలెను.

కైరాతం మధుకం లోధ్రం చందనం సబిభీతకమ్ ॥

పద్మోత్పలం నాగపుష్పం నాగరం సదురాలభమ్ ।

నిష్క్వాధ్య శీతం మధునా పేయం వైసర్పశాంతయే ॥ 35 ॥

కిరాతత్క, యష్టి మధు, లోధ్ర, రక్తచందన, విభీతకి, పద్మక, ఉత్పల, నాగకేసర, శుంఠి, దురాలభ, వీటిని అన్నిటిని క్వాధము చేసి చల్లార్చి, మధును కలిపి ఇచ్చినచో విసర్పము శాంతించును.

పటోలం చందనం మూర్వ్యా గుడూచీం కటురోహిణీమ్ ।

ముస్తాం పాఠాం సయష్టీకాం పూర్వకల్పేన పాచయేత్ ॥ 36 ॥

పటోల, చందన, మూర్వ, గుడూచి, కటుక రోహిణి, ముస్త, పాఠ యష్టి మధు వీటిని అన్నిటిని పై చెప్పిన విధముగా పక్వం చేసి త్రాగించవలెను.

వ్యాఘాతకం హరిద్రే ద్వే కుటజం కటురోహిణీమ్ ।

గుడూచీం మధుకం చైవ నందనం చేతి తత్ పిబేత్ ॥ 37 ॥

వాఘాతకము (ఆరగ్వధ) హరిద్ర, దారుహరిద్ర, కుటజ, కటుక రోహిణి, గుడూచి, యష్టిమధు, రక్తచందన, వీటిని క్వాధము చేసి త్రాగించవలెను.

పిచుసుందం పటోలం చ దార్దీం కటుకరోహిణీమ్ ।

గుడూచీం మధుకం చైవ చందనం చేతి తత్ పిబేత్ ॥ 38 ॥

వేప, పటోల, దారు హరిద్ర, కటుకరోహిణి, గుడూచి, యష్టి మధు, రక్త చందన వీటి క్వాధము త్రాగించవలెను.

పినునుందం పటోలం చ దార్శిం కటుకరోహిణీమ్ ।

త్రాయమాణాం సయష్టికాం పిబేద్వైసర్పశాంతయే ॥ 39 ॥

వేప, పటోల, దారుహరిద్ర, కటుకరోహిణీ, త్రాయమాణ. యష్టిమధు
వీటి క్వాథము చేసి ఇచ్చిన విసర్ప జ్వరము శాంతించును.

పటోలనిమ్బముస్తానాం చందనోశీరయోరపి ।

ముస్తకామలకోశీరసారివాణామథాపి వా ॥

దద్యాత్ కషాయం పానేన పిత్తవైసర్పశాంతయే ।

పటోలముస్తామలకశృతం వా సఘృతం పిబేత్ ॥ 40 ॥

1. పటోల, నింబ, ముస్త 2. చందన ఉశీర 3. ముస్తా ఆమలకి, ఉశీర,
సారిబ కషాయమును త్రాగించవలెను. ఇది పిత్త విసర్పమును శాంతింపచేయును.
లేదా పటోల ముస్తా, ఆమలకి క్వాథములో ఘృతమును కలిపి త్రాగించవలెను.

ఉదుమ్బరత్పజ్మధుకం ప్రియజ్గ్వా నాగకేశరమ్ ।

పద్మోత్పలానాం కింజల్కం ప్రదేహః సఘృతో హితః ॥ 41 ॥

ఉదుంబర త్వక్, యష్టిమధు, ప్రియంగు, నాగకేశర, పద్మక ఉత్పల
కింజల్క వీటిచూర్ణమును ఘృతముతో కలిపి (ప్రదేహం) లోపము చేయవలెను.

అశ్వత్థోదుమ్బరప్లక్షవటవేతసజామ్బవైః ।

త్వగ్విః సుపిష్టైరాలేపః శతధౌతఘృతాఘృతైః ॥ 42 ॥

అశ్వత్థ, ఉదుంబర, ప్లక్ష, వట, వేతస, నేరేడు, వృక్షముల త్వక్ను బాగా
మర్దించి, శతధౌత ఘృతములో కలిపి లోపనం చేయవలెను.

శ(క) కుభోదుమ్బరాశ్వత్థవటలోధ్రత్వచః సమాః ।

వేతసత్వక్ సశాలూకా నఖ. పేషయేత్ ॥ 43 ॥

సహవిష్కః ప్రలేపోఽయం దాహరాగనివారణః ।

అర్జున, ఉదుంబర, అశ్వత్థ, వట, లోధ్ర, వేతస, శారూక, వీటిని
అన్నింటిని మర్దించి, ఘృతముతో కలిపి ప్రలేపము చేసిన దాహరాగములు
శమించును.

ఉశీరం చందనం చైవ శాద్వలం శక్లముత్పలమ్ || 44 ||

వేతసస్య చ మూలాని ప్రదేహాః స్యాత్ సతణ్డలః ।

ఉశీర, చందన, దూర్వ, శంఖ పుష్పి, ఉత్పలము, వీటిత్వక్ను బియ్యముతో మర్దించి లోపనం చేయవలెను.

హ్రీబేరం చందనోశీరం మజ్జేష్టా కుముదోత్పలమ్ || 45 ||

శారివాం పద్మకీష్టాల్కం ప్రలోపనమనుత్తమమ్ ।

హ్రీబేర, చందనం, ఉశీర, మంజిష్ఠ, కలమంద, ఉత్పల, సారిబ పద్మ కేసరములు వీటిని మర్దించి ఉత్తమ ప్రలోపము చేయవలెను.

విదారీం చందనోశీరం తథా చందనసారివామ్ || 46 ||

మధుకం క్షీరశుక్లాం చ దద్యా(దాలోప)నం భిషక్ ।

విదారి, చందన, ఉశీర, రక్త చందన, సారిబ, యష్టి మధు క్షీరశుక్ల, వీటిని మర్దించి లోపనం చేయవలెను.

తాలీశం పద్మకోశీరం మజ్జేష్టాం చందనద్వయమ్ || 47 ||

ప్రపొణ్డరీకం మధుకం ప్రలోపో దాహనాశనః ।

తాలీశం, పద్మక, ఉశీర, మంజిష్ఠ, శ్వేత చందనం, రక్త చందనం, పుండరీక, యష్టి మధు, వీటిని ప్రలోపము చేసిన దాహము శాంతించును.

ముక్తాశక్లప్రలోపైశ్చ శుక్తిస్ఫాటికగైరికైః || 48 ||

సఘృతైః ప్రదిహేదేనం సమస్తైస్థైర్లాభతోఽపి వా ।

ముక్త, శంఖ, శుక్తి, స్ఫటిక, గైరిక, వీటిని వేరు వేరుగా కలిపి లేదా యథా లభ్యముగా తీసికొని ఘృతముతో కలిపి లోపనం చేయవలెను.

కదలీకుశకాశానాం తథైవ నడ(ల)వేత్రయోః || 49 ||

మూలాని చందనోశీరం పద్మకర్షభజీవకమ్ ।

కుముదోత్పలప(త్రాణి మూ) ర్వాసౌగంధికాని చ ।

మృణాలవిశశాలాకత్పణాశోలే(శాలీ) క్షువాలికాః ।

ప్రపొణ్డరీకం మధుకం తాలీశం సకశేరుకమ్ ||

ఇక్షు వేతనమూలాని సానన్తాః క్షీరిణాం త్వచః ।
 శతావరీం సమజ్జేష్ఠాం కువ్చికామితి సంహరేత్ ॥
 సంక్షౌద్ర్యేతాని మతిమాన్ వాసయేత్ సలిలే నిశి ।
 రసం తమథ నిస్రావ్య పరిషేకం తు దాపయేత్ ॥

కదలీ, కుశ, కాశ, నల, వేతస, వీటి మూలమును రక్త చందన, ఉశీర, పద్మక, ఋషభక, జీవక, కుముద, ఉత్పలపత్ర మూర్వ, సౌగంధిక, మృణాల, విష, శాలూక, తృణ, శాలీ, ఇక్షు బాలిక, పుండరీక, యష్టి మధు, తాలీష, కశేరుక, ఇక్షు, వేతస, వీటి మూలములు అనంత క్షీర వృక్షములతో, శతావరి మంజిష్ఠ, కుంభీక, వీటిని యవ కూట చూర్ణము చేసి బుద్ది మంతుడైన వాడు రాత్రి శీతల జలముతో ఇవ్వవలెను. ఉదయమున వాటిని అన్నింటిని పిండి రసం తీసికొనవలెను.

ఘృతం వా విపచేదేభిర్మృక్షణం పయసా సహ ।
 ఏతేవైవ కషాయేణ పయస్తుల్యం పచేద్విషక్ ॥
 చతుర్భాగ్రావశిష్టం చ ఖజేనాభిస్రన్నయేత్ ।
 తత్రోత్థితం ఘృతం భూయః పయసాఽష్టగుణేన తు ॥
 కల్పైః పయస్యామధుకచందనానాం విపాచితమ్ ।
 అభ్యక్లే భోజనే పానే దద్యాద్వైసర్పనాశనమ్ ।
 ఘృతేన పరిషేక్తస్తర ।

వాటితో పరిషేకించవలెను. లేదా పై చెప్పిన ఔషధములతో ఘృతసిద్ధం చేయాలి. వీటితో ఈ కషాయమునకు సహానముగా పాలు కలపాలి. చతుర్భాగశేషముగా దించుకొని కవ్వంతో బాగ చిలకవలెను. ఈ విధముగా తయారయిన ఘృతమునకు 8 రెట్లు పాలు కలిపి జీవంతి, యష్టమధు, రక్త చందనం వీటికల్పం కలిపి పక్వం చేయవలెను. ఘృత సిద్ధమైన తర్వాత అభ్యంగములకు భోజన పానములకు ఉపయోగించవలెను. ఇది విసర్పమును నశింపచేయును. ఈ ఘృతముతో పరిషేకం కూడ చేయవచ్చును.

యష్టిమధుకతోయేన క్షీరేణేక్షురసేన వా ॥ 51 ॥

వలూదివల్కతోయేన శీతేన పరిషేచయేత్ ।

యష్టిమధు క్వాధముతో ఇక్షు రసము లేదా వలూది త్వక్ క్వాధము చల్లాల్పి
దానితో పరిషేకము చేయవలెను.

ప్రదిహేద్వా వలూదీనాం కల్కేన సఘృతేన తు ॥ 52 ॥

తథా సహస్రధాతేన (శతధాతేన) వా పునః ।

సర్పిషా ప్రదిహేదేనం దాహే క్షీరోత్థితేన వా ।

వలూది కల్కములో ఘృతము కలిపి లేదా సహస్రధాత లేదా శతధాత
ఘృతమును లేపము చేయవలెను. లేదా విసర్వము దాహముగా ఉన్నచో పాలతో
తీసిన ఘృతమును లేపము చేయవలెను.

సదాహరామ(గ)పాకే తు శ్వయథా విప్రసర్పతి ॥ 53 ॥

అంతర్విశుద్ధదేహానాం జలౌకాభిహారేదస్యక ।

విసర్పరోగములో దాహరాగపాకములు ఉన్నచో వమన విరేచనాదుల ద్వారా
అంతశ్శోధనము చేయవలెను. తర్వాత జలూకల ద్వారా రక్తమోక్షణము చేయాలి.

నిఃస్రావ్య దుష్టం రుధిరం కుర్యాద్రక్తప్రసాదనమ్ ॥

సఘృతైః క్షీరిణాం కల్పైర్యథోక్తైః శీతలైరపి ।

దూషిత రక్తము తీసిన తర్వాత పై చెప్పిన క్షీరవృక్ష శీతల వృక్ష త్వక్
కల్కముతో నెయ్యిని కలిపి రక్త ప్రసాదనము చేయవలెను.

ఆదితః శ్లేష్మవైసర్పే వమనం సంప్రకల్పయేత్ ॥ 54 ॥

తక్షణం వాల్పదోషాణాం తతః కుర్యాదిమాం క్రియామ్ ।

శ్లేష్మక విసర్ప చికిత్స : మొదట రోగికి వమనం చేయించవలెను. దోషములు
తక్కువగా ఉన్నచో లంఘనం చేయించి ఈ క్రింది చికిత్స చేయవలెను.

ముస్తాం పాతాం హారిద్రే ద్వే కుష్ఠం తేజోవతీం వచామ్ ॥

శాగ్లేష్ఠాం త్రిఫలాం మూర్వామగ్నిం హైమవతీమపి ।

వత్సకావివిషే చైవ తథా కటుకరోహిణీమ్ ॥ 55 ॥

నిమ్బాస్వాధ్య పాయయేదేనం పిష్టైస్తైశ్చ ప్రలేపయేత్ ।

ముస్త, పాఠ, హరిద్ర, దారుహరిద్ర కుష్ట, జ్యోతిష్మతి, వచ, కాకమాచి, త్రిఫల, మూర్ఖ, చిత్రక, హైమవతి, ఇంద్రయవ, అతివిష, కలుకరోహణి వీటిని క్వాథము చేసి రోగికి త్రాగించవలెను. మర్దించి శరీరముపై లేపనం చేయవలెను.

ఆరగ్వధం సోమవల్కం కుటజాతివిషే ఘనమ్ ॥

పాఠాం మూర్ఖాం సశాశ్రిష్టాం కుష్టం చ విపచేద్విషక్ ।

తత్కషాయం పిబేత్ కాలే నుపిష్టైస్తైశ్చ లేపయేత్ ॥ 56 ॥

తేనాస్య కణ్ఠాః కోఠాని శోఫశ్చాశు ప్రశామ్యతి ।

ఆరగ్వధ, సోమరాజ, కుటజ, అతివిష, ముస్త, పాఠ, మూర్ఖ, కాకమాచి, కుష్ట, వీటిని కషాయం చేయవలెను. ఉచిత కాలములో దీనిని త్రాగవలెను. ఇది అశ్వుగంధ మర్దించి లేపనం చేయవలెను. దీని వలన కండు, కోఠ, శోఫ శీఘ్రముగా శమించును.

శృతం వాఽవ్యమృతాశుణ్ఠీపర్పటైః సదురాలభైః ॥ 57 ॥

పిబేత్ కషాయం మధునా వైసర్పజ్వరపీడితః ।

విసర్ప జ్వర రోగికి, గుడూచి, శుంఠి, పర్పాటక, దురాలభ వీటి కషాయంలో మధు కలిపి త్రాగించవలెను.

త్రిఫలోశీరముస్తాని ఏరణ్ణం దేవదారు చ ॥ 58 ॥

నిష్కాధ్య పరిషేక్తవ్యో నిమ్బపత్రోదకేన వా ।

త్రిఫల, ఉశీర, ముస్త, ఏరండ, దేవదారు, క్వాథము లేదా వేపాకు క్వాథముతో పరిషేకము చేయవలెను.

శిగ్రుత్పక్ సురసాస్పృటకాలమాలఫణిజ్వైకైః ॥

సాటరూపైః శృతం తోయం ప్రదద్యాత్ పరిషేచనమ్ ।

ఖదిరోదకసేకో వా గోమూత్రేణాధవా హితః ॥ 59 ॥

శిగ్రుత్పక్, తులసి, ఆస్పృట, క్షుష్ణ తులసి, ఫణిజిహ్వా వాసాక్వాథము లేదా ఖదిర క్వాథము లేదా గోమూత్రంతో పరిషేచనము చేయవలెను.

గృహధూమం హరిద్రే ద్వే మాలతీపల్లవాని చ !

విడగ్లం ద్వే హరిద్రే చ పిప్పల్వస్తలలణ్ణికా (?) ॥

ముస్తాఽమృతా హరిద్రే ద్వే పటోలారిష్టపల్లవాః ।

కుటజాతివిషే ముస్తం కుష్ఠం చేతి ప్రపేషయేత్ ॥

ఆగారధూమం రజనీం సైంధవం చ ప్రలేపనమ్ ।

శ్లోకార్ద్రవిహితా హ్యేతే యోగాః స్వల్పఘృతాయు(న్వి)తాః ॥ 60 ॥

ప్రదేహోద్దే ప్రయోక్తవ్యాః శోఘకణ్డారుజాపహాః ।

1. గృహధూమము, హరిద్ర, దారుహరిద్ర, మల్లె ఆకులు
2. వాయువిడంగ, హరిద్ర, దారుహరిద్ర, పిప్పలీ, తల్లెండిక
3. ముస్త, గుడూచి, హరిద్ర, దారుహరిద్ర, నింబపత్ర, పటోల
4. కుటజ, అతివిష, ముస్త, కుష్ఠ
5. గృహధూమము, హరిద్ర, దారుహరిద్ర, సైంధవము,
6. వీటి క్వాధములలో ఘృతము కలిపి లేపనమునకు ఉపయోగించవలెను. విసర్వ, శోధ, కండూ నశించును.

సప్తపర్ణం సఖదిరం ముస్తమారగ్వధత్వచమ్ ॥

కురణ్ణికం దేవదారు ప్రలేపనమునుత్తమమ్ ।

పలాశభస్మ చైకాణ్డం లేపో గోమూత్రసంయుతః ॥ 61 ॥

సప్తపర్ణ, ఖదిర, ఆరగ్వధ త్వక్, కురంటక, దేవదారు వీటి లేపనం ఉత్తమము. ఫలాశభస్మము చందనము గోమూత్రముతో కలిపి లేపనం చేయవలెను.

సఖారం సార్వపం తైలమథవాఽపి ససైంధవమ్ ।

అభ్యజ్ఞార్ద్రే ప్రయోక్తవ్యం తైలం కారణ్ణమేవ వా ।

కుష్ఠసైంధవచూర్ణం వా తైలాక్తస్యావఘ్నర్షణమ్ ॥ 62 ॥

సర్వప తైలములో ఖారము లేదా సైంధవలవణము కలిపి లేదా కరంజ తైలముతో అభ్యంగనము చేయవలెను. లేదా రోగికి తైలాభ్యంగనము తర్వాత కుష్ఠము సైంధవ చూర్ణం కలిపి శరీర ఘ్నర్షణము చేయవలెను.

స్వక్రికాతివిషే ముస్తం త్వగేలేల్వార్ష(తైల్వాల్యు)వత్ప్రకైః ।

శతాహ్వోగరుకుష్మైశ్చ పిష్టైస్తైలం విపాచయేత్ ॥ 63 ॥

తదస్యాభ్యజ్ఞనే యోజ్యం కణ్డాకోతారునాశనమ్ ।

సర్వక్షారము, అతివిష, ముస్త, దాల్చిని, ఏలవాలకము, ఇంద్రయన, సోంపు, అగరు, కుష్ఠము వీటి కల్కంతో తైలం సిద్ధం చేసి అభ్యంగం చేసిన కండు, కోర, క్షత వ్రణములు నశించును.

శిగుమూలమహింస్రాం చ పిష్ట్యా సర్పిర్విపాచయేత్ ।

తేనాస్యాభ్యజ్ఞయేద్గాత్రం కుష్ఠతైలేన వా పునః ॥ 64 ॥

శిగు మూలము, కంటక, పిప్పలి కల్కముతో ఘృతపక్వం చేయవలెను.

ఈ ఘృతము లేదా కుష్ఠ తైలంతో రోగికి అభ్యంగనము చేయవలెను.

ఏతేన విధినా వ్యాధిర్యది నైవోపశామ్యతి ।

కణ్డామద్భిః సదాహైశ్చ మణ్డలైర్విదహేదపి ॥

తతో విరేచనం దద్యాద్రక్తం చాస్యావసేచయేత్ ।

విన్దిర్భుతే దుష్టరక్తే కుర్యాద్రక్తస్రసాదనమ్ ॥ 65 ॥

సఘృతైస్త్రీఫలాకల్పైర్మధుకోదుమ్బరాన్వితైః ।

పై చెప్పిన విధానంతో రోగం శాంతించనిచో కండూ, దాహ, మండలములు ఉన్నచో రోగికి విరేచనం చేయించవలెను. రక్తమోక్షణము చేయవలెను. తరువాత యష్టిమధు, ఉదుంబర, ఘృతయుక్త త్రిఫలా కల్కంతో రక్తప్రాసారణము చేయవలెను.

ఇతి వాతాదిజానాం తే వైసర్పాణాం చికిత్సితమ్ ॥

సమాసవ్యాసయోగైశ్చ పృథక్త్వేన చ కీర్తితమ్ ।

ఏతదేవ చ సంస్కృష్టం సంస్కృష్టేషు ప్రయోజయేత్ ॥ 66 ॥

ఈ విధంగా నేను సంక్షేపముగా విస్తారముగా వాతాది విసర్పముల చికిత్సను వర్ణించినాను. సంస్కృష్టదోష విసర్పములో ఇదే చికిత్సను సంస్కృష్టముగా చేయవలెను.

యవాన్నం శాలయో ముద్రా మసూరాః సహారేణవః ।

భోజనార్థే పురాణాః స్యుర్జ్వాళ్లలాశ్చ మృగద్విజాః ॥ 67 ॥

విసర్పములో పథ్యము భోజనములో పురాతన యవాన్నమును శాలి

ధాన్యమును, ముద్గ, మసూర, హరేణు, జాంగల పశు పక్షిమాంసమును ఇవ్వవలెను.

మసూరికా: సవిస్ఫోటా: కక్ష్యాం పామాం తథైవ చ ।

సంస్పృష్టపిత్తరక్తోత్థా వైసర్పవదుపక్రమేత్ ॥ 68 ॥

మసూరికా, విస్ఫోట, కక్ష, పామ, పిత్తరక్త సంసర్గము వలన ఉత్పన్నం అగును. వీటిని కూడా విసర్పం వలనే చికిత్సించవలెను.

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ।

అని భగవాన్ కశ్యపుడు చెప్పెను.

(ఇతి) ఉత్తరేషు ఫిలస్థానే భార్గవీయాయాం సంహితాయాం

వైసర్పచికిత్సాధ్యాయశ్చతుర్దశః ॥ 14 ॥

విసర్పాధ్యాయము సమాప్తము.

చర్మదళ చికిత్సితాధ్యాయః - పంచదశః

అథాతశ్చర్మదలచికిత్సితం నామాధ్యాయం వ్యాఖ్యాస్యామః ॥ 1 ॥

ఇతి హ స్నాహ భగవాన్ కశ్యపః ॥ 2 ॥

ఇప్పుడు మనము చర్మదళ అధ్యాయము వ్యాఖ్యానించెదము అని భగవాన్ కశ్యపుడు చెప్పెను.

అథ ఖలు భగవంతమృషిగణపరివృతం బ్రాహ్మీ శ్రియా దేదీప్యమానమృషి శ్రేష్ఠం కశ్యపమభివాద్య పప్రచ్చ భార్గవః - భగవన్ ! క ఏష చర్మదలో నామ వ్యాధిర్విసర్పమాణోఽగ్నిదగ్ధోపమరూపోఽత్యాబాధకరో బాలానామశ్లేషూప-పద్యతే, కథం చోత్పద్యతే క్షీరపాణాం కుమారాణాం ? క్షీరాన్నాదానాం తు(చ), నవాఽన్నాదవయస్థానమ్ ? అత్ర కో హేతుః ? కిమాత్మకః ? కతివిధః ? కాని చాస్య లక్షణాని ? ఉపద్రవాశ్చ కే ? ఇత్యేవం వ్యాఖ్యాతుమర్హసీతి ॥ 3 ॥

ఐశ్వర్య, శాలి, ఋషిగణులతో ఆవరింపబడిన బ్రహ్మ తేజస్సుతో దేదీప్యమానమైన ఋష్యశ్రేష్ఠుడైన కాశ్యపునికి భార్గవుడు అభివాదం చేసి ప్రశ్నించెను. ఓ భగవాన్! బాలకులలో ఉత్పన్నం అగు చర్మదళమను రోగము వ్యాపించునది. దాని లక్షణములు అగ్నిదగ్ధ సమానముగ ఉండును. అత్యంత కష్టముగ ఉండును. ఇది క్షీరాదులలో క్షీరాన్నాదులలో ఎందుకు కలుగును? అన్నాదులు పెద్దవయసు బాలకులలో ఎందుకు ఉత్పన్నం కాదు? దీని ఉత్పన్న కారణములు ఏమి? దీని స్వరూపము ఏమి? ఎన్ని భేదములు? దీని లక్షణములు ఏవి? దీని ఉపద్రవములు ఏవి మొదలగు విషయములను ఉపదేశించగలరు.

అథ భగవానవ్రవీద్యత్ప్ర ! శ్రూయతామిహ ఖలు క్షీరపాణాం కుమారాణాం
 స్తన్యదోషేణ క్షీరాన్నాదానాం స్తన్యదోషేణాహారదోషేణ చ,
 సుకుమారణామస్థిరధాతునాం బాలానాం గర్భశయ్యాచితమృదుశరీరాణాం
 వస్త్రాజ్కాధారణోష్ణానిలాతపస్వేదోపనాహస్వమలమూత్రపురీషసప్తస్యాశాచ-
 పాణిషీడూఽతీవోద్ధర్షకులప్రవృత్త్యాదిభిరుపాయైర్ముఖగలహస్తపాదుషణాంతర-
 కట్యుక్లసంధిషు చోత్పద్యతే || 4 ||

భగవాన్ కశ్యపుడు ఉత్తరము ఇచ్చెను. వత్సా! వినుము ఇది క్షీరాదులలో
 స్తన్య దోషకారణముచే క్షీరాన్నద బాలకులలో క్షీరము అహార దోషములతో
 ఉత్పన్నం అగును శరీర ధాతువులు స్థిరముగా లేకపోవుట శరీరము గర్భశయ్యా
 యోగ్యమగు మృదుత్వము సుకుమారం కలిగి ఉండుట. ఇలాంటి బాలురకు
 వస్త్రములు అతిగా ధారణము చేయుట ఎల్లప్పుడు వడిలో ఉంచుకొనుట ఉష్ణ
 వాయువు, ఎండ, స్వేద, ఉపనాహ, మరియు బాలుర స్వశరీరం మలమూత్ర
 పురీషాదులు అంటుకొనుట, అశుభ్రమైన చేతులతో పీడనం అతి ఉద్వర్త నాది
 కారణములతో కులప్రవృత్తి కారణమున బాలురకు ముఖము, మెడ, హస్త,
 పాదములు, వృషణముల క్రింద, కటి అంగసంధులలో ఉత్పన్నం అగును.

నచాన్నాదవయఃస్థానామితి కిం కారణం ? స్థిరకఠినసంహతత్వ-
 గస్థిధాతునాం తథా నిత్యవ్యాయామోపచితగాత్రాణాం క్లేశం సహతాం న భవత్యేష
 వ్యాధిరితి || 5 ||

(ఇతి తాడపత్రపుస్తకే 237 తమం పత్రమ్)

అన్నాదులు పెద్ద వయసు కల బాలురలో త్వచ, అస్థి, ధాతువులు స్థిరము
 కఠినము, దృఢముగా ఉండును. నిత్యవ్యాయా మాదులతో శరీరము పుష్టిగా
 ఉండును. క్లేశములు సహింతురు. కావున వీరిలో ఈ రోగము కలుగదు.

వాయుభూయిష్టత్వాద్వాయ్వాత్మకమేవోదాహరన్తి । చర్మదలమితి
 చర్మావదారణాత్ । స చతుర్విధో - వాతికః, శ్లేష్మికః, సాన్నిపాతిక ఇతి || 6 ||

ఈ రోగములో వాతం ప్రధానం కావున వాతాత్మకం అనబడును. చర్మ
 అవదారణం అగుటచే ఇది చర్మదళం అనబడును. ఇది 4 విధములుగా ఉండును.
 వాత, పిత్త, కఫ, సన్నిపాతములు.

తత్ర యా బాలస్య మాతా వా ధాత్రీ వా రూక్షసముదాచారాహారో-
దావర్తనోపవసనశీలా తథాఽతిచక్రమణవ్యాయామక్లేశానత్యర్థముపసేవతే తస్యా
వాయుః ప్రకుపితః స్తన్యం దూషయతి । తస్య లక్షణమ్ - ఉదకే ప్రక్షిప్తం ప్లవతే
విచ్చిద్యతే చత్రాయతే శ్యావావభాసం, రసేన తిక్తకషాయం విరసం చేతి । తత్పీబితో
జంతోరిమాని రూపాణి భవంతి - సకణ్డాస్పృటితపరుషశ్యావావభాసాన్యక్లే
మణ్డలాని; పిష్ఠతం తను వివర్ణమతిసార్యతే; ప్రవేపకముఖశోషరోమహర్షాన్వితశ్చ
వాతచర్మదలః ॥ 7 ॥

నిదాన సంప్రాప్తి : బాలురు, తల్లి లేదా ధాత్రీ రూక్ష ఆచార అహారము,
ఉదావర్తనము ఉపవాసం చేయుట, అతి చంక్రమణము, వ్యాయామక్లేశాదలను
సేవించుటచే వాతము ప్రకుపితమై స్తన్యమును దూషించును. ఆ స్తన్య
లక్షణములు: నీటిలో వేసిన తేలును, విడిపోవును. గొడుగు వలె కనిపించును.
శ్యావ వర్ణము, తిక్తకషాయరసములు, విరసముగా ఉండును. ఈ స్తన్య సేవనంవలన
కండు, సోపుల కఠోర, శ్యావ వర్ణములు కలిగిన మండలములు కనిపించును. చీమలు
కుట్టినట్లుగా, ఫేన యుక్తముగా విసర్పము కలుగును. విఘ్నత, పలుచటి పలు
వర్ణములుగా అతిసారం కలుగును. ఇందులో కంపము ముఖశోష రోమహర్షం
కలుగును.

యదా తు ధాత్రీ క్రోధసంతాపోష్ణాన్లలవణకటుకవిదగ్ధాధ్యశనవివశా
(తా) నుపసేవతే తస్యాః పిత్తం ప్రకుపితం వాయునా విక్షిప్యమాణం స్తన్యవహాభిః
సిరాభిరనస్పృత్య స్తన్యం దూషయతి । తస్య లక్షణాని - ఉదకే ప్రక్షిప్తం
హరితరక్తాసితావభాసం భవత్యథ రసేన కల్పన్లులవణతిక్తం, స్పృధ్యోన్ష్ణమితి । తత్
పీబితో జంతోరిమాని రూపాణి భవన్తి - రక్తనీలావభాసాని శ్యావపీతాభాని
శంషుచ్చవీన్యస్థాని కుఠితదోషపూర్ణాని మణ్డలాన్యత్పద్యన్తేఽస్య
విసర్పిణీత్వజ్మాంసదారణాని ప్రభిన్నాని పద్మపత్రప్రకాశాన్యగ్నిదగ్ధోషమాని భవన్తి ।
అతోఽతిసార్యతే హరితపీతగుదపాకకరమభీక్షం, దాహముఖశోషచ్ఛర్మి
యచ్ఛ(పీత) వదనాన్వితశ్చ పితచర్మదలః ॥ 8 ॥

ధాత్రీ క్రోధ, సంతాప, ఉష్ణ, అవ్ల, లవణ, కటు రసయుక్త
విదగ్ధాహారము, విహారము, అధ్యశనాది సేవనము చేసినచో వాతము విక్షిప్తమై

ప్రకోపించిన పిత్తము స్తన్యవహాది సిరలలో చేరి స్తన్యమును, దూషించును. ఆ పిత్తముతో దూషించబడిన స్తన్యము నీటిలో వేసినచో పీతరక్తవర్ణము క్షుణ్ణవర్ణము కనబడును. కలు, అష్టులవణ తీక్తరసములు కలిగి ఉష్ణస్పర్శ కలిగి ఉండును. ఆ క్షీర సేవన చేయు బాలునికి శరీరముపై రక్త, నీల, క్షుణ్ణ, పీత వర్ణములు కల్గి శుష్కమైన ఉష్ణదుర్గంధ యుక్త దోషసూర్ణమండలములు ఉత్పన్నమగును. త్వక్ మాంసములను దారణము చేయు పద్మపత్రి తుల్యమైన అగ్ని దగ్గ సమాన విసర్పము కల్గును. నిరంతరము హరిత పీతవర్ణమలము అతిసారముగా ఉండి గుదపాకమును కల్గించును. దాహము, ముఖశోష ఛర్ది, ముఖము పీతముగా నుండుట ఇవి పిత్త చర్మదళ లక్షణములు.

అథ యా ధాత్రీ గుర్యన్మలవణమధురాభిష్యందిదివాస్వప్నాలస్యాహితాని చాత్యర్థముససేవతే తస్యాః ప్రకుపితః శ్లేష్మా వాయునా సముదీర్యమాణః స్తన్యమభిదూషయతి । తస్య లక్షణం - జలే నిషీదత్యధస్తాద్రూపేణ సాంద్రం స్నేహబహులం స్పర్శేన శీతపిచ్చిలం రసేన మధురమితి । తత్పిబితో జంతోరిమాని రూపాణి భవంతి - శీతస్తిమితస్త్రిసాంద్రైర్మణ్ణైః శ్వేతాభైర్బహుభిర్నాత్యర్థవేదనాకఠః సర్వపమాత్రీభిః పిడకాభిరుపచితైశ్చిరపాకిభిః సకణ్ణాతోదయుతైరుపచీయతే, తతోఽన్య ప్రతిశ్యాయారోచకాఙ్గారవకాసపాకా ఉత్పద్యంతే, బహులం పిచ్చిలం చాఽనుబద్దమతిసార్యతే, నిష్టనతి శ్లేష్మాణం ఛర్దయతి, తంద్రాభిభూతః శ్వేతతాలోవృష్ణశ్చ భవతీతి శ్లేష్మచర్మదలః ॥ 9 ॥

గురు అష్టు లవణ మధుర అభిష్యంద ఆహారము దివాస్వప్నము ఆలస్యము అన్య అహితకర ఆచారాదులను అధికముగా సేవించు ధాత్రికి ప్రకుపితమైన కఫము వాతము తో ప్రేరితమై స్తన్యమును దూషించును. ఈ స్తన్యము జలములో వేసిన క్రిందికి చేరును. సాంద్రము, స్నేహాధిక్యము ఉండును. శీతల స్పర్శ పిచ్చిలముగా నుండును. మధుర రసము కల్గి ఉండును. ఈ క్షీర సేవనచే శీతము, సైమిత్త్యము స్పిర్ద సాంద్రమండలములు కల్గును. శ్వేతవర్ణము అధిక సంఖ్యలో స్పల్స వేదనతో సర్వప తుల్యమై ఆలస్యముగా పక్వమగు కండు తోదయుక్త పిటికలు ఏర్పడును తర్వాత ప్రతిశ్యాయము అరుచి, అంగారవము, కాస, శ్వాస, పాకాదులు కలుగును. మరియు పిచ్చిలమ గుమలముతో అతిసారము

ఉండును. శ్లేష్మ వమనము ఉండును. తంద్ర ఓష్ట తాలు తెలుపుగ ఉండును. ఇవి శ్లేష్మజ చర్మదళ లక్షణములు.

యదా తు త్రిదోషసంస్పృష్టం క్షీరమనుపిబతి తదాఽస్యాశ్లే మణ్ణలాని ప్రాదుర్భవంతి కృష్ణరక్తావభాసాని దగ్ధగుడప్రకాశాని వా త్రిభిర్గుణైరన్వితాని క్షిప్రపాకీని విగంధీన్యవదీర్ణాని పూతికుణపవిస్రావీణీ చేతి । తైః స సర్వావనద్దాఙ్గో నిష్టనత్యనిశం కృద్రేణ రోదితి స్తనం నాభినందతి, కృష్ణమరుణవర్ణావభాసం చాఽతిసార్యతే సోఽసాధ్యః సన్నిపాతాత్మక ఇతి ॥ 10 ॥

త్రిదోష దూషిత స్తన్యము సేవించిన బాలునికి శరీరముపై కృష్ణ రక్త వర్ణము దగ్ధమై గుడ తుల్యముగా కనిపించునది శీఘ్రముగా పక్వమగు దుర్గంధ యుక్త విదీర్ణమగు పూయ కుణప ప్రావములు కలిగి త్రిదోష యుక్త మండలములు ఉత్పన్నం అగును. ఈ మండలములు సర్వ శరీరము వ్యాపించును. ఎల్లపుడు కృచ్చ్ర శ్వాస కలిగి అతిరోదనము స్తన అసహిష్ణుత ఉండి కృష్ణ అరుణ వర్ణము కల అతిసారము కలుగును. ఇది సన్నిపాతిక చర్మదళము అసాధ్యము.

చర్మిత్పిష్టాజ్వరాధ్మానశ్వయథుహిక్మాశ్వాసస్వరభేదోపద్రవాన్వితశ్చ ప్రత్యాఖ్యేయః ॥ 11 ॥

చర్మదళ ఉపద్రవములు వమనము తృష్ణ జ్వరము ఆధ్మానము శోథ హిక్మ, శ్వాస, స్వర భేదము ఇవి పున్న అసాధ్యము.

భవంతి చాత్ర శ్లోకాః -

నోపక్రమేదసాధ్యం తు సాధ్యం యత్నేన సాధయేత్ ।

యత్ పశ్యేద్ ద్వంద్వజం రూపే సాకం వా రూపతోఽధికమ్ ॥ 12 ॥

తస్య తస్య విదిత్వా తు క్రియాం సమ్యక్ ప్రయోజయేత్ ।

యేనోపక్రమ్యమాణోఽపి శాంతిం నైతి పునః పునః ॥ 13 ॥

తేనైవోత్పాతరోగోఽయం న విశ్వాస్యః కథంశ్చన ।

తస్మాత్ సమ్యగుపక్రమ్యో యథా వక్ష్యే చికిత్సితమ్ ॥ 14 ॥

అసాధ్య రోగములో చికిత్స చేయకూడదు. సాధ్య రోగములో యుక్తి పూర్వకముగా చికిత్సచేయవలెను. ద్వంద్వజములో మరియు అధికపక్వము కలిగి

ఉన్న రోగములో సరిగా చూచి చికిత్స చేయవలెను. ఇందులో పలుమార్లు చికిత్స చేసిన శాంతించదు. కావున ఇది ఉత్పాత రోగము అందురు. ఈ రోగము నెప్పుడు విశ్వసించకూడదు. కావున సరిగ్గా చూసి చికిత్స చేయవలెను. దీని చికిత్సను వర్ణించెదను.

త(త్రాదిత్యైవ ధా(త్రీం స్నేహోభ్యుక్లస్వేదోపవన్నాం నీలికాచూర్ణయుతం సర్పిః పాయయేత్, త్రిపుచ్చూర్ణఘృతం వా । తతః సంసర్గోపపాదితాలఘు-స్నిగ్ధైర్యుషై(ర్రాడిమస్తైస్తవయుతైర్మృదుమోదనమశ్రీయాన్నివాతశయనాసనపదా । వ్యాయామాజీర్ణమైధునం చనానుచరేత్ । విదారిగంధైరణ్ణబృహతీ గోక్షురకవునర్నవా పృశ్నిపర్ణ్య ఇతి కషాయమేనాం పాయయేత్ స్తన్యశోధనార్థం, ద్విపఞ్చ మూలకషాయం వా । రాస్నా సుగంధా నాకులీతి కల్కః స్తనాతేః, తథాఽజగంధాఽవల్గుజకబృహతీకణ్ణకారికాయుతః ప్రదేహః, శతాహ్వమధుకాజ గంధాకాశ్మర్య బృహతీకణ్ణకారికాబలాపీలుగుడూచీకల్కో వా భద్రముస్తాత్వ(గ) గరుకల్కో వా పురాణసర్పిస్తీలకల్కో వేతి । అథోరుపూగపలాశపాటలిరాస్నాక్వాధః పరిషేకః, పయసా వా సుఖోష్ణేన చేతి । దేవదారురాస్నాబర్హిణమజ్జేతి తైలం విషక్వ మభ్యజ్ఞానీయం, బిల్వదేవదారుచూతముక్తిఫలవిషక్వం వా ద్విబలాబిల్వ మూలసురదాద్వాప్రపేశికావిషక్వం వేతి వాతచర్మదలచికిత్సితముక్తమ్ ॥ 15 ॥

(ఇతి తాడపత్రస్తుకే 238 తమం పత్రమ్)

వాతిక చర్మదళ చికిత్సః ప్రప్రథమముగా ధా(త్రికి స్నేహ స్వేదములు చేయించి నీలిక లేదా త్రిపుత్ చూర్ణమును ఘృతముతో తాగించవలెను. దాడిమ లవణము వేసిన సంసర్గయుక్త గురుస్నిగ్ధ యూషను మెత్తటి అన్నముతో తినవలెను. అప్పుడు రోగి నివాత స్థానము నందు ఉండవలెను. వ్యాయామ, అజీర్ణ, మైధునములను వర్జించవలెను. స్తన్యశోధనమునకై విదారి గంధ, ఏరండ, బృహతి, గోక్షుర, పునర్నవ, పృశ్నిపర్ణి వీటి కషాయం, లేదా దశమూల కషాయం త్రాగించవలెను. స్తనములపై, రాస్నా, సుగంధ, లేదా గంధనాదులు కలపవలెను. లేదా లేపనం చేయవలెను. లేదా అజగంధ, సోమరాజి, బృహతి, కంటకారి లేపము లేదా సోంపు, యష్టిమధు, అజగంధ, గంభారీ, బృహతీ, కంటకారి, బల, పీలు, సుడూచి, కల్కం లేదా ముస్త, అగరు కల్కం, లేదా పురాణ ఘృతములో తిల

కల్పం కలిపి లేపము చేయవలెను. శ్వేత ఏరండ, ధాతకీ, పాటల, రాస్నాక్వాధము లేదా ఉష్ణ జలముతో పరిషేకము చేయవలెను. దేవదారు రాస్న మయూర మజ్జ, లేదా బిల్వ దేవదారు, మామిడి, ముక్తి ఫలము, లేదా బల, అతిబల బిల్వమూల, దేవదారు, ఆవ్రాష్ఠి మజ్జతో సిద్ధము చేయబడిన తైలము అభ్యంగనమునకు ప్రయోగించవలెను. ఇది వాతిక చర్మదళ చికిత్స చెప్పబడినది.

అథ పైత్తికే వాఙ్మామః । తద్యథా - ధాత్రీం స్నేహాభ్యజ్ఞోపపన్నాం వమనవిరేచనేనోపక్రమేత్, నిమ్బాదకపిప్పలీకల్పేన వామయేత్ పిప్పలీలవణయుక్తేన వా దోషనిర్హరణార్థం, మృద్వీకేక్షురసాభయాదిభిర్విరేచయేన్నృద్వీకామలక- సంయోగేన వా ఆరగ్యధఫలమజ్జకషాయసంయుక్తేన వా క్షీరేణేతి యథాబలం వీక్ష్య! సంసర్గం కారయేద్యవాగ్వా యూషకృతాకృత విధానేన వా । కాశ్మూర్యమధుకమరూషకశీతపాక్య ఇతి కృత్వా సుశీతం శర్కరామధులిఖితం కషాయం పాయయేత్ స్తన్యశోధనార్థం, పయస్యాసారివామృతామధూకమృద్వీకానాం కషాయం శర్కరాయుతం చేతి । ప్రపింజ్జరీకసారివోశీరచందనకల్పః స్తనాలేపః, మధుకక్షీరశుక్లాచందనసాజ్జనతుల్యుతః ప్రదేహః, యష్టిమధుకచందనకల్కే వా, మధుకచందనభద్రముస్తామజ్జేష్టారసాజ్జనకల్కే వా, రసాజ్జనసారివామధుక- చందనోశీరకల్కే వా, కకుభోదుమ్బరాశ్శుక్తవటసలమూలశాలూకపంజ్జులకల్కే వా ఘృతయుతః, విశమృణాలపద్మకమజ్జేష్టాపద్మరసాజ్జనకల్కే వేతి । మధుకమధువర్ణేనేడవేతశతావరీనలమూలకదలీకుశకాశుద్ధోత్పలేక్షువిదారీవల్- దుమ్బరత్వర్ణముఖికువీచికా మధురా చేత్యేతాని జలాధకే పక్త్వా చతుర్భాగావశేషే ఘృతప్రస్థం పాచయేత్ కషాయద్విగుణక్షీరేణ సగర్భః స్యాన్మజ్జేష్టావితూర్ణకపయ- స్యాధాతక్యుశీరచందనక్షీరకాకోలీప్రపింజ్జరీకక్షీరశుక్లాతాలీసమృద్వీకేతి సుపిష్ఠం విదధ్యాదేతేన సిద్ధేనాభ్యజ్య లతతోఽవచూర్ణయేత్లోఽధ్రమధుకదారుహారిద్రా- మలకీత్వకృత్రచూర్ణేనైతేత్యేవమ్, అస్మాజ్జ్వరదాహురాగపాకత్రణాదయశ్చోప- శామ్యంతీతి పిత্তచర్మదల చికిత్సితముత్తమమ్ ॥ 16 ॥

పైత్తిక చర్మదళ చికిత్స :- ధాత్రీకి స్నేహాభ్యంగనము చేసి వమనం చేయవలెను. దోష నిర్హరణము కొరకు వేప కషాయములో పిప్పలీ కల్పం కలిపి, లేదా పిప్పలీ, లవణం ద్వారా వమనం చేయించవలెను. రోగి బలానుసారము, ద్రాక్ష ఇక్షు రసము

హారీతకీ, లేదా ద్రాక్ష, ఆమ్లకీ, లేదా పాలలో ఆర్గ్యధ మజ్జ కషాయం కలిపి విరేచనం చేయించవలెను. తరువాత యవాగు కృతయూషము, అకృతయూషము సంసర్జనక్రమము చేయవలెను. స్తన్య శోధనం కొరకు గంభారి, యష్టిమధు, పరూషక, శాతపాక్య (బలాఫలం) క్వాథము చేసి మధు శర్కర కలిపి ఇవ్వవలెను. లేదా క్షీరకాకోలీ, సారిబ, గుడూచి, మధూకఫలము, ద్రాక్షా కషాయంలో శర్కర కలిపి ఇవ్వవలెను. పుండరీకము, సారిబ, ఉశీర చందన కల్కమును స్తనములపై లేపనం చేయవలెను. యష్టిమధు, క్షీర శుక్ల, రక్తచందన, రసాంజనం, నాగకేసరము, లేదా యష్టిమధు చందన కల్కమును లేదా యష్టి మధు రక్త చందనము, ముస్త, మంజిష్ఠ, రసాంజన కల్కం, లేదా రసాంజనము, సారిబ, యష్టిమధు, రక్త చందనం, ఉశీర కల్కమును లేదా అర్జున త్వక్, వేడి, అశ్వత్థ, వట, నలమూలము, శాలూకము, వంజుల, కల్కంలో ఘృతమును కలిపి లేదా విశమృణాలము, పద్మకము, మంజిష్ఠ, కమలమును రసాంజన కల్కము లేపనం చేయవలెను. తరువాత, యష్టిమధు, గుడూచి, వేడ (చందనము) వేతనం, శతావరీ, నలమూలము, కదలీ, కుశ, కాశ, పద్మ, ఉత్పల, ఇక్షు, విదారి, వట, ఉదుంబర త్వక్, నేరేడు, కుంభీక, సోంపు, వీటినిన్నిటిని ఆధక జలంలో పక్వం చేసి, చతుర్థావశేషముగా ఉన్నపుడు, ఒక ప్రస్థము ఘృతము, కషాయమునకు రెండింతలు పాలు కలుపవలెను. మంజిష్ఠ, వితూర్ణక, కాకోలీ, ధాతకీ పుష్పము, ఉశీర, రక్తచందన, క్షీరకాకోలీ, పుండరీక, క్షీర శుక్ల, తాలీసపత్ర, ద్రాక్ష బాగమర్దించి కల్కం చేసి ఘృత సిద్ధం చేయవలెను. ఈ ఘృతమును అభ్యంగనం చేసి శరీరముపై లోద్ర యష్టి మధు, దారు హరిద్ర, ఆమలకీ, దాల్చిన తేజపత్ర చూర్ణమును చల్లవలెను. దాని వలన జ్వరము, దాహ, రాగ, పాక, వ్రణాలు శాంతించును.

అత ఊర్ధ్వం శ్చైష్మికే వజ్ఞ్యామః - అథ ధాత్రీం పూర్వేణ విధినోపహార్య నిమ్మకషాయముదనఫలసిద్ధాం వ్యక్తలవణాం యవాగూం పాయయేన్మదనఫలతిల- పిష్టతణ్డాలసిద్ధాం వా వమనవిధానేన సుఖసలవణస్పిగ్దాయాః శ్లేష్మోద్దరణార్థం చ పిప్పల్యుష్ణోదకం పీత్వా చ్చర్తయేత్, కృతవమనాయాః శిరోవిరేచనం విదధ్యాన్మద్ర సతీనవేత్రాగ్రపచోలనివృణుస్తకానావంన్యతమపరిగృహీతేన యూషేణ

వృదుమోదనం భోజయేత్ । కుటజఫలముస్తాప్రియంశాన్జీష్ణాపాతాలోధ్ర
 గుడూచీవమూర్వేత్యక్షమాత్రాణి యథాలాభం సుఖోష్ణోదకేనానుపిబేత్,
 పాతాశ్శుభేరకల్పం వా, కుటజఫలపాతాకల్పం వా, కిరాతత్తికముస్తాచూర్ణం వా
 మధునా లిహేత్ । భద్రముస్తా రిష్టపటోలమూర్వాదారుహరిద్రాత్రిఫలా
 సప్తపల్లత్యగిత్యేతైః కషాయమాసుతం మధునా పాకవ్యపదేశతశోపయోజయేత్,
 ముస్తకమాలతీపత్రకల్పేన స్తనావాలేపయేత్ । అథ విరేచనం త్రివృత్తిఫలోష్ణోదక
 అవణసంయుక్తముపయోజ్య యూషణ్యాహారవిధిః । కుటజారిష్టారగ్వధమదన
 స్వాదుకణ్ణకముస్తకనక్తమాలయుతః ప్రదేహః, కుష్టశుకనాసారోహిణీముస్తకకిరాత
 తిక్తాతివిషాయతో వా, సురసశిగ్రుముస్తాకాల మాలకవిడక్లహిజ్జుషర్ణీతి వా,,
 త్రిఫలదారుహరిద్రాకత్కీ వా హరిద్రాసాజ్జనకత్కీ వేతి । భద్రముస్తాశీరా
 ఫోటాటరూషకహరిద్రాకరజ్జ- సుమనారిష్టసిద్ధం తైలమభ్యజ్జనీయమితి ॥ 17 ॥
 ఇపుడు శ్లేష్మ చర్మదళ చికిత్సను చెప్పెదను.

దాత్రి, పూర్వోక్త విధితో ఉపచారము చేసి, వమన విధిని అనుసరించి
 యవాగును త్రాగించవలెను. నింబకషాయం, మదన ఫలంతో సిద్ధం చేయబడిన
 దానిలో అవణము కలిపి లేదా మదనఫలం, తిలపిష్టము, బియ్యముతో సిద్ధం
 చేయబడిన కషాయం సుఖ పూర్వకముగా అవణయుక్త ద్రవ్యముల ద్వార
 స్నేహనమైన తర్వాత, కఫమును వెడలించుటకు పిప్పలీ, ఉష్ణజలము త్రాగించి
 వమనం చేయించవలెను. వమనానంతరం శిరోవిరేచనం చేయవలెను. తర్వాత
 ముద్గ, సతీన, నేత్రాగ్ర, పటోల, నింబ ముస్త వీటిలో ఏదో ఒకటి యూషతో
 మృదు ఓదన భోజనము చేయవలెను. ఇంద్రయవ, ముస్త, ప్రియంగు, కాకజంఘ,
 పాత, లోధ్ర, గుడూచి, మూర్వ, యథా లభ్యముగా, ఒక్కొక్క అక్షచూర్ణము,
 లేదా, పాత, ఆద్రక కల్పము, ఇంద్రయవ, పాతాకల్పము సుఖోష్ణ జలముతో
 త్రాగించవలెను. లేదా కిరాత తిక్త, ముస్త చూర్ణము మధుతో ఇవ్వవలెను. ముస్త,
 నింబ, పటోల, మూర్వ, దారుహరిద్ర త్రిఫల, సప్తపల్లత్యక్ క్వాధము, సంధానం
 చేసి మధుతో కలిపి పాక రూపములో ప్రయోగించవలెను. ముస్త, మల్లె ఆకుల
 కల్పము, స్తనములపై లేపము చేయవలెను. త్రివృత్, త్రిఫల, ఉష్ణజలములో
 అవణం కలిపి విరేచనం కివ్వవలెను. ఆహార రూపములో యూషను సేవించవలెను.

కుటుబ, నింబ, అరగ్వధ, మదనఫల, గోక్షూర, ముస్త, కరంజ, లేదా కుష్ఠ, శుకనాసా, రోహిణి, ముస్త, కిరాతతిక్త, అతివిష, లేదా తులసి, శోభాంజనము, ముస్త, క్షుష్ణముస్త, విడంగ, హింగువర్ణి లేదా త్రిఫల, దారుహరిద్ర కల్కము హరిద్ర రసాంజన కల్కమును లేపనం చేయవలెను. ముస్త, ఉశీర, అస్ఫోట, వాస, హరిద్ర, కరంజ, పూతి కరంజ, నింబత్పక్తో సిద్ధం అయిన తైలముతో అభ్యంగనము చేయవలెను.

భవతి చాత్ర శ్లోకః -

ఏషా చర్మదలోత్పత్తిర్యాఖ్యాతా వర్ణరూపతః ।

సాధ్యాసాధ్యవిధానైశ్చ (ప్రతీకారోఽ) యథాక్రమమ్ ॥ 18 ॥

ఈ విధముగా వర్ణరూపానుసారం చర్మదళ ఉత్పత్తి వర్ణించబడినది. సాధ్యా అసాధ్య అనుసారము యథాప్రకారముగా చికిత్స చేయవలెను.

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ॥ (హృ 85) ।

అని భగవాన్ కశ్యపుడు చెప్పెను.

(ఇతి) ఖిలేషు చర్మదలచికిత్సా(ధ్యాయః పంచదశః) ॥ 15 ॥

చర్మదళాధ్యాయము సమాప్తం.

అష్ట పితృ చికిత్సితాధ్యాయః - షోడశః

అథాతోఽష్టపితృచికిత్సితం వ్యాఖ్యాన్యాయః ॥ 1 ॥

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ॥ 2 ॥

ఇప్పుడు మనము అష్ట పితృ చికిత్సను వ్యాఖ్యానించెదమని భగవాన్ కశ్యపుడు చెప్పెను.

విరుద్ధాధ్యశనాజీడ్లాదామే చామే చ పూరణాత్ ।

పిష్టాన్నానామపక్వానాం మద్యానాం గోరసస్య చ ॥ 3 ॥

గుర్వవిష్యందిభోజ్యానాం వేగానాం ధారణస్య చ ।

అత్యుష్ణస్పిగ్ధరూక్షాష్టద్రవాణామతిసేవనాత్ ॥ 4 ॥

ఫాణితేక్షువికారాణాం కులుత్తానాం చ శీలనాత్ ।

భృష్టధాన్యపులాకానాం పృథుకానాం తథైవ చ ॥ 5 ॥

భుక్త్వా భుక్త్వా దివాస్వప్నాదతిస్నానావగాహనాత్ ।

అంతరోదకపానాచ్చ భుక్తపర్యుషితాశనాత్ ॥ 6 ॥

వాతాదయః ప్రకుంప్యన్తి తేషామన్యతమో యదా ।

మందీకరోతి కాయాగ్నిమగ్నో మార్దవమాగతే ॥ 7 ॥

ఏతాన్వేప తథా భూయః సేవమానస్య దుర్మతేః ।

యత్క్రిశ్చీదశితం పీతం దేహినస్తద్ది దహ్యతి ॥ 8 ॥

విదగ్ధం శుక్తతాం యాతి శుక్తమామాశయే స్థితమ్ ।

తదన్లుపిత్తమిత్యాహుర్బాఘ్నిస్థం పిత్తదూషణాత్ ॥ 9 ॥

జంతోర్యదనుబధ్నాతి తౌల్యాదనియతాత్మనః ।

నిదాన సంప్రాప్తి : విరుద్ధ భోజనము, అధ్యశనము, అజీర్ణ మరియు ఆమరసము లేదా ఆమ ఆహారము శరీరమునందున్నపుడు మరలభుజించుట పిష్టాన్నము అపక్వమద్యము, గోరసముతో, గురు అభిష్యంద భోజనముతో, వేగధారణము వలన, అతి ఉష్ణ, స్పృగ్ధ, రూక్ష, అన్లు భోజనముచే, ద్రవపదార్థముల అధిక సేవనచే ఫాణితము, గుడాది అన్య ఇక్షు వికారములు కులుత్త, వేయించిన ధాన్యము, తుష తుచ్చ ధాన్యము మరియు పృథుకము అధికసేవనచే భోజనానంతరము వెంటనే దివాస్వప్నము చేయుట అధిక స్నానము అమాహనము, భోజనమద్యమందు నీరుసేవించుట పర్యపిత భోజనము, వీటిచే వాతాది దోష ప్రకోపము జరుగును. వీటిలో ఏదైనా జలరాగ్నిని మందము చేసి నపుడు ఉపర్యుక్త విరుద్ధ్యశనాది కారణములసేవనచే మూర్ఛుడు ఏదైనా సేవించినపుడు అది విదగ్ధమగును. ఈ విదగ్ధాన్నము శుక్తమగును. అది ఆమాశయములో స్థితమగును. ఈ అవస్థలో అసంయమన మనిషి జిహ్వ లోల్యముచే ఏదైనా తిన్నపుడు విదగ్ధమైన పిత్తము దూషితమగును దీనినే అష్టపితృ మందురు.

అవిశుష్కే- యథా క్షీరం ప్రక్షిప్తం దధిభాజనే ॥ 10 ॥

క్షిప్రమేవాన్లుతామేతి కూర్చీభావం చ గచ్ఛతి ।

రసధాతౌ తథా వ్యష్టే భుక్తం ముక్తం విదహ్యతే ॥ 11 ॥

సరిగా ఎండిన దధి పాత్రలో పాలుపోసినపుడు వెంటనే అన్లుమై పెరుగు అగునట్లు, ధాతువులు అన్లు యుక్తమైనపుడు ఏ భోజనము చేసిననూ విదగ్ధమగును.

అవ్యాపన్నే త్వధిష్టానే జాగ్రతః స్వపతోఽపి వా ।

ప్రేర్యమాణః సమానేన ప్రశ్వాసోచ్ఛ్వాసయోగతః ॥ 12 ॥

శారీరక అధిష్ఠానము దూషితము కానపుడు జాగృత స్వప్నావస్థలో శ్వాసప్రశ్వాస ప్రక్రమతో సమానవాతముతో ప్రేరితమై ఉదాన వాతముతో ప్రజ్వలింపబడిన పాచకాగ్ని సక్రమముగా పాచనము చేయును.

ధమ్యమాన ఉదానేన సమ్యక్ పవతి సాచకః ।

ఇత్యుద్దిష్టం సముత్థానం, లిङ్గం వఖ్యామ్యతః పరమ్ ॥ 13 ॥

విద్భేదో గురుకోష్ఠత్వమయ్యోత్కేశః శిరోరుజా ।

హృచ్చాలముదరాధ్మానమగ్నసాదోఽత్రకూజనమ్ ॥ 14 ॥

కణ్ఠోరసి విదహ్యతే రోమహర్షశ్చ జాయతే ।

సామాన్యలక్షణం త్వేతద్విశేషశ్చోపదేక్ష్యతే ॥ 15 ॥

ఇప్పుడు లక్షణములను వివరించెదను. విట్ భేదము, గురు కోష్ఠము, అయ్యోత్కేశము, శిరశ్శూల, హృత్ శూల, ఆధ్మానము, అంగసాదము, ఆంధ్ర కూజనము, కల్గును. రోగి కంఠములో ఉరస్సులో మంట కల్గును. రోమహర్షముకల్గును. ఇవి సామాన్య లక్షణములు. ముందు విశేష లక్షణములు వర్ణించబడును.

వాతాచ్చాలాగ్నసాదా చ జృమ్భా స్త్రిగ్దోపశాయితా ।

పిత్తాద్ర్యమో విదాహశ్చ స్వాదుశీతోపశాయితా ॥ 16 ॥

కఫాద్ గురుత్వం ఛర్దిశ్చ స్వాద్రూక్షోష్ణోపశాయితా ॥ 17 ॥

వాతిక అష్టపిత్త లక్షణము : శూల, అంగసాదము, జృంభ, స్త్రిగ్ద పదార్థములచే ఉపశమనము, పైత్తిక అష్టపిత్త లక్షణములు, భ్రమ విదాహము, స్వాదుశీత పదార్థములు శరీరమునకు ఉపశయము కల్గించును. శ్లేష్మక అష్టపిత్త లక్షణములు, శరీరగురుత్వము వమనము, రూక్ష ఉష్ణ పదార్థములచే ఉపశమనము కల్గును.

వ్యాధిరామాశయోత్థోఽయం కఫపిత్తే తదాశ్రయే ।

తస్మాదాదిత ఏవాస్య మూలచ్ఛేదాయ బుద్ధిమాన్ ॥ 18 ॥

అక్షీణబలమాంసస్య వమనం సంప్రకల్పయేత్ ।

నాన్యో మాన్యః క్ర(మో)హ్యాస్య శాంతయే వమనాదృతే ॥ 19 ॥

ఈ రోగము ఆమాశయము నుండి ఉత్పన్నమగును. కఫ పిత్తములు దీని ఆశ్రితములు. కావున దీని మూల ఛేదనమునకై బలమాంసములు క్షీణించని రోగికి మొదట వమనము చేయించవలెను. స్కంధము, శాఖలు దూషితమైనపుడు వృక్ష మూలమును నరికినట్లు ఈ రోగ నివారణకు వమనము తప్ప మరో చికిత్స లేదు.

దోషశేషశ్చ వాంతస్య యః స్యాత్తదనుబంధకృత్ || 20 ||

(ఇతి తాడపత్రపుస్తకే 239 తమం పత్రమ్)

తస్యోపశమనం కుర్యాత్కన్యనైర్లఘుభోజనైః ।

సాత్యకాలోపపన్నాశ్చ యోగైః శమనపాచనైః || 21 ||

వమనము తర్వాత దోషశేషమును శాంతింప చేయుటకు లంఘనము, లఘు భోజనము, సాత్యము కాలోచిత శమన పాచన యోగముల ద్వారా చికిత్స చేయవలెను.

దోషోత్క్లేశే న సహసా ద్రవమాషధమాచరేత్ ।

వమనీయాదృతే తద్ది న సమ్యక్ పరిపచ్యతే || 22 ||

దోషోత్క్లేశము తర్వాత వమనము తప్ప మరో ద్రవరూప ఔషధము వెంటనే ఇవ్వకూడదు. ఎందుకనగా అది సక్రమముగా పచనము కాదు.

చేష్టాహారవిశేషిణ కిశ్చిత్ పరిణతే తతః ।

పీతం తు కురుతే యస్మాచ్చమపాచనభేదనమ్ || 23 ||

కొంత విరామము తర్వాత శరీరచేష్ట ఆహారాదులచే శరీరావస్థ పరిణిత చెందిన తర్వాత ఇచ్చిన ద్రవరూప ఔషధము, దోషముల శమన పాచన భేదములను చేయును.

నాగరాతివిషే ముస్తా నాగరాతివిషేభయా ।

త్రాయమాణా పటోలస్య పత్రం కటుకరోహిణీ || 24 ||

త్రయస్త్రీకార్షికా హ్యేతే పాతన్యా దోషదర్శనాత్ ।

కిరాతతిక్తకృద్వాధో వా రోహిణ్యా వాఽథ కేవలః || 25 ||

శరీరము నందు దోషములున్నంతవరకు శుంఠి, అతివిష, ముస్త, లేదా శుంఠి, అతివిష, హరీతక త్రాయమాణ, పటోల పత్ర కటుక రోహిణి ఈ మూడింటిని, 3, 3 కర్ణముల క్వాథమును లేదా కిరాతతిక్త లేదో రోహిణి క్వాథమును త్రాగించవలెను.

సంసర్గహృతదోషస్య విశుద్ధామాశయస్య చ ।

యత్యేనాగ్నిసమాధానే ప్రయతేత విచక్షణః || 26 ||

సంసర్గముతో దోషములు నష్టమైనపుడు ఆమాశయ శుద్ధి జరిగిన తర్వాత బుద్ధిమంతుడైన వాడు ప్రయత్న పూర్వకముగా జఠరాగ్ని వృద్ధి పొందించవలెను.

యథా గోమయచూర్ణాద్వైః సూక్ష్మైః సంధుతితోఽనలః ।

క్రమేణాప్యాయితబలో దహత్యాద్రమపీష్టనమ్ ॥ 27 ॥

తథా విశుద్ధదేహోనాం కాయాగ్నిః సముదీరితః ।

పాచయత్యన్నపానాని సారవన్త్యపి దేహినామ్ ॥ 28 ॥

సూక్ష్మమైన పేడ చూర్ణాదులతో చేయబడిన అగ్ని క్రమముగా ప్రజ్వలితమై తర్వాత పచ్చిగా ఉన్న ఇంధనమును కూడ దహింపచేయునట్లు శరీరము శుద్ధమైన తర్వాత ప్రదీప్తమైన జఠరాగ్ని సారయుక్తమైన అన్న పానములను కూడ పచింప చేయును.

సమ్యక్చరిణతేష్యేషు న స్యురామాన్వయా గదాః ।

జాయతే చ తదోత్సాహస్త్వస్త్విః పుష్టిర్నపుర్బలమ్ ॥ 29 ॥

దోషములు ఆహారము సరిగా పరిపక్వమైన పిదప ఆమయుక్తరోగములు కలుగవు. అప్పుడు శరీరమునందు ఉత్సాహము, తుష్టి, పుష్టి, శరీరబలము ప్రాప్తించును.

తతః క్రమవిశేషేణ జాతప్రాణస్య దేహినః ।

పక్వాశయగతాన్ దోషాన్ సంసనేన విన్హరేత్ ॥ 30 ॥

తర్వాత ఆప్రాణికి క్రమముగా బలము వచ్చిన తర్వాత సంసనము ద్వారా పక్వాశయగత దోషములను వెడలించవలెను.

లవణామ్బునా సుఖోష్ణేన క్షీరేణేక్షరసేన వా ।

మధూదకేన తిక్తైర్వా వసునం సప్రకల్పయేత్ ॥ 31 ॥

వసునయోగము : లవణామ్బు చేత (ఉప్పు నీరు),

త్రిఫలా త్రాయమాణా చ కటుకా రోహిణీ త్రివృత్ ।

వజ్రైషామర్దపలికా స్త్రివృతా త్వర్ణభాగికా ॥ 32 ॥

పీత్వా విరేచనం హ్యేతదప్లుపిత్తాద్విముచ్యతే ।

విరేచనయోగము : త్రిఫలా, త్రాయమాణ, కటుకరోహిణి త్రివృత ఇవి అయిదు

అర్ధపలము త్రివృత్ ఇందులో సగము తీసుకొనవలెను. ఇది త్రాగిన అష్టపితృము హరించును.

పటోలపత్రం త్రిఫలాత్పచశ్వార్దపలోన్మితాః || 33 ||

త్రాయస్తీరోహిణీనిప్పయష్టికాః కర్షసంమితాః |

ఫలద్వయం మసూరాణాం చైకధ్యం తద్విపాచయేత్ || 34 ||

జలాధకేఽష్టభాగం తు పూతశేషం పునః పచేత్ |

సర్పిషః కుడవం దత్త్వా ప్రస్తార్దమవశేషితమ్ || 35 ||

తత్ పీత్వా నాతిశీతోష్ణం సుఖేనాశు విరిచ్యతే |

చిరప్రసక్తమప్యేతదష్టపిత్రం వ్యపోహతి || 36 ||

వాతపిత్రం జ్వరం కుష్ఠం వైసర్పం వాతశోణితమ్ |

విద్రధి రక్తగుల్మం చ విస్ఫోటాంశ్చాశు నాశయేత్ || 37 ||

పటోలపత్రము త్రిఫలాత్పక్ అర్ధపలము, త్రాయ మాణము, రోహిణి, నింబ, యష్టిమధు ఒక కర్షము మసూరము 2 పలములు ఇవన్ని ఒక ఆధక జలములో పక్వము చేయవలెను. అష్టమాంశము శేషముగా నున్నప్పుడు వడబోసి ఒక కుడవము పుతము కలిపి తిరిగి పక్వము చేయవలెను. అర్ధ ప్రష్టము శేషముగా నున్నప్పుడు సుఖోష్ణముగా నున్నపుడు సుఖ విరేచనమగును. ఇది అతి పురాతన అష్ట పిత్రమును కూడ నశింప చేయును. దీనితో వాత పిత్ర జ్వరములు కుష్ఠ, విసర్ప, వాతరక్త విద్రధి, రక్త గుల్మ విస్ఫోటములు శీఘ్రముగా శాంతించును.

పురాణాః శాలయో ముద్రా మసూరాః సహారేణవః |

గవ్యం సర్పిః పయో వాఽపి జాగ్లలాశ్చ మృగద్విజాః || 38 ||

కలాయశాకం పౌతీకం వాసాపుష్పం సవాస్తుకమ్ |

యాని చాన్యాని శాకాని తిక్తాని చ లఘూని చ || 39 ||

భోజనేనాఽతిశస్యన్తే యచ్చాన్యదవిదాహి చ |

తత్పాత్యోనాం ప్రయోగాణాం యథోక్తానాం చ శీలనమ్ || 40 ||

పథ్యములు : ఆష్టపిత్రములు, పురాణశాలి, ముద్గ, మసూర, హరేణు, గోఘృత జాంగలపశు పక్షి మాంసము, కలాయశాకము, పౌతికము, వాసాపుష్పము, సవాస్తుకము అన్య తిక్తశాకములు, అవిదాహి ఆహారము ప్రయోగించవలెను. యథోక్త సాత్యములను సేవించవలెను.

లశునస్య హరీతక్యాః పిప్పల్యాః సర్విషస్తథా ।

మదిరాయాశ్చ జీర్ణాయాః కాలాగ్నిబలవృద్ధయే ॥ 41 ॥

వ్యాఘ్రస్య యథోక్తానాం నిదానానాం చ వర్జనమ్ ।

కాలాగ్ని బల వృద్ధి కౌరకు లశున, హరీతకీ, పిప్పలి, ఘృతము, పురాణ మదర, సేవనము చేయవలెను. నిదాన పరివర్జనము ఆచరించవలెను.

యుక్తాహారవిహారస్య యుక్తవ్యాయామసేవినః ॥ 42 ॥

శుక్తకోఽయమలోలస్య శామ్యత్యాత్మవతః సతః ।

సముచిత ఆహారము విహార సేవనము చేయువాడు, సముచిత వ్యాయామము చేయువాడు జిహ్వలోల రహితుడు, ఆత్మవంతుడు సజ్జన పురుషులకు శుక్తికరోగము శాంతించును.

యశ్చ యస్యానుబంధః(ద్వః)స్యాద్దోషస్తస్యాపశాంతయే ॥ 43 ॥

ప్రయతేత భిషజ్ నిత్యం తచ్చాన్తా స ప్రశామ్యతి ।

అనుబంధ దోషమును కూడ శాంతింప చేయవలెను. దోష శాంతి జరిగినపుడు అనుబంధ దోషము తనకు తానే శాంతించును.

ఆనూపదేశే ప్రాయేణ సంభవత్యేష దేహినామ్ ॥ 44 ॥

తస్మాజ్జ్వాలజైరేనమాషధైః సముపక్రమేత్ ।

అప్రశామ్యతి చైతస్మిన్నపి దేశాన్తరం ప్రజేత్ ॥ 45 ॥

ఈ వ్యాధి ప్రాయకముగా అనూపదేశములో నుండు వారికి కల్గును. కావున జాంగల ఔషధముల ద్వారా ఉపచారము చేయవలెను. అప్పటికీ రోగము శాంతించనిచో రోగి వేరే దేశమునకు పోవలెను.

స ఏవ దేశో యత్ర స్యాదారోగ్యం తే చ బాంధవాః ।

గచ్ఛంతి యే న గచ్ఛంతి యే చాస్య హితకారిణాః ॥ 46 ॥

మనిషి స్వస్థుడూ ఉండు దేశమే ఉత్తమదేశము. దూరము వెళ్లని వారు హితులనే బంధువులందురు.

నిత్యాలోలస్య దీనస్య పరిదూనస్య దేహినః ।

క్రియాః సర్వాః ప్రహీయంతే స్వజనో విజనీభవేత్ ॥ 47 ॥

స్విగ్న అవస్థలో ఉన్న రోగి, దీనుడు, కష్టశరీరము కల్గిన వానికి సర్వ కార్యములు నష్టమగును. స్వజనులు కూడ విడిచి వెళ్లెదరు.

తస్మాత్ సతతమారోగ్యే ప్రయతేత విచక్షణః ।

అరోగో జీఘీతఫలం సుఖం సమధిగచ్ఛతి ॥ 48 ॥

కావున బుద్ధిమంతుడు ఆరోగ్యము కొరకు ప్రయత్నము చేయవలెను. స్వస్థుడైనవాడు జీవనఫలమును సుఖముగా ప్రాప్తి పొందును.

జ్వరాతీసారపాణ్డుత్పశూలశోధారుచిభ్రమైః ।

ఉపద్రవైరిమైర్జుష్టః క్షీణధాతుర్న సిద్ధ్యతి ॥ 49 ॥

అష్టపితృములో జ్వరము, అతిసారము, పాండు, శూల, శోధ అరుచి, భ్రమాదులు కల్గి, ధాతువులు క్షీణించినచో అసాధ్యమగును.

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ॥ పృథ్వా (46)

అని భగవాన్ కశ్యపుడు చెప్పెను.

ఇతి ఖిలేష్వష్టపితృచికిత్సాధ్యాయః షోడశః ॥ డ బ (16)

(ఇతి తాడపత్రపుస్తకే 240 తమం పత్రమ్)

అష్టపితృ అధ్యాయము సమాప్తము.

శోధచికిత్సితాధ్యాయః - సప్తదశః

అథాతః శోధచికిత్సితం నామాధ్యాయం వ్యాఖ్యాస్యామః ॥ 1 ॥

ఇతి హ స్మిహ భగవాన్ కశ్యపః ॥ 2 ॥

ఇప్పుడు మనము శోధచికిత్స అను అధ్యాయమును వ్యాఖ్యానించెదమని
భగవాన్ కశ్యపుడు చెప్పెను.

వాస్తస్యాథ విరిక్తస్య కర్శితస్య జ్వరాదిభిః ।

మహోపవాసక్లిష్టస్య విరుద్ధాజీర్ణభోజినః ॥ 3 ॥

సద్యశ్చాత్కర్మలవణాఞారోష్ణామ్లకటున్ రసాన్ ।

శూకరోరభ్రమాంసాది దధిమృద్భక్షణాది చ ॥ 4 ॥

శీతప్రవాతవ్యాయామవ్యవాయాంశ్రాతిసేవతః ।

తదైవ దుష్ప్రజాతాయా నార్యాః కృచ్ఛ్రేణ వా పునః ॥ 5 ॥

సూతాయా నిఃస్రూతాయాశ్చ ద్విషన్త్యాః స్వముపక్రమమ్ ।

ఏతదేవ నిదానం చ శీలయన్త్యాస్తతస్తయోః ॥ 6 ॥

శోధః సంజాయతే శీఘ్రం దారుణః, స చతుర్విధః ।

నిదాన సంప్రాప్తిః వమన విరేచనముల తర్వాత జ్వరాదుల వలన కృశుడగుటచే,
దీర్ఘ ఉపవాసము తర్వాత విరుద్ధ భోజనము అత్యధిక లవణ, ఊర, ఉష్ణ అమ్ల
కటు సేవన, సూకర, కప్పల మాంససేవన, దధి మృద్భక్షణ, చల్లని తీవ్రగాలి,
వ్యాయామము, వ్యవాయము, అధిక ప్రయోగము కృచ్ఛ్ర ప్రసవము వికృత
ప్రసవము, గర్భస్రావము కల్గిన వారికి, చికిత్సను ద్వేషించువారికి - ఈ కారణముల
వలన శీఘ్రమే దారుణమైన శోధకల్గును.

వాతికః పైత్తికశ్చైవ శ్లైష్మికః సాన్నిపాతికః ॥ 7 ॥

శోధ భేదములు : 4 విధములు. 1 వాత 2 పిత్త, 3 కఫ 4. సన్నిపాత ఆగంతుః క్షతనిష్పిష్టమ్యతభగ్నాదిసంభవః ।

దస్తావమూత్రితాఘ్రూతసంస్పర్శగరయోగజః ॥ 8 ॥

ఆగంతుక శోధ. ఇవిగాక ఆగంతుక శోధ అభిఘ్రూతము వలన, నిష్పిష్ట, మ్యత, అస్థి భగ్న విషప్రాణుల కాటు, మూత్ర స్పర్శ, వాసనచూచుట, స్పర్శ లేదా విష కారణమున గూడ ఏర్పడును.

ప్రకోపహేతుః సర్వేషాం సామాన్యేనైవ కీర్తితః ।

పూర్వం జ్వరనిదానే తు ప్రోక్తః ప్రత్యేకశో మయా ॥ 9 ॥

ఈ అన్ని శోధల ప్రకోపకారణము సామాన్య రూపముగానే చెప్పబడినవి. ఎందుకనగా పూర్వము జ్వర నిదానములో నేను వేర్వేరు ప్రత్యేక కారణములను చెప్పినాను.

యథావదేషాం రూపాణి సంప్రవక్ష్యామ్యతః పరమ్ ।

అపరాహ్లా ధ్రువా వృద్ధిః శ్వయంధోరనిలాత్మనః ॥ 10 ॥

పూర్వాహ్లా శ్లైష్మికస్య స్యాన్నుధ్యాహ్నే పైత్తికస్య తు ।

ఇప్పుడు వీటి స్వరూపమును యథావిధిగా వర్ణించెదను. శోధవృద్ధికాలము- వాతశోధ అపరాహ్లాము, శ్లైష్మిక శోధ పూర్వాహ్లాము, పిత్తశోధ మధ్యాహ్లాము వృద్ధి చెందును.

పూర్వామధ్యాపరే యామే ప్రోసశ్చైషాం యథాక్రమమ్ ॥ 11 ॥

శోధ శమనము! క్రమముగా పూర్వాహ్లాము, మధ్యాహ్లాము, అపరాహ్లాముతో కల్గును.

శ్యావవర్ణః సవర్ణో వా క్షిప్రోత్థాననివర్తనః ।

పిపీలికాకీర్ణ ఇవ తామ్యతే పరితుద్యతే ॥ 12 ॥

విషమజ్వరజుష్టస్య చిరాచ్ఛైవ విదహ్యతే ।

భిన్నరోమా చలోఽబ్జుల్యా నిమోనా భవతి పీడితః ॥ 13 ॥

సిరాస్నాయుత్వగాయామైరధఃకాయే చ వర్తతే ।

స్నిగ్ధోష్ణోపశయీ రూక్షః శ్వయధుర్వాతసంభవః ॥ 14 ॥

వాతిక శోధ లక్షణములు : శ్యావ వర్ణము లేదా సవర్ణముగా నుండును శీఘ్రముగా ఉత్పన్నమై శీఘ్రముగా శాంతించును. చీమలచే ఆక్రాంతమైనట్లుగా నుండును. చీమలు కుట్టినట్లు బాధకల్గును. విషమ జ్వరములో శోధ శీఘ్రముగా విదగ్ధమై పాకము నొందును. రోమములు రాలిపోవును. శోధ అస్థిరముగా నుండి వేలితో నొక్కినచో గుంతలేర్పడును. శరీరఅధో భాగమున సిరాస్నాయు త్వచ ద్వారా వృద్ధి పొందును. స్నిగ్ధ ఉష్ణ పదార్థములు అనుకూలము సాత్మ్యముగా నుండును. శోధ రూక్షముగా నుండును.

నీలతోహితపీతాభః పీడ్యతే ధూప్యతే ముహుః ।

క్షీప్రపాకీ సవిచ్ఛేదస్పృష్టాదాహజ్వరాన్వితః ॥ 15 ॥

నాభ్యాం చ బస్తిమూలే చ వృద్ధిశ్చాన్య విశేషతః ।

నిత్యం చ (రోచ)తే శీతం శ్వయధుః పితృసంభవః ॥ 16 ॥

పైత్తిక శోధ! నీల రక్త పీతవర్ణము, అధిక బాధ దాహము శీఘ్ర పక్వము, అతిసారము, తృష్ణ, దాహ, జ్వరములు నాభి వస్తిమూలమునందు ఎక్కువ శోధవృద్ధి, శీతము సాత్మ్యముగా నుండుట, పైత్తికి శోధలక్షణములు.

స్థిరః శీతోఽతిబహులః శ్లక్షణః పాణ్డురవేదనః ।

సోత్క్లేశారోచకస్వాపకణ్డాకాఠిన్యగౌరవః ॥ 17 ॥

చిరాద్ వృద్ధిమవాస్నోతి చిరాచ్చ వినివర్తతే ।

ఉరోగణ్డాక్షికూటేషు వృద్ధిశ్చాన్య విశేషతః ॥ 18 ॥

శీతజ్వరకరః శీతద్వేషీ శోఘః కఫాత్మకః ।

శ్లేష్మిక శోధ లక్షణములు, స్థిరము శీతలము అతిఘనము శ్లక్షణము పొండు వర్ణము, వేదనారహితము, అందులో ఉత్క్లేశము అరుచి, స్పర్శజ్ఞాన నాశనము, కండూయుక్తము కఠినత, గురుత్వము, ఆలస్యముగా వృద్ధి పొందునది, నిదానముగా శమించునది, ఉరస్సు, అక్షికూట కపోలములందు ఎక్కువగా వృద్ధి పొందుట, చలితో జ్వరము వచ్చుట శీతము సహింప కుండుట శ్లేష్మిక శోధ లక్షణములు.

నీలవీతారణాభాసః సిరాజాలోపసంతతః || 19 ||

అనేకోపద్రవస్రావః సర్వరూపసమన్వితః ।

సుతీవ్రవేదనోఽసాధ్యః శ్వయంధుః సాన్నిపాతికః || 20 ||

సన్నిపాతశోధ లక్షణములు : నీల వీత అరుణ వర్ణములు కల్గి ఉండుట, సిరాజాల యుక్తము, ఉపద్రవములు కల్గి ఉండుట, త్రిదోషలక్షణములు కల్గి ఉండుట, తీవ్రవేదన, ఇవి సన్నిపాత శోధ లక్షణములు, అసాధ్యము.

రక్తశ్యావారుణోఽత్కుష్ఠస్తోదభేదరుజాన్వితః ।

ఆగంతః, సవిసస్తామ్రుః కృష్ణో వాఽఽశు వినర్వితః || 21 ||

హృల్లాసారుచిత్పణ్మార్పాజ్వరారుచికరో భృశమ్ ।

ఆగంతజ శోధ లక్షణములు! రక్త శ్యావారుణవర్ణము, అత్కుష్ఠము, తోద భేద యుక్త వీడ ఉండును. విషజశోధ ! తామ్ర కృష్ణ వర్ణము, సర్వశరీరము శీఘ్రముగా వ్యాపించుట, హృల్లాసము, అరుచి, తృష్ణా, మూర్చ జ్వరము అరోచకము ఉండును.

ఇతి షడ్విధముద్విష్టం శ్వయంధోర్లక్షణం మయా || 22 ||

ఈ విధముగా 6 విధముల శోధలక్షణములు చెప్పినాను.

న్యూణాం తు పాదప్రభవః స్త్రీణాం చ ముఖసంభవః ।

ఉభయోర్వశ్చ గుహ్యక్షుః సర్వగశ్చ న సిద్ధ్యతి || 23 ||

అసాధ్య శోధ లక్షణములు : పురుషులలో పాదముల నుండి ఉత్పన్నమై ముఖమునకు వ్యాపించునది, స్త్రీలలో ముఖమునుండి ఉత్పన్నమై పాదములకు వ్యాపించునది, అసాధ్యము. గుహ్య స్థాన శోధ సంపూర్ణ శరీర శోధ ఉభయులలో అసాధ్యము.

మారుతః సర్వశోఘానాం మూలహేతురుదాహృతః ।

యథా చ పిత్తం దాహస్య, శైత్యస్య చ యథా కఫః || 24 ||

దాహమునకు మూల హేతువు పిత్తము, శీతలమునకు కఫము అదేవిధముగా సర్వ శోధలకు మూలము వాతము.

త్వగ్రక్తమాంసమేదాంసి శోథోఽధిష్ఠాయ వర్తతే ।
తదస్యాశు క్రియాం కుర్యాద్దారుణస్య యథోత్తరమ్ ॥ 25 ॥

శోథ త్వక రక్త మాంస మేదలను ఆశ్రయించుకుని వృద్ధి పొందును. ఇది యథోత్తరము దారుణముగా నుండును కావున ఇది వెంటనే చికిత్స చేయవలెను.

కఫపితౄత్తరే శోఫీ ఖామదేహస్య దేహీనః ।
వమనాద్యాం క్రియాం కుర్యాత్తద్వక్తమనిలోత్తరే ॥ 26 ॥
శాల్యన్నముద్రమణ్డేన శోథీ భుక్షేత మాత్రయా ।
సబాలమూలకవ్యోషపిప్పలీకేన వాఽఽదితః ॥ 27 ॥

కఫపితౄ ప్రధానమై క్షీణించిన రోగికి మొదల వమనము చేయించవలెను. వాత ప్రధానమైన శోథలో రోగికి యుక్తి పూర్వక మాత్రలో శాలి అన్నము, ముద్గమండముతో లేదా అపక్వముల్లంగి (తికటు పిప్పలితో భోజనము చేయవలెను.

లఘ్వామాశయకోష్ఠస్య పశ్చగవ్యేన సర్పిషా ।
కల్యాణకేన తిక్తేన దశమూలాదికేన వా ॥ 28 ॥
స్పిగ్నస్పిన్నస్య వమనం విదధ్యాచ్చ విరేచనమ్ ।
తతో దశాహాన్ సోఽశ్నీయాత్ పయసా వాఽన్నభోజనమ్ ॥ 29 ॥

రోగి ఆమాశయము మరియు కోష్ఠము లఘువైనచో స్నేహస్వేదములు చేయించి పంచగవ్య ఘృతము, కల్యాణఘృతము, తిక్త ఘృతము లేదా దశమూలఘృతము ద్వారా వమన విరేచనము చేయించవలెను. దాని తర్వాత 10 దినముల వరకు పాలతో భోజనముచేయవలెను.

తతో యవాన్నం తక్రేణ శీలయేచ్చ యథాబలమ్ ।
(ఇతి తాడపత్రపుస్తకే 241 తమం పత్రమ్)

పశ్చముష్టికయూషేణ జాగ్గలానాం రసేన వా ॥ 30 ॥

తదనంతరము రోగికి బలానుసారము తక్రము పంచముష్టికయూషము లేదా జాంగలమాంసరసముతో యవాన్నమును ఇవ్వవలెను.

దధిమద్యసురాస్నేహశాకపిష్టాష్టసేవనమ్ ।

అసాత్మ్యాని నిదానం చ వర్షయేత్ పథ్యామాచరేత్ ॥ 31 ॥

శోధ అపథ్యములు : దధి, మద్యము, సురా, స్నేహ, శాక మాష పిష్టా అష్ట సేవనము అన్య అసాత్మ్యములు నిదాన భావములు త్యజించవలెను. పథ్యము నాచరించవలెను.

సగుడం శృక్లబేరం చ భక్షయేత్ ప్రాతరుత్థితః ।

హరీతకీం గుడయుతాం త్రిసమాం వాఽభ్యసేత్ సదా ॥ 32 ॥

ప్రాతః కాలము రోగి అల్లము హరీతకీ బెల్లముతో కలిపి సేవించవలెను. లేదా హరీతకీ గుడూచి శుంఠి చూర్ణమును సమాన భాగములో సేవించవలెను.

పిప్పలీవర్షమానం వా, పిప్పల్యో మధుకేన వా ।

దేవర్దావభయాశుక్లీచూర్ణకల్క-మథాపి వా ॥ 33 ॥

పిబేత్త్రయాణామేతేషాం క్వాథం చ సపునర్షవమ్ ।

లేదా వర్షమాన పిప్పలిని ప్రయోగించవలెను. పిప్పలి యష్టిమధు నివ్వవలెను. లేదా పునర్షవాతో దేవదారు, హరీతకీ శుంఠి ఈ 3 చూర్ణముల కల్కము క్వాథము చేసి త్రాగించవలెను.

మహాశాధం చిత్రకం వా పిప్పల్యో దేవదారు వా ॥ 34 ॥

తక్రేణ పయసా వాఽథ సేవమానః సుఖీ భవేత్ ।

లేదా శుంఠి చిత్రక పిప్పలి దేవదారు చూర్ణమును తక్రము లేదా పాలతో త్రాగినచో రోగి స్వస్థుడగును.

చిత్రమూలాగ్నికశ్యామాత్రివ్యోష్టైర్వా శృతం పయః ॥ 35 ॥

మహాశాధం దేవదారుకల్కం వా పయసా పిబేత్ ।

చిత్రా (ద్రవంతీ లేదా ఇంద్రవారుణి) మూలము, చిత్రక, త్రివృత్ త్రికటుతో సిద్ధమైన క్షీరమును ప్రయోగించవలెను. లేదా పాలతో శుంఠి దేవదారు కల్కమును ప్రయోగించవలెను.

గంధర్వహస్తం త్రివ్యోషం శ్యామామూలం చ పశ్యమమ్ ॥ 36 ॥

క్షీరసిద్ధం పిబేదేతద్యస్య స్యాచ్చ్యయథుర్మహాన్ ।

శరీరములో మహాశోధ ఉన్నచో ఏరండ త్రికటు త్రివృత్ములము ఈ
5 ద్రవ్యములను క్షీరపాకము చేసి ఇవ్వవలెను.

గోమూత్రం మహిషీమూత్రముష్ట్రమూత్రమథో పిబేత్ || 37 ||

యథాస్వం క్షీర మిశ్రం వా శీలయేచ్ఛోప శాంతయే ।

గోవు, మహిషము, ఒంటె మూత్రములను త్రాగించిన శోధశమించును.
లేదా ఈ మూత్రములలో యోగ్య పరిమాణములో పాలను కలిపి సేవించవలెను.

సర్పిః పునర్నవాక్వాథే కత్తైరేభిర్విపాచయేత్ || 38 ||

వ్యోషముస్తా దినే దినే ।

సర్పేషామేవ శోధానాం ప్రయోగోఽయం విధీయతే || 39 ||

పునర్నవాక్వాథములో త్రికటు ముస్త మొదలగు కల్కములు వేసి పుత
సిద్ధముచేసి సమస్త శోధలలో ప్రతిదినము ప్రయోగించవలెను.

అయోరజస్త్రీకటుకం త్రివృతా కటురోహిణీ ।

త్రిఫలాయా రసేనైతత్ పీత్వా చూర్ణం సుఖీ భవేత్ || 40 ||

త్రిఫలా రసముతో లోహచూర్ణమును త్రికటు, త్రివృత్ కటుక రోహిణి
చూర్ణమును కలిపి ఇచ్చిన రోగికి సుఖము కల్గును.

త్రిఫలా త్రివృతా దంతీ విడగ్గం గజపిప్పలీ ।

త్రివ్యోషం రోహిణీ దారు చిత్రకం చేతి చూర్ణయేత్ || 41 ||

అయోరజస్తద్ ద్విగుణం క్షీరేణాభ్యస్య ముచ్యతే ।

త్రిఫలా త్రివృత్ దంతీ విడంగ, గజపిప్పలీ త్రికటు, రోహిణి దారు
హరిద్ర చిత్రముల చూర్ణములో వీటన్నిటికి రెండింతలు లోహచూర్ణము కలిపి
పాలతో సేవించిన రోగముక్తుడగును.

త్రివ్యోషత్రిఫలాముస్తావిడగ్గచిత్రకాః సమాః || 42 ||

నవైతే సుధృతా భాగా నవాయోరజసస్తథా ।

తచ్ఛూర్ణం మధునా లీఢ్యా భుజ్జీత యవస్పృకమ్ || 43 ||

శుష్కములకయూషేణ ముస్తాక్తపయసాఽపి వా ।

త్రికటు త్రిఫలా ముస్త విడంగ చిత్రక ఈ 9 ద్రవ్యములు మరియు లోహచూర్ణము సమభాగములు తీసుకుని చూర్ణించి మధుతో సేవించి శుష్కముల్లంగి యూషముతో లేదా ముస్త పాలు యవలు, శాలి అన్నము భోజనము చేయవలెను.

భల్లాతకం త్రివృద్ధంతీ త్రివ్యోషం త్రిఫలాఽగ్నికః ॥ 44 ॥

తిలా గుడా విడఙ్గం చ మధు సర్పిరయోరజః ।

నామ్నా కటుకబిందుర్ద్ది లేహః శోధప్రమర్దనః ॥ 45 ॥

కటుకబిందు అవలేహము : భల్లాతక, త్రివృత్ దంతి, త్రికటు, త్రిఫలా, తిల, గుడము విడంగ మధుఘృతము లోహ చూర్ణము అన్ని కలిపి అవలేహము చేయవలెను. దీనిపేరు కటుకబిందు శోధను నశింప చేయును.

సామాన్యేనైతదాఖ్యాతం పృథక్త్వేన నిబోధ మే ।

తత్రాదితః ప్రవక్ష్యామి వాతికస్య భిష్గ్నితమ్ ॥ 46 ॥

ఇవన్ని సామాన్య చికిత్సలు చెప్పబడినవి. ఇప్పుడు వీటి ప్రత్యేక చికిత్సలు వినుము. మొదట వాతిక శోధ చికిత్స చెప్పెదను.

కులఙ్ఘయవకోలానాముభయోః పఞ్చమూలయోః ।

నిర్యూహే సాధితం తైలం కల్పారేతైః సమాంశ్చైః ॥ 47 ॥

శతాపరీకృష్టగంధాయష్టిమధుకజీవనైః ।

సక్షీరైస్సత్ పిబేత్ కాలే కుర్యాదభ్యజ్ఞానం చ తత్ ॥ 48 ॥

వాతిక శోధచికిత్స : కులుఙ్ఘ యవ, కోల, దశమూల క్వాథములో సమానమాత్రలో శతావరి, కృష్ట గంధ, యష్టిమధు, జీవనీయగణ ద్రవ్యముల కల్పమును వేసి తైలసిద్ధము చేయవలెను. ఉచితకాలములో ఈ తైలమును సానాభ్యాంగాదుల ద్వారా సేవించవలెను.

శతాహ్వం మధుకం దారు సశ్యేతాం చ గవాదనీమ్ ।

వత్సాదనీం చ పిష్టావై తైః సుఖోష్ణైః శోధమాదిహేత్ ॥ 49 ॥

శతపుష్ప, యష్టిమధు, దారుహరిద్ర, శ్వేతా (శ్వేతవచ), గవాదనీ (ఇంద్రవారుణీ) వత్సాదనీ (గుడూచి) వీటిని మర్దించి శోధపై సుఖోష్ణ లేపనము చేయవలెను.

వర్చీవం బిల్వమేరణ్ణం తర్కారీం సపునర్నవామ్ ।

నిష్కాస్వధ్య వారిణోష్ణీన శ్వయంధుం పరిషేచయేత్ ॥ 50 ॥

వర్చీవ (శ్వేతపునర్నవ), బిల్వ, ఏరండ, తర్కారి (అగ్నిమంథలేదా జయంతి) పునర్నవ వీటి క్వాథమును సుఖోష్ణముగా శోధపై పరిషేచనము చేయవలెను.

తిలానాం సర్వపాణాం చ గోధూమస్య యవస్య చ ।

చూర్ణానాం తైలమిశ్రాణాముపనాహం విధాపయేత్ ॥ 51 ॥

తథైవైరణ్ణబీజానాం భృష్టానాం వోపనాహనమ్ ।

తిలసర్వ గోధుమ యవచూర్ణము తిల తైలములో కలిపి ఉపనాహము చేయవలెను. లేదా ఏరండ బీజమును వేయించి ఉపనాహము చేయవలెను.

ఏరణ్డో బిల్వమూలం చ బృహతీ కణ్ణకారికా ॥ 52 ॥

కరణ్ణశ్చిరిబిల్వశ్చ శ్వదంష్ట్రై చ సమాంశికా ।

లేపోఽయం సర్పిషా యుక్తో వాతశ్వయంధునాశనః ॥ 53 ॥

ఏష ఏవ యథాలాభం పరిషేకః సుఖావహః ।

వాత శోధలో ఏరండ బిల్వమూలము, బృహతీ కంటకారి కరంజ చిరబిల్వ (పూతికరంజ) గోక్షుర సమభాగములుగా చూర్ణించి నెయ్యిలో కలిపి లేపనము చేయవలెను. ఈ ద్రవ్యములనే యథా లభ్యముగా తీసుకుని పరిషేచనము చేసిన సుఖ కరముగా నుండును.

శారివా మూలకం శుష్కం శుకనాసా మహా౞షధమ్ ॥ 54 ॥

కుష్ఠం ముస్తా జలం లమ్బా స్రలేపః శోఘనాశనః ।

సారిబ, శుష్క ముల్లంగి, శుకనాసా, శుంఠి, కుష్ఠ, ముస్త (హీబేర, కలుకాలాబును లేపము చేసినచో శోధ నశించును.

శ్వదంష్ట్రైరణ్ణమూలం చ బిల్వమూలం మహా౞షధమ్ ॥ 55 ॥

పురాణమూలకం చైషాం క్వాథే క్షీరం విపాచయేత్ ।

క్షీరావశేషమాప్యత్య కాలే సప్యతశర్కరమ్ ॥ 56 ॥

యథాగ్ని పాచయేదేనం వాతశ్వయంధునాశనమ్ ।

గోక్షుర, ఏరండమూల, బిల్వమూల, శుంఠి వీటన్నిటిని పురాతన మూలములను క్వాథముచేసి పాలతో పక్వము చేయవలెను దుగ్ధము మాత్రము అపశేషముగా నున్నపుడు దించుకొన వలెను. మళ్లీ అందులో ఘృతము శర్కర కలిపి మంద మధ్య తీక్షాగ్నిపై పక్వము చేయవలెను. ఇది వాత శోధను నశింపచేయును.

ఏరంజితైలం పయసా గవాం మూత్రేణ వా పిబేత్ || 57 ||

తేనాస్య దోషశేషశ్చ శ్వయధుశ్చ నివర్తతే |

పాలు లేక గోమూత్రముతో ఏరండ తైలమును త్రాగించవలెను. దీనివలన అవశిష్ట దోషములు శోధ నశించును.

లఘూన్యన్నాని భుక్షేత స్నిగ్ధోష్ణసహితాని చ || 58 ||

(ఇతి తాడవత్రపుస్తకే 242 తమం పత్రమ్)

ఈవాత శోధలో లఘు స్నిగ్ధ ఉష్ణ అన్న భోజనము చేయవలెను.

అథ పిత్తనముత్తస్య ప్రవక్ష్యామి చికిత్సితమ్ |

అభయాఽఽమలకీదంతీత్రికర్మమధుచందనైః || 59 ||

సంజీవనీయమశ్లేష్టైర్మధుకకుసుమైః సమైః |

సక్షీరైః పాచితం సర్పిః శోఫస్యాభ్యజ్ఞానం పరమ్ || 60 ||

పానం చైతత్ ప్రదాతవ్యం శోఫరోగనివారణమ్ |

ఇప్పుడు పిత్తశోధ చికిత్సను చెప్పెదను. హరీతకీ, ఆమలకీ, దంతి, త్రికర్మ, మధు, చందన, జీవనీయగణ ఔషధములు, మంజిష్ఠ, మధుక కుసుములు, సమభాగములు తీసుకుని పాలతో పక్వమైన ఘృతమును శోధలో అభ్యంగము చేయవలెను. శోధ రోగమును నశింప చేయుటకు ఈ ఘృతమును త్రాగవలెను.

జీవకర్షభకావైంద్రీ మధుషర్ణీ శతావరీ || 61 ||

ముదితా వేతసం చైవ ప్రలేపః సరసాజ్ఞానః |

జీవకము, ఋషభకము, ఇంద్రవారుణీ, మధుషర్ణి (గుడూచి) శతావరి, ముదితా, వేతసములో రసాంజనము కలిపి శోధపై లేపనము చేయవలెను.

తాలీశోశీరముదితాచందనం సరసాజ్ఞానమ్ || 62 ||

మధుకం పద్మకం చేతి లేపః శ్వయంధునాశనః ।

తాలిసపత్రి ఉశీర, ముదితా, చందన, రసాంజనము, యష్ఠిముధు, పద్మకమును లేపము చేసిన శోధ నశించును.

శతావరీం హంసపదీం మధుపర్ణీం చ చిత్రకమ్ || 63 ||

బన్దాం తాలీసపత్రం చ పిష్ట్యా శ్వయంధునూదిహేత్ ।

శతావరి, హంసపాది, గుడూచి, చిత్రకము, బందా, తాలిసపత్రిని మర్దించి శోధపై లేపనము చేయవలెను.

క్షీరద్రుమాణాం త్వజ్జూలక్వాథస్తు పరిషేచనే || 64 ||

సదాహారాగపాకే చ హితః సక్షీరశర్కరః ।

శోధలో దాహ పాక రాగములున్నచో క్షీర వృక్షములు త్వక్ను మరియు మూలక్వాథములో పాలు శర్కర కలిపి పరిషేచనము చేయవలెను.

త్రిపున్మధుకమ్బుద్వీకాకాశ్మర్యాభిః శృతం పయః || 65 ||

విరేచనీయమన్యద్యా యథావస్థం ప్రయోజయేత్ ।

విరేచనము కొరకు త్రిపుత్, యష్ఠిముధు, ద్రాక్ష గంభారితో సిద్ధము చేసిన క్షీరమును లేదా అవస్థానుసారము అన్ని ద్రవ్యములను ప్రయోగించవలెను.

నాత్యచ్ఛ్నిగ్దశీతాని స్వాదూని చ లఘూని చ || 66 ||

పయో ద్రవాణి భుజ్జీత యథోక్తాని చ మాత్రయా ।

పైత్తిక శోధలో పథ్యము : అధిక సాంద్ర స్నిగ్ద, శీతలము కాని స్వాదు లఘు ద్రవ్యములను అన్య యథోక్త ద్రవ్యములను ప్రయోగించవలెను.

శ్వయంధోః కఫజస్యాపి చికిత్సాం శుణ్వుతః పరమ్ || 67 ||

కఫజశోధ చికిత్సను కూడ వినుము.

హ్రీబేరాగరుదారూణి చవ్యచిత్రకనాగరమ్ ।

అభయా పిప్పలీమూలం రజన్యో హిబ్బ మూత్రయా || 68 ||

క్వాథం గోమూత్రపిష్టం వా పిబేచ్ఛోప నిబ్బర్హణమ్ ।

కఠజశోధ చికిత్స : హ్రీబేర, అగరు, దేవదారు, చవ్య పిప్పలీ మూలము, హరిద్ర, దారుహరిద్ర, హింగాద్దులను క్వాధము చేసి గోత్రముతో మర్దించి త్రాగవలెను.

చిత్రకారగ్వధో మూర్వావిడజ్గమలకాభయాః || 69 ||

పిప్పలీశారివాపాలాకషాయం మధునా పిబేత్ |

చిత్రక, ఆరగ్వధ, మూర్వ, విడంగ, ఆమలకి, హరీతకి, పిప్పలి, సారిబా, పాలా, వీటి కషాయమును మధుతో కలిపి త్రాగవలెను.

దేవదారు చ పాలాం చ శృక్లబేరం చ భాగశః || 70 ||

తథా పుష్కరమూలం చ గోమూత్రకృత్థితం పిబేత్ |

దేవదారు పాలా, అల్లము, పుష్కరములము, గోమూత్రములో క్వాధము చేసి త్రాగవలెను.

పాలా ముస్తాఖభయా దారు చిత్రకో విశ్వభేషజమ్ || 71 ||

పిప్పల్యతివిషా మూర్వా తథా తాడకపత్రికా |

బాధాసు తత్ పిబేత్ పూతం కఠశ్యయధునాశనమ్ || 72 ||

శ్లేష్మకశోధ కష్టమును దూరము చేయుటకు ముస్తా, హరీతకి, దేవదారు, చిత్రక, శుంఠి, అతివిష, పిప్పలి మూర్వా తాడపత్రక్వాధము వడబోసి త్రాగవలెను.

తగరాగరుముస్తాని సరలం దేవదారు చ |

కుష్ఠం త్వచా చ లేపోఖయం కఠశ్యయధువారణః || 73 ||

తగరు, అగరు, ముస్తా, సరళ, దేవదారు, కుష్ఠత్వక్ను లేపము చేసిన శోధ నశించును.

కాలాం గోధాపదీం హింస్రాం సుషవీం తాలపత్రికామ్ |

పిష్ట్యా శీతకమూలం చ శోధమస్య ప్రలేపయేత్ || 74 ||

త్రిప్పల్, హంసపాది, హింస్ర, సుషవీ (నల్లజీలకర) తాల పత్రికా (ముసలీ) శీతక (అసనపర్ణి) మూలమును మర్దించి లేపనము చేయవలెను.

కుష్ఠచ్చుత్రాకవల్కం చ యాతుమూలం త్రికణ్ణకమ్ |

భద్రదారుం సుగంధాం చ పిష్ట్యాష్టైః శోఘమాదిహేత్ || 75 ||

కుష్ట, చత్రాకర్షక (ఆమలకీ) యాతుకమూలము, గోక్షుర దేవదారు, సుగంధా, మర్దించి వేడి చేసి శోధింపై లోపము చేయవలెను.

మూలకాని చ శుష్కాణి భద్రముస్తం సశారివమ్ ।

గోమూత్రపిష్టో లోపోఽయం శ్వయథో వినివారణః ॥ 76 ॥

శుష్కముల్లంగి, ముస్త, సారిబ, గోమూత్రముతో మర్దించి లోపనము చేసిన శోధ నశించును.

పలాశభస్మ చైకాశ్లోపో గోమూత్రసంయుతః ।

శైష్టికే శ్వయథావేష పరోషేకో విధీయతే ॥ 77 ॥

పలాశ భస్మమును గోమూత్రముతో కలిపి అంగములపై లోపనము చేయవలెను. శైష్టికశ్వయథులో పంచమూలముతో సిద్ధము చేసిన జలమును లేదా గోమూత్రముతో పరోషేచనము చేయవలెను.

నిమ్బాఙ్గోరోరుపూగానాం తర్కార్యాః కుటజస్య చ ॥ 78 ॥

నక్తమాలస్య వంశస్య పత్రక్యాథోఽవగాహనః ।

నింబ, అంకోఠ, ఏరండ, తర్కారి, కుటజ, నక్తమాల (కరంజ) వాసా పత్ర కషాయముతో అవగాహనము చేయవలెను.

త్రిఫలా చిత్రకవచే ద్వే హరిద్రే కులేరకః ॥ 79 ॥

శ్యామాఖుష్ణగ్ధీకటుకాకాకమాచీనువర్చలాః ।

వార్తాకీ నిచులం నిమ్బో విడఙ్గం విశ్వభేషజమ్ ॥ 80 ॥

రాస్నా పునర్నవా మూర్వా కుష్ఠం వ్యాఘ్రనఖం వృషమ్ ।

శిగ్రుమూలమథార్కం చ యథాలాభం సమాప్యతైః ॥ 81 ॥

గోమూత్రపిష్టైర్దేహః స్యాత్ కృత్తితైః పరోషేచనమ్ ।

ఏతైరేవ ద్రవైః పక్షైరభ్యఙ్గః శోధనాశనః ॥ 82 ॥

త్రిఫలా చిత్రమూలము, వచ, హరిద్ర, దారు హరిద్ర, కులేరక (శ్వేత తులసి భేదము) శ్యామా (త్రివృత్) ఆఖుష్ణగ్ధి, కటుకరోహిణి, మొక్క, జొన్న హులహులము, వార్తాక, నిచుల, నింబ, విడంగ, శుంఠి, రాస్నా, పునర్నవా, మూర్వా, కుష్ట, వ్యాఘ్రనఖ, వాసా, శిగ్రుమూలము అర్కము యథా లభ్యముగా

గ్రహించి గోమూత్రముతో మర్దించి లేపనము చేయవలెను. వీటి క్వాథముతోనే పరిషేచనము చేయవలెను. ఇదే ద్రవ్యములతో తైల సిద్ధము చేసి అభ్యంగము చేసిన శోధనశించును.

పటోలమూలం త్రిఫలా విడంబం రజనీతి షట్ |
 కార్షికాః స్వస్తధైకస్మాద్ ద్విగుణం రోచనీఫలమ్ || 83 ||
 నీలికా త్రిగుణా దేయా త్రివృతా తు చతుర్గుణా |
 చూర్ణమేతద్రవాం మూత్రసంయుతం మాత్రయా పిబేత్ || 84 ||
 కాలే విరిక్తో భుజ్జీత జాగ్గలానాం రసేన తు |

పటోలమూలము త్రిఫల, విడంగ హరిద్ర, ఈ ద్రవ్యములు ఒక్కొక్కరక్షము చొప్పున రేచన ఫలము (నేపాళము) రెండింతలు నీలికా మూడింతలు, త్రివృత్ నాలుగింతలు వీటి చూర్ణమును యోగ్య మాత్రలో గోమూత్రముతో కలిపి ఇవ్వవలెను. ఉచిత సమయములో విరేచనమైన పిదప జాంగల మాంసరస భోజనము చేయవలెను.

త్రిఫలా సరలం దారు రజన్యో రోహిణీ వచా || 85 ||
 పిప్పలీ పిప్పలీమూలం నాగరాతివిషే ఘనమ్ |
 ఔరద్వయం విడంబం చ పాతాఽగరు సచిత్రకమ్ || 86 ||
 అయోరజశ్చ చూర్ణాని గోమూత్రేణ విపాచయేత్ |
 (ఇతి తాడపత్రపుస్తకే 243 తమం పత్రమ్)

ద్రా(క్షావ)లయమాహృత్య గుటికా బదరోపమాః || 87 ||
 కృత్వాఽధైకాం తతో ద్వే వా పిబేదుష్ణేన వారిణా |
 ముచ్యతే కఫజాచ్ఛోషాదేపం శ్వయంధుపీడితః || 88 ||
 ఏషా హి గ్రహణీదోషం పాణ్డురోగం కఫాత్మకమ్ |
 కఫాత్మాంసి చ వృద్ధిం చ ప్రమేహం చ శమం నయేత్ || 89 ||

త్రిఫల, సరళ, దేవదారు, హరిద్ర, దారుహరిద్ర, రోహిణి, వచ, పిప్పలి, పిప్పలీమూలము, శుంఠి, అతివిష, ముస్త, ఔర ద్వయము, విడంగము, పాతా, అగరు, చిత్రక, రోహచూర్ణము ఈ చూర్ణములను గోమూత్రముతో పక్వము

చేయవలెను. మళ్ళీ ద్రాక్షతో మర్దించి రేగు పళ్లసమాన మాత్రలు చేసి ఒకటి లేదా 2 మాత్రలు ఉష్ణ జలముతో ఇవ్వవలెను. కఫజ శోథ నశించును. ఇది గ్రహణీ దోషము, శ్లేష్మక పాండు, అర్కురోగము, వృద్ధి ప్రమేహ రోగమును శాంతింప చేయును.

పచ్చములం వరుణకం సరలం దేవదారు చ ।

హస్తీకర్ణపలాశశ్చ ఫలాని నిచులస్య చ ॥ 90 ॥

పలాశః కాకలా కాలా గుడూచీ దేవపుష్పకమ్ ।

అహింస్రా శ్రేయసీ హింస్రా కృష్ణగంధా పునర్నవా ॥ 91 ॥

కాయస్థా చ వయఃస్థా చ చోరకో జటిలా జటా ।

అలమ్బుషం సోరుపూగం ప్రపున్నాడం సనాగరమ్ ॥ 92 ॥

శిగ్రరోధాపదీ భార్గీ తర్కారి శుష్కములకమ్ ।

ఏతైః సిద్ధం యథాలాభం తైలమభ్యజ్జ్వనైః త్రిభిః ॥ 93 ॥

నిహన్త్యదీర్ఘశ్చయథు జంతోర్వాతకఫోత్తరమ్ ।

పంచములములు (బృహత్) వరుణ, సరళ, దేవదారు, హస్తీకర్ణపలాశ, నిచులాఫల, పలాశ, కాకలా, (షష్ఠి ధాన్య జాతి భేదము) కాలా (త్రివృత్) గుడూచి, లవంగ అహింస (కంటకపాలి) శ్రేయసీ (హారీతకీ) హింస్రా (జటామాంసి) శోభాంజనము, పునర్నవ, కాయస్థా (ఆమలకీ) వయస్థా (హారీతకీ) చోరక, జటిలా, జటా (భూమ్యామలకీ), అలంబుషా, ఏరండ, ప్రపున్నాట (చక్రమర్ద) శుంఠి, శిగ్రు, గోధాపది, (హంసపది) భారంగి, తర్కారి (అగ్నిమంథ) యథాలభ్యముగా గ్రహించి తైలసిద్ధము చేసి అంభ్యంగము చేసిన 3 విధములైన విశేషించి వాత కఫ ప్రధాన శోథ నశించును.

ఉభే హరిద్రే మజ్జేష్ఠా యష్టీమధుకచందనమ్ ॥ 94 ॥

పిప్పల్యో బాలకం చైవ పీతద్రుః పద్మకం తథా ।

మాంస్యశీరం సతగరమేలాఽగరు కుటున్నటమ్ ॥ 95 ॥

శ్రీవేష్టకం సర్జరసం మూర్వ్యాకుష్ఠప్రియంజనః ।

ఏతైస్థైలం విషక్తవ్యమభ్యజ్ఞాచ్ఛోధనాశనమ్ ॥ 96 ॥

హరిద్ర, దారుహరిద్ర, మంజిష్ఠ, యష్టిమధు రక్త చందన పిప్పలీ బాలక (ప్రీబేర) పీతద్రు, పద్మకము, జటామాంసి, ఉశీర, తగరు, చిన్న ఏలకులు, అగరు భద్రముస్త, శ్రీవేష్టక, సర్లరస, మూర్వ, కుష్ఠ, ప్రియంగు, ఈ ఔషధములతో తైలసిద్ధము చేసి ఇచ్చిన శోధను నశింపచేయును.

క్రియైషా దోషజస్యోక్తాఽఽగంతోర్వైసర్పవత్ క్రియా ।

అగ్నిసాదో జ్వరస్త్పష్టా కార్యారుచితమోభ్రమాః ॥ 97 ॥

శ్వాసప్రణాతిసారాశ్చ స్వైశ్చికిత్స్యా ఉపద్రవాః ॥ 98 ॥

ఇది దోషజశోధ చికిత్స చెప్పబడినవి. ఆగంతుక శోధ చికిత్స విసర్పమునకు సమానముగా నుండును. శోధ ఉపద్రవములు అగ్నిమాంద్య, జ్వర, తృష్ణ, కృశతా, అరుచి, తమోగుణ ప్రధానత, భ్రమ, శ్వాస, వ్రణా అతిసారము. ఈ ఉపద్రవములకు వాటివాటికే చికిత్స చేయవలెను.

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ॥ అభ్ర (106)

అనిభగవాన్ కశ్యపుడు చెప్పెను.

(ఇతి) ఖిలేషు శ్వయంధుచికిత్సాధ్యాయః సప్తదశః ॥ 17 ॥

శోధ చికిత్స సమాప్తం

చేయవలెను. మళ్ళీ ద్రాక్షతో మర్దించి రేగు పళ్లసమాన మాత్రలు చేసి ఒకటి లేదా 2 మాత్రలు ఉష్ణ జలముతో ఇవ్వవలెను. కఫజ శోథ నశించును. ఇది గ్రహణీ దోషము, శ్లేష్మక పాండు, అర్చరోగము, వృద్ధి ప్రమేహ రోగమును శాంతింప చేయును.

పచ్చమూలం వరుణకం సరలం దేవదారు చ ।

హస్తీకర్ణపలాశశ్చ ఫలాని నిచులన్య చ ॥ 90 ॥

పలాశః కాకలా కాలా గుడూచీ దేవపుష్పకమ్ ।

అహింస్రా శ్రేయసీ హింస్రా కృష్ణగంధా పునర్నవా ॥ 91 ॥

కాయస్థా చ వయఃస్థా చ చోరకో జటిలా జటా ।

అలమ్బుషం సోరుపూగం ప్రపున్నాడం సనాగరమ్ ॥ 92 ॥

శిగ్రోగ్ధాపదీ భార్గీ తర్కారీ శుష్కమూలకమ్ ।

ఏతైః సిద్ధం యథాలాభం తైలమభ్యజ్జైత్రిభిః ॥ 93 ॥

నిహస్త్యద్దీర్ఘశ్శయధు జంతోర్వాతకఫోత్తరమ్ ।

పంచమూలములు (బృహత్) వరుణ, సరళ, దేవదారు, హస్తీకర్ణపలాశ, నిచులాఫల, పలాశ, కాకలా, (పష్టి ధాన్య జాతి భేదము) కాలా (త్రివృత్) గుడూచి, లవంగ అహింస (కంటకపాలి) శ్రేయసీ (హరీతకీ) హింస్రా (జటామాంసీ) శోభాంజనము, పునర్నవ, కాయస్థా (ఆమలకీ) వయస్థా (హరీతకీ) చోరక, జటిలా, జటా (భూమ్యామలకీ), అలంబుషా, ఏరండ, ప్రపున్నాట (చక్రమర్ద) శుంఠి, శిగు, గోధాపది, (హంసపది) భారంగి, తర్కారి (అగ్నిమంధ) యథాలభ్యముగా గ్రహించి తైలసిద్ధము చేసి అంభ్యంగము చేసిన 3 విధములైన విశేషించి వాత కఫ ప్రధాన శోథ నశించును.

ఉభే హరిద్రే మజ్జేష్ఠా యష్టీమధుకచందనమ్ ॥ 94 ॥

పిప్పల్యో బాలకం చైవ పీతద్రుః పద్మకం తథా ।

మాంస్యశీరం సతగరమేలాఽగరు కుటన్నటమ్ ॥ 95 ॥

శ్రీవేష్టకం సర్దరసం మూర్వాకుష్మపియంజవః ।

ఏతైస్తైలం విపక్వమభ్యజ్ఞాచ్ఛోధనాశనమ్ ॥ 96 ॥

హరిద్ర, దారుహరిద్ర, మంజిష్ఠ, యష్టిమధు రక్త చందన పిప్పలీ బాలక (హ్రీబేర) పీతద్రు, పద్మకము, జలూమాంసి, ఉశీర, తగరు, చిన్న ఏలకులు, అగరు భద్రముస్త, శ్రీవేష్ఠక, సర్జరస, మూర్ప, కుష్ఠ, ప్రియంగు, ఈ ఔషధములతో తైలసిద్ధము చేసి ఇచ్చిన శోధను నశింపచేయును.

క్రియోషా దోషజన్యోక్తాఽఽగంతోర్వైసర్పవత్ క్రియా ।

అగ్నిసాదో జ్వరస్తస్థా కార్యారుచితమోభ్రమాః ॥ 97 ॥

శ్వాసప్రణాతిసారాశ్చ ప్రైశ్చికిత్యా ఉపద్రవాః ॥ 98 ॥

ఇది దోషజశోధ చికిత్స చెప్పబడినవి. ఆగంతుక శోధ చికిత్స విసర్పమునకు సమానముగా నుండును. శోధ ఉపద్రవములు అగ్నిమాంద్య, జ్వర, తృష్ణ, కృశతా, అరుచి, తమోగుణ ప్రధానత, భ్రమ, శ్వాస, వ్రణ అతిసారము. ఈ ఉపద్రవములకు వాటివాటికే చికిత్స చేయవలెను.

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ॥ అభ్ర (106)

అనిభగవాన్ కశ్యపుడు చెప్పెను.

(ఇతి) ఖిలేషు శ్వయంధుచికిత్సాధ్యాయః సప్తదశః ॥ 17 ॥

శోధ చికిత్స సమాప్తం

శూలచికిత్సితాధ్యాయః - అష్టాదశః

అథాతః శూలచికిత్సితం వ్యాఖ్యాస్యమః ॥ 1 ॥

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ॥ 2 ॥

ఇప్పుడు మనము శూల చికిత్సను వ్యాఖ్యానించెదమని భగవాన్ కశ్యపుడు చెప్పెను.

క్షోభాత్రాసాధ్యయనాతిప్రసజ్గాత్

క్షుత్కాలే చాత్యమ్మసః పావదోషాత్ ।

వేగానాం వా నిగ్రహోద్యానయానా-

దామాద్భ్రంశసాద్రూక్షధాన్యాశనాద్వా ॥ 3 ॥

కృద్దో వాయుః కర్తనాయామతోదైః

కమ్పాధ్మానైరావిశన్ కుక్షిదేశే ।

శూలం పిత్రేనాన్వితః శ్లేష్మణా వా

ద్వాభ్యాం వాఽపి ప్రేర్యమాణః కరోతి ॥ 4 ॥

శూల నిదాన సంప్రాప్తి : క్షోభ, త్రాస, అధ్యయనము అతి ప్రసంగముతో, ఆకలిగానున్నప్పుడు అధికముగా నీరు త్రాగుట, వేగ నిగ్రహము, వాహన ప్రయాణము, ఆమదోషము, పడుట, రూక్ష ధాన్య సేవనము, మొదలగు వాటిచే ప్రకోపమైన వాయువు కర్తన ఆయామ, తోద కంపన ఆధ్మానముతో కూడిన కుక్షిలో ప్రవిష్టమైన పిత్తము కఫము లేదా రెంటితో ప్రేరితమైన శూలను ఉత్పన్నము చేయును.

వాతాచూలం క్షుధితస్యోగ్రరూపం
 ఘోరైర్వేగైర్వన్నిరుచ్ఛ్వాసకర్తృ |
 విద్యాద్భుక్తే జీర్యతి స్వేదదాహ-
 తృష్ణార్జ్యస్య ప్రతతం పితృశూలమ్ || 5 ||

మందాబాధం స్తిమితం భుక్తమాత్రే
 కఘోద్రేకాత్ స్తమ్భపృల్లాసకర్తృ |
 విద్యాచూలం సన్నిపాతాశ్చతుర్థం
 సర్వైర్వికైర్దుఃసహం తత్త్వసాధ్యమ్ || 6 ||

వాతిక శూల : ఆకలిగా నున్నప్పుడు లేదా శూన్యమైన కుక్షవృద్ధి చెందును. మరియు శూలతీవ్ర వేగముగా నున్నప్పుడు శ్వాస నిలిచి పోవును.

పైత్తిక శూల :- ఇది భోజనము జీర్ణమైన పిదప కల్గును. ఇందులో రోగి అత్యధిక స్వేదము, దాహము తృప్తచేపీడితుడగును. శ్లేష్మిక శూల : ఇందులో రోగికి ఎక్కువ కష్టముగా నుండదు. రోగి స్థిమితముగా నుండును. భోజనము చేసిన వెంటనే శూల ప్రారంభమగును. ఇందులో స్తంభము హృల్లాసాది లక్షణములుండును.

సన్నిపాతిక శూల- ఇది నాల్గవది. ఇందులో పై అన్ని లక్షణములుండును. ఇది దుస్సహము అసాధ్యము.

వాయుః ప్రోక్తో బలవానుగ్రవేగః
 (సోఽయం) క్రుద్ధో దేహమాశ్లేప హన్తి |
 తస్మాదాదావర్జితం వాతశూలే-
 నాఽభ్యక్తాఙ్గం స్వేదయేదాశు వైద్యః || 7 ||

వాతఘ్నోష్ణైరవగాహోపనాహైః
 పిణ్డస్వేదైరుష్ణకైః పాయసైర్వా |

వాతము అతిబలము ఉగ్రవేగము కలది. ఇది కృద్ధమైనపుడు శరీరమును శీఘ్రముగా నశింపచేయును. కావున వాత శూల రోగికి సర్వప్రథమమున స్నేహనము చేయించి వాతనాశక ఉష్ణ అవగాహము, ఉపనాహము పిండోస్వేదము ఉష్ణ పాయసాదుల ద్వారా స్వేదనము చేయవలెను.

ఏణాదీనాం జాగ్గలానాం రసాంశ్చ

లావాదీనాం చాన్వితాన్ సైంధవేన || 8 ||

స్నిగ్ధోష్ణామ్లాన్ శీలయేద్వాతశూలీ

వాతఘ్నైర్వా సాధితం క్షీరముష్ణమ్ || 9 ||

తైలం శుక్తం మస్తు సౌవీరకం చ

పిబేచ్ఛాలీ సహ సౌవర్చలేన ।

వాతిక శూల రోగికి హరిణ జాంగల పశు పక్షి, లావక లవణయుక్త మాంసరసము స్నిగ్ధ ఉష్ణ అమ్ల పదార్థము వాతఘ్న బౌషధములతో సిద్ధము చేసిన క్షీరము, సౌవర్చలవణయుక్తతైలము, శుక్తము, మస్తు, సౌవీరకము సేవించవలెను.

శ్యామాం శుక్లీం సైన్దవం తుమ్బురూణి

హింజ్లు ఊరం యావశూకం విడం చ || 10 ||

శ్లక్ష్యం పిష్ట్యా ప్రవరాహ్వాం శరిం చ

పేయం కోష్ణం చామ్బుసౌ వాతశూలే ।

వాతజ శూలలో త్రివుల్, శుంఠి, సైంధవ లవణము తుంబురు, హింగు, ఊరము, యవఊరము, విడలవణము ప్రవరము (అగరు) శరి, వీటిని మెత్తగా మర్దించి వేడినీటితో సేవించవలెను.

క్షీరం పీత్యా శీతలం పితృశూలీ

వమేత్ కామం శర్కరావారిణా వా || 11 ||

శూలార్దం వా శక్ష్మకుందేందుగౌరై-

ర్ముక్తాహారైః సంస్పృశేత్ పబ్బజైర్వా ।

రౌప్యైః కాస్యైః స్పృటికైః కాశ్చినైర్వా

(తోయా) సిక్తైర్వాజనైశ్చంద్రశీతైః || 12 ||

యస్మించ్ఛాలం సంస్పృశేత్తం ప్రదేశం

భూయో భూయః కదలీనాం దలైర్వా ।

మృద్వీం శయ్యాం విసినీపత్రభక్తి-

న్యాసోపేతాం చందనామ్బుప్రసిక్తామ్ || 13 ||

శీతే వేశ్మన్యహతాం సోపధానాం

సేవేతాంతః ప్రస్ఫురత్పద్మపత్రామ్ ।

పైత్తిక శూల రోగికి శీతల క్షీరము త్రాగి లేదా నీటిలో ఖండశర్కర కలిపి త్రాగించి యథేచ్ఛ వమనము చేయించవలెను. ఆ శూల వీడితునికి శంఖ, కుంద, చంద్రుని తుల్యమైన శ్వేత కమలముల ద్వారా చంద్రుడితో సమానమైన మైన శీతలము గల వెండి, కంచు, స్పటికము, స్వర్ణము యొక్క జలపూర్ణ పాత్రలను స్పర్శించవలెను. శూల ఉన్న ప్రదేశములో మాటి మాటికి కదలీ పత్రములతో స్పర్శించవలెను. ఆ రోగికి శీతల గృహములో మృదు, విసిని పత్రములతో చందనార్కముతో తడిపి ఉపాధానయుక్తవిరిగి పోని పద్మపత్రములు పరిచిన శయ్యను ఉపయోగించవలెను.

హృద్యాః శీతా మధురా భేదనీయాః

పేయాః సిద్ధాః శీతలా వా కషాయాః ॥ 14 ॥

(ఇతి తాడపత్రపుస్తకే 244 తమం పత్రమ్)

షాద్రోన్మిత్రాః స్వాదవః పితృశూల-

సోచ్యేదార్థం శర్కరాచూర్ణయుక్తాః ।

పితృ శూలను నశింపచేయుటకు మధు శర్కర మిశ్రితమును స్వాదు, హృద్య, శీతల, మధు విరేచన గుణయుక్త పేయను లేదా శీతల కషాయమును ప్రయోగించవలెను.

సామే సోత్కేశే భోజనే వా విదగ్ధే

సంశుద్ధ్యర్థం పైస్తవోష్ణోదకేన ॥ 15 ॥

కుర్యాత్ కామం వమనం శ్లేష్మశూలే

వాంతం చైనం లక్ష్మితం సుప్రతాన్తమ్ ।

షారోపేతం పాయయేత్ పాచనీయం

పిప్పల్యాదిక్వాథముష్ణం సహిజ్ఞః ॥ 16 ॥

తత్పిద్దాం వా భోజయేత్తం యవాగూం

సంస్పృష్టాన్తుః క్రమశో వా నిషేవేత్ ।

చూర్ణం సపిర్వటకక్షారబస్తిన్

కల్పక్వాథాన్ భాగశః కల్పశశ్చ || 17 ||

శ్లేష్మిక శూలలో ఆమరసము ఉల్లేక్లశమైనపుడు లేదా భోజనము విదగ్ధమైనపుడు సంశోధనము కొరకు వేడి నీటితో యధేచ్ఛగా వమనము చేయించవలెను. తర్వాత లంఘనము చేయించి క్షారము కలిపి పాచన యోగమును త్రాగించవలెను. వేడి వేడి పిప్పల్యాది క్వాథములో హింగును కలిపి లేదా ఇదే క్వాథముతో సిద్ధము చేయబడిన యవాగును లేదా సంస్కర్తన క్రమముతో భోజనము చేయించవలెను. ఇది కాక చూర్ణ, సర్పి, వటక, క్షారవస్తి, కల్పము మరియు క్వాథము యోగ్య పరిమాణములో కల్పానుసారము ప్రయోగించవలెను.

శూలాటోపానాహుగుల్మామయఘ్నం

సిద్ధం ప్రోక్తమ్పిశ్చిర్ద్ధానయోగాత్ || 18 ||

హిబ్బపాతాత్రికటుకక్షారసైంధవచిత్రకాన్ ।

హపుషామభయాం చవ్యమజాజీధాన్యపుష్కరాన్ || 19 ||

అష్టవేతసవృక్షాష్టయవానీదాడిమాని చ ।

శటిం సౌవర్చలం చైవ సూక్ష్మచూర్ణాని కారయేత్ || 20 ||

ఏతద్ది చూర్ణముష్ణామ్బుదధిమస్తుసూరాసవైః ।

పీతమానాహపృద్వస్తీజూలగుల్మార్తినాశనమ్ || 21 ||

ఋషులు ధ్యాన బలముతో శూల, ఆటోప, ఆనాహ గుల్మరోగములను నశింపచేయు క్రింది సిద్ధయోగములు చెప్పబడినవి. హింగు, పాతా, త్రికటు, సర్లక్షారము, సైంధవము, చిత్రకము, ప్రీజీరము, హరీతకీ, చవ్యము, అజామోద, ధనియాలు, పుష్కరమూలము, అష్ట వేతసము, వృక్షాష్టము, యవాని, దాడిమ, శఠి, సౌవర్చలవణము, వీటి సూక్ష్మ చూర్ణమును తీసుకొనవలెను. ఈ చూర్ణముల ఉష్ణబలము, దధిమస్తు, సూరా ఆసవములను సేవించుటచే ఆనాహము, హృచ్చాల, వస్తి శూల, గుల్మ రోగమును నశింపచేయును.

స్త్రీహారోగ్రహణీదోషకాసశ్వాసానురోగ్రహమ్ ।

మాతులుక్లరసైర్వృక్తం హన్తి మూత్రగ్రహం తథా || 22 ||

పై చెప్పిన చూర్ణమును మాతులుంగ రసముతో సేవించిన స్త్రీహ వృద్ధి, అర్చును, గ్రహణి వికారములు, కాస, శ్వాస ఉరోగ్రహము, మూత్రగ్రహము నశించును.

అష్టవేతసప్యజ్ఞాష్టయవానీక్షారచిత్రకమ్ ।

హిజ్ఞవవ్యోషకశటీజీవంతీత్రికటుని చ ॥ 23 ॥

పిప్పలీం పిప్పలీమూలం బదరం శిరివారికామ్ ।

నాగదంతీం చ బిల్వం తథా లవణపచ్చకమ్ ॥ 24 ॥

సమభాగాని మతిమాన్ సూక్ష్మచూర్ణాని కారయేత్ ।

రసేన మాతులుక్లస్య వటుకాన్ కారయేత్తతః ॥ 25 ॥

గుల్మోదావర్తశూలేషు పిబేదేతాన్మహోగుణాన్ ।

సుఖోష్ణవారిమద్యాన్వైర్మాత్రకృద్ద్రే తద్దైవ చ ॥ 26 ॥

హృద్రోగేషు గుదభ్రంశమేఢ్రబస్తిరుజాసు చ ।

అష్టవేతసము, వృక్షాష్టము, అజామోద, సర్వక్షార, చిత్రక, హింగు, చవ్య, ఊషక (టంకణక్షారం) శరి, జీవంతి, త్రికటు పిప్పలి, పిప్పలీమూలము, బదరీ, శిరివారికా (చాంగేరి) నాగదంతి, బిల్వ, పంచ లవణములు (సౌవర్ణ, సైంధవ, విడ, ఉద్బిద సాముద్ర) ఇవన్ని సమభాగములు తీసుకుని సూక్ష్మచూర్ణము చేయవలెను. మాతులుంగ రసములో వీటిని మాత్రలగా చేసుకొనవలెను. ఉష్ణజలము, మద్యము, అష్టకాంజిక అనుషానముతో గుల్మము ఉదావర్తము, శూల, మూత్రకృచ్చ్రము, హృద్రోగము, గుదభ్రంశము మేఢ్రశూల వస్తి శూలలో ప్రయోగించవలెను.

విడదాడిమహిజ్ఞాని సైన్దవం మరిచం తథా ॥ 27 ॥

మాతులుక్లరసైర్ముక్తం శూలాచోపహరం పిబేత్ ।

బిడాలవణము, దాడిమ, హింగు, సైంధవలవణము, మరిచమును మాతులుంగ రసముతో కలిపి త్రాగిన శూల ఆచోపము శాంతించును

ఏతాని వ్యోషపుక్తీకాచవ్యచిత్రకసైంధవైః ॥ 28 ॥

సాజాజిపిప్పలీమూలయుత్తైర్వా పథ్యముత్తమమ్ ।

పై చెప్పిన యోగము త్రికృటు పృథ్వీకా (జీరక) చ్యవ, చిత్రక, సైంధవము అజామోదా సింపులీ మూలముతో సేవించుట ఉత్తమ పథ్యము.

సౌవర్చలవచాహిజ్జుత్ప్యాషణం నహారీతకమ్ || 29 ||

సురేశయనసంయుక్తం హంతి శూలబలం క్షణాత్ ।

సౌవర్చలవణము వచహింగు, త్రికృటు హారీతకి ఇంద్రయవ చూర్ణము క్షణములో శూల వేగమును నష్టమొందించును.

వలికాన్ ఘృతసంయుక్తాన్ సక్తుసైంధవచిత్రకాన్ || 30 ||

వచాం చైవైకతః కృత్వా కటాహి ప్రదహేద్బిషక్ ।

ప్రదీప్తవవతార్యాథ తం ఞారం మాత్రయా పిబేత్ || 31 ||

తణ్డులోదకసంయుక్తం శూలగుల్మరుజాపహమ్ ।

సక్తు సైంధవము చిత్రక, వచ, ఒక్కొక్క ఫలము చూర్ణము చేసి బాణలిలో వేసి మండించవలెను. పూర్తిగా ప్రదీప్తమైన తర్వాత ఈ ఞారము ఉచిత మాత్రలో తండులోదకముతో సేవించిన శూల, గుల్మ రోగములు నశించును.

సంజ్ఞమూలయవక్వాథయుక్తమేరణ్ణజం పిబేత్ || 32 ||

పై చెప్పిన ప్రయోజనమునకు పంచమూలములు, యవ, క్వాథముతో ఏరండ ఞారము ప్రయోగించవలెను.

తైలం వాయ్వాత్మకే శూలే ద్రాక్షాక్వాథయుతం తథా ।

సశర్కరం పితృశూలే పితృగుల్మే ప్లిహేషు చ || 33 ||

వాతిక శూలలో ద్రాక్షా క్వాథముతో సైత్తిక శూల సైత్తిక గుల్మము స్లీహా రోగము శర్కరతో తిలతైలమును ప్రయోగించవలెను.

దాడిమవ్యోషహపుషాపుథ్వీకాఞారచిత్రకైః ।

సాజాసింపులీమూలచవ్యదీప్యకస్తైవైః || 34 ||

సమాంశైర్విసచేత్ సర్పిః సక్షీరం మృదునాఽగ్నినా ।

కోలమూలకయూషేణ సంయుక్తం వాతగుల్మనుత్ || 35 ||

శూలానాహశ్వాసకాసవిషమజ్వరహృద్గ్రహాన్ ।

అరుచిగ్రహణీదోషశూలపాణ్డావమయాంస్తథా || 36 ||

యోనిదోషాంశ్చ హస్త్యేతదమృతప్రతిమం ఘృతమ్ ।

దాడిమ, త్రికటు, హాపుష, పృథ్వీక, సర్జక్షారము, చిత్రమూలము, అజాజీ (నల్లజీరక), పిప్పలీ మూలము చవ్యము, దీప్యక (అజామోద), సైంధవము, సమభాగములు తీసికొని కొద్దిపాళతో మృద్వగ్నిపై ఘృతపాకము చేయవలెను. ఈ ఘృతము బదిలీ, మూలీయూషముతో సేవించిన వాతగుల్మము నశించును. అమృత సమానముగు ఈ ఘృతము శూల, ఆమ, శ్వాస, కాస, విషమ జ్వరము, హృద్గ్రహము, అరుచి, గ్రహణీ వికారము, పాండురోగము, యోని రోగములను నశింప చేయును.

బిల్వకుష్ఠయవక్షారవచాచిత్రకసైంధవైః ॥ 37 ॥

ఏనీయకవిడవ్యోషతిన్దిడికాష్లువేతస్టైః ।

హిజ్ఘసౌవర్చలాజాతి(జి)దాడిమేంధయవైస్తథా ॥ 38 ॥

పునర్నవాకారవీభ్యాం హంసపద్మ్యా చ సాధితమ్ ।

ఘృతం చతుర్గణో దద్ధి శుక్తకాతి(జి)కనంయుతమ్ ॥ 39 ॥

ద్విపఞ్చమూలకోలానాం కులుఱ్ఱానాం రసేన చ ।

శూలగుల్మానిలోత్కమ్పగ్రంథీనర్దితహృద్గ్రహాన్ ॥ 40 ॥

వాతకుణ్డలికావర్తమేతత్ సర్పిరపాహరేత్ ।

బిల్వ, కుష్ఠ, యవక్షారము, వచ, చిత్రక, సైంధవం, యనీయకము, బిడాలవణము, త్రికటు, తింతిడికము, అష్లువేతనము, హింగు, సౌవర్చలము, అజాజీ, దాడిమ, ఇంద్రయవ, పునర్నవ, కృష్ణజీరక, హంసపాది, వీటి చూర్ణంలో ఘృతము వేసి ఘృతమునకు నాలుగు రెట్లు శుక్తము, కాంజికము, దశమూలములు కోల, కుళుఱ్ఱ రసమును కలిపి ఘృతపాక విధిన సిద్ధము చేయవలెను. దీని సేవనచే శూల, గుల్మ, వాతకఫము, గ్రంధిరోగము, అర్దితము, హృద్గ్రహము, వాతకుండలి, ఆవర్త రోగమును నశింపచేయును.

సౌవర్చలయవక్షారవచాత్ర్యూషణచిత్రకైః ॥ 41 ॥

హరీతకీవిడఙ్గాభ్యాం పయసా చైవ సాధితమ్ ।

(ఇతి తాడపత్రప్రస్తావకే 245 తమం పత్రమ్)

సంయుక్తం భద్రరోహిణ్యా దశాఙ్గం శూలనుద్ ఘృతమ్ || 42 ||

స్త్రీహగుల్మక్రిమిశ్వాసకాసహిక్యావినాశనమ్ ।

సౌవర్చలము, యవక్షారము, వచ, త్రికటు, చిత్రక, హరీతకీ, విడంగము, భద్రరోహిణి, ఈ పది ద్రవ్యముల లోపాలను కలిపి ఘృతపాకము చేయవలెను.

శతపుష్పావచాకుష్మపిప్పలీఫలసైంధవైః || 43 ||

సర్లపద్మయసంయుక్తాం ఫలవతి ప్రయోజయేత్ ।

ఏషాఽఽధ్మానముదావర్తం శూలం చాశు వ్యపోహతి || 44 ||

ఉష్ణోదకస్నేహాయుక్తం మూత్రక్షౌద్రాఘ్నకాశ్లేకైః ।

సంయోజ్యైకత్ర మతిమానేభిశ్చార్ధైః సమావపేత్ || 45 ||

సోంపు, వచ, కుష్మ, పిప్పలి, మదనఫలము, సైంధవం, శ్వేతసర్లప, పీతసర్లప, వీటి చూర్ణమును మర్దించి ఉష్ణజలము, స్నేహము, గోమూత్రము, మధు, అన్నకాంజికముతో కలిపి ఫలవర్తి తయారుచేయవలెను. దీని ప్రయోగముతో ఆధ్మానము, ఉదావర్తము శూలాదులు శీఘ్రముగా నశించును.

శతాహ్వోపిప్పలీకుష్మవచానాం దేవదారుణః ।

పూతీకస్య హరేణూనాం బిల్వానాం మదనస్య చ || 46 ||

శూలానాహవిబంధఘ్నమిమం బస్తిం ప్రదాపయేత్ ।

ఆస్తాపనప్రమాణేన స్పృగ్స్పిన్నస్య దేహినః || 47 ||

సంరుద్దే వాయునా మూత్రే ప్రతిస్తబ్దే తథోదరే ।

పురీషే చ విమార్గస్తే చూర్ణబస్తిరయం హితః || 48 ||

స్నేహ, స్వేదములు చేసిన తర్వాత ఆస్థాపన నస్తి ప్రమాణముననుసరించి సోంపు, పిప్పలి, కుష్మ, వచ, దేవదారు, పూతక హరేణు, బిల్వ, మదనఫల చూర్ణములతో తయారుచేసిన వస్తి నివ్వవలెను. ఇది శూల ఆనాహ విబంధమును నశింపచేయును. ఈ చూర్ణ వస్తి, వాతముచే అడ్డగింపబడిన మూత్రము ఉదరస్తబ్దతతో పురీషము విపరీత మార్గముపోవుటను నివారించ చేయును.

వారిద్రోణో పలాన్యస్థై పచేద్గంధపలాశకాత్ ।

తతః కషాయం తు వచాపిప్పలీఫలసైంధవైః || 49 ||

సంయుక్తం ఔద్రతైలాభ్యాం శతాహ్వోకుడవేన చ ।

దద్యాన్నిరూహమానాహపార్శ్వహృద్భస్తిశూలినామ్ ॥ 50 ॥

ఒక ద్రోణజలములో 8 పలముల శరిని వేపకషాయము చేయవలెను. అందులో వచ, పిప్పలి, మదన ఫలము, సైంధవము మధు తైలము సోంపు ఒక కుడవము వేయవలెను. ఆనాహ పార్శ్వ శూల హృచ్చూల వస్తి శూల రోగులకు ఈ నిరూహ వస్తి నివ్వవలెను.

బలవర్ణాగ్నిజననం శ్రోణిగుల్మరుజాపహమ్ ।

కులుత్తయవకోలాని పచ్చమూలద్వయం తథా ॥ 51 ॥

క్వాథయేత్తం జలద్రోణే తతస్తం తైలసంయుతమ్ ।

కులుత్త, యవ, కోల దశమూలములు ఒక ద్రోణజలములో వేసి కషాయము చేయవలెను. ఈ క్వాథములో తైలము కలిపి వస్తి రూపములో ప్రయోగించిన బలవర్ణ అగ్ని వృద్ధి పొందును

కషాయం పిప్పలీకుష్ఠవచేంద్రియవసర్లపైః ॥ 52 ॥

హరేణుకాసైంధవాభ్యాం తగరేణ ఘృతేన వా ।

తన్నిరూహముదావర్తకుష్ఠగుల్మోపశాంతయే ॥ 53 ॥

దద్యాచ్చైవేదమాశ్వేవ బలవర్ణాగ్నివర్తనమ్ ।

తైలపక్వాశనం ధీరః కల్కపేష్టైర్విపాచితమ్ ॥ 54 ॥

పిప్పలి, కుష్ఠ, వచ, ఇంద్రయవ, సర్లప, హరేణు, సైంధవము, తగరము, ఘృతములతో నిరూహవస్తి నిచ్చినచో ఉదావర్త కుష్ఠ, గుల్మ రోగములను నశింప చేయును. పై చెప్పిన ద్రవ్యముల కల్కమును తైల పక్వము చేసి ప్రయోగించిన బలవర్ణ జఠరాగులు వృద్ధి పొందును.

పిప్పలీబిల్వమధుకశతాహ్వోఫలచిత్రకైః ।

దేవదారువచాకుష్ఠపుష్కరాఖ్యైశ్చ సంయుతమ్ ॥ 55 ॥

సమాంశైర్ద్విగుణక్షీరం తదుదావర్తినాం హితమ్ ।

శూలనాహగుదభ్రంశవర్చీమూత్రవినిగ్రహాన్ ॥ 56 ॥

కఙ్కూరుపుష్పశూలారోమూఢవాతాంశ్ర నాశయేత్ ।
గుదశూలం తథోఽన్తానం బహుశః సప్రవాహికమ్ ॥ 57 ॥

పిప్పలి, బిల్వ, యష్టి, శతాహ్వ, మదన ఫలము, చిత్రక, దేవదారు వచ కుష్ఠ, పుష్కరమూలమును సమభాగములు తీసుకొని ఇందులో రెండు రెట్లు పాలను కలిపి క్షీరపాకము చేయవలెను. ఇది ఉదావర్త రోగులకు హితకరము. దీనివలన శూల, ఆనాహము, గుదభ్రంశము, వర్చగ్రహము, మూత్ర గ్రహము, కటిశూల, ఉరుశూల, పృష్ఠశూల, అర్ష, మూఢవాత, గుదశూల ప్రవాహిక ఉత్తాన రోగములు నశించును.

కుష్ఠం విడఙ్గాతివిషాదారుదార్ద్రహారేణుకాః ।
ఏలాఽజమోదా స్రీబేరం నాగరం పుష్కరం శఙ్గీ ॥ 58 ॥

ష్ఠిరా సకట్ఫలా రాస్నా పిప్పల్యశ్చవ్యచిత్రకమ్ ।
శ్యామా శతాహ్వో యష్ట్యాహ్వో సైంధవం మదనం వచా ॥ 59 ॥

నిచులం నీలినీ దంతీ బిల్వం చాక్షార్దనంశ్చి(మి)తైః ।
గంధర్వతైలం తైలం వా పచేత్తదనువాసనమ్ ॥ 60 ॥

గుల్మార్షవృక్షశూలార్షస్థీహోదావర్తవృద్ధినుత్ ।
సకుణ్డలం మూత్రకృప్రమానాహం చ వ్యసోహతి ॥ 61 ॥

కుష్ఠ, విడంగ, అతివిష, దేవదారు, దారుహారిద్ర, హరేణు, ఏల, అజమోద, స్రీ బేర, శుంఠి, పుష్కరమూల, శఠి, శాలిఫర్లి, కాయఫలము, రాస్నా, పిప్పలి చవ్యము చిత్రకము, త్రివృత్, శతాహ్వ యష్టిమధు, సైంధవము, మదనఫలము, వచ, నిచుల, నీల, దంతి, బిల్వ ఇవన్ని ఒక్కొక్కటి అర్ధ అక్షము తీసుకొనవలెను. వీనికల్కము ద్వార ఏరండ లేదా తిలతైలముతో పక్వము చేయవలెను. ఈ తైలమును అనువాసన చేయుటచే గుల్మము ఆఢ్య వాతము, శూల, అర్ష, స్థీహ, ఉదావర్త, వృద్ధి, కుండల, మూత్ర కృప్ర ఆనాహ రోగములను నశింపచేయును.

శతార్ద్రం దశమూలస్య మదనానాం తథాఽఽఢకమ్ ।
పూతీకదంతీసురభీశ్వదంస్త్రాణాం చ బుద్ధిమాన్ ॥ 62 ॥

పలాని వింశతిం దద్యాదేకైకస్య తమేకతః ।
యవకోలకులత్తానాం ప్రస్థయుక్తం జలోన్మనే ॥ 63 ॥

క్వాథయేత్ పాదశేషం తు తస్మింస్తైలాఢకం పచేత్ ।
గోమూత్రార్థాఢకం యవపిప్పలీసైంధవత్రికమ్ ॥ 64 ॥

. . . . యవశతాహ్వనాం వలీన్మకైః ।
కుష్ఠవక్ర(క్ర)స్య(త్వ)చాయుక్తమేతత్స్యాదనువాసనమ్ ॥ 65 ॥

ఉరుస్తంభకటీపుష్కగుదవంక్షణశూలిషు ।
స్లీహోదావర్తగుల్మేషు ఫలత్తైలం ప్రయోజయేత్ ॥ 66 ॥

ఫలత్తైలము : దశమూలములు 40 పలములు, మదన ఫలము, పూతికరంజ, దంత, సురభి (రాస్నా) గోక్షుర ప్రత్యేకము 20 పలములు, యవ, కోల, కులుత్తము, ప్రస్థము వీటన్నిటి ఒక ద్రోణజలములో పక్వము చేసి క్వాథము చేయవలెను. చతుర్థాంశావ శేషమున్నపుడు ఒక ఆఢక తైలమును కలిపి సిద్ధము చేయవలెను. అందులో అర్ధ ఆఢకము గోమూత్రము, యవ, పిప్పలి, త్రిలవణములు (విడ, సైంధవ, రుచక) యవ, శతాహ్వా, వలీనక, కుష్ఠ, వక్ర (తగర) త్వక్ను వేసి పక్వము చేయవలెను. ఇది ఉత్తమ అనువాసనము. ఇది ఉరుస్తంభమును, కటిశూల, పుష్కశూల, గుదశూల, వంక్షణశూల, స్లీహ, ఉదావర్త గుల్మరోగములో ప్రయోగించవలెను.

ఇతి శూలచికిత్సా తే విస్తరేణ ప్రకీర్తితా ।
సిద్ధైః ప్రయోగైర్వివిధైః ప్రాణినాం హితకామ్యయా ॥ 67 ॥

ఈ విధముగా నేను నీకు ప్రాణుల హితమును దృష్టిలోనుంచుకొని వివిధ రకములైన సిద్ధ యోగముల ద్వారా విస్తారముగా శూల చికిత్సను ఉపదేశించినాను.

ఇతి హ స్నాహ భగవాన్ కశ్యపః ॥ చూ 1 (71)
అని భగవాన్ కశ్యపుడు చెప్పెను.

(ఇతి) ఖిలేషు శూలచికిత్సాధ్యాయోఽస్తాదశః ॥ 17 ॥ డాడ (18) ।

శూల చికిత్సాధ్యాయము సమాప్తము.

అష్టజ్వర చికిత్సితోత్తరాధ్యాయః-వికోనవింశతీతమః

అథాత్ అష్టజ్వరచికిత్సితోత్తరమధ్యాయం వ్యాఖ్యాస్యామః ॥ 1 ॥

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ॥ 2 ॥

ఇప్పుడు మనము అష్టజ్వర చికిత్సితోత్తరమను అధ్యాయమును వ్యాఖ్యానించెదమని భగవాన్ కశ్యపుడు చెప్పెను.

ఏకద్విత్రిసముత్తానాం నిదానం ప్రాగుదాహృతమ్ ।

చికిత్సాం సంప్రవక్ష్యామి సన్నిపాతస్య హేతువత్ ॥ 3 ॥

(ఇతి తాడపత్రపుస్తకే 246 తమంపత్రమ్)

నేను ఏక దోషజను, ద్విదోషజము, త్రిదోషజను జ్వర నిదానము మొదలు చెప్పినాను. ఇప్పుడు వాటన్నిటి చికిత్స మరియు సన్నిపాత జ్వర నిదానము చెప్పెదను.

అహితా ।

. గుడసంయుతః ॥ 4 ॥

ఈ శ్లోకములో బహుశా జ్వర నిదానము వర్ణించబడినది అహితకర అహారము గుడసేవనారులచే జ్వరము తృన్నమగును.

సమగ్నే మధుకం ముస్తం భద్రదార్యథ శర్కరా ।

వాతజ్వరే ప్రయోక్తవ్యం గుడూచ్యా సహ పానకమ్ ॥ 5 ॥

మంజిష్ఠ, యష్ఠిమధు, ముస్త, దేవదారు, శర్కర, గుడూచి పానకము తయారుచేసి వాత జ్వరములో ప్రయోగించవలెను.

విదారిగంధా హ్యేరణ్ణం బృహత్యౌ పృశ్నిషర్ణికా ।
భద్రదారుసమాయుక్తో వాతజ్వరహరో మతః ॥ 6 ॥

విదారి గంధ, ఏరండ, బృహత్, పృశ్ని షర్ణికా, దేవదారు వీటన్నిటిని వాత జ్వరములో ప్రయోగించవలెను.

విదారిగంధా కలశీ తథా గంధర్వహస్తకః ।
మధుకం భద్రదారుశ్చ క్వాథః శర్కరయా యుతః ॥ 7 ॥
వాతజ్వరహరో దేయో మాతులుఙ్గరసాప్లుతః ।

విదారిగంధా, కలశీ (పృశ్నిషర్ణి) ఏరండ, యష్ఠిమధు, దేవదారు క్వాథములో శర్కర మాతులుంగ రసము కలిపి ఇవ్వవలెను. వాతజ్వరము.

ఏరణ్ణం వరుణం చైవ బృహత్యౌ మధుకం తథా ॥ 8 ॥
వాతజ్వరహరః క్వాథో రాస్నాకల్కసమాయుతః ।

ఏరండ, వరుణ, బృహతీర్దవ్యము, యష్ఠిమధు క్వాథములో రాస్నా కల్కమును కలిపి ఇచ్చిన వాతజ్వరము నశించును.

ద్విపళ్ళములనిష్కాథః కోష్ఠో వా యది వా హిమః ।
రాస్నాకల్కసమాయుక్తో వాతజ్వరహితో మతః ॥ 9 ॥

దశమూలముల ఉష్ణ లేదా శీత క్వాథమునందు రాస్నా కల్కమును కలిపి ఇచ్చిన వాత జ్వరమునందు హితకరము.

రాస్నాసరలదేవాహ్వాయష్ఠీమధుకసంయుతః ।
పేయో విదారిగంధాద్యో నిష్కాథో వా ససైంధవః ॥ 10 ॥

రాస్నా, సరళ, దేవదారు, యష్ఠిమధు యుక్త విదారి గంధ క్వాథములో సైంధవలవణము కలిపి త్రాగవలెను.

పళ్ళముష్టికయూషేణ యుక్తామ్లలవణేన చ ।
భుక్షిత భోజనం కాలే జాగ్గలానాం రసేన చ ॥ 11 ॥
పిబేదంతరపానం చ బిల్వమూలశృతం జలమ్ ।

యోగ్యమాత్రలో అమ్ల లవణములు కలిసిన పంచముష్టిక యూషము లేదా జాంగల పశుపక్షుల మాంసరసముతో యోగ్యకాలములో భోజనము

చేయవలెను. భోజన మధ్యలో బిల్వ మూలముతో సిద్ధము చేయబడిన జలము నివ్వవలెను.

ద్వే పచ్చిమూలే వర్చీవమేకేషికా పునర్నవామ్ ॥
 సహస్రవీర్యాం నాదేయీం శతవీర్యాం శతావరీమ్ ।
 విశ్వదేవాం శుకనసాం సహదేవాం సనాకులీమ్ ॥
 రాస్నాజగంధే పూతీకం దేవాహ్వాం దేవతాడకమ్ ।
 బలే ద్వే హంసపాదీం చ క్వాథోత్థీముపలఙ్కశామ్ ॥
 కృష్ణాగరుం వ్యాఘ్రనఖం శతపుష్పాం పలఙ్కషామ్ ।
 కాయస్థాం చ వయస్థాం చ చోరకం జటిలాం జటామ్ ।
 అపేతరాక్షసీం యక్షాం గుహాహ్వముష్ట్రలోమికామ్ ।
 హరేణుకాం హైమవతీం కైటర్యం సువహాం వచామ్ ॥
 వృశ్చికాలీం చ భార్గీం చ . . . స్వా శిగ్రుం చ కల్కశః ।
 సంహృత్య తైలం విషచేద్వాతజ్వరనిబ్బర్హణమ్ ॥ 12 ॥
 పురాణసర్పిఃసంస్కారో విధేయో జాగ్గలో రసః ।

దశమూలములు, వర్చీవ, ఏకేషికా (సాతా), పునర్నవ, సహస్ర వీర్య (దూర్వ) నాదేయి (అరణి లేదాముస్త) శతవీర్యా (శతమూలీ లేదా ద్రాక్ష) శతావరి, విశ్వదేవా (గోరక్షతండుల) శుకనాస (శ్యోనాక) సహదేవ (బల), గంధనాకులి, రాస్నా, అజగంధ (వనయవానీ) పూతీక (కరంజ) దేవదారు, దేవతాడక (దేవదాలి ఘోషాలతో) బలాద్వయము, (బల అతిబల) హంసపది, క్వాథముతో శోధితమైన గుగ్గులు, కృష్ణాగరు, వ్యాఘ్రనఖి, సోంపు, పలంకషే, కాయస్థ (ఆములకి లేదా కాకోలి) వయస్థా (హరీతకీ) చోరక (గ్రంధిపర్ణి భేదము) జటిల (వటవృక్ష) జటామాంసి, అపేత రాక్షసి (కృష్ణతులసి), యక్షా, గుహాహ్వ (వృశ్చిపర్ణి భేదము), ఉష్ట్రలోమికా, హరేణు హైమవతి (స్వర్ణక్షీరి లేదా హరీతకీ) కైటర్య (మహానింబ భేదము) సువహా (శేఫాలికా) వచ, వృశ్చికాలీ (బ్రహంబు) భారంగి. . . . శిగ్రు వీటి కల్కముతో తైలపాకము చేయవలెను. ఇది వాత జ్వరమును నశింప చేయును. ఇందులో పురాణ ఘృతముతో సంస్కరించబడిన జాంగల మాంసరసమును ప్రయోగించవలెను.

దశమూలకులుణ్ణానాం యనానాం కుడవస్య చ ॥

కులీరశృణ్గా రాస్నాయాః శటీపుష్కరమూలయోః ।

భార్గ్య దురాలభాయాశ్చ నిరూపాః సాధు సాధితః ॥ 13 ॥

తేనాస్య విగుణో వాయుర్జ్వరశ్చాశు ప్రశామ్యతి ।

దశమూలములు కులుణ్ణము, యవ కులీర శృంగి (కర్కాటకశృంగి) రాస్నా, శరి, పుష్కరమూలము, భారంగి, దురాలభా ఒక్కొక్కటి పలము చొ॥న తీసుకొని క్వాధము చేయవలెను. దీనిప్రయోగముచే దూషిత వాతము, జ్వరము శీఘ్రముగా శాంతించును.

వాతశ్లేష్మసముత్తస్య వ్యాఖ్యాస్యామి చికిత్సితమ్ ॥

బృహత్యా పుష్కరం దారు పిప్పల్యో నాగరం శటీ ।

క్వాధమేషాం పిబేదుష్ణమాదౌ దోషవిపాచనమ్ ॥ 14 ॥

ఇప్పుడు నేను వాతశ్లేష్మ జ్వర చికిత్సను ఉపదేశించెదను. ప్రారంభములో బృహతీ ద్వయము, పుష్కరమూలము, దేవదారు పిప్పలి, శుంఠి, శరి, క్వాధమును త్రాగవలెను. ఇది దోషపాచనము చేయును.

ద్విపశ్చమూలం భార్గీం చ కర్కటాఖ్యాం దురాలభామ్ ।

నాగరం పిప్పలీం దారు పిబేద్వా సైంధవన్వితమ్ ॥ 15 ॥

లేదా ఇందులో ద్విపంచమూలము, భారంగి, కర్కాటక శృంగి, దురాలభ, శుంఠి, పిప్పలి, దేవదారు, క్వాధములో సైంధవమును కలిపి త్రాగించవలెను.

పటోలం ధాన్యకం ముస్తా మూర్వా పాతా నిద్దికా ।

కషాయ ఏషాం పాతవ్యః షడజ్గో మధుసంయుతః ॥ 16 ॥

పటోలము, ధనియాలు, ముస్త, మూర్వ, పాతా, నిద్దికా, ఈ 6 ద్రవ్యముల కషాయములో మధును కలిపి సేవించవలెను.

త్రిఫలా జీవనీయాని పిప్పలీమూలశర్కరే ।

సిద్ధో గ్రహఘ్నసంయుక్తో వాతశ్లేష్మజ్వరాపహః ॥ 17 ॥

(త్రిఫల జీవనీయ వర్గ ఔషధములు, పిప్పలీమూలము, శర్కర, (గ్రహఘ్ను (శ్వేత సర్పప) ములక్వాధము వాత శ్లేష్మ జ్వరమును నశింపచేయును.

నాగరం దశ(మూలం) చ కట్వజ్గం దారుకద్వయమ్ ।

పిప్పల్యస్త్రీఫలా భార్గో కర్కటాఖ్యా దురాలభా ॥ 18 ॥

వాతశ్లేష్మజ్వరే పేయం సుఖోష్ణం సైంధవాన్వితమ్ ।

శుంఠి, దశమూలములు, కట్వంగ, హరిద్ర, దారుహరిద్ర, పిప్పలి, త్రిఫల, భారంగి, కర్కటక శృంగి, దురాలభ వీటి సుఖోష్ణ క్వాధములో సైంధవ లవణము కలిపి వాత శ్లేష్మ జ్వరములో త్రాగవలెను.

త్తిక్తకం కటురోహిణ్యాః కల్కమక్షణమం భిషక్ ॥

హింజ్లసైంధవసంస్పృష్టం పిబేత్ షీఘ్రం సుఖామ్బునా ।

కఫజేఽనిలజే చైవ జ్వరే పీతం సుఖావహమ్ ॥ 19 ॥

వైద్యుడు తిక్తకము (పటోలము) కటుక రోహిణి కల్కము ఒక అక్షము తీసుకోవలెను. అందులో హింగు లవణము కలిపి శీఘ్రముగా సుఖోష్ణ జలముతో త్రాగించవలెను. ఈ క్వాధమును వాత శ్లేష్మ జ్వరములో త్రాగిన సుఖముగా నుండును.

మహాతః పచ్చమూలస్య క్వాధః శ్లేష్మికవాతికే ।

నాగరామరదారుభ్యాం శృతముష్ణం పిబేజ్జలమ్ ॥ 20 ॥

వాతశ్లేష్మ జ్వరములో బృహత పంచమూల క్వాధమును శుంఠి దేవదారుతో సిద్ధమైన ఉష్ణజలమును త్రాగించవలెను.

బాలమూలక యూషేణ జాఙ్గలానాం రసేన వా ।

కటూష్ణద్రవ్యయుక్తేన మందస్మిగ్దేన భోజయేత్ ॥ 21 ॥

వాత శ్లేష్మ జ్వరములో రోగికి పచ్చి ముల్లంగి యూషము జాంగల మాంసరసము మరియు అల్ప స్నేహయుక్త కటు ఉష్ణ ద్రవ్యముల భోజనము చేయవలెను.

లాఙ్గాప్రియఙ్గుమశ్లేష్టాయస్తికోశీరబాలకైః ।

చందనాగరుబాహీకాశ్రవేష్టకకుటన్నటైః ॥

మూర్వాశతాహ్వసరలసాలనిర్వాసరోచక్తైః ।
 క్షీరద్రోణోర్దపలికార్చిషక్తైలాధకం పవేత్ ॥ 22 ॥
 తత్ సాధు సిద్ధమాహృత్య స్వసుగుప్తం నిధాపయేత్ ।
 లాక్షాదికమిదం తైల ।

(ఇతి తాడుత్రస్తకే 250 తమం పత్రమ్)

.....

లక్షాది తైలము లాక్షా, ప్రియంగు, మంజిష్ఠ, యష్ఠిమధు, ఉశీర, నేత్రబాల, చందన, అగరు, బాహ్లాక (హింగు) శ్రీవేష్టిక (సరళ నిర్వాసము, గంధ ఫిరోజు) కుటన్నట (శ్యోనాక) మూర్వ శతాహ్వ, సరళ, సాల నిర్వాసము, రోచక (గజనిమ్మ) అర్దపలముచొ॥న ద్రోణ జలములో తీసుకొని ఒక ఆధక తైలమును సిద్ధము చేసుకొనవలెను. తర్వాత ఏకాంత స్థానములో నుంచవలెను. ఇది లాక్షాది తైలము.

(పిప్ప)లో్యైతివిషాముస్తా స్థిరాధ్య సదురాలభా ॥

సచందనయవోశీరసారివాః సనిదిగ్ధికాః ।
 రోహిణ్యామలకం బిల్వం త్రాయమాణాతిసాధితమ్ ॥ 23 ॥
 ఘృతం హంతి శిరః శూలం కాసం జీర్ణజ్వరం క్షయమ్ ।

పిప్పలి, అతివిష, ముస్త, స్థిరా (శాలిపర్తి) ఆధ్య (అజామోద) దురాలభా, రక్తచందన, యవ, ఉశీర, సారిబా, కంటకారి, రోహిణి, ఆమలకి, బిల్వ, త్రాయమాణముతో సిద్ధము చేయబడిన ఘృతమును శిరశ్శూల, కాస, జీర్ణజ్వరము క్షయ రోగమును నశింపచేయును.

వమనం కఫరోగాణాం పైత్తికానాం విరేచనమ్ ॥ 24 ॥

శోధనం శమనం కార్యం కృశే శమనశోధనమ్ ।

శ్లేష్మక రోగములలో వమనము ద్వారా, పిత్తరోగములలో విరేచనము ద్వారా శోధనము చేసి శమనము చేయవలెను. రోగి కృశుడైనచో మొదలు శమనముచేసి తర్వాత శోధనము చేయవలెను.

మణ్డాదిరిష్యతే సామే యవాగూర్వాతజే తథా ॥ 25 ॥

విషౌషధిప్రజాతానాం పితృష్ఠ్విం కారయేత్ క్రియామ్ ।

ఆమజ్వరములో మండాదులు వాత జ్వరములో యవాగు సేవనము విష ఔషధములతో ఉత్పన్నమైన జ్వరములో పితృనాశక చికిత్సను చేయవలెను.

సన్నిపాతజ్వరస్యాతః ప్రవక్ష్యామి చికిత్సితమ్ ॥ 26 ॥

స సర్వలక్షణోఽసాధ్యః కృచ్ఛ్రసాధ్యోల్పలక్షణః ।

ఇప్పుడు నేను సన్నిపాత జ్వర చికిత్సను చెప్పెదను. సన్నిపాత జ్వరములో సంపూర్ణ లక్షణములున్నచో అది అసాధ్యము. కొన్ని లక్షణములు మాత్రమున్నచో కృచ్ఛ్ర సాధ్యము.

బలహీనస్య నస్తాగ్నేః సర్వథా నైవ సిద్ద్యతి ॥

కిమగ్గ! బాలకానాం తు క్షీణథాతుబలౌజసామ్ ।

తథాఽపి యత్సమాతిష్ఠేదాన్యశంస్యాద్భిషగ్వరః ॥ 27 ॥

ఓ ప్రియా! బలహీనుడైన బాలకునికి, జఠరాగ్ని నశించినవాడికి దాతుబల ఓజస్సు క్షీణించిన వానికి సన్నిపాత జ్వరము అసాధ్యము అయినా చికిత్సకుడు అంతిమ క్షణమువరకు ప్రయత్నించవలెను.

సన్నిపాతేషు దోషేషు యో దోషో బలవాన్ భవేత్ ।

తమేనాదా ప్రశమయేచ్ఛేషం దోషమతః పరమ్ ॥ 28 ॥

సన్నిపాత జ్వరములో బలమైన దోషమునకు మొదట చికిత్స చేయవలెను. శేషదోషములకు తర్వాత చికిత్సచేయవలెను.

అల్పాన్తరబలేష్వేషు దోషేషు మతిమాన్ భిషక్ ।

శ్లేష్మాణమాదా శమయేత్ స హ్యేషామనుబంధకృత్ ॥ 29 ॥

గురుత్వాత్ కృచ్ఛ్రపాకిత్వాదుర్ద్వకాయాశ్రయాత్తథా ।

సన్నిపాత జ్వరములో దోషములు సమాన బలముగా నున్నచో మొదట కఫమును శాంతింప చేయవలెను. ఎందుకనగా ఇందులో గురు, కృచ్ఛ్రపాకము, శరీర ఊర్ధ్వ భాగములో నుండుట వలన కఫమే అనుబంధముగా నుండును.

తస్మాజ్జ్వరే యదుద్దిష్టం వాతపిత్తకఫాత్మకే || 30 ||

తస్మాత్తస్యామవస్థాయాం తత్తత్ కార్యం చికిత్సితమ్ ।

కావున వాత పిత్త కఫ జ్వరములలో ఏచికిత్స చెప్పబడినదో జ్వరముల యొక్క ఆయా అవస్థలలో ఆచికిత్సనే చేయవలెను.

పిష్పల్యాదివచాదారువయస్థాసరలాన్వితః ||

పేయః కఫోత్తరే సామే సహిజ్జ్ఞానసైంధవః ।

దోషాస్తేనాశు పచ్యంతే విబంధశ్చోపశామ్యతి || 31 ||

జ్వరము నందు కఫ రూప ఆమరసము ప్రధానముగా నున్నపుడు పిష్పలి, వచ, దేవదారు, హరీతకీ, సరళ, హింగు, సర్జక్షారము సైంధవలవణమును ప్రయోగించవలెను. దీనివలన దోషములు శీఘ్రము పాచనమై జ్వరము కూడ శాంతించును.

నాగరం కల్ఫలం ధాన్యం ముస్తం పర్పాటకం షవా ।

దేవదార్యభయా భార్గీ భూతీకం దశమం భవేత్ ||

శృతం సైంధవహిజ్జ్ఞాన్యం పేయం వాతకఫోత్తరే ।

ఊర్ధ్వజత్రుగ్గరోగాణాం జ్వరితానాం ప్రశస్యతే || 32 ||

వాత కఫ ప్రధాన జ్వరములో శుంఠి, కాయఫలము, ధనియాలు ముస్త పర్పాటకము, వచ, దేవదారు, హరీతకీ, భారంగి, భూతీక (అజామోద) ఈ 10 ద్రవ్యములను క్వాథము చేసి అందులో సైంధవము హింగు కలిపి ప్రయోగించవలెను. ఇది జ్వర యుక్త రోగికి ఊర్ధ్వ జత్రుగతరోగములలో ప్రశస్తముగా చెప్పబడినది.

శలీషౌష్కరపిష్పల్యో బృహతీ కణ్ణికారికా ।

శుణ్ణీ కర్కటకీ భార్గీ దురాలమ్భా యవానికా || 33 ||

శూలానాహవిబంధఘ్నం శల్యాద్యం కఫవాతనుత్ ।

శరి, పుష్కరమూలము, పిప్పలి, బృహతి, కంటకారి, శుంఠి, కర్కటక శృంగి, భారంగి, దురాలభ, యవాని ప్రయోగించవలెను. ఈ శల్యాది ప్రయోగము శూల ఆనాహము, విబంధము వాతకఫములను నశింపజేయును.

విడజ్ఞాతివిషే భార్గీ పౌష్కరం చిత్రకం శటీ || 34 ||

శార్ఙ్గేష్టా పిప్పలీ శుణ్ణీ పిబేద్వాతకఫోత్తరే ।

వాత కఫ ప్రధాన జ్వరములో విడంగము అతివిష భారంగి, పుష్కరమూలము, చిత్రకము, కచూరములు, శారంగేష్ఠ్య (కాకజంఘ) పిప్పలి, శుంఠిని సేవించవలెను.

దురాలభావచాదారుపిప్పలీమూలనాగరమ్ ||

..... పుష్కరం శటీ ।

క్వాథం సలవణం దేయం హిజ్ఞానాన్వితం పిబేత్ || 35 ||

సన్నిపాతే విబంధే చ వాత్సేష్టోత్తరే జ్వరే ।

సన్నిపాత విబంధ, వాత కఫ ప్రధాన జ్వరములో దురాలభ, వచ దేవదారు, పిప్పలీమూల, శుంఠి, పుష్కరమూల, కచ్చూరక్వాథములో లవణము హింగు, సర్లక్షారము కలిపి త్రాగించవలెను.

జీవకర్షభకౌ శృణ్ణీ మూలం పుష్కరజం శటీ || 36 ||

సన్నిపాతేఽనిలకఫే కాసే చైషాం ప్రశస్త్యతే ।

సన్నిపాత జ్వరములో వాత కఫ ప్రధానముగా నున్నచో కాస ఉన్నచో జీవకము ఋషభకము, కర్కాటక శృంగి, పుష్కరమూలమును, కచ్చూరముల క్వాథము ప్రశస్తముగా చెప్పబడినది.

బృహత్యౌ పుష్కరం దారు పిప్పల్యో నాగరం శటీ || 37 ||

క్వాథమేషాం పిబేదుష్ణమాదా దోషనిపాచనమ్ ।

సన్నిపాత జ్వరప్రారంభములో దోష పాచనము చేయుటకు బృహతి పుష్కరమూలము, దేవదారు, పిప్పలి, శుంఠి, కచ్చూరముల వేడివేడి క్వాథమును త్రాగవలెను.

దురాలభా వచా దారు పిప్పలీ భద్రరోహిణీ ||

మసకౌషధం కర్కటకీ బృహతీ కణ్ణికారికా ।

క్వాథః సలవణః పేయః సన్నిపాతజ్వరాపహః || 38 ||

సన్నిపాత జ్వరమును నశింపచేయుటకు దురాలభ, వచ, దేవదారు,

కషాయము సన్నిపాత జ్వరమును శీఘ్రముగా శాంతింపచేయును. ఇది జడత్వము శోధ, ఆధ్మానము, శరీరగురుత్వమును అపకర్షముచేయును.

నాగరం దశమూలం చ కల్వజం డా || 43 ||

శుంఠి, దశమూల, శోనాక. ఆదిక్వాథము సన్నిపాత జ్వరములో ఇవ్వవలెను. మిగతా అధ్యాయము లుప్తమైనది. 5 తాలవత్రములు లుప్తమైనందున 20 వ అధ్యాయము పూర్తిగా మరియు 21 వ అధ్యాయము మధు విశేషణము ప్రారంభమున కూడ ఖండితమైయున్నది.

మధు విశేషణీయాధ్యాయము-వికవింశతిః

. శిశుం ప్రాశయేయః కథిచ్చన || 1 ||

శిశువుకు ఏ విధంగానైనా మధు సేవనము చేయించవలెను.

నవనద్యఃక్షతానాం తద్ వ్రణానాం రోహణం భవేత్ |

క్షతజం ప్రాప్య హి విషం దర్భయత్యాత్మనో బలమ్ || 2 ||

మధు గుణములు :- మధు నవీన, సద్యక్షతవ్రణములను రోహణము చేయును. క్షతము వలన శరీరమున జనించు విషమును నిర్వీర్యము చేయును. ఆవిషమును శాంతింపచేసి వ్రణ సంధానము చేయును.

తస్మాత్ స్వభావతో న్యూణాం సహోష్ణేనాశితం మధు ||

విరుద్ధత్వాత్రిభిర్దోషైర్దీవితాంతాయ కల్పతే |

తుల్యత్వాదుష్ణయోగాచ్చ యథా చ మధుసర్పిషీ || 3 ||

మధు తన స్వభావముచే త్రిదోషములకు విరుద్ధమగుటచే ఉష్ణ పదార్థములతో సేవించిన మృత్యుకారకమగును. ఉదాహరణకు మధు ఘృతము సమానమాత్రలో తీసుకొనుట వలన ఉష్ణత కల్గి ఘాతక ప్రాయమగును.

ఇతి హ సౌహ భగవాన్ కశ్యపః || 4 ||

అని భగవాన్ కశ్యపుడును చెప్పెను.

(ఇతి) ఖిలేషు మధువిశేషణీయో నామైకవింశతితమోఽధ్యాయః || ధ 1 (21)

ఖిలస్థాన మందలి మధువిశేషణీయమను

21 వ అధ్యాయము సమాప్తము.

క్షీరగుణ విశేషీయాధ్యాయః-ద్వావింశతతమః

అథాతః క్షీరగుణవిశేషీయం వ్యాఖ్యాస్యామః ॥ 1 ॥

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ॥ 2 ॥

ఇప్పుడు వనము క్షీరగుణ విశేషీయవనం అధ్యాయమును వ్యాఖ్యానించెదమని భగవాన్ కశ్యపుడు చెప్పెను.

గోర్మహిష్యా అజాయాశ్చ నార్యా ఉష్ట్ర్యా అవేః స్త్రీయాః ।

తురజ్గ్యా ఇతి చోక్తాని పూర్వమేవ పయాంసి తు ॥ 3 ॥

భూయశ్చ గుణవైశేష్యాత్ క్షీరాణ్యప్త్యా నిబోధమే ।

గో, మహిష, అజా, నారీ, ఉష్ట్ర, గొట్టె, స్త్రీ, గుఱ్ఱముల క్షీరములు మొదలు వర్ణించ బడినవి. ఇప్పుడు గుణ విశేష కారణమున తిరిగి నానుండి క్షీరము గురించి వినుము.

ప్రజాపతేః పురేచ్ఛాతః ప్రజానాం ప్రాణధారణమ్ ॥ 4 ॥

పశ్చభూతగుణం చాపి భూరుహం జన్మ కథ్యతే ।

వనస్పతీనాం వృక్షాణాం వానస్పత్యగణస్య చ ॥ 5 ॥

వీరుధామోషధీనాం చ గుల్మానామపి జీవక ! ।

వివిధానాం తృణానాం చ సస్యానాం చైవ దేహినామ్ ॥ 6 ॥

ఏవమాదిగణో యస్తు భూమేః సార ఉదాహృతః ।

ఓ జీవకా! ప్రాచీనకాలములో ప్రజాపతి ఇచ్చానుసారము సమస్త జీవుల ధారణము చేయబడెను. పంచ మహాభూత గుణములతో యుక్తమైన పర్వతములు సృష్టించబడెను. మరియు వనస్పతులు, వృక్షములు, సమస్త వానస్పత్యములు

వీరుధ, ఔషధ, గుల్మ, వివిధ తృణములు, సస్యములు మనుషుల ఉత్పత్తి జరిగినది. ఈ వర్ణములన్ని భూమి యొక్క సారముగా చెప్పబడినవి.

సోమస్య వాయుతేజోసాం బుద్ధిశ్చేతి ప్రజాపతేః ॥ 7 ॥

తదాహోరగుణోత్పన్నం గవాదీనామతః పరమ్ ।

పై చెప్పిన గుణములు గల ఆహారమునుండి ఉత్పత్తి అయినందున గోవు మొదలగు వాటి క్షీరము సోమ వాయు తేజ జలప్రజాపతికలను బుద్ధి రూపముగా చూడబడును.

యథా సర్వాషధీసారం క్షీరోదే మథితే పురా ॥ 8 ॥

సంభూతమమృతం దివ్యమమరా యేన దేవతాః ।

తథా సర్వాషధీసారం గవాదీనాం తు కుక్షిషు ॥ 9 ॥

క్షీరముత్పద్యతే తస్మాత్ కారణాదమృతోపమమ్ ।

ప్రాచీన కాలములో క్షీరసాగరమును మధించినపుడు సంపూర్ణ ఔషధముల సారము దివ్యామృతము అయినట్లు సంపూర్ణ ఔషధముల సారము గోవు మొ॥ వాటి కుక్షిలో చేరి క్షీరముగా ఏర్పడును. కావున ఇది అమృత తుల్యము.

జరాయుజానాం భూతానాం విశేషేణ తు జీవనమ్ ॥ 10 ॥

పశు మనుష్యాది జరాయుజ ప్రాణులకు క్షీరము విశేషించి జీవనము నిచ్చునది.

క్షీరం సాత్త్వం హి బాలానాం క్షీరం జీవనముచ్యతే ।

క్షీరం పుష్టికరం వృద్ధికరం బలవివర్ధనమ్ ॥ 11 ॥

క్షీరమోజస్కరం పుంసాం క్షీరం ప్రాణగుణావహమ్ ।

గర్భాధానకరం క్షీరం వంధ్యానామపి యోషితామ్ ॥ 12 ॥

బాలురకు క్షీరము సాత్త్వము మరియు జీవనము. ఇది పుష్టి, శరీరవృద్ధి మరియు బలమును వృద్ధి పొందించునది. పాలు ప్రాణులలో ఒకస్సును వృద్ధి పొందించును. కావున ప్రాణులను బలముగా చేయును. వంధ్యాస్త్రీలకు గర్భ స్థాపనము చేయును.

క్షీణానాం చ కృశానాం చ శోఘినాం రాజయక్ష్మిణామ్ ।

వ్యాయామశ్రమనిత్యానాం స్త్రీనిత్యానాం చ దేహినామ్ ॥ 13 ॥

సంక్షీణరేతసాం చాపి గర్భస్రావే చ దారుణే ।
 రక్తపిత్తామయోఽర్భస్సు మదక్షీణో జ్వరే తథా ॥ 14 ॥
 గర్భశోషే చ వాతానాం క్షీరం పరముచ్యతే ।

ఇది క్షీణులకు, కృశులకు, శోథ రాజ యక్షురోగులకు నిత్యవ్యాయాములకు, శ్రమకరమైన పనులు చేయువారికి, నిత్య సంభోగులకు, వీర్యము క్షీణించినవారికి హితకరము. ఇవిగాక దారుణ గర్భస్రావము, రక్త పిత్తము అర్భస్సు, మద కారణమున క్షీణించిన వారికి జ్వర వాతములచే కల్గిన గర్భశోషలో పాలు మిక్కిలి హితకరము.

సామాన్యాదిహ దుగ్ధానాం పురా చోక్తా గుణాదయః ॥ 15 ॥
 పృథక్త్వేన చ వక్ష్యామి గవాదీనాం విశేషణమ్ ।

ఇవి అన్ని పాలయొక్క సామాన్య గుణములు చెప్పబడినవి. ఇప్పుడు నేను గోవు మొ॥ వాటి క్షీరమును వేర్వేరుగా వర్ణించెదను.

తృణగుల్మోషధీనాం చ అగ్రాగ్రం పయ ఏవ హి ॥
 ఖాదన్తి మధురస్రాయం లవణం చ విశేషతః ।
 తత్సారగుణవైశేష్యాద్గవాం క్షీరం ప్రశస్యతే ॥ 16 ॥

గోద్దుగ్ధగుణములు : తృష్ణ, గుల్మ ఓషధుల ప్రధాన సారభాగము గోవులు మధుర లవణ ద్రవ్యములను భుజించును. కావున వీటి అన్నిటి సారమగుటచే గోక్షీరము ప్రశస్తమని చెప్పబడినది.

మధురో హి రసః శ్రేష్ఠో రసానాం పరికీర్తితః ।
 తన్నిత్యం వా గవాం క్షీరం మధురం బృంహణం మతమ్ ॥ 17 ॥

సర్వరసములలో మధుర రసము శ్రేష్ఠమని చెప్పబడినది. దాని నిత్యోపవనచే గోక్షీరము మధురము, మరియు బృంహణము.

ఔషధాగ్రాతిభక్షత్వాద్విరేచయతి తత్ పయః ।
 ఏతస్మాత్ కారణాదుక్తం గవాం క్షీరం రసాయనమ్ ॥ 18 ॥

ఓషధుల ప్రధానాంశము అధికముగా భుజించుటచే గోద్దుగ్ధము విరేచనము చేయును. కావున గోద్దుగ్ధము రసాయనము ఇవన్ని గోద్దుగ్ధ విశేష గుణములు.

ఏష వైశేషికగుణో గోక్షీరస్య ప్రకీర్తితః ।

క్రిమికీటపతజ్జైశ్చ సర్వైరపి తృణాశ్రితైః ॥

సహ నానాతృణం హీనం మహిష్యో భక్షయన్తి హి ।

అవగాహన్తి తోయాని గర్భాణి చ విశేషతః ॥ 19 ॥

ఏతస్మాత్ కారణత్తాసాం క్షీరం కషాయశీతలమ్ ।

శీతత్వాద్ దుర్లభం స్పిగ్ధం (గురు) దాహనిబ్ధణమ్ ॥ 20 ॥

గవాం క్షీరాచ్ఛాల్ప (గు)ణం మహిషీణాం పయో మతమ్ ।

మహిష దుర్లభ గుణములు : తృణ సస్యాదులలో నుండు క్రిమి కీటక పతంగ సర్పాదులతో పాటు హీనమైన గడ్డిని భుజించును. నీటిలో అవగాహనము చేస్తూ ఉండును. కావున దీని క్షీరము కషాయము శీతలముగా నుండును. శీతలమగుటచే దుర్లభము, స్పిగ్ధము, గురు, దాహమును శాంతింపచేయును. కావున మహిష క్షీరము గోక్షీరము కంటే అల్ప గుణము గలవి.

అజానామల్పకాయత్వాత్ కటుతిక్తానిబ్ధణాత్ ॥ 21 ॥

అల్పత్వాచ్చ బలిత్వాచ్చ లఘు దోషహరం పయః ।

అల్పత్వాత్తద్దనం క్షీరం ఘనత్వాదపి బృంహణమ్ ॥ 22 ॥

శీతం సంగ్రాహి మధురం బల్యం వాతానులోమనమ్ ।

అజాదుర్లభ గుణములు : దీని కాయము సూక్ష్మమగుటచే కటు తిక్త ద్రవ్యములను సేవించుటచే క్షీరము అల్పము బలకరము లఘు, దోషనాశకముగానుండును. క్షీర మల్పమగుటచే ఘనముగా నుండును. ఘనమగుటచే బృంహణ కారకము. శీతలము, సంగ్రాహి, మధురము, బల కరము, వాతానులోమనము చేయును.

మహాశయతయా శ్యామ(న)మధురప్రాయసేవనాత్ ॥

బహుత్వాచ్చ ఘనత్వాచ్చ బల్యం పుష్టికరం పయః ।

గురు వృష్యం చ నిర్దిష్టం మధురం చ విశేషతః ॥

అల్పాహారతయా క్షీణాం స్థియం చాఽఽలవణం ॥ 24 ॥

(ఇతి తాడపత్రపుస్తకే 259 తమం పత్రమ్ ।)

ఉష్ణ దుర్లభ గుణములు : ఒంటె శరీరము పెద్దదిగాను శ్యామ వర్ణముగా నుండుటచే

మధుర ఔషధములను ప్రాయకముగా సేవించుట వలన క్షీర పరిమాణము అధిక మగుట వలన ఒంటె పాలు పుష్టి కారకము, గురు, వ్యవ్యము విశేషించి మధుర రసము. ఒంటె ఆహారము తగ్గించినచో పాలు ప్రియము మరియు లవణముగా మండును.

. |

. ||

. |

పానీయగుణ విశేషీయాధ్యాయః-త్రయోవింశతిః

ఈ అధ్యాయము ప్రారంభములో ఖండితమైయున్నది.

అతీతే ప్రథమే మాసి ప్రావృట్ ప్రోష్ణపదాగమే ॥

దివ్యం ఖాత్ పతితం తోయం నామ్నా హంసోదకం శివమ్ ।

ఆవూతం సూర్యతేజోభిరగస్త్యేనాఽవిషీకృతమ్ ॥

ప్రావృట్ మరియు ప్రాష్టపదమునకు వ్యతీతమగుటచే ప్రథమ మాసము (శరత్ ఋతువు) నందు ఆకాశమునుండి కురిసే దివ్య జలము హంసోదక మనబడును. ఇది కళ్యాణ కారకము పవిత్రము సూర్య తేజము మరియు అగస్త్య నక్షత్రం ఉదయించుటచే విషరహితముగా నుండును.

..... ।

.....తి ॥

స్పీర్ధం వృష్యం చ బల్యం చ హేమస్తే గురు వర్షతి ।

శిశిరే వర్షతి జలం కఫవౌతప్రకోపనమ్ ॥ 2 ॥

వసంతే వర్షతి జలం కషాయస్వాదురూక్షణమ్ ।

తత్ర..... ॥

----- హేమంత ఋతువులో వర్షము పడునప్పుడు జలము స్పీర్ధ వృష్యము బలము గురువుగా నుండును. శిశిర ఋతువులో వర్షించు జలము కఫ వౌతములను ప్రకోపింపచేయును. వసంతములో వర్షించు జలము కషాయము, స్వాదు, మరియు రూక్షణముగా నుండును. వివిధ ఋతువులలో వర్షించు జల గుణములు వేర్వేరుగా నుండును.

..... (పతి)తం క్షితౌ ।

తత్ పాత్రోపేక్షితపతి పాత్రదోషేణ తత్త్వతః ॥ 3 ॥

నానారసత్వం భజతే తోయం సంప్రాప్య భూతలమ్ ।

అంతరిక్షములో నుండి పడుజలము భూమిని చేరి స్థానమును వెదుకు కొనును. స్థానము యొక్క దోషానుసారము భూమిని చేరి అనేక రసములుగలదిగా మారును.

సర్వామ్బు సద్యఃపతితమప్రశస్తమనార్దవమ్ ॥

త..... ।

..... రూదకమ్ ॥ 4 ॥

సంపూర్ణజలము అప్పుడే వర్షించినది ఋతువిపరీతమైనది. అప్రశస్తముగా చెప్పబడినది---- వర్షఋతు అతిరిక్త ఋతువుల జలమును ప్రయోగించకూడదు.

కఫానిలకరం పితే హితం శీతాతికారకమ్ ।

రక్తపిత్తహారం రూక్షమవశ్యాయోదకం లఘుమ్ ॥

ఏతచ్చతుర్విధం ప్రోక్తం తత్త్వేనామ్భోఽంతరిక్షజమ్ ।

సహ్య..... ।

..... శ్లేష్మప్రకోపనాః ॥ 5 ॥

అవశ్యాయ జలము : కఫ వాతములను వృద్ధి పొందించునది, రక్త పిత్తమును నష్టమొందించునది రూక్షము లఘువుగా నుండును. అంతరిక్షమును నష్టమొందించునది రూక్షము లఘువుగా నుండును.

క్షారోదాః ప్రాకస్యతా నద్యః కఫఘ్నాః పిత్తకోపనాః ॥

లఘూదకాః ప్రతీచీగా వాతలాః కఫనాశనాః ।

క్షారం తాభ్యస్తు సాముద్రం మధురం గురు పచ్యతే ॥ 6 ॥

..... ।

..... లవణం జలమ్ ॥

తూర్పువైపు ప్రవహించు నదుల జలము క్షార యుక్తముగా నుండును.

కఫనాశకము. పితృ ప్రకోపమును చేయును. పడమర వైపు ప్రవహించు జలము క్షార యుక్త మధుర గురు---- మరియు లవణయుక్తముగా నుండును.

సాభిష్యవై స్వాదుపాకి శీతం పితృఘ్నమాద్భిదమ్ |
సత్త్వక్లేదమలాద్ దుష్టం పల్వలామ్బు గురు స్మృతమ్ ||
కషాయనుధురం స్వాదు విమలం సారసం జలమ్ |
కౌపం పి..... ||
..... !

ఇత్యష్టథా జలం ప్రోక్తం భూమిజం వృద్ధజీవక ! || 7 ||

ఔద్భిద జలగుణములు : అభిష్యంది, మధుర విపాకము, శీతలము పితృనాశకము. పల్లవ జలము సత్త్వక్లేద మల కారణముచే దూషితమై గురువుగా యుండును. సరోవరజలము కషాయము మధుర, స్వాదు నిర్మలముగా నుండును. కూపజలము---- ఓ వృద్ధ జీవకా ఈ విధముగా 8 విధములైన భౌమ జలము చెప్పబడినది.

లఘు ప్రకామం సన్నేహం శీతం సర్వరసాన్వితమ్ |
తృష్ణాపహం మనోహ్లాది శ్లేష్మఘ్నం క్రిమినాశనమ్ || 8 ||
రక్షోఘ్నం జీవనం వృష్యం మూర్చఘ్నం..... !
..... ||

సేవనీయ జలము : ఏదైతే లఘు, ఈషత్ సేహాయుక్తము శీతలము మరియు సర్వరస యుక్తముగా నుండునో, తృష్ణను శాంతింప చేయునది, మనసును ఆహ్లాదితమును చేయునది శ్లేష్మ, కృమి, జంతు నాశకమైనది, జీవనము నిచ్చునది వృష్యమైనది మూర్చను నశింపచేయు జలము సేవనయోగ్యము.

..... సూక్ష్మప్రాణినమాకులమ్ |
బహులం కలుషం చైవ తథా విచ్ఛిలమావిలమ్ |
గ్రామక్షేత్రరసైర్దుష్టం విషమూలోపదూషితమ్ || 9 ||
శకుంతక్రిమిశైవాలయుక్తమతుష్ణచిక్రణమ్ |

త్యాజ్యజలము : సూక్ష్మ జీవులున్నజలము, బహుళము కలుషితమైనది పిచ్ఛిలము, మలయుక్తము అయిన జలము, గ్రామ జలము, పంటపొలముల జలము, అనేక

రసములతో దూషితమైన జలము, విషయుక్త కందమూలములతో వివమైనది పక్షి కృమి శైవాలములు పడినది వేడి, స్పృగ్మైన జలమును త్యజించవలెను.

..... ||
..... గుర్విణీషు చ వర్జయేత్ |
ధాత్రీణాం చ విశేషణ స్పస్థానాం రోగీణామపి ||
పూర్వోక్తగుణబాహుల్యాత్ పానీయం సేవ్యమిష్యతే |
విపాకే మధురం శైత్యాద్వారి పితృష్ణుముచ్యతే || 10 ||

శీతల జలనిషేధము : గర్భిణీ స్త్రీలకు శీతల జలము నివ్వకూడదు. స్వప్న లేదా రుగ్న ధాత్రీకి శీతల జలము ఇవ్వవలెను. శీతలమగుట వలన జలవిపాకము మధురమగును. కావున పితృనాశకము.

..... |
.....ణశీతముష్ణమథాపి వా |
భక్తస్య పూర్వం పీతం వా కృశత్వం కురుతే శిశోః ||
భక్తస్య మధ్యే పీతం తన్మధ్యమత్వం నియచ్ఛతి |
భక్తస్యోపరి పీతం తు పీనత్వం (సంప్రయచ్ఛతి) || 11 ||

భోజనమునకు పూర్వము శిశువు ఉష్ణలేదా శీతల జలము సేవించిన కృశుడగును. భోజన మధ్యములో జలము సేవించిన మధ్య అవస్థగానుండును. భోజనానంతరము జలము సేవించిన శిశువు స్థూలుడగును.

..... |
..... నిష్కాస్థోష్ణామ్బు పాచనమ్ ||
శ్రమే భేదేషు తృష్ణాసు మూర్చాస్వతిపిపాసితే |
నిష్కాస్థలాఘవాదమ్బు సల్లిం తప్తశీతలమ్ || 12 ||
నిర్దిశేత్ సర్వదోషఘ్నం బాలానాం

ఉష్ణజలగుణము : క్వాథము వేడిచేసి చల్లార్చిన నీరు పాచకముగా నుండును. క్వాథముచేయుటచే లఘువైన ఈజలము శ్రమ, భేద, తృష్ణ, మూర్చ, అతిపిపాసలో ఉపయోగము. వేడిచేసి చల్లార్చిన నీరు బాలురలో అన్నిరోగములను దోషములను నశింపచేయును.

..... ||

..... ముష్టోదకం శిశోః ।

రక్తపిత్తాసుయం త్యక్త్వా ప్రాయో వాతకఫాత్మకే ॥

రోగే శిశుర్వా ధాత్రీ వా గుర్విణీ వోష్ణకం పిబేత్ ।

క్వచిద్రోగవిశేషేణ తప్తశీతం హితం బహు ॥ 13 ॥

(ఇతి తాడపత్రపుస్తకే 261 తమం పత్రమ్ ।)

రక్త పిత్తములో తప్ప మిగతా అన్ని వాత కఫ రోగములలో శిశువుకు ఉష్ణజలము నివ్వవలెను. కొన్ని వ్యాధులలో వేడి చేసి చల్లార్చిన నీరు అధికహితముగా చెప్పబడినది.

అథానైరిక్షం శరది ప్రశస్తం సంతప్యమానం చ రవేర్మయూభైః ।

పిబేత్సరో వాఽథ నదీం తదాగం హేమస్తకాలే శిశిరే చ బాలః ॥

వాప్యౌద్భిదం ప్రాస్రవణం హి తోయం గ్రీష్మే ప్రశస్తం కుసుమాగమే చ ।

వర్షాసుకౌపం సలిలం ప్రశస్తమారోగ్యహేతోరథ తప్తశీతలమ్ ॥ 14 ॥

శరత ఋతువులో సూర్యకిరణములతో సంతప్తమైన అంతరిక్షజలము బాలురకు ప్రశస్తమైనదిగా చెప్పబడినది. హేమంత శిశిర ఋతువులలో సరోవరము నది తలాకజలము త్రాగవలెను. గ్రీష్మ వసంత ఋతువులో బావి, ఔద్భిద లేదా సెలయేరు జలమును ప్రయోగించవలెను. వర్షఋతువులో వేడి చేసి చల్లార్చిన నీరు ఆరోగ్యమునకు హితకరము.

ఇతి హ స్నాహ భగవాన్ కశ్యపః ॥

అని భగవాన్ కశ్యపుడు చెప్పెను.

(ఇతి) ఖిలేషు పానీయగుణవిశేషీయాధ్యాయః ॥ (23)

ఖిలస్థానమందలి పానీయగుణ విశేషీయాధ్యాయము సమాప్తము.

మాంసగుణ విశేషీయాధ్యాయః - చతుర్వంశః

అథాతో మాంసగుణవిశేషీయం వ్యాఖ్యాస్యామః ॥ 1 ॥

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ॥ 2 ॥

ఇప్పుడు మనము మాంసగుణ విశేషీయమను అధ్యాయమును వ్యాఖ్యానించెదము అని భగవాన్ కశ్యపుడు చెప్పెను.

మాంసం వృష్యం చ బల్యం చ మాంసం ప్రాణావివర్ధనమ్ ।

మాంసం పుష్టికరం వర్ధకృశానాం మాంసవర్ధనమ్ ॥ 3 ॥

మాంస సామాన్యగుణములు : వృష్యము, బల్యము, ప్రాణులకు శక్తి వృద్ధి నొందించునది, పుష్టికారకము, వృద్ధ మరియు కృశులకు మాంసమును వృద్ధి పొందించును.

క్షయణాం క్షీణదేహీనాం మాంసమేవ పరాయణమ్ ।

స మాంసతుల్యమన్యత్త్వారోగ్యవీర్యవివర్ధనమ్ ॥ 4 ॥

క్షయరోగులకు క్షీణ దేహము కలవారికి మాంసము శ్రేష్ఠ ద్రవ్యము. వారి ఆరోగ్యము మరియు వీర్య వృద్ధి కొరకు మాంస సమానమైనది మరేది లేదు.

సరాణాం క్షీణశుక్రాణాం మాంసం రేతోభివర్ధనమ్ ।

వన్ద్యానామపి నారీణాం కుమారాణాం తథైవ చ ॥ 5 ॥

శుక్రము క్షీణించిన వారికి మాంసముతో వీర్య వృద్ధి కల్గును. వంధ్యస్త్రీలలో, బాలురకు కూడ శుక్ర ధాతువును వృద్ధి పొందించును.

గర్భాధానకరం మాంసమంతే పుష్టికరం తథా ।

గర్భిణీనాం చ నారీణాం వాతప్రశమనం పరమ్ ॥ 6 ॥

మాంసము గర్భాధానము చేయును. గర్భమును పుష్టి చేయును. గర్భిణీ
స్త్రీలు మాంసము సేవించుటచే వాతము శాంతించును.

స్త్రీణాం ప్రసవకాలే తు మాంస. . . మేవ చ ।

గర్భకాలే చ బాలానాం సరసం పరమౌషధమ్ ॥ 7 ॥

ప్రసవసమయములో స్త్రీలకు మాంసరసము శ్రేష్ఠముగా చెప్పబడినది.
గర్భసమయములో బాలురకు మాంసరసము శ్రేష్ఠ ఔషధముగా చెప్పబడినది.

స్త్రీప్రియాణాం తథా పుంసాం నిత్యవ్యాయామసేవినామ్ ।

క్షీణానాం యక్ష్మిణాం చైవ జ్వరక్షీణాశ్చ యే నరాః ॥ 8 ॥

వాతాహతాస్తు యే సత్త్వాస్తేషాం మాంసరసో హితః ।

స్త్రీలంటే ప్రేమగులవారు, నిత్యవ్యాయాములకు, క్షీణ క్షయరోగులకు,
జ్వరముచే క్షీణించిన వారికి వాతరోగపీడితులకు మాంసరసము హితకరము.

సుసంస్కృతో మాంసరసో బిడజీరకహిఙ్గభిః ॥ 9 ॥

స్నేహి సిద్ధశ్చ పయసా విశేషాద్వాతకే స్మృతః ।

బిడాలవణము, జీరక, హింగుతో బాగా సంస్కరించబడిన పాలు కలిపి
స్నేహముతో సిద్ధము చేయబడిన మాంసరసము విశేషించి వాత రోగులకు
హితకరము.

వాతపితౄత్తరే పుంభిః శర్కరామధురీకృతః ॥ 10 ॥

స్నిగ్ధో మాంసరసః పేయస్తథా రక్తామయార్దితైః ।

వాత పితౄ ప్రకోపము రక్త రోగములతో పీడిత వ్యక్తులకు శర్కరతో
మధురము చేయబడిన స్నిగ్ధమాంసరసము త్రాగించవలెను.

క్షీణ(ర)సిద్ధో మాంసరసో మధురో లవణోఽపి వా ॥ 11 ॥

బాలానాం క్షీణదేహానాం గర్భకాలే చ శస్యతే ।

పాలతో సిద్ధము చేయబడిన మధుర లేదా లవణ మాంసరసము క్షీణ
దేహముగల బాలురకు మరియు గర్భ సమయములో ప్రశస్తము.

హితం చ బా(బ)లకామానాం మాంసస్వరససాధితః (మ్) || 12 ||

బలమును కాంక్షించు వ్యక్తులకు మాంసరసముతో సిద్ధము చేయబడిన ద్రవ్యములు హితకరము.

సుసిద్ధం అవణో సిద్ధం మాంసం కటుకరోచనమ్ ।

కాయాగ్నిదీపనం చైవ రసా పో హితః || 13 ||

బాగా అవణముతో, మరిచాది కటు ద్రవ్యములతో రుచికరముగా చేయబడిన మాంసము కాయాగ్నిని ప్రదీప్తము చేయును.

వేసవారః సమధురో లావణో వాఽపి రోచనః ।

పిష్టచూర్ణితపక్వం వా ప్రకు. . . . వాపివాన్న(?) తత్ || 14 ||

రుచికారక మధుర లేదా అవణ వేసవారములు లేదా పిష్ట చూర్ణితముతో పక్వమైన మాంసము హితకరము. మాంసము అస్థి రహితముగా చేసి ఉడికించి రాయిపై మర్దించ వలెను. (దానిలో పిప్పలి, మరిచము, శుంఠి, గుఢము, ఘృతము కలిపి పక్వము చేసినచో దానిని వేసవారమందురు.)

శూల్యమజ్గారతప్తం చ మాంసం శ్లేష్మానుయే హితమ్ ।

సాష్లుః(ష్లుం) సలవణశ్చై(ణం చై)వ

హితస్త(తం త)స్మాత్తు జీవక ! || 15 ||

లోహ శలకలపై లేపనము చేసి నిప్పులపై పక్వము చేసిన మాంసము శ్లేష్మ రోగములలో హితకరము. కావున ఓ జీవకా ! అష్లు, అవణ యుక్తములు చేసి దీనిని ప్రయోగించుట ప్రశస్తమని చెప్పబడినది.

పిష్టం వా ఖణ్ణశో వాఽపి మాంసం పుటకసాధితమ్ ।

సహిజ్ఞుస్తైవబిడైర్మరిచాష్లుసజీరకైః || 16 ||

సాఙ్కురైర్దాన్యకైశ్చైవ శృణ్ణబేరాఽర్తకరపి ।

వలాశే భూస్త్వణోపేతం మాంసం సిద్ధం ప్రయోజయేత్ || 17 ||

మాంసమును మర్దించి లేదా ముక్కలు ముక్కలుగా చేసి హింగు సైంధవము, విడాలవణము, మరిచము, దాడిమ గింజలు, జీరక, అంకుర యుక్త

గోధుమలు, శైవగులు లేదా ధాన్యము, శుంఠి, అల్లము భూస్థూణాదుల ద్వారా పాత్రలో సిద్ధము చేసి ప్రయోగించవలెను.

అథ మాంసరసం(సః) సర్పిః

సిద్ధం (ర్షః) సక్షీరమి(రశ)ప్యతే ।

రసపాకవిశేషేణ తద్బల్యం (స బల్యః)

తద్ర(సర) సాయనమ్ (సః) ॥ 18 ॥

ఘృతముతో సిద్ధము చేయబడిన మాంసరసములో పాలను కలిపి ప్రయోగించవలెను. ఈ విధముగా మాంసరసము పాక విశేషకారణమున బల్యము రసాయనముగా చెప్పబడినది.

అతః పరం తు మాసాంనాం రసపాకవిశేషణమ్ ।

వక్ష్యే గుణవిశేషం చ వృద్ధజీవక ! తద్రుణు ॥ 19 ॥

ఓ వృద్ధ జీవకా! ఇప్పుడు నేను మాంసము యొక్క రసము పాక విశేషము, దాని విశేషగుణములను చెప్పెదను వినుము.

కఫపిత్తకరం మాంసం గవాం వాతే హితం గురు ।

విదాహి బృంహణం చైవ, ఖద్గమాంసం చ తత్సమమ్ ॥ 20 ॥

గోమాంసము కఫపిత్తకారకము. వాత రోగములలో హితకరము. గురు, విదాహి, బృంహణము. ఖద్గ (నీటిగుట్టం) మాంసము కూడి దీనితో సమాన గుణములు కల్గియుండును.

న్యబ్కానాం విహితం వాతే కఫపిత్తహరం లఘు ।

సక్షారం దాంతినం మాంసం బృంహణం కటుత్తిక్తమ్ ॥ 21 ॥

వీర్యేణోష్ణం చ తద్విద్యాత్ కఫపిత్తం కరోతి చ ।

శంబర మృగమాంసము : వాతరోగములలో హితకరము, కఫపిత్తహరము, లఘువు, ఏనుగు మాంసము క్షారయుక్తము, బృంహణము, కటు మరియు తిక్తముగా నుండును. ఉష్ణవీర్యము. కఫ పిత్తములను వృద్ధి పొందించును.

గోకర్ణమాంసం తత్తుల్యం గవయస్య రురోరపి ॥ 22 ॥

గోకర్ణము (మృగభేదము) గవీయ (నీలగ్రోవు) రురు (మృగేభేదము) మాంసము కూడ ఏనుగు మాంస గుణములనే కలిగియుండును.

రసే పాకే చ మధురం వాతపిత్తహరం గురు ।
ఉష్ణం చైవ చ్చాగమాంసమావికం చాపి తద్గుణమ్ ॥ 23 ॥

అజామాంసము : మేకమాంసము విషాకములో మధురము, వాత పిత్త నాశకము, గురు, ఉష్ణగుణములు కలిగి ఉండును. గొట్టెమాంసము మేకకు సమాన గుణములు కలిగి ఉండును.

వృష్యం తు మాంసం వారాహం మధురం గురు పచ్యతే ।
తద్గుణం మాహిషం విద్ధి, శౌకరం స్వాత్తతో గురు ॥ 24 ॥

సూకర మాంసము : వృష్యము, మధురము గురుసాకము మాహిష మాంసము సూకర మాంసమునకు సమానగుణము కలిగి యుండును. సూకర మాంసము దీనికంటె కూడ గురువుగానుండును.

గర్దభస్య తథాశ్వస్య మాంసం యత్ పుషతస్య చ ।
కఫఘ్నం వాతలం రూక్షం కటుతిక్తాహ్వయం లఘుమ్ ॥ 25 ॥

గాడిద, గుఱ్ఱము పుషతమను హరిణ మాంసము కఫ నాశకము, వాతకారకము, రూక్షము, కటు తిక్త లఘువుగా నుండును.

శ్వదంష్ట్రో వుషదంష్ట్రశ్చ ఋష్యః శరభ ఏవ చ ।
వాతఘ్నా ఉష్ణవీర్యాశ్చ రసతః కటుకాన్వయాః ॥ 26 ॥
గోలాఙ్గాలా వానరాశ్చ తత్తుల్యా మధురోత్తరాః ।

శ్వదంష్ట్ర, వుష దంష్ట్ర, ఋష్య, శరభ (కాశ్మీరిహరిణ) వీటి మాంసము వాతనాశకము, ఉష్ణ వీర్యము, రసములో కటుగానుండును. గోలాంగూల (కోతి జాతి) మరియు వానరమాంసము వీటి మాంసము వలెనే ఉండును. కాని వీటిలో మధురరసము అధికముగా నుండును.

వృకర్షకోకజమ్బూకాః సింహో వ్యాఘ్రతరక్షః ॥ 27 ॥

(ఇతి తాడపత్రపుస్తకే 262 తమం పత్రమ్)

స్వాద్యమాంసాస్త్విమే వృష్యా ఉష్ణాః పితృవివర్ధనాః ।

కషాయతిక్తా రసతో వాతఘ్నాః కటుపాకినః ॥ 28 ॥

వృకము, ఋక్షము, కోక, జంబూక, సింహ వ్యాఘ్రు, తరక్షు, (వ్యాఘ్రభేదము)లమాంసము స్వాదు, వృష్య, ఉష్ణ, పితృవర్ధకములుగా నుండును. ఇవి వాత నాశకము కటు విపాకము.

నకులో మూషికః శ్వావిద్యభృః శల్యక ఏవ చ ।

కషాయమధురాః శీతా వృష్యా గోధాశ్చ తద్గణాః ॥ 29 ॥

ముంగిన, మూషిక, శ్వావిత్, బ్రభు (నకుల భేదము) శల్యక- వీటి మాంసము కషాయ, మధుర శీతవృష్యము గోధా మాంసము కూడ వీటికి సమానగుణములు కలిగి యుండును.

యే స్యుః శశకురణ్గాద్యాః సృమరశ్చమరాశ్చ యే ।

లఘవో ఘ్నాః పితృలా నాతిబృంహణాః ॥ 30 ॥

శశ, (కుందేలు) కురంగ (హరిణ) సృమర (శృంగత్యాగి మృగము) చమర వీటి మాంసములు లఘు..... ఉష్ణ పితృకారకములు కొంచెము బృంహణము.

బార్హిణం మధురోష్ణం తు విషఘ్నం గురు బృంహణమ్ ।

తుల్యం కౌక్కుటజం వన్యం, తత్తుల్యం గ్రామ్యకౌక్కుటమ్ ॥ 31 ॥

నెమలి మాంసము - మధుర, ఉష్ణ, విషనాశకము, గురు బృంహణము, అడవికోడి, ఊరికోడి మాంసము కూడ దీనికి సమాన గుణములు కలిగియుండును.

విష్కిరాః క్రౌఞ్చవర్తీకా మయూరేణ సమాః స్మృతాః ।

తస్మాల్లఘుస్తు వర్తీరో వర్తీకా లఘవో లఘుః ॥ 32 ॥

విష్కిర, క్రౌంచ, వర్తక మాంసగుణములు నెమలికి సమానముగా నుండును. వర్తీర (కపింజలమువంటి పక్షి) దానికంటె లఘువుగా నుండును. వర్తీకము దానికంటె కూడ లఘువుగానుండును.

తిత్తిరిస్తు కటుః పాకే సోష్ణస్తు కఘనాతజిత్ ।

కపిజ్జలశ్చకోరశ్చ ఉవచక్రశ్చ తత్సమాః ॥ 33 ॥

తిత్తిరి మాంసము - కలువిపాకము, ఉష్ణము, కఫవాతములను శాంతింప చేయునది. కపింజలము, చకోరము ఉపచక్రము (హంసభేదము)ల మాంసరసము తిత్తిరిమాంస గుణములనే కల్గి యుండును.

లోహపుష్ట్యో రక్తపుష్ట్యో రక్తాక్షో జీవజీవకః ।

తథాఽన్నే హిమవజ్జాతా మధురా వృష్యబృంహణాః ॥ 34 ॥

గురవః శీతలాః పాకే కషాయా రసతస్తథా ।

లోహ పుష్టీ (కంక పక్షి) రక్తి పుష్ట రక్తాక్ష (పావురము) జీవ జీవకము (ష్టవ జాతిచకోర భేదము) అన్య హిమాలయ ఉత్పన్నమగు ప్రాణులమాంసము - మధురము, వృష్య, బృంహణ గురు, శీతపాకము కషాయ రసము కల్గి యుండును.

ఖజ్జరీటో వపుక్కారః క్రకరో దీర్ఘపుంసకః ॥ 35 ॥

కోయష్టికః కపోతశ్చ రక్తపాదో వసంతకః ।

భృంగరాజోఽథ హారీతః కోకిలః శుకసారికాః ॥ 36 ॥

ఏతే చాన్యే చ ప్రచ్ఛదా (?) శీతమారుతకోపకాః ।

కషాయమధురాః స్వాదే కఫఘ్నాః కటుపాకినః ॥ 37 ॥

ఖంజరీట, వపుక్కార, క్రకరము, దీర్ఘపుంసకములు కోయష్టిక (క్రొంచము) పావురము, చిలుక (వసంతక భృంగరాజము (పక్షిభేదము) హారీత (హరితాల పక్షి) కోకిల చిలుక గోరింక ఇంకా అన్య ప్రచ్ఛద పక్షుల మాంసము శీత మరియు వాతమును ప్రకోపింపచేయును. ఇవి కషాయ మధుర రసములు కఫహరము కటు విపాకము.

గృధ్రః కాకః శ్యేనచాషౌ భాసోలూకకులిङ్గకాః ।

శశన్తా మూషికాః కోడస్తథాఽన్యే మాంసభోజనాః ॥

ప్రసహస్తే తు మధురా వాతఘ్నాః కటుపాకినః ।

బృంహణాశ్చోష్ణవీర్యాశ్చ సతతం శోషిణాం హితాః ॥ 39 ॥

గృధ్ర, కాకి, శ్యేన, చాష, భాస (గృధ్రభేదము) గుడ్లగూబ, కులింగక (పిచ్చుక) శశాంత, మూషిక, కోడ అన్య ప్రసహవర్ణముల మాంస భోజనము

చేయునవి మధురము వాతనాశకము కటువిపాకము, బృంహణము ఉష్ణవీర్యము కలవి. శోషరోగులు నిరంతరము సేవించుట హితము.

ష్లవా బకా బలాకాశ్చ తీదార్యః కురరాస్తథా ।

..... రక్తాక్ష మల్లికాక్షాః సవారలూః ॥ 40 ॥

నందీముఖా మేఘరావాః శరాఖ్యా జలకుక్కుటాః ।

సముద్రకాకాః కుహరా గోటుభా గణ్డమాలకాః ॥ 41 ॥

కారణ్డవాః సజీమూతాస్తథాఽన్యే జలచారిణాః ।

పాకే చ మధురా వృష్యా గురవశ్చ ॥ 42 ॥

..... ।

..... ॥ 43 ॥

ష్లవ (నీటిలో ఈదు పక్షులు), కొంగ, బలాకా (కొంగభేదము, తీదార్య, కురర, రక్తాక్ష మల్లికాక (హంస భేదము) వారట (హంసి), నందీముఖ, మేఘనాథ (లేదా చాతకపక్షి) శర, నీటికోడి, సముద్రకాకి, కుహర, గోటుభ గండమాలక, కారండవ (తెల్లహంస భేదము) జీమూత మరియు అన్య జలచర పక్షులమాంసము మధుర విపాకము, వృష్యము గురువుగానుండును.

హంసస్తు గురురత్యర్థం వృష్యోఽథ కఫపిత్తలః ।

శరారిః పాకహంసశ్చ చక్రవాకస్తథైవ చ ॥ 44 ॥

హంస మాంసము అత్యంత గురువు వృష్యము, కఫము మరియు పిత్త వర్ధకము, శరారి, పాక హంస, చక్రవాక, జాలపాద మరియు అన్య పక్షులమాంస గుణములు హంసకు సమానముగా చెప్పబడినవి.

క్రోశ్చః కులిన్గో ద్రవిడః పద్మపుష్కరసాదకః ॥ 45 ॥

వార్దీణాసః సారసశ్చ సారన్గో ధామృణ్యలికః (?) ।

ఏతే చాన్యే చామ్బుచరాః పక్షిణో గురవః స్మృతాః ॥ 46 ॥

రసే పాకే చ మధురా ఉష్ణాః సలవణాన్వయాః ।

వృష్యా వాతహరాశ్చైవ కఫపిత్తవివర్ధనాః ॥ 47 ॥

క్రౌంచ, కులింగ, (ద్రవిడ, పద్మపుష్కర, సాదక, వాఘీర్నుస (వార్దీణాస)

(నీలి మెడ ఎరుపుతల పక్షి) సారస, సారంగ (చిత్రమృగము) ధామ్యుణ్యలిక మొదలగు జలచర పక్షులు గురువుగా చెప్పబడినవి. ఇవి రస, విపాకములలో మధురము గానుండును. ఇవి ఉష్ణ, లవణయుక్త, వృష్య, వాతనాశక, మరియు కఫపిత్తములను వృద్ధి పొందించునవి.

నలమీనో ర్భుషశ్చైవ పాతీనశ్చర్మపీవరః ।

చేలీమః శకులార్బుక (ద)శ్చ శిలీంధ్రో గర్గరస్తథా ॥ 48 ॥

పుష్కరో గోకరో మూచో వారడః శూలపాటలః ।

కృష్ణమత్స్యః శ్వేతమత్స్యో గోమత్స్యో రోహితస్తథా ॥ 49 ॥

శకలీ మహాశకలీ చమ్యః కుందోఽథ మద్గురః ।

ఇల్యః శబ్బుశ్చిచరణో రాజీవః శఫరీ తథా ॥ 50 ॥

ఏతే చాన్యే చ బహవో వివిధా మత్స్యజాతయః ।

రసే పాకే చ మధురా వాతఘ్నా వృష్యబృంహణాః ॥ 51 ॥

ఉష్ణవీర్యాశ్చ తే జ్ఞేయా గురవః కఫపిత్తలాః ।

లఘ్వాశయాస్తేఽన్యే తు కిణ్ణోత్తిక్తాన్వయాస్తరాః ॥ 52 ॥

రోహితో నలమీనశ్చ లఘవః స్మృతాః ।

నల మీన (చిలిచివిచేప) ర్భుష (మత్స్యభేదము) పాతీన, చర్మపీవర, చేలీమ, శకులార్బుక, శిలీంధ్ర గర్గర, పుష్కర, గోకర, మూచ, వారడ, శూల పాటరి, కృష్ణ, మత్స్య, శ్వేతమత్స్య, గోమత్స్య, రోహిత, శకలీ, మహాశకలా, చంప, కుంద మద్గుర, ఇల్య, శంకు, చిచరణ, రాజీవ, శఫరీ (ప్రోష్ఠీ మత్స్య) మొదలగు అన్య మత్స్య జాతులు రసవిపాకములలో మధురము, వాతఘ్నము, వృష్యము బృంహణము, ఉష్ణవీర్యము, గురు, కఫపిత్త వర్ధకములు. లఘు శరీరము కలవి తిక్త రసము కల ప్రాణులను గ్రహించవలెను. రోహిత నలమీనాదులు లఘువుగా చెప్పబడినవి.

కూర్మో దుటిశ్చ నక్రశ్చ మకరోఽవకుశస్తథా ॥ 53 ॥

తిమిః సహస్రదశనస్తథైవ చ తిమిగ్గీలః ।

ఇచ్చకః శుక్తికః శబ్బోఽవలూకో జలసూకరః ॥ 54 ॥

శమ్భుకశ్చంద్రికః శృగ్గీ కర్కటః శకుటీపయః ।

ఏతే చాన్యే చ జలజా మధురా రసపాకయోః ॥ 55 ॥

గురవశ్చోష్ణవీర్యాశ్చ గురవః కఫపిత్తలాః ।

కూర్మ, ద్రుటి, నక్ర, మకర, అవకుశ, తిమి, సహస్రదశన, తిమింగిల, ఇంచక, శుక్తిక, శంక, అవలూక, జలసూకర, శంభూక, చంద్రిక, శృంగి, కర్కట, శకుటీపయ, మొదలగు అన్య జలచర ప్రాణులు రసపాకములలో మధురము, గురు, ఉష్ణవీర్యము, గురు, కఫిపకత్త వర్ధకములుగానుండును.

ఆనూపే తూత్తమశ్చాగః, శ్రేష్ఠో మత్యేష్ఠ రోహితః ॥ 56 ॥

జలజే శుక్తికూర్మౌ చ, వారటోఽస్యథ పక్షిషు ।

ఏణో మృగేషు ప్రవరః, ప్రతుదేషు శుకో వరః ॥ 57 ॥

(ఇతి తాడపత్రపుస్తకే 262 తమం పతమ్)

విషయేషు గోర్వీ లావః ఖగేషు తు ।

తిత్తిరో విష్కీరేష్వగ్నృః, కాకోఽగ్నృః ప్రసోహిషు తు ॥ 58 ॥

ఆనూప ప్రాణులలో మేక శ్రేష్ఠమైనదిగా చెప్పబడినది మత్స్యములలో రోహితము సర్వశ్రేష్ఠము. జలజ ప్రాణులలో శుక్తి కూర్మము, పక్షులలో వారట, మృగములలో ఏణహరిణము ప్రతుత పక్షులలో చిలుక, విషయములలో ---, పక్షులలో లావక, విష్కీరములలో తీతువు, ప్రసహములలో కాకి శ్రేష్ఠముగా చెప్పబడినది.

లఘూక్తం రుధిరం మాంసాద్ గురు మేదశ్చ చర్మ చ ।

మజ్జావసే గురుతరే తేభ్యో గురు శిరః స్పృతమ్ ॥ 59 ॥

మాంసము కంటె రక్తము లఘువుగా నుండును. మేద, త్వచ, మజ్జలు గురు, వీటికంటె శిరస్సు గురువుగా చెప్పబడినది.

లఘుః స్పృంధో హి శిరసస్తస్మాత్ పార్శ్వం లఘు స్పృతమ్ ।

పార్శ్వాత్ సక్తి లఘు ప్రోక్తం పాదమాంసం గురు స్పృతమ్ ॥ 60 ॥

శిరస్సు కంటె భుజములు లఘువుగా ఉండును. భుజముల కంటె పార్శ్వభాగము, పార్శ్వముల కంటె ఊరువులు లఘువుగా ఉండును. పాద మాంసము గురువుగా ఉండును.

వసా మేదశ్చ మజ్జా చ వాతపిత్తహితాః స్మృతాః ।

రసే పాకే చ మధురాః స్నేహోష్ణేష్మస్మప్రకోపనాః ॥ 61 ॥

రక్తం రక్తప్రశమనం మాంసం మాంసంవివర్ధనమ్ ।

వసమేద మజ్జా :- వాతపిత్తముల యందు హితకరము. రసపాకములలో మధురముగా ఉండును. స్నేహాయుక్తముగా ఉండును. శ్లేష్మమును ప్రకోపింపచేయును. రక్తము రక్తమును నిర్మలము చేయును. మాంసము మాంసమును వృద్ధి చేయును.

గురవః ప్రాణినో బాలా, యువానో వృష్యబృంహణాః ॥ 62 ॥

వృద్ధాస్తు వాతలా రూక్షాః, పుంభ్యస్తు లఘవః స్త్రియః ।

మృగాల్లఘుతరః పక్షీ, పక్షిభ్యోఽముచరో గురుః ॥ 63 ॥

బాల ప్రాణములు గురువుగా చెప్పబడినవి. యువ ప్రాణములు వృష్యము బృంహణముగా ఉండును. వృద్ధ ప్రాణములు వాత కారకము, రూక్షముగా ఉండును. పురుషుల కంటె స్త్రీల మాంసము లఘువుగా ఉండును. మృగముల కంటె పక్షులు లఘువుగా ఉండును. పక్షుల కంటె జలచర ప్రాణులు గురువుగా నుండును.

మహాశరీరాశ్చాల్పకాయా లఘవో జీవక ! స్మృతాః ।

విజ్ఞేయాశ్చాల్పభుగ్భ్యోఽపి గురవో బహుభోజనాః ॥ 64 ॥

ఓ జీవకా! (నకుల మూషికాది) అల్ప శరీరముగల ప్రాణులలో పెద్దగా బృహత్ శరీరముగల ప్రాణుల మాంసము లఘువుగా నుండును. అల్పముగా భుజించు ప్రాణులలో అధికముగా భుజించు ప్రాణులు లఘువుగానుండును.

లఘవోఽల్పభూమిచరా, అలసేభ్యో విదూరగాః ।

లఘుదేశచరా అల్పా లఘవో లఘుభోజనాః ॥ 65 ॥

అల్ప భూచర ప్రాణులు లఘువుగా నుండును. అలసత్వముగల ప్రాణులలో చాలా దూరము చరించు ప్రాణులు లఘువుగా నుండును. లఘు దేశములో చరించునవి అల్పశరీరము గలవి లఘు భోజనము చేయు ప్రాణులు కూడ లఘువుగా నుండును.

గురుదేశచరాః స్థూలా గురవో గురుభోజనాః ।

పాశబద్ధం గురు మాంసం రూక్షం కృత్వాధిర్వర్ధతమ్ ॥ 66 ॥

గురు (విశాల) ప్రదేశములో చరించునవి స్థూల, గురు భోజనము చేయు ప్రాణులు గురువుగా నుండును. వలలో చిక్కిన ప్రాణులమాంసము గురువుగా నుండును. ఆకలి, వ్యాధితో మరణించిన ప్రాణుల మాంసము రూక్షముగా నుండును.

శ్వభిర్లతం పీతరక్తం నాతిబృంహణముచ్యతే ।

పిష్టిర్లతమభక్ష్యం స్యాచ్చుష్కం నాతిగుణావహమ్ ॥ 67 ॥

కుక్కల ద్వారా చంపబడిన లేదా వాటి రక్తప్తానము చేసిన ప్రాణుల మాంసము అధిక బృంహణముగా ఉండదు. విషముచే మరణించిన ప్రాణుల మాంసము అభక్ష్యము, అది శుష్కము గుణహీనముగా నుండును.

సద్యోఽపరిక్లిష్టహతం మాంసం ధాతుం నివర్తయేత్ ।

పూతిమాంసం గుర్వసారం తదవృష్యమబృంహణమ్ ॥ 68 ॥

సద్యఃమృత అదూషితమాంసము, మాంసము మరియు ధాతువృద్ధిని చేయును. కుళ్లిన మాంసము, గురు సారహీనమైనది అవృష్యము అబృంహణము.

ఏవం మాంసవిశేషజ్ఞః కల్పయేద్భోజనే సదా ।

బాలానాం గుర్విణీనాం వా బాలపుత్రాసు వా భిషక్ ॥ 69 ॥

దుష్ప్రజాతాసు వా స్త్రీషు బాలే వా కృశితే సదా ।

ప్రయుజ్ఞాన్ సిద్ధిమాస్నోతి తత్త్వవిద్ వృద్ధజీవక ! ॥ 70 ॥

ఈ విధముగా మాంసగుణములను తెలిసిన వ్యక్తి ఎల్లప్పుడు భోజనములో మాంస కల్పనలు చేయవలెను. ఓ వృద్ధ జీవకా! తత్త్వవేత్త అయినవాడు బాలుడు గర్భిణి బాలిక దుష్ప్రజాతా స్త్రీ మరియు కృశించిన బాలురలో కల్పనానుసారము మాంసమును ప్రయోగించవలెను. అది సిద్ధిని కల్గించును.

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ॥

అని భగవాన్ కశ్యపుడు చెప్పెను.

(ఇతి) ఖిలేషు మాంసగుణవిశేషీయాధ్యాయశ్చతుర్వింశతితమోఽధ్యాయః ॥

24 ॥ మా (70)

ఖిల స్థాన మందలి మాంస గుణ విశేషయాధ్యాయమును 24వది సమాప్తము.

దేశసాత్మ్యాధ్యాయః - పంచావింశః

అథాతో దేశసాత్మ్యాధ్యాయం వ్యాఖ్యాస్యామః ॥ 1 ॥

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ॥ 2 ॥

ఇప్పుడు మనము దేశసాత్మ్యమును అధ్యాయమును వ్యాఖ్యానించెదమని భగవాన్ కశ్యపుడు చెప్పెను.

కశ్యపాఖ్యమృషిశ్రేష్ఠం పృష్టవాన్ రోచతః ।

దేశసాత్మ్యమజానన్తః కథం కుర్యశ్చికిత్సితమ్ ॥ 3 ॥

కస్య దేశస్య మధ్యే తు కురుక్షేత్రం ప్రతిష్ఠితమ్ ।

కశ్యప నామ ధేయముగల శ్రేష్ఠ ఋషితో జీవకుడు ప్రశ్నించెను. దేశ సాత్మ్యమును తెలిసి కొనక మనము చికిత్సనెలా చేయగలము? కురుక్షేత్రము ఏ దేశమధ్యము నున్నది.

ఇత్యేవముక్తో భగవాన్ కాశిరాజో మహామునిః ॥ 4 ॥

ఇదముత్తరమక్ష్ణిం వ్యాఖ్యాతుముపచక్రమే ।

కురుక్షేత్రం మధ్యదేశాద్యోజనానాం శతం పరమ్ ॥ 5 ॥

సమస్తాన్ షడ్రసాన్ ప్రాయో భుజ్జితే మధ్యదేశజాః ।

భక్యభోజ్యాన్నవీరాస్తే తు భుజ్జన్తో వాఽసకృత్తథా ॥ 6 ॥

ఈ విధముగా ప్రశ్నించిన మీదట మహాముని భగవాన్ కాశిరాజు సరళముగా జవాబునిచ్చెను. దేశమధ్యములో 100 యోజనముల విస్తారముగల కురుక్షేత్ర ప్రదేశమున్నది. మధ్య దేశ నివాసులు సామాన్యముగా షడ్రస సేవన

చేయుదురు. వారు భక్త్య భోజ్య అన్నములో అత్యంత వీరులు. అనేక సార్లు భోజనము చేయుదురు.

పూర్వదేశస్తు విజ్ఞేయో మధురః శీతలో గురుః ।
కుమారవర్తనీమా(చా)దా కటీవర్తనైవ చ ॥ 7 ॥

మాగధాసు మహారాష్ట్రమృషభద్వీపమేవ చ ।
పౌండ్రవర్తనకం చాపి మృత్తికావర్తమానకమ్ ॥ 8 ॥

కర్పటం చ సమాతక్లం తామ(మ) లిప్తం సచీరకమ్ ।
ప్రియఙ్గమథ కౌశల్యం కలిగ్గవృష్టపూరకమ్ ॥ 9 ॥

తూర్పున గల ప్రాంతము మధురము శీతలము గురువుగా చెప్పబడినది. ఈ దేశములు మొదట కుమార వర్తని, తర్వాత కటీ వర్తము మగధలో మహారాష్ట్రము, ఋషభ ద్వీపము, పౌండ్ర వర్తనకము, మృత్తికావర్తమానకము, కర్పట మాతంగ, తామ్రలిప్తము, చీర, ప్రియంగు, కౌశల్య, కలింగ, మరియు పృష్ట పూరకము.

ఏషు స్త్రీహావినో మర్త్యా గలగణ్డికమే(న ఏ)వ చ ।
గుడశాల్యోదనప్రాయా మత్యభోజనసేవినః ॥ 10 ॥
ప్రాయశో మధురాహారా వాత్య్లేష్మైత్మకా నరాః ।

ఈ దేశ ప్రజలు స్త్రీహా మరియు గల గండము తో అధికముగా బాధపడుచుందురు. వీరు ఎక్కువగా గుడము, శాలి, మత్య భోజనము చేయుదురు. వీరి ఆహారము మధురముగా నుండును వాత క్లేష్మ ప్రకృతి గలవారుగా నుండురు.

తేషాం కటుకతిక్తం చ రూక్షఘ్నుష్ణం చ భోజనమ్ ॥ 11 ॥
యచ్చాన్యడిపి క్లేష్మఘ్నం తేషాం తత్తత్ ప్రయోజయేత్ ।

వీరికి కటు తిక్త రూక్ష ఉష్ణ భోజనమును చేయించవలెను అన్య క్లేష్మనాశక ఆహార విహారములను సేవించవలెను.

కశ్చీపదా నవధ్యానా కావీరాస్తుల్యయోరపి ॥ 12 ॥
వానసీ కుముదారాజ్యం చిరిపాలిస్తథైవ చ ।

చీరరాజ్యం చోరాణాం పులిస్త(స్తం) ద్రవిడేషు చ || 13 ||

కరఘాటశనానాం చ వివే(దే)హో మణ్డపేషు చ |

కాంతారం చ వరాహం చ ఘటాస్యాభీరమేవ చ || 14 ||

దక్షిణాం దిశమాశ్రిత్య దేశా వి |

(ఇతి తాడపత్రపుస్తకే 264 తమం పత్రమ్)

దక్షిణ ప్రదేశమందు ఈ క్రింది దేశములు గలవు. కంచీపద, నవధ్యాన, కావీర, వానసీ, కుముదారాజ్య చిరిపాలి, చోరులచీరి రాజ్యము, ద్రవిడములో పులింద శనులలో కరఘాటము. మండపములో విదేహము కాంతారము, వారాహము, ఘటావులలో ఆభీరము ఈ దేశములు దక్షిణమున ఉన్నవి.

ఖిలస్థానస్యైతావానేవ భాగ ఉపలబ్ధః |

ఖిలస్థానమందు ఇంతే ఉపలబ్ధము

సమాప్తము